Mujo Begić

BOSANSKA KRUPA 1992-1995.

Porušeni Grad

Sarajevo, 2016.

MUJO BEGIĆ

Bosanska Krupa 1992-1995.
-Porušeni grad-

Sarajevo, 2016.

Izdavač:
UNIVERZITET U SARAJEVU
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI
I MEĐUNARODNOG PRAVA SARAJEVO

Za izdavača:
PROF. DR. RASIM MURATOVIĆ

Recezenti:
PROF. DR. ZIJAD HASIĆ
MR. SCI. SENAD SARAČEVIĆ

Saradnici:
SENADA AVDAGIĆ
HUSNIJA AVDAGIĆ-HUSKA
MUJO EF. ĆEHIĆ

Autori fotografija:
ŠEFIK VELADŽIĆ, JASMIN PAŠALIĆ,
ADEM KOMIĆ, MUJO BEGIĆ

Lektor:
FIKRET FELIĆ

Dizajn korica:
MIRZET MUJADŽIĆ

Štampa:
GRAFIČAR, BIHAĆ

Tiraž:
500 PRIMJERAKA

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

MUJO BEGIĆ

Bosanska Krupa 1992-1995.

-Porušeni grad-

Sarajevo, 2016.

Onima čiji snovi ostadoše
na lijevoj obali rijeke Une

SADRŽAJ

UVOD 9

I. BOSANSKA KRAJINA U VELIKOSRPSKIM PLANOVIMA 15

I.1. Historijski razvoj opštine Bosanska Krupa 16
I.2. Političke prilike i događaji pred agresiju na RBiH 22
I.3. Stvaranje srpskih paralelnih organa vlasti u BiH 33
I.4. Formiranje Zajednice opština Bosanske Krajine 40
I.5. Formiranje Autonomne Regije Krajina 53
I.6. Krizni štab Autonomne Regije Krajina 70

II. BOSANSKA KRUPA UOČI AGRESIJE 79

II.1. Prvi višestranački izbori u Bosanskoj Krupi 1990. godine 80
II.2. Bosanska Krupa uoči agresije na RBiH 80
II.3. Formiranje srpske opštine Bosanska Krupa 91
II.4. Krizni štab srpske opštine Bosanska Krupa 120

III. AGRESIJA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA 131

III.1. Uloga JNA i naoružavanje srpskih vojnih jedinica na području opštine Bosanska Krupa 132
III.2. Formiranje srpske policije na području opštine Bosanska Krupa 152
III.3. Formiranje srpskih vojnih jedinica na području opštine Bosanska Krupa 163
III.4. Napadi srpskih snaga na području opštine Bosanska Krupa 176

IV. LOGORI I MJESTA ZATOČENJA BOŠNJAKA I HRVATA OPŠTINE BOSANSKA KRUPA 197

IV.1. Logori i druga mjesta zatočenja Bošnjaka i Hrvata na području opštine Bosanska Krupa 198
IV.2. Zatvor u Stanici javne bezbjednosti srpske opštine Bosanska Krupa u Jasenici 204
IV. 3. Logor u zgradi Osnovne škole „Dušan Košutić" u Jasenici 207
IV.4. Logor u zgradi Osnovne škole „Petar Kočić" u Bosanskoj Krupi 212
IV.5. Logor Kamenica u Drvaru 219

V. UNIŠTAVANJE VJERSKIH OBJEKATA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA 237

V.1. Uništavanje džamija na području opštine Bosanska Krupa 238

V.2. Uništavanje katoličke crkve na području opštine Bosanska Krupa 257

VI. MASOVNE GROBNICE I DRUGA MJESTA UBIJANJA BOŠNJAKA I HRVATA OPŠTINE BOSANSKA KRUPA 259

VI.1. Masovne grobnice u kojima su pronađeni posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka sa područja opštine Bosanska Krupa 260

VI.2. Masovna grobnica jama Zvečarka u Bosanskoj Krupi 263

VI.3. Masovna grobnica jama Golubnjača u Drvaru 266

VI.4. Masovna grobnica Podvidača – Čujelo u Sanskom Mostu 269

VI.5. Masovna grobnica Sanakeram 271

VII. UNIŠTAVANJE I PLJAČKA IMOVINE BOŠNJAKA I HRVATA OPŠTINE BOSANSKA KRUPA 275

VII.1. Uništavanje i pljačka materijalnih dobara Bošnjaka i Hrvata na području opštine Bosanska Krupa 276

VIII. NEZAKONITI PROGON BOŠNJAKA I HRVATA SA PRIVREMENO OKUPIRANOG DIJELA BOSANSKE KRUPE 303

VIII.1. Nezakoniti progon Bošnjaka i Hrvata sa privremeno okupiranog dijela Bosanske Krupe 304

IX. UBIJANJE DJECE NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA 325

IX.1. Ubijanje djece na području opštine Bosanska Krupa 326

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA 329

SPISAK SKRAĆENICA 331

IZVORI I LITERATURA 334

REGISTAR LIČNIH IMENA 343

UVOD

Kontinuirano kroz svoj historijski razvoj, Bosna i Hercegovina je bila na meti velikodržavih politika i prolazila je kroz velika iskušenja u očuvanju svog državnopravnog identiteta od njenog nastanka pa do danas. Teritorijalni ekspanzionizam na račun Bosne i Hercegovine bio je cilj velikodržavnih planova i projekata. Poznate velikodržavne težnje i u praksi provođene rezultirale su zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava. U novijoj historiji, Bosna i Hercegovina je bila glavni velikosrpski interes. Glavni cilj je bila aneksija i podjela Bosne i Hercegovine, te nestanak Bošnjaka sa ovih prostora. Taj cilj su velikosrpske političke i vojne snage pokušale ostvariti na najbrutalniji način, zločinom genocida[1] u agresiji[2] na Republiku Bosnu i Hercegovinu (dalje: RBiH) u periodu 1992-1995. godine.

---

[1] Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide)–odobrena i predložena za potpisivanje i ratifikaciju ili akcesiju rezolucijom Generalne skupštine UN 260 A (III) od 9. decembra 1948. godine. Konvencija je stupila na snagu 12. januara 1951. godine. Republika Bosna i Hercegovina prihvatila je Konvenciju u svoj pravni prostor sukcesijom 12. decembra 1992. godine. Konvencija *genocid* smatra bilo koji od pet osnovnih oblika radnji počinjenih s namjerom potpunoga ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine: a) ubojstvo članova skupine, b) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede članovima skupine, c) namjerno podvrgavanje skupine takvim uvjetima života koji bi trebali dovesti do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja, d) nametanje takvih mjera kojima se želi spriječiti rađanje u sklopu skupine, e) prisilno premještanje djece iz skupine u drugu. U sklopu navedenih radnji kažnjiva su sljedeća djela: a) genocid; b) zavjera počinjenja genocida; c) neposredno i javno poticanje počinjenja genocida; d) pokušaj počinjenja genocida; e) sudioništvo u genocidu.–*Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida,* član II, preuzeta iz knjige Mustafe Bisića *Ratni zločin i genocid,* ZAP, Sarajevo,1999, str. 51. Zločin genocida u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine definisan je u glavi XVII Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (dalje: KZ BiH) u članu 171. „Djelo se sastoji u izdavanju naređenja da se čini ili u činjenju ubistava, ili nanošenju teških tjelesnih ili duševnih povreda pripadnicima grupe ljudi ili u smišljenom nametanju grupi ljudi ili zajednici takvih životnih uvjeta koji bi mogli da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog istrebljenja, ili u uvođenju mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe ljudi, ili u prisilnom preseljenju djece iz te grupe u drugu grupu, a u namjeri da se potpuno ili djelimično istrijebi nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa ljudi." Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično pravo II*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005, str. 40. Ovim djelom se želi uništiti grupa djelimično ili u cijelosti, bez obzira na veličinu grupe, a likvidacija pojedinaca je samo u službi ostvarivanja cilja. „Za postojanje djela je nebitna vrsta navedene skupine i broj njenih pripadnika prema kojima se vrši genocid." Zvonimir Tomić, *Krivično pravo II–Posebni dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007, str. 417. Krivični zakon inkriminacijom ovog djela nastoji osigurati pravo na život, odnosno omogućiti svakom pojedincu i grupi neograničenu pripadnost u nacionalnom, etničkom, rasnom ili vjerskom smislu, odnosno osigurati opstanak i egzistenciju.

[2] Pojam agresija definisan je *Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX)* (Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih naroda broj 3314), od 14. decembra 1974. godine. U članu 1. pod agresijom se smatra „*upotreba oružane sile jedne države protiv*

Do sada su kao neosporne, naučno i sudski potvrđene „dvije početne i osnovne, bitne i fundamentalne postavke i odredbe savremenih događanja i događaja u Republici Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća: prvo, na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršena je klasična oružana agresija, odnosno zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, što je po osnovnom shvatanju i definiciji međunarodni oružani sukob, i drugo, na okupiranim područjima nezavisne i međunarodno priznate Republike Bosne i Hercegovine, članice Ujedinjenih nacija, kao i u gradovima u opsadi, nad Bošnjacima je izvršen najteži zločin–zločin genocida."[3]

Agresija na RBiH imala je za posljedicu ubijanja, progon nesrpskog stanovništva, nezakonita zatočenja u logorima, uništavanje i devastaciju vjerskih, privrednih i stambenih objekata i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava počinjene nad Bošnjacima. Da je na RBiH izvršena agresija potvrdio je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (dalje: MKSJ) u predmetu Duško Tadić, gdje se navodi: „(...) jasno je, na osnovu dokaza pred Pretresnim vijećem, da je, od početka 1992. godine do 19. maja 1992. postojalo stanje međunarodnog oružanog sukoba barem na dijelu teritorije Bosne i Hercegovine. To je bio oružani sukob između snaga Republike Bosne i Hercegovine, s jedne strane, i snaga Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), odnosno JNA (kasnije VJ), koje su djelovale

suvereniteta, teritorijalne cjelokupnosti ili političke nezavisnosti druge države, odnosno na bilo koji drugi način koji nije u suglasnosti sa Poveljom UN, kako to proističe iz ove definicije". Davorin Lapaš, Trpimir M. Šošić, *Međunarodno javno pravo–izbor dokumenata*–III. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, 2005, str. 60-62. Član 3. Rezolucije definiše koji nezakoniti postupci predstavljaju čin agresije: „a) invazija ili napad oružanim snagama neke države na područje neke druge države, ili svaka vojna okupacija, čak i privremena, koja proizlazi iz takve invazije ili napada, ili svako pripojenje područja ili dijela područja neke druge države izvršeno upotrebom sile; b) bombardiranje od strane oružanih snaga neke države područja neke druge države, ili upotreba ma koje vrste oružja od strane neke države protiv područja neke druge države; c) blokada luka i obale neke države od strane oružanih snaga neke druge države; d) napad od strane oružanih snaga neke države na kopnene, pomorske ili zračne snage ili na mornaricu i civilno zrakoplovstvo neke druge države; e) upotreba oružanih snaga neke države koje su stacionirane na području neke druge države uz pristanak države primateljice, protivno uvjetima koji su predviđeni sporazumom, ili svako produljenje njihove prisutnosti na tome području nakon prestanka sporazuma; f) postupak neke države kojim dopušta da njezino područje, koje je stavila na raspolaganje nekoj drugoj državi, bude upotrijebljeno od strane te druge države za izvršenje čina agresije protiv neke treće države; g) upućivanje od strane ili u ime neke države oružanih odreda ili skupina dobrovoljaca ili plaćenika koji poduzimaju protiv neke druge države oružane čine takve ozbiljnosti da se izjednačuju s gore navedenim činima, ili se sadržajno mogu njima obuhvatiti." Vladimir Đ. Degan, *Odgovornost za zločin agresije u svim njezinim vidovima,* objavljeno u: Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 510, Društvene znanosti, knjiga 48, Zagreb, 2011, str. 233-289.

[3] Smail Čekić*, Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012, str. 17.

sa različitim paravojnim snagama i snagama bosanskih Srba, s druge. Mada su snage VJ ostale uključene u oružani sukob i nakon tog datuma, o prirodi odnosa između VJ i snaga bosanskih Srba od tog datuma, a otuda i o prirodi sukoba u područjima kojima se ovaj predmet bavi, raspravlja se prilikom razmatranja člana 2 Statuta. Za sada je dovoljno reći da je nivo intenziteta sukoba, uključujući učešće JNA ili VJ u sukobu, bio dovoljan da se ispune uslovi za postojanje međunarodnog oružanog sukoba prema odredbama Statuta."[4] U predmetu u *slučaju Ejup Ganić,* po optužbi vlade Republike Srbije, pred Gradskim sudom za prekršaje u Westminsteru, u Presudi, u članu 8, potvrđeno je da je u RBiH bio međunarodni sukob. Republika Srbija je putem svoga pravnog zastupika priznala navedeno: U ime Vlade, g. Lewis je istakao da se radi samo o grešci u prevodu te da je Srbija potvrdila da je u datom vremenu bila riječ o vrsti međunarodnog oružanog sukoba.[5] Iz navedenih presuda vidljivo je da je na RBiH izvršena agresija od strane Savezne republike Jugoslavije i njenih pomagača.

Nacionalistički projekti i velikodržavni planovi kontinuirano su u prvi plan stavljali nestanak ili, po njima, ostanak prihvatljivog broja Bošnjaka na prostoru Bosne i Hercegovine. U tim planovima i projektima velikosrpska politička, vojna i vjerska elita imala je dominirajuću ulogu. Najavu događaja na prostoru bivše Socijalističke federativne republike Jugoslavije (dalje: SFRJ) imamo u govoru Slobodana Miloševića, predsjednika Srbije, na Gazimestanu, 28. juna 1989. godine, povodom proslave 600 godina od Kosovske bitke. On je tada, između ostalog, izjavio: „Šest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama, i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene. Ali bez obzira kakve da su, ove bitke ne mogu se dobiti bez odlučnosti, hrabrosti i požrtvovanosti."[6] Ostvarivanje velikosrpskih ideja jedino se moglo realizirati ratnim osvajanjima koja su značila masovne zločine nad Bošnjacima i njihovo fizičko uništenje ili trajno uklanjanje sa ovih prostora. U tom cilju, srpske vojne i policijske snage u: „prva tri meseca rata u Bosni i Hercegovini gotovo da su zaokružile teritorije Republike Srpske, skoro identično prema programu Stevana Moljevića, ideologa Ravnogorskog pokreta (*Homogena Srbija)*. Beogradski režim je uspeo na brutalan način da markira 'srpske etničke teritorije': u Hrvatskoj oko 30 odsto, a u Bosni i Hercegovini preko 70 odsto teritorije, i da na njihove granice postavi međunarodne trupe."[7]

---

[4] *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* (dalje: ICTY), Predmet br. IT-94-1-T, Tužilac protiv Duška Tadića, Mišljenje i Presuda (dalje: ICTY, *Presuda Duško Tadić*), 7. maj 1997, paragraf 569.

[5] www.fondacija-ipp.ba/arhiva/presuda. doc, pristupljeno 26. decembra 2015. godine.

[6] http://www.e-novine.com/mobile/srbija/srbija-tema/105642-cetvrt-veka-primenjene-mitomanije. html, pristupljeno 25. januara 2016. godine.

[7] Sonja Biserko*, Kovanje antijugoslovenske zavjere–knjiga 1*, Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd, 2006, str. 79.

Velikosrpska politika svoju podršku imala je u političkim partijama. Tako u *Programskoj deklaraciji Srpske radikalne stranke* (februar 1991) stoji da će se zalagati za „obnavljanje slobodne, nezavisne i demokratske srpske države na Balkanu koja će obuhvatiti celokupno srpstvo, što znači da će u svojim granicama imati, pored sadašnje oktroisane srbijanske federalne jedinice, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju. (...) Ovaj program je istovremeno bio neformalni program srbijanskog režima po kojem se odvijao scenario zaokruživanja Velike Srbije. (...) U Programu stranke se ističe da je cilj državnog uređenja Velika Srbija. Rešenje jugoslovenske krize vidi kroz stvaranje tri države: Velike Srbije, Male Hrvatske i još manje Slovenije. Drina je srpska reka koja protiče kroz centar Srbije, a što se tiče Muslimana, oni mogu računati samo na deo oko reke Bosne. Mada su većinsko stanovništvo, pripada im samo 18 odsto teritorije BiH."[8]

U nastojanjima da djelomično obradimo masovne zločine i genocid nad civilnim stanovništvom na prostoru Bosanske krajine, opredijelili smo se za istraživanje događaja na području opštine Bosanska Krupa. Istražujući događaje u Bosanskoj Krupi u periodu agresije na RBiH, prikupljen je veoma velik broj relevantnih dokumenata, podataka, informacija i saznanja o dešavanjima u Bosanskoj Krupi, što je bilo odlučujuće za istraživanje ovih događaja. Istraživanjem se došlo do podataka da su glavni ciljevi zločinaca na području opštine Bosanska Krupa bili civili, bez obzira na ograničenja koja propisuju Ženevske konvencije i drugi međunarodni pravni akti. Zlostavljanja pojedinaca i grupa nesrba poprimilo je nezamislive razmjere izražene kroz torture, poniženja i ubijanja, progone, pljačku imovine, uništavanje, paljenje, pljačkanje vjerskih objekata, privatne i društvene imovine. Posebno je na području opštine Bosanska Krupa bilo izraženo uništavanje materijalnih dobara Bošnjaka i Hrvata. Masovna ubijanja Bošnjaka i Hrvata vršena su kontinuirano u periodu 1992-1995. godine.

Ubijanja su vršena pojedinačno i kolektivno, vršena su na različite načine i različitim sredstvima. Ova ubijanja bila su različita od slučaja do slučaja, izvršavana su u skladu sa usmenim i pismenim naređenjima, vršena su na licu mjesta, sa ciljem da se u prvom naletu osvajanja pobije što više Bošnjaka, zapali kuća, vjerskih objekata. Od posljedica stalnog granatiranja teritorije pod kontrolom ARBiH, srpske snage ubile su jedan broj civila, među njima i djece.

Kontinuirano i plansko širenje mržnje prema Bošnjacima i Hrvatima imalo je za cilj mobilizaciju zločinaca koji su spremni izvršavati zločine kakvi

[8] Isto, str. 71.

nisu zabilježeni od kraja Drugog svjetskog rata. Ideološka priprema zločina bila je u funkciji stvaranja velike Srbije i izvršenja genocida nad Bošnjacima. Kada govorimo o zločinima i zločincima, sigurno se može zaključiti da oni nisu djelo pojedinaca ili malog broja ljudi, nego su oni djelo organiziranih, obučenih i institucionalno pripremljenih srpskih vojnih i policijskih jedinica.

Zločini na prostoru Bosanske krajine su dio planirane kampanje etničkog elimininiranja Bošnjaka i Hrvata sa ovog prostora. Ova kampanja sprovodila se ubijanjem od strane srpskih vojnih i policijskih snaga. Ubijanja su vršena u logorima, policijskim stanicama, na ulici, u kućama, nad provalijama, jamama, u šumama, jednom riječju svugdje, što potvrđuju masovne, zajedničke i pojedinačne grobnice koje su do sada pronađene. Posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka nalaženi su u jamama, dvorištima vlastitih kuća, u bunarevima, šahtovima, koritima rijeka, šumama. Ubijana su djeca, žene, starci, bolesni, invalidi, a ubijanja su vršile najčešće njihove komšije. Pored ubijanja, cilj je bio i prikrivanje tragova zločina. Posmrtni ostaci ubijenih su spaljivani, posipani kiselinom kako bi se otežao ili onemogućio proces identifikacije. Cilj je bio uništiti ili stvoriti uslove za nestanak Bošnjaka ili svođenje na broj koji je Srbima prihvatljiv. Najilustrativniji primjer su izjave Radoslava Brđanina, predsjednika Skupštine Autonomne regije Krajina (dalje: ARK), *da je prihvatljiv postotak nesrba u srpskoj državi oko 2%.*[9] Ovo se u praksi pokušalo i ostvariti u mnogim mjestima Bosanske krajine.

Bosanska Krupa je prostor koji je bio prvi izložen agresiji srpskih vojnih i policijskih jedinica na prostoru Bosanske krajine. Dana 21. aprila 1992. godine, srpske vojne i policijske snage napale su Bosansku Krupu. Bosanska Krupa nije slučajno izabrana kao prva meta napada srpskih vojnih i policijskih jedinica. Zbog svoga položaja, važnosti i ključne uloge u povezivanju prostora bihaćke i prijedorske regije, Bosanska Krupa se našla na meti agresora. Ovaj prostor bio je razdjelnica i nalazio se na važnom logističkom koridoru JNA i srpskih vojnih snaga koji je vodio od Beograda do Knina. Masovna kršenja Ženevskih konvencija, pravila i običaja ratovanja rezultirali su brojnim zločinima na prostoru opštine Bosanska Krupa. U nekoliko dana, više hiljada Bošnjaka i Hrvata sa prostora desne obale rijeke Une protjerano je sa svojih ognjišta, spaljeni i opljačkani su njihovi domovi. Uništeni su privredni objekti. Mnogi su nezakonito zatočeni u više logora, gdje su proveli više mjeseci. Preostalo stanovništvo nakon privremene okupacije deportovano je i primorano napustiti svoje domove.

U naučnom istraživanju korišten je velik broj relevantnih neobjavljenih dokumenata koji potječu iz vojnih, policijskih i arhiva tzv. srpske opštine Bosanska Krupa i ARK-a, sudski utvrđenih činjenica pred MKSJ i domaćih

[9] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 147.

sudskih institucija. Osim toga, korišteni su brojni dokumenti nastali kao rezultat ekshumacija, obdukcija i identifikacija žrtava na području opštine Bosanska Krupa. Pored toga, brojna svjedočenja žrtava sastavni su dio ove knjige. Posebno su korištene činjenice i dokazi iz pravosnažih presuda pred MKSJ, Sudom BiH, Kantonalnim sudom u Bihaću, izvještaji Ujedinjenih nacija, organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava i drugi relevantni izvori. U knjizi je korišten velik broj dokumenata i fotografija kojima smo potkrijepili iznesene činjenice i stavove. Prvi put i na jednom mjestu iznesen je velik broj tačnih i provjerenih podataka koji potkrepljuju rezultate istraživanja. Ovom knjigom ni u kom slučaju nisu obrađeni svi događaji zbog svoje obimnosti, ali smo nastojali akcentirati glavne događaje kojima ukazujemo na namjeru izvršenja masovnih zločina na području opštine Bosanska Krupa. Ova knjiga je podsjetnik na sve nevine žrtve agresije na prostor Bosanske Krupe i ona je posvećena njima.

I.

BOSANSKA KRAJINA U VELIKOSRPSKIM PLANOVIMA

I.1. HISTORIJSKI RAZVOJ OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Opština Bosanska Krupa nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine. Graniči sa opštinama: Bihać, Cazin, Bužim, Bosanski Petrovac, Sanski Most, Novi Grad (Bosanski Novi), Krupa na Uni (novoformirana opština) i Dvor u Republici Hrvatskoj. Bosanska Krupa je u sastavu Unsko-sanskog kantona. Po popisu iz 1991. godine, opština Bosanska Krupa imala je 58.320 stanovnika u 48 naseljenih mjesta, raspoređenih u 31 mjesnoj zajednici. Opština Bosanska Krupa je 1992. godine zauzimala prostor od 778 km^2. Tokom 1995. godine, iz sastava opštine Bosanska Krupa izdvojen je prostor Zajednice mjesnih zajednica Bužim i formirana opština Bužim. Opština Krupa na Uni formirana je na dijelu opštine Bosanska Krupa koji je nakon Dejtonskog sporazuma pripao Republici Srpskoj. U sastav Republike Srpske ušla su naseljena mjesta: Donji Dubovik, Donji Petrovići i Osredak, te dijelovi naseljenih mjesta: Arapuša, Gornji Bušević, Hašani, Mali Dubovik, Otoka, Srednji Bušević i Srednji Dubovik. Bosanska Krupa danas zauzima prostor od 499 km.^{2}

Stanovništvo opštine Bosanska Krupa			
Godina popisa	**1991.**	**1981.**	**1971.**
Bošnjaci	43.104 (73,90%)	37.381 (67,68%)	31.842 (62,61%)
Srbi	13.841 (23,73%)	15.029 (27,21%)	18.230 (35,84%)
Hrvati	139 (0,23%)	173 (0,31%)	286 (0,56%)
Jugoslaveni	708 (1,21%)	2.155 (3,90%)	239 (0,46%)
Ostali i nepoznato	528 (0,90%)	491 (0,88%)	259 (0,50%)
Ukupno	**58.320**	**55.229**	**50.856**

Tabela 1. Popis stanovništva opštine Bosanska Krupa[10]

Od pradavnih vremena na ovom prostoru ljudi su se naseljavali zahvaljujući povoljnom geografskom položaju i klimatskim uslovima. Prostor opštine Bosanska Krupa naseljen je u prahistorijskom periodu, o čemu svjedoče različiti arheološki ostaci kao sigurni dokazi naseljenosti ovog kraja. Jedan od takvih lokaliteta je Kekića glavica, gdje su pronađeni temelji i zidovi gradinskih naselja, zatim lokalitet Obljaj, gradina u neposrednoj blizini sela

[10] *Nacionalni sastav stanovništva*, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, Statistički bilten br. 234, Državni zavod za statistiku RBiH, Sarajevo, 1993.

Suvaja, i drugi materijalni tragovi iz ovog vremena. Ovaj prostor naseljavalo je i ilirsko pleme Japodi.[11] Prodorom rimskih legija na Balkansko poluostrvo, počinje i kraj Japoda na ovim prostorima. Sukobi između Japoda i Rimljana, prema rimskim historiografima, počinju u prvoj polovini II stoljeća p.n.e. Ovi podaci odnose se na Japode uopšte, odnosno na pojedina japodska plemena. Za ovaj kraj možemo reći da je pod rimskom vlašću od 35. godine p.n.e. (poslije Oktavijanovih osvajanja). Ovo područje pripalo je rimskoj provinciji Dalmaciji. Rimljani donose svoje običaje, zakone i tradicionalno graditeljstvo. Ostaci tragova življenja Rimljana na ovom prostoru potvrđeni su kroz pronalazak naselja iz rimskog doba. U periodu rimske vlasti, čitavo Pounje pripadalo je rimskoj provinciji Dalmaciji. Nakon podjele Rimskog carstva (395. godine) na Istočno i Zapadno, Pounje je ušlo u sastav Zapadnog rimskog carstva. U periodu od V do VII vijeka, na prostor Pounja prodirali su Goti.

Krajem VI vijeka, 597. godine, avaroslovenske horde, dolinom Une i Sane, prodrle su do Jadranskog mora. Dolaskom Slavena na Balkan počinje novo poglavlje u životu na ovim prostorima. Početkom VII vijeka, između 602. i 614. godine, Avari su sa Slavenima zauzeli Salonu (Solin). Slaveni su trajno naselili Pounje, kad i počinje trajni proces slavenizacije. Slavenska plemena, nastanjena na ovom i širem području, tokom ranog srednjeg vijeka nalaze se na stalnom udaru Bizantije sa istoka i franačke države sa zapada. Ovo područje u to vrijeme je pod vlašću Slavonije ili tzv. Panonske Hrvatske, koja je do kraja VIII vijeka pod vlašću Avara, zatim Franaka, a od X vijeka u sastavu Hrvatske. Ovim područjem gospodarili su Franci, Bizantija u predhrvatskom razdoblju, pa nekoliko godina bosanski kralj Tvrtko I, ali u ime Ladislava Napuljskog, ugarsko-hrvatskog kralja.[12]

Ime Bosanske Krupe potječe od staroslavenske riječi *krupa* koja ima više značenja. Riječ *krupa* pominje se kao atmosferska padavina, označavala je i *dolinu,* a može imati značenje uzvišenja u dolini, međutim, često se pominje da je dobila ime po djevojci koja se zvala Krupana i koja je živjela u sadašnjoj Bosanskoj Krupi. Iako postoje različita stajališta i dileme u vezi sa nazivima Krupa i Mali Pset, možemo sa sigurnošću tvrditi da se grad pod imenom *Krupa* prvi put spominje 1360. godine.[13] „U slavonskohrvatskoj povijesti krupski

[11] Japodi su ilirsko pleme koje od VIII stoljeća nove ere naseljava prostor Slavonije, Gorskog kotara i Like. Skoro hiljadu godina, od 900. godine prije nove ere pa do pojave Rimskog carstva, Japodi su naseljavali Pounje. Japodska kultura ostavila je izuzetne vrijednosti dalekog naslijeđa. Arheološki nalazi iz mnogih mjesta prikazuju specifičan karakter ilirske kulture na japodskom području. Grupa autora, *Monografija Bihać*, BIGZ, Beograd, 1982, str. 21.

[12] Mujo Begić, *U opsadi 1.201 dan–sigurna zona UN-a Bihać*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2013, str. 21.

[13] Prvi značajniji opis tvrđave Krupa dao je Benedikt Kuripešič u svome *Putopisu kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530. godine.*

kraj se spominje mnogo prije nego što su Hrvatska i Slavonija 1102. godine ušle u sastav zajedničke ugarsko-hrvatske države."[14] Potvrdnost navedenog imamo i kod Ćire Truhelke koji navodi da se, prema ugarskim izvorima, u XI stoljeću pominje postojanje župe Pset i crkvenog kotara Pset.[15] Ovo nas navodi na zaključak da je ovaj prostor od davnina bio naseljen i imao iznimnu važnost. Grad na desnoj obali Une pod imenom Mali Pset bio je isprva županski, a kasnije kraljevski grad. Iz izvora se može utvrditi da je ovo naselje nastalo upravo u XI stoljeću i može se smatrati stoga jednim od najstarijih na području Pounja. Uz Mali Pset na desnoj obali Une, dokumenti govore i o Velikom Psetu na drugoj obali. Iz povelje kralja Ladislava može se vidjeti da su i Velikom i Malom Psetu bila podložna plemena Menići i Medvеđani, koji su vladali prostorom između Jezerskog i Bužima.[16] Bosanska Krupa ima, dakle, svoj gotovo hiljadugodišnji povijesni kontinuitet. U tom pogledu, grad Krupa spada u red najstarijih naselja u Bosni i Hercegovini, a sudeći po godini njenog prvog pominjanja, i mnogo šire. To potvrđuje tezu da je zahvaljujući svome geostrateškom položaju Krupa oduvijek bila značajno prometno i trgovačko središte. Prema osmanlijskim izvorima, Krupa je sredinom XVIII stoljeća kao trgovačka varoš imala oko tri hiljade žitelja, a prema austrougarskom popisu stanovništva iz 1895. godine, grad je naseljavalo oko šest hiljada stanovnika, pa je tada imao status središta političkog kotara/sreza.[17]

Krupa se pominje kao mala ali čvrsta utvrda na desnoj obali Une. „Podignuta je na uskoj kamenitoj stijeni, koja kao da izrasta iz same Une. Prvi poznati gospodari Krupe bili su Babonići Blagajski."[18] Zbog svog geografskog položaja, u srednjem vijeka tvrđava Krupa je imala veoma važan strateški položaj u odbrani hrvatske države. Stari grad Krupa imao je izrazito vojni karakter. Imao je stalnu vojnu posadu, a unutar zidina grada nije bilo mjesta za život ostalog stanovništva osim vojne posade. „Krupska tvrđava je građena u gotičkom stilu, s jakom branič-kulom. Prema Kuripešičevoj veduti, grad se uzdiže na strmom i oštrom kršu koji se s jedne strane obara okomito na Unu. Na vrhu stijene se uzdizala mala akropola, a pod njom prostrano, nepravilno i jakim zidinama opasano podgrađe uz kojeg su se sa dva ćoška prislanjale poligone tabije (bastei), a u trećem ćošku se nalazila četverougaona kapikula. U četvrtom kutu, koji je bio znatno viši, bila je samo akropola. Na slici vedute

[14] Emin Mesić, Fikret Midžić, *Mali Pset 1272.–Tvrđava Krupa*, Društvo arhivskih radnika USK-a i JU Centar za kulturu, obrazovanje i informisanje Bosanska Krupa, Bosanska Krupa, 2012, str. 6.

[15] Ćiro Truhelka, *Naši gradovi: opis najljepših sredovječnih gradova Bosnie i Herzegovine,* Studnička, Sarajevo, 1904, str. 17.

[16] E. Mesić, F. Midžić, nav. dj., str. 10-12.

[17] Isto, str.7-8.

[18] Mirzet Mujadžić, Nijazija Maslak, *Stari gradovi Unsko-sanskog kantona*, JU Zavod za zaštitu kulturnog naslijeđa, Bihać, 2009, str. 86.

iz 1530. godine se ne nalaze tabije za topove, pa se može pretpostaviti da su one nastale iza ove godine ili su dograđene dolaskom Osmanlija."[19] Izložen stalnim napadima kroz duži vremenski period, grad Krupa je u vrijeme opsade od strane osmanske vojske znatno oštećen. U nekoliko navrata je popravljan i proširivan, tako da je izmijenjen njegov prvobitni izgled.

Zbog vojnoodbrambene funkcije, tvrđava Krupa je doživjela mnoga oštećenja za vrijeme osmanlijske opsade, kada je u velikoj mjeri po njoj djelovalo artiljerijsko oruđe.

U vrijeme ugarskog kralja Karla (1288-1342), ovaj grad dolazi pod njegovu vlast. Kasnije, 1360. godine, Karlov sin Ladislav je daje Dioniziju i Pavlu, sinovima Stjepana Babonića. „Vlasnici Krupe zvahu se obično županima ili knezovima krupskim, a tako se obično nazivahu oba brata a sinovi spomenutog bana Stjepana, Dioniz i Pavao, *comites Crope*."[20] Uz ovu tvrđavu dobili su i tvrđavu Otoku. Krupska tvrđava je 1396. godine potpala pod vlast Vuka Vukčića. „Knezovi Blagajski niesu samo morali braniti Krupu od Frankopana, nego ih još veća nevolja stigla, kada najednom g. 1396. kralj Sigismund pokloni gradove Krupu i Ostrožac, koji potonji nije bio prieporan, Vukcu banu Bosanskom."[21] „Banska vojska je 1410. godine u ime ugarskog kralja Sigismunda osvojila krupsku tvrđavu, koja je iste godine proglašena kraljevskim gradom, a kao njeni upravitelji se postavljaju kraljevski kaštelani Zagrebačke župe. Jedan od njih je bio Tibold, koji je bio poznat na zlu glasu u cijelom krupskom kraju, posebno u tvrđavi, pa je i sam kralj Sigismund naredio istragu protiv njega 1418. godine."[22] Nakon tog perioda, Krupa je darovana feudalcu Fridrihu Celjskom, da bi je 1456. godine na prevaru dobio Martin Frankopan.

Zbog svog vojno-odbrambenog značaja, ugarski kralj je, u zamjenu za Krupu, Kostajnicu, Stjeničnjak i Lipovac, Martinu Frankopanu dao Skrad, Ostrovicu, Bužim i Kladušu. Tako je od 1463. do 1490. godine Krupa ponovo u posjedu kralja i njom upravljaju senjski kapetani. Nakon smrti kralja Matije Korvina, 1490. godine vlasnik grada je njegov sin Ivan Korvin. Krupska tvrđava 1498. godine opet mijenja vlasnika, jer je Ivan Korvin tvrđavu darovao svojoj kćerki Jelisavi. Nakon što su osmanske snage 1509. godine došle pod zidine grada, zavedena je opet kraljevska vlast, a zatim je ban Ivan Karlović pripojio ovaj grad svojim posjedima. Od 1531. godine njezini gospodari postali su knezovi Zrinski, a grad je 1563. godine čuvala posada od 40 kraljevih vojnika. U nekoliko navrata osmanska vojska je opsjedala Krupu.

---

[19] E. Mesić, F. Midžić, nav. dj., str. 29.

[20] Isto, str. 10.

[21] Radoslav Lopašić, *Bihać i bihaćka krajina*, Dina, Bihać, Reprint 1991, str. 223.

[22] M. Mujadžić, N. Maslak, nav. dj., str. 86.

Na putu osmanskim širenjima našla se Krupa, tako da je pod osmansku vlast pala 1565. godine i postala sjedište Krupske kapetanije. „Godine 1565. odluči se sudbina grada Krupskoga. Mjeseca lipnja, a na dan četvrti, dođe pod grad Krupu bosanski paša Mustafa Sokolović sa jakom turskom vojskom, a sa odlukom da grad zauzme za Tursko carstvo."[23] Osvajanje Krupe za osmansku vojsku bilo je ključno za daljnja osvajanja u Hrvatskoj. „Pad Krupe prouzroči veliku stravu na čitavoj hrvatskoj krajini. Bišćani su čvrsto držali da će prikupljene paše odmah navaliti na njihov grad, pa da je i Bišću, kao kršćanskoj tvrđavi, kucnuo posljednji čas."[24] U sastav novoformirane kapetanije ušli su još i gradovi Otoka, Bužim, Jezerski, Vrnograč i Todorovo. Koliko je bila značajna Krupa, najbolje govori podatak da je 1577. godine u Krupi bila posada od 300 konjanika i 400 pješaka. U prvoj polovini XVIII stoljeća posada u krupskoj tvrđavi imala je oko 500 graničara. Unutar zidina bila su postavljena dva veća i četiri manja topa. „Krupa je uistinu postala izuzetno važno mjesto za Osmanlije. Po nekim izvorima iz 17. stoljeća. u Krupi je bila podignuta varoš (1630) u kojoj je bilo 200 kuća i 200 naoružanih vojnika."[25]

Poslije zauzimanja Bihaća, na teritoriji između donjeg toka Une, Kupe i Korane formiran je Bihaćki sandžak, koji ulazi u sastav Bosanskog pašaluka. „Osmanskim osvajanjima Bosne, na prostoru duž rijeke Une, sa sjevera i zapada dotičući se hrvatske države, na sjeveroistoku ograničavajući se rijekom Sanom, stvoren je Bihaćki sandžak"[26] u čiji su sastav ušli Bihać, Ripač, Kamengrad, Cazin, Ostrožac, Bužim i Krupa. Sve do Berlinskog kongresa 1878. godine, Krupa je bila u sastavu osmanske države.

Tlocrt tvrđave Krupa sa podgrađem[27]

[23] R. Lopašić, nav.dj., str. 230.

[24] Isto, str. 234.

[25] Isto, str. 35.

[26] Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001, str. 42.

[27] Isto, str. 12.

Poslije Berlinskog kongresa, novom teritorijalnom organizacijom i ustrojem formiraju se okruzi i kotarevi. U Okrug Bihać ušli su sljedeći kotari: „Bihać, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Bosanska Gradiška, Cazin, Ključ, Prijedor i Sanski Most."[28] Poslije je izmijenjen sastav okruga i u njega ulaze kotari: „Bihać, Bos. Krupa sa Bužimom, Cazin sa V. Kladušom, Bos. Petrovac, Sanski Most."[29] Berlinski kongres 1878. godine promijenio je iz temelja život u Bosni i Hercegovini. Članom XXV Berlinskog ugovora, „provincije Bosna i Hercegovina okupiraće Austro-Ugarska, koja će njima upravljati."[30] Austrougarska uprava nad Bosnom i Hercegovinom neće otpočeti mirno i bez otpora, narod Bosne i Hercegovine digao je ustanak. Ustanak je krenuo na prostoru čitave Bosne i Hercegovine, „međutim, kada su osmanske vlasti bez otpora predale za svega tri dana austrougarskoj vojsci gradove Gradišku, Prijedor, Novi, Kostajnicu, Kozarac i Banju Luku, buknuo je i spontani ustanak u Bosanskoj krajini. Ustanak je zahvatio bihaćki, petrovački, kulenvakufski, cazinski i kladuški srez,"[31] ali je specifičan na prostorima Bosanske krajine iz tog razloga što je najduže trajalo njegovo slamanje.

Prema službenom austougarskom popisu, Krupa je 1885. godine imala 2.848 stanovnika u 16 gradskih i 13 prigradskih naselja. „Tokom austro-ugarske vladavine, urbani izgled Bosanske Krupe je preuređen pa je grad sve manje ličio na kasabu, a sve više dobivao na obilježjima živahne i dinamične, te poduzetne trgovačko-zanatske varoši. U samom njenom centru su sagrađeni vjerski objekti svih konfesija."[32]

Neposredno nakon Prvog svjetskog rata, Bosanska Krupa je dobila željeznicu normalnog kolosijeka, što je bilo ključno za njen daljnji razvoj. Drugi svjetski rat donio je teške posljedice po stanovnike Bosanske Krupe. Zločini ustaša nad srpskim stanovništvom i četnika nad Bošnjacima umnogome su utjecali na demografsku sliku Bosanske Krupe. Poslije Drugog svjetskog rata, velik broj Srba iz podgrmečkih sela odselio je u Vojvodinu u potrazi za boljim životom.

Nakon Drugog svjetskog rata došlo je do ubrzane urbanizacije i industrijalizacije Bosanske Krupe. Bosanska Krupa poprima drugačiji izgled. Posebno je došlo do izgradnje kapaciteta u drvnoj i metalskoj industriji. Drvna industrija bila je okosnica razvoja opštine, s obzirom na prirodne resurse kojima je Bosanska Krupa raspolagala. Bosanska Krupa se u sumrak disolucije

[28] Midhat Kozličić, *Stanovništvo i naselja Unsko-sanskog područja*, Grafičar, Bihać, 1999, str. 425.

[29] Isto, str. 163.

[30] Isto, str. 195.

[31] Dženana Čaušević, *Osobenosti u razvitku Bosanske krajine*, Revija za ljudska prava, br.1-2, Sarajevo, 2003, str. 84.

[32] E. Mesić, F. Midžić, nav. dj., str. 52.

bivše SFRJ opet našla u fokusu zbog svoga položaja i velikosrpskih planova i projekata. Već 1991. godine ovaj prostor postao je poligon za testiranje velikosrpskih projekata. U tom ambijentu otpočela je i agresija na Bosansku Krupu, 21. aprila 1992. godine.

Najteži dani za Bosansku Krupu i Bošnjake slijedili su nakon 21. aprila 1992. godine, kada su srpske vojne i policijske jedinice, uz pomoć bivše JNA, napali Bosansku Krupu i zauzeli pola grada. Rijeka Una je do 17. septembra 1995. godine dijelila ovaj grad na dva dijela i bila prva borbena linija između jedinica Vojske Republike Srpske (dalje: VRS) i Armije Republike Bosne i Hercegovine (dalje: ARBiH). Srpske vojne i policijske snage su sa okupiranog dijela protjerale Bošnjake, jedan dio ubile, a druge zatočili u više logora. Grad i okolna naselja sa bošnjačkim stanovništvom su opljačkani, popaljeni i porušeni. Konačno, 17. septembra 1995. godine, borci 11. slavne brdske brigade 5. korpusa ARBiH su oslobodili svoj grad.

I.2. POLITIČKE PRILIKE I DOGAĐAJI PRED AGRESIJU NA RBIH

Nakon raspada Saveza komunista Jugoslavije (dalje: SKJ), počinje formiranje političkih stranaka na čitavom prostoru bivše SFRJ. Na prostoru Bosne i Hercegovine formiran je velik broj političkih partija, ali najveću ulogu imale su nacionalne stranke bošnjačkog, srpskog i hrvatskog naroda, i to: Stranka demokratske akcije (dalje: SDA), Srpska demokratska stranka (dalje: SDS) i Hrvatska demokratska zajednica (dalje: HDZ) BiH. Na političkoj sceni u SRBiH, od ove tri nacionalne stranke najkasnije se pojavio SDS, osnovan je 12. jula 1990. godine.[33] Na Osnivačkoj skupštini SDS-a uvodni referat iznio je Radovan Karadžić koji je i predsjedavao Osnivačkom skupštinom. Radovan Karadžić izabran je za prvog predsjednika SDS-a.[34] „Od samog nastanka SDS-a, jedna od značajnih stavki naglašenih u njegovom političkom programu bila je zaštita srpskog naroda, koji je, kako su tvrdili, u lošijem položaju od ostalih zbog navodno niskog nataliteta i zbog načina na koji je Bosna i Hercegovina podijeljena na opštine, čime su Srbi praktično postali nacionalna manjina na područjima na kojima bi inače mogli biti u većini."[35]

[33] Patrik J. Treanor, *Rukovodstvo bosanskih Srba 1990-1992.–Izvještaj o istraživanju pripremljen za predmet Krajišnik i Plavšić (IT-00-39&40),* objavljen u: *BiH, Jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, str. 220.

[34] Dragan Radišić, *Hronologija događaja na prostoru prethodne Jugoslavije: 1990-1995*, Glas srpski, Banja Luka, 2002, str. 32.

[35] ICTY, Predmet IT-00-39-T, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, Presuda od 27. septembra 2006, (dalje: ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*), paragraf 25.

Na Osnivačkoj skupštini, u uvodnom referatu, Radovan Karadžić je istakao da se Srbi nalaze u nepovoljnom političkom trenutku, naglašavao je genocid nad srpskim narodom počinjen tokom Drugog svjetskog rata i potrebu za homogenizacijom svih Srba na prostorima SFRJ. Na ovoj Skupštini usvojena su programska načela i ciljevi djelovanja stranke.[36]

Samo nekoliko mjeseci od formiranja, na prvim višestranačkim izborima, SDS je dobio najveći broj glasova srpskih birača. Na izborima u novembru 1990. godine, SDS je osvojio 72 zastupnička mjesta u Skupštini SRBiH, (38 zastupnika u Vijeću opština i 34 zastupnika u Vijeću građana).[37] SDS je u 37 opština osvojila apsolutnu većinu i time izabrao svoje kadrove na rukovodeća mjesta u opštinama. Zajedno sa ostale dvije nacionalne stranke (SDA i HDZ), bio je pobjednik prvih višestranačkih izbora u BiH.[38] Zajednički su ove tri nacionalne stranke formirale vlast[39] na nivou BiH. Pobjedničke stranke su izvršile podjelu najviših pozicija, tako da je za predsjednika Predsjedništva SRBiH imenovan Alija Izetbegović, predsjednik Skupštine SRBiH bio je Momčilo Krajišnik, a predsjednik Izvršnog vijeća postao je Jure Pelivan.

Neposredno po formiranju vlasti došlo je do ozbiljnijih političkih neslaganja u novoformiranoj demokratskoj vlasti. Sve je počelo oko rješavanja jugoslovenske krize i budućnosti BiH. Iako su neke jugoslovenske republike krenule u proces osamostaljenja, SDS je izričito insistirao na ostanku BiH u sastavu krnje Jugoslavije. „U takvoj atmosferi napetosti, tri glavne nacionalne stranke, s različitim nacionalnim programima i suprotstavljenim interesima, nisu uspijevale pomiriti svoje razlike i počele su se razvijati u suprotnim smjerovima. Do najvećeg razmimoilaženja u stavovima došlo je povodom pitanja ustavnog položaja BiH. Dok su SDA i HDZ zagovarali otcjepljenje SRBiH od SFRJ, SDS se čvrsto zalagao za očuvanje Jugoslavije kao države kako bi svi Srbi i dalje živjeli zajedno u jednoj državi i kako ne bi postali manjina u nezavisnoj bosanskoj državi."[40] Kolika je bila uloga SDS-a u stvaranju paralelnih, neustavnih institucija najbolje se vidi iz izjava najviših funkcionera SDS-a. „U julu 1991. Karadžić je iznio stav da je SDS u stanju, ako bude potrebno, da u veoma kratkom vremenu stvori paralelne državne strukture. U razgovoru vođenom 22. avgusta 1991. Biljana Plavšić rekla je svom sagovorniku da, '*ako nikako ne mognemo rešiti naše bosanske prilike ovde, pa mi ćemo, da vam*

[36] Patrik J. Treanor, nav., str. 220.

[37] Isto, str. 222.

[38] Prvi višestranački izbori održani su u novembru 1990. godine i na ovim izborima birani su predstavnici vlasti na lokalnom i republičkom nivou.

[39] U Vladi SRBiH SDS je dobio funkciju potpredsjednika, ministra bez portfelja i pet od trinaest ministarskih mjesta. Patrik J. Treanor, nav., str. 369.

[40] ICTY, Predmet IT-00-39-T, Tužilac protiv Radoslava Brđanina, Presuda od 3. aprila 2007 (dalje: ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*), paragraf 61.

kažem, da se opredijelimo za otcepljenje od Bosne i Hercegovine, pa gotova stvar.' Dodala je i to da je za Srbe neprihvatljivo da postanu manjina u nezavisnoj Bosni i Hercegovini."[41] U planiranju ostvarivanja ideje velike Srbije često su se susretali Slobodan Milošević, Radovan Karadžić i Milan Babić, tako je u julu 1991. godine, na njihovom sastanku „Radovan Karadžić rekao da će saterati Muslimane u doline reka kako bi se povezale sve srpske teritorije u Bosni i Hercegovini."[42] Rukovodstvo SDS-a, u dogovoru s političkim krugovima u Srbiji, počelo je da razmatra mogućnost cijepanja Bosne i Hercegovine po etničkoj liniji i spajanja nekih njenih dijelova sa susjednim državama. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik: „Dana 14. februara 1991. Slobodan Milošević obavijestio je Radovana Karadžića, Biljanu Plavšić i optuženog o tome kakav je stav predsjednika pojedinih jugoslovenskih republika po pitanju očuvanja federativne Jugoslavije. Nekoliko dana poslije tog sastanka, Karadžić je dao intervju u kojem je izjavio da će preostala 'uža Jugoslavija', u slučaju otcjepljenja Hrvatske i Slovenije, morati prekrojiti svoje granice prema 'etničkom principu'–u mjeri u kojoj to bude moguće, srpska sela će ostati u Jugoslaviji, a hrvatska sela će ući u sastav nove hrvatske države."[43]

Ovaj plan se jedino mogao ostvariti oružanim napadima na Bošnjake. U tom pravcu po uzoru na dešavanja u Republici Hrvatskoj, SDS je otpočeo sa aktivnostima naoružavanja srpskog stanovništva, stvaranja paralelnih organa vlasti, psihološko-propagandne aktivnosti, koje su za cilj imale homogenizaciju srpskog naroda, i druge aktivnosti usmjerene na pripreme za predstojeće događaje.

Kakvu je politiku vodio SDS najbolje ilustrira sjednica Skupštine SRBiH održane 15. oktobra 1991. godine, na kojoj je Radovan Karadžić rekao: ***„Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu, ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošli Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak. Jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovde.***"[44] Nakon što je Skupština SRBiH završila s radom za taj dan, a delegacija SDS-a otišla, delegati HDZ-a i SDA ponovo su se sastali bez njih i usvojili Deklaraciju o nezavisnosti, učinivši korak bliže nezavisnosti SRBiH.[45]

---

[41] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik,* paragraf 56, fusnote 136 i 137.

[42] ICTY, Predmet br. IT-02-54-T, Tužilac protiv Slobodana Miloševića, Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. jun 2004. (dalje: *Međupresuda Slobodan Milošević)*, paragraf 253.

[43] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 50.

[44] Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u vrijeme raspada SFRJ 1990-1992–Tematska zbirka dokumenata*, Fond za humanitarno pravo, Institut za savremenu historiju, Beograd, 2011, str. 22.

[45] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 61.

Ono što poslanici iz reda srpskog naroda nisu mogli postići u Skupštini SRBiH, to su radili na taj način da su nelegalno formirali paralelne organe vlasti. Poslanici SDS-a u Skupštini SRBiH osnovali su 24. oktobra 1991. godine Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (dalje: Skupština srpske republike BiH)[46] i izabrali Momčila Krajišnika za predsjednika Skupštine srpske republike BiH.[47] Novoformirana Skupština usvojila je Odluku o provođenju plebiscita srpskog naroda u BiH[48] i donijela odluku o ostanku srpskog naroda BiH u zajedničkoj državi Jugoslaviji.[49] Na plebiscitu održanom 9. i 10. decembra 1991. godine, velikom većinom glasova Srbi su odlučili da ostanu dio SFRJ, što je potvrđeno Odlukom o usvajanju Izvještaja o provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.[50]

Politika SDS-a u svojoj osnovi bila je politika koja je slijedila politiku Slobodana Miloševića. Računajući na podršku i pomoć od Srbije i JNA, SDS BiH, ujesen 1991. godine, pokreće projekt stvaranja nelegalnih i protivustavnih, paralelnih organa vlasti. Glavni odbor SDS-a objavio je 19. decembra 1991. godine dokument pod naslovom *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima* (dalje: Uputstvo s varijantom A i B). Ovim Uputstvom SDS je propisao smjernice i način provođenja utvrđenih aktivnosti u svim opštinama u kojima žive Srbi, a u suštini se radi o nacrtu za preuzimanje vlasti od strane Srba u opštinama u kojima oni predstavljaju većinu stanovništva (dalje: Varijanta A) i opštinama gdje su u manjini (dalje: Varijanta B).[51]

Ovim Uputstvom trebalo je u stvarnost provesti plebiscitarnu odluku kojom se srpski narod u SRBiH opredijelio da živi u jedinstvenoj državi. Istovremeno, ovo Uputstvo je bila osnova da se otpočne s vojnim pripremama srpskog naroda. SDS je počeo da realizira glavni plan da teritorije koje su smatrali svojima[52] odvoje o legalnih i legitimnih struktura SRBiH i stvore zasebnu državu. Dana 9. januara 1992. godine proglasili su Srpsku Republiku

---

[46] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/9, od 15. januara 1992. godine, str. 1.

[47] Isto, str. 3.

[48] Isto, str. 2.

[49] *Odluka o ostajanju srpskog naroda Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi Jugoslaviji, broj 02-17/91, od 24. oktobra 1991. godine, objavljena u:* Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str. 2.

[50] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str. 8.

[51] AIIZ, inv. br. 2-4979, *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima, SDS, Glavni odbor, strogo povjerljivo, primjerak 0-95, 19. 12.1991. godine.*

[52] *Odluka o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH koje se smatraju teritorijama Savezne države Jugoslavije*, objavljeno u: Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str. 7.

BiH[53], koja će, 12. augusta 1992. godine, biti preimenovana u Republiku Srpsku (dalje: RS). Potvrdnost navedenog nalazimo u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin gdje se navodi: „Početkom 1992, dok su trajali međunarodni pregovori kojima se pokušavalo riješiti pitanje statusa BiH, rukovodstvo bosanskih Srba provelo je svoj plan da teritorije koje su smatrali svojima odvoje od postojećih struktura SRBiH i stvore zasebnu državu bosanskih Srba. Skupština Srpske Republike BiH proglasila je 9. januara 1992. Srpsku Republiku BiH, koja će 12. avgusta 1992. biti preimenovana u Republiku Srpsku (dalje u tekstu: RS).“[54] Ova samoproglašena paradržavna tvorevina sastojala se od tzv. srpskih autonomnih regija i oblasti, među kojima je bio i ARK.[55] O samom činu proglašenja predsjednik SDS-a BiH Radovan Karadžić je izjavio: „Požurili smo da 9. januara proglasimo republiku zato što je najavljena mogućnost da Evropska zajednica već 10. januara objavi nezavisnost Bosne i Hercegovine. Da se ta manipulacija ne bi ostvarila, morali smo odmah da reagujemo. Jer, svaka naša politička akcija posle tog priznanja imala bi mnogo manji praktični efekat i Srbi u Bosni našli bi se u veoma teškoj situaciji (...) Mi smo sa naše strane otvorili proces demokratske transformacije u trojednu zajednicu, u republiku tri naroda odnosno tri republike. Svaka od ovih zajednica za sebe uspostavlja suverentitet i taj suverenitet se ne prostire na drugu nacionalnu zajednicu.“[56] Proglašenjem Srpske Republike BiH, rukovodstvo SDS-a jasno je označilo da je konačni cilj podjela BiH na tri nacionalne države. Iz ove izjave Radovana Karadžića vidljivo je da je plan SDS-a bio pripremljen puno ranije, da su razlozi koje su oni navodili opravdavajući ovaj nelegalan i nelegitiman čin bili samo paravan za ono što će slijediti.

Najviši funkcioneri SDS-a bili su nosioci politike koja je od prvih višestranačkih izbora imala za cilj teritorijalno zaokruživanje *srpskih prostora* u Bosni i Hercegovini. Tako je u Izvještaju Patrika J. Tenora sudskog vještaka MKSJ, navedeno: „Tokom 1991-92. godine, rukovodstvo bosanskih Srba je pomoću Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine (SDS) aktivno podrivalo tadašnji društveno-politički i upravni sistem Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (SRBiH) formiranjem zasebnih nacionalno definisanih paralelnih struktura, počevši od regionalnog nivoa, da bi zatim kroz te nove regionalne, a kasnije i centralne 'republičke' strukture, ostvarivalo svoju vlast. To je učinjeno u prvom redu zato da bi se politički artikulisali teritorijalni zahtjevi za dijelovima Bosne i Hercegovine (BiH) smatranim teritorijom

[53] *Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda BiH, broj 02-72/92*, objavljeno u: Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 4/92.

[54] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 71.

[55] *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini*, objavljeno u: Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str. 8.

[56] Dnevni list *Politika*, 12. januar 1992. godine.

srpskog naroda, a zatim i da bi se fizički osvojila i zadržala kontrola nad njima. Prije nego što su bosanski Srbi, nasuprot legalnim vlastima izabranima sredinom oktobra 1991, otvoreno počeli da osnivaju paralelne, isključivo srpske centralne organe vlasti, rukovodstvo bosanskih Srba je iza kulisa vršilo pripreme za eventualnu secesiju ili podjelu BiH."[57] U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „Savjet SDS-a raspravljao je 15. oktobra 1991. o strategiji uspostave srpske vlade, što je obuhvatalo formiranje paralelnih organa vlasti, regionalizaciju BiH i vojnu organizaciju."[58]

Pripremajući se za ratnu opciju, sa sjednica Skuštine Srpske Republike BiH mogle su se čuti poruke koje su upućivale na rat, na negiranje BiH, stvaranje velike Srbije, o Bošnjacima kao prirodnim neprijateljima i drugo. Ovdje ćemo navesti samo nekoliko citata sa sjednica Skupštine Srpske Republike BiH koji govore o naprijed navedenom. Ako bi se analizirali svi stenogrami i zapisnici sa ovih sjednica, došlo bi se do potpunog shvatanja politike SDS-a u procesu negiranja državno-pravnog identiteta BiH. U ovom dijelu to nije primarni cilj već želimo ukazati samo na neke aspekte ove politike. Iz zapisnika sa 8. sjednici Skupštine Srpske Republike BiH održane 25. februara 1992. godine, izdvajamo nekoliko citata. Na ovoj sjednici Radovan Karadžić je rekao da BiH neće biti unitarna već da će imati svoje sastavne dijelove „(…). Hrvati kažu: državna zajednica, Muslimani bi rekli: zajednička država, a mi kažemo: zajednica država (…) srpski narod se neće smiriti dok ne dospije u ono što je imao za vrijeme Nemanjića: svoju državu. I drugi učesnici na sjednici govorili su slično, Vojo Kuprešanin je izjavio: 'Ja nisam ni za bilo kakve zajedničke institucije zajedno s Muslimanima i Hrvatima BiH. Lično smatram da su oni nama prirodni neprijatelj. Vi već znate šta su prirodni neprijatelji i da mi više nikada ne možemo živjeti zajedno'."[59] Ove izjave, a posebno izjava Voje Kuprešanina, predsjednika Skupštine Zajednice opština Bosanske krajine (dalje: ZOBK), koja je kasnije preimenovana u ARK, govori da je SDS bio nosilac politike nestanka Bošnjaka sa prostora BiH. Ove izjave imale su samo jedan cilj: da mobiliziraju što veći broj istomišljenika za naredne događaje. Nasuprot ovim stajalištima su historijska činjenica, one govore da su na prostoru BiH vjekovima živjeli različiti narodi u toleranciji i suživotu.

Posebnu ulogu SDS je imao u vojnom organiziranju i stvaranju psihoze straha. Tako su po zatvaranju glasačkih mjesta na kojima su se građani Sarajeva izjašnjavali o nezavisnosti BiH, iza ponoći, u organizaciji SDS-a, postavljene barikade na ključnim saobraćajnicama. Barikade su napravljene od vozila, kontejnera za smeće i drugih priručnih sredstava. Na barikadama

[57] P. J. Treanor, nav. dj., str. 201.

[58] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 66.

[59] Isto, paragraf 72, fusnota 134.

su bili naoružani ljudi. Bili su naoružani automatskim i poluautomatskim naoružanjem iz arsenala JNA. Da su ove aktivnosti oko blokade Sarajeva bile organizirane i koordinirane, najbolje ilustrira podatak da je između barikada bila uspostavljena radioveza. Svi prilazi gradu bili su blokirani. SDS je izdao zvanično saopštenje da su oni blokirali grad. Krizni štab SDS-a postavio je šest uslova, tražeći obustavu daljeg angažovanja oko priznanja nezavisnosti BiH do postizanja dogovora tri naroda (Hrvata, Muslimana, Srba). SDS je pokušao oružanim putem poništiti rezultate referenduma. Cijeli grad je bio blokiran, blokiran je gradski prevoz, nasilno oteti trolejbusi, aerodrom zatvoren, obustavljen je željeznički saobraćaj. Policija je primala dojave da su pojedine dionice pruga minirane. U organizaciji Evropske unije (dalje: EU), održani su pregovori i donesena je odluka o uklanjanju barikada. Formirane su zajedničke patrole MUP-a i JNA. Ove patrole su doprinijele deblokadi grada. Dragan Vikić rukovodio je akcijom deblokade Sarajeva i radom zajedničkih patrola.

„Na 11. sjednici Skupštine Srpske Republike BiH, održanoj 18. marta 1992. godine, Radovan Karadžić je izjavio: 'Budite sigurni, nema potpisivanja dok ne postignemo što hoćemo, a vi svi znate našu stratešku zamisao. Onog trena kada postignemo samostalnu Srpsku Bosnu i Hercegovinu, samostalnu od ostale dvije i od centralnih organa, onda pred nama leže mogućnosti za povezivanja: državna, ekonomska, kulturna i kakva mi hoćemo. Sada ne moramo sve kazati. Činjenica je da su sada durbini uprijeti na Jugoslaviju, na Bosnu i Hercegovinu. Krajnji strateški cilj sada mora ostati tajan.' Momčilo Krajišnik je uzeo riječ i kazao sljedeće: 'U tom smislu bilo bi dobro strateški učiniti jednu stvar: početi ovo što smo se dogovorili–etničko razdvajanje na terenu. Početi utvrđivati teritoriju, a kada se teritorija utvrdi, onda je stvar dodatnih razgovora kako će čija vlast da funkcioniše.' Biljana Plavšić je dodala: 'U vezi s onim što je prije rečeno, faktičko stanje treba osigurati na terenu'."[60] Iz navedenih izjava jasno se vidi da je cilj rukovodstva SDS-a bio etnička homogenizacija srpskog naroda i stvaranje etničkog ekskluziviteta srpskog naroda. Politika koju je zagovaralo najviše rukovodstvo SDS-a nije politika dijaloga, kompromisa i postizanje prihvatljivih rješenja mirnim putem, već politika nasilja, politika sile, ubijanja, uništenja, protjerivanja. Oni su ovu politiku zagovarali iz tog razloga što su već bili naoružani, sa organiziranim vojnim jedinicama i imali su garancije JNA da će vojno intervenisati u njihovu korist. Međutim, u konačnici ova politika je doživjela poraz i najviši rukovodioci SDS-a su pravomoćno osuđeni ili se pred MKSJ vode postupci protiv njih.

Na 12. sjednici Skupštine Srpske Republike BiH, održanoj 24. marta 1992. godine, Radovan Karadžić je, govoreći o postojanju plana za preuzimanje

[60] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 72, fusnota 134.

vlasti i zaokruživanje zacrtane teritorije,[61] naglasio da je taj plan spreman za provođenje na terenu. Na ovoj sjednici Skupštine, Radovan Karadžić je izjavio sljedeće: „u onom trenutku kada to bude (…) možemo da formiramo to što hoćemo. Ima razloga da to bude za dva, tri dana (…). Onog trena će sve srpske opštine, kako stare, tako i novoformirane, bukvalno staviti pod svoju kontrolu kompletnu teritoriju odnosne opštine (…). Tada, u tom trenutku, (…) biće jedinstvena metodologija, vi ćete moći to prenijeti u opštine koje predstavljate i kako i šta sve treba učiniti. Kako izdvojiti milicijski sastav, kako uzeti sredstva koja pripadaju srpskom narodu, kako uspostaviti komandu. Milicija tu mora da bude pod komandom civilne vlasti, da je sluša, tu nema zbora-tako mora biti."[62]

SDS je imao ključnu ulogu u propagandnoj kampanji iz tog razloga što su oni putem svojih kadrova i jedinica vršili kontrolu radiočvorišta, odašiljača, kreirali su i kontrolirali sadržaje i poruke koje su emitirane. Vojna jedinica, poznata pod imenom *Vukovi s Vučjaka*, koja je bila pod kontrolom SDS-a, zauzela je u augustu 1991. godine televizijski relej na Kozari. Frekvencije su preusmjerene i usljed toga većina opština u Bosanskoj krajini više nije mogla pratiti televizijske i radijske programe Radiotelevizije (dalje: RTV) Sarajevo, nego isključivo programe iz Beograda i povremeno iz Hrvatske, a od marta 1992. godine, program iz Banje Luke. Bošnjaci i Hrvati koji su bili zaposleni na televizijskim i radiostanicama, kao i u većini novina, otpušteni su sa svojih radnih mjesta.

Preuzimanjem medijske kontrole cilj je bio slanje poruka koje su trebale izvršiti mobilizaciju srpskog naroda. SDS je putem medija slao poruke da Srbima prijeti progon i genocid od Bošnjaka i Hrvata, te da se Srbi moraju zaštititi kako se ne bi ponovili zločini koji su nad njima počinjeni tokom Drugog svjetskog rata. Objavljivane su fotografije masakriranih vojnika i širene glasine o zločinima počinjenim nad Srbima. U proljeće 1992. godine medijska propaganda postala je još agresivnija, sugerišući da bi se nesrbi trebali odseliti s teritorije koju su Srbi smatrali svojom i da na tom području može ostati samo mali broj nesrba. Tokom rata mediji su u velikom broju slučajeva otvoreno pozivali na ubijanje nesrba. Medijska propaganda imala je dvostruki cilj i kod Srba i kod nesrpskog stanovništva Bosanske krajine. S jedne strane, Srbe je poticala da nesrpsko stanovništvo doživljavaju kao neprijatelja i da tako s njim postupaju, kao i pripremanje Srba na zločine koji će uslijediti. S druge strane, među bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom

[61] U aprilu 1992. godine Radovan Karadžić i Nikola Koljević prezentirali su kartu BiH prema viđenjima SDS-a prema kojoj je 70% teritorije BiH trebalo pripasti Republici srpskog naroda u BiH. Već krajem ljeta 1992. godine snage VRS su pod kontrolom držale prostore koji su na karti označeni kao teritorija Srpske Repubike BiH. ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 74.

[62] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 73, fusnota 136.

širila je strah i stvarala atmosferu terora koja je doprinijela njegovom kasnijem masovnom egzodusu. SDS je uživao znatnu podršku JNA, JNA je sistematski naoružavala mjesne odbore SDS-a u opštinama Bosanske krajine. Podjelu oružja Srbima vršili su odabrani kadrovi SDS-a i JNA pod nadzorom SDS-a, uz podršku JNA i lokalne policije.

Kada analiziramo političke i druge odluke koje je SDS kreirao i formalno donosio preko Skupštine Srpske republike BiH, sigurno, pored Odluke o formiranju Srpske Republike BiH, odluke donesene na 16. sjednici Skupštine Srpske republike BiH održanoj 12. maja 1992. godine predstavljaju ključne odluke koje su bile u funkciji destrukcije RBiH. Na toj sjednici Skupštine donesene su odluke o strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH, osnovana je Vojska Srpske republike Bosne i Hercegovine, imenovan je generalpotpukovnik Ratko Mladić za komandanta Glavnog štaba VRS-a. Na ovoj sjednici Skupštine, uz jasno definirane političke ciljeve, definirana je i ratna strategija.[63] U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da je tokom tog perioda rukovodstvo bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog odbora SDS-a, kao i bosanske Srbe predstavnike oružanih snaga, zasnovalo plan da poveže područja u BiH sa srpskim stanovništvom, da nad tim područjima preuzme kontrolu i da stvori zasebnu državu bosanskih Srba iz koje će biti trajno uklonjena većina nesrba (dalje: Strateški plan). Rukovodstvo bosanskih Srba znalo je da se Strateški plan može provesti samo uz pomoć sile i straha."[64] Ovaj zaključak iz presude MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin najbolje ilustrira politiku SDS-a koja je u konačnici rezultirala genocidom i masovnim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Politički i vojni ciljevi koji su zacrtani na 16. sjednici Skupštine odnosili su se na trajno uklanjanje nesrba sa teritorije koja je zacrtana kao srpski teritorijalni ekskluzivitet. Na ovoj sjednici Skupštine, Dragan Kalinić je izjavio: „Naime, ova bi skupština od svih odluka možda trebala da donese jednu najvažniju, a to je, jesmo li mi izabrali ratnu ili pregovaračku opciju. Ne kažem to bez razloga i moram odmah reći, poznavajući ko nam je neprijatelj, u kojoj mjeri je on perfidan i u kojoj mjeri mu se ne može vjerovati, sve dotle dok se on fizički, vojnički ne uništi i ne slomije, što podrazumijeva, naravno, i eliminisanje i likvidaciju njegovih ključnih ljudi."[65] Ovom ratnohuškačkom politikom i jasno definiranim ciljevima trebalo je poslati poruku svim nesrbima šta ih čeka. Posebno je naglašeno eliminisanje i likvidacija političke,

[63] AIIZ, inv. br. 2-5062, *Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. godine.*

[64] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 65.

[65] AIIZ, inv. br. 2-5062, *Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. godine*, str. 14, ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 77.

intelektualne, vjerske i druge elite Bošnjaka i Hrvata. Da je ovo bio stvarni cilj i zadatak srpskih vojnih i policijskih snaga, pokazala su ratna dešavanja. Prvi koji su ubijani, mučeni, odvođeni u logore i bili izloženi raznim oblicima tortura su najviši bošnjački predstavnici političkih, vjerskih, intelektualnih i drugih elita.[66]

U vrijeme održavanja 16. sjednice Skupštine srpske republike BiH, velik dio RBiH je već bio okupiran, počinjeni su mnogi zločini nad Bošnjacima i Hrvatima na području Bijeljine, Bosanske Krupe, Sarajeva i drugih mjesta. O tome svjedoči i jedna od izjava na sjednici koju je sa govornice uputio Miroslav Vještica (poslanik iz Bosanske Krupe) naglašavajući: „nema više Muslimana u Srpskoj opštini Bosanska Krupa. (…) hoće li se gdje imati vratiti, ja mislim da neće, s obzirom na to da nas je predsjednik obradovao da je granica desna obala Une."[67]

Radovan Karadžić je na 16. sjednici Skupštine srpske BiH, održane 12. maja 1992. godine u Banjoj Luci, poslanicima i javnosti prezentirao šest strateških ciljeva srpskog naroda u BiH. U Odluci o strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH broj 02-130/92 od 12. maja 1992. godine navedeni su strateški ciljevi: 1. državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice; 2. koridor između Semberije i Krajine; 3. uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država; 4. uspostavljanje granice na rekama Uni i Neretvi; 5. podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti; 6. izlaz Republike Srpske na more.[68] Radovan Karadžić je naglasio: „mi vjerujemo, nadamo se i u Boga, u pravdu i u naše snage da ćemo ostvariti ono što smo zacrtali, svih šest ovih strateških ciljeva, naravno, prema hijerarhiji, i da ćemo konačno i definitivno završiti posao za borbu, za slobodu srpskog naroda. Taj posao nije završen. Ništa što se u istoriji ne završi kako treba ne umire, nego se ponovo vraća na dnevni red i ponovo sa mnogo više žrtava."[69]

U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navedeno je: „Šesnaesta sjednica Skupštine Srpske Republike BiH predstavlja kulminaciju jednog političkog procesa. Na tom zasjedanju nisu samo artikulisani strateški ciljevi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, nego je Skupština Srpske Republike

[66] Mujo Begić, *Genocid u Prijedoru–svjedočenja*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Zagreb, Sarajevo, 2013, str. 21.

[67] AIIZ, inv. br. 2-5062, *Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH, održane 12. maja 1992. godine, Izjava Miroslava Vještice,* str. 17.

[68] Isto, *Izjava Radovana Karadžića,* str. 8-9.

[69] Isto, str. 8-9.

BiH učinila i ključni korak prema ostvarenju tih ciljeva: očigledno znajući da politički kurs formulisan na 16. sjednici Skupštine Srpske Republike BiH nužno vodi u masovno, nasilno i stalno uklanjanje nesrpskog stanovništva s teritorije proglašene Srpske Republike BiH i prihvatajući da VRS odigra ključnu ulogu u provođenju te politike. On je zapravo potvrdio da dijeli stanovišta političkog rukovodstva bosanskih Srba. General-potpukovnik Ratko Mladić i njegovi neposredno podređeni te su političke strateške ciljeve pretvorili u operativne imperative VRS-a."[70] Ratko Mladić na ovoj Skupštini je izjavio: „Prema tome, mi ne možemo očistiti niti možemo imati rešeto da prosijemo samo da ostanu Srbi ili propadnu Srbi, a ostali da odu. Pa to je, to neće, ja ne znam kako će gospodin Krajišnik i gospodin Karadžić objasniti svijetu. ***To je, ljudi, genocid***.(podvukao M.B.)"[71] Iako je bio svjestan šta donosi ovakva politika Ratko Mladić je poduzeo vojne aktivnosti koje su rezultirale počinjenjem genocida nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini.

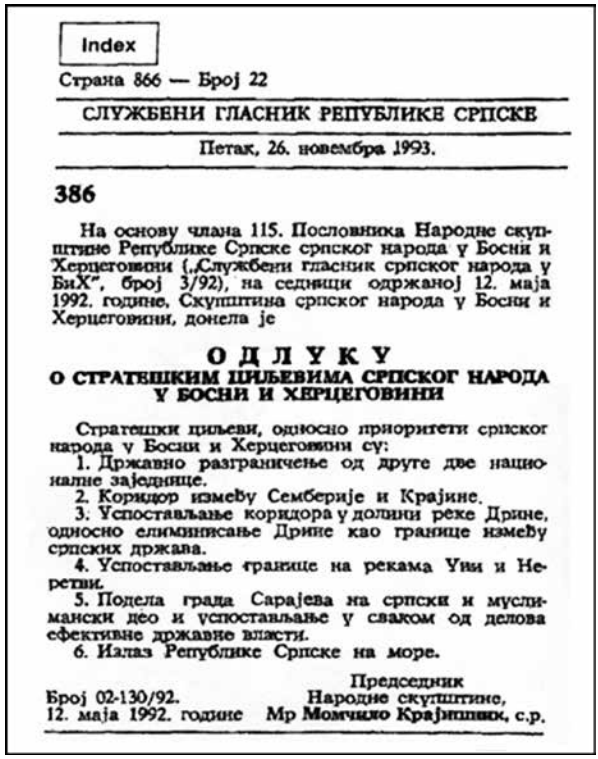

Index

Страна 866 — Број 22

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Петак, 26. новембра 1993.

386

На основу члана 115. Пословника Народне скупштине Републике Српске српског народа у Босни и Херцеговини („Службени гласник српског народа у БиХ", број 3/92), на седници одржаној 12. маја 1992. године, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, донела је

О Д Л У К У
О СТРАТЕШКИМ ЦИЉЕВИМА СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Стратешки циљеви, односно приоритети српског народа у Босни и Херцеговини су:

1. Државно разграничење од друге две националне заједнице.
2. Коридор између Семберије и Крајине.
3. Успостављање коридора у долини реке Дрине, односно елиминисање Дрине као границе између српских држава.
4. Успостављање границе на рекама Уни и Неретви.
5. Подела града Сарајева на српски и муслимански део и успостављање у сваком од делова ефективне државне власти.
6. Излаз Републике Српске на море.

Председник
Народне скупштине,
Мр Момчило Крајишник, с.р.

Број 02-130/92.
12. маја 1992. године

Odluka o strateškim ciljevima[72]

[70] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 78.

[71] AIIZ, inv. br. 2-5062, *Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH, održane 12. maja 1992. godine, Izjava Ratka Mladića*, str. 29.

[72] Objavljeno u: M. Begić, *U opsadi 1.201 dan–sigurna zona UN-a Bihać*, nav. dj., str. 74.

Radovan Karadžić, predsjednik SDS-a; Momčilo Krajišnik, predsjednik Skupštine SR BiH, član Glavnog odbora SDS-a; Biljana Plavšić i Nikola Koljević, predstavnici SDS-a u kolektivnom Predsjedništvu SRBiH i ključni članovi SDS-a su, pored stranačkih funkcija, imali i rukovodne pozicije od jula 1991. godine. SDS je svojom strukturalnom i funkcionalnom organizacijom upravljao i imao utjecaj nad političkim i upravnim sistemom u BiH, što je rezultiralo da kontrolišu oko 70% teritorije BiH i izvrše etničko čišćenje nesrba na tim teritorijama u proljeće i ljeto 1992. godine. Svojom organizacijskom infrastrukturom, SDS je imao (kadrovi, veze) mogućnost za formiranje paralelnih institucija koje su bile pod direktnom nadležnošću i pod vlastitom kontrolom. Zahvaljujući čvrstoj hijerarhijskoj strukturi i lojalnosti članstva, SDS je mogao već ujesen 1991. godine krenuti u formiranje paralelnih institucija od republičkog do opštinskog nivoa. Zapravo, zahvaljujući ovoj hijerarhijskoj povezanosti, SDS je vrlo brzo formirao paradržavne oblike vlasti u BiH. Tokom 1991. godine, ova stranka vodila je proces „saoizacije" BiH, kao regija u kojima su Srbi imali svu vlast, i proces stvaranja srpskih opština. Ovim je SDS počeo pripreme za preuzimanje vlasti na područjima BiH gdje žive Srbi. Mnoge od tih priprema vršene su konspirativno i u tajnosti. U vrlo kratkom periodu, od oktobra 1991. do aprila 1992. godine, SDS je formirala zasebne i paralelne institucije od republičkog do opštinskog nivoa. Činom formiranja, SDS je preuzeo dominantnu ulogu u svim novoformiranim institucijama, počevši od Skupštine srpske BiH, Ministarskog savjeta odnosno Vlade, do tročlanog Predsjedništva.

I.3. STVARANJE SRPSKIH PARALELNIH ORGANA VLASTI U BIH

Stvaranje srpskih paralelnih organa vlasti u SRBiH počelo je po uzoru na već formirane srpske paradržavne organe vlasti u Reublici Hrvatskoj. Prema važećim zakonskim rješenjima u SRBiH, postojala su dva nivoa vlasti, i to na opštinskom i republičkom nivou. Ustav SRBiH ostavio je mogućnost formiranja regionalnih zajednica opština koje nisu imale nikakvu administrativnu vlast, nego su one osnivane u cilju privrednog jačanja i razvoja. Unutar SRBiH postojalo je više ovih regionalnih zajednica. Međutim, formiranje regionalnih zajednica pod rukovodstvom SDS-a imalo je drugačiji cilj. Da je stvaranje ovih regionalnih zajednica imalo potpuno drugačiju ulogu, najbolje se vidi iz presude MKSJ u predmetu Biljana Plavšić, gdje je navedeno: „početkom 1991, SDS je započeo program regionalizacije, čiji je konačni cilj bilo provođenje Strateškog plana. SDS je osnovao područja pod kontrolom bosanskih Srba tako što je opštine u kojima su živjeli bosanski Srbi povezao u zajednicu i osnovao

paralelne organe vlasti, s ciljem da se ta teritorija izdvoji iz efektivne kontrole organa vlasti SRBiH. Na taj način su položeni temelji za etnički čistu državu bosanskih Srba."[73]

Proces regionalizacije od strane srpske političke elite u SRBiH uoči ratnih dešavanja bio je usmjeren ka naglašavanju etničkog principa u definiranju regiona, uz netačna interpretiranja ekonomskih pokazatelja, namjerna izostavljanja tržišnih i svih drugih faktora ekonomskog i socijalnog karaktera, uz jasne pokušaje vezivanja regionaliziranih prostora za Srbiju i Hrvatsku. O pripremama SDS-a za preuzimanje apsolutne vlasti najbolje se vidi iz Izvještaja Patrika J. Treanora, rađenog za potrebe MKSJ u predmetu Krajišnik i Plavšić*:* „Cijele 1991. godine rukovodstvo bosanskih Srba je vodilo politiku 'regionalizacije', tj. kao zasebne regije organizovalo područja u kojima su Srbi predstavljali relativnu većinu, iskorištavajući za taj cilj koncept zajednica opština. Inicirajući formiranje regionalnih organa vlasti širom BiH-a, SDS se dakle prilično rano počeo pripremati da na kraju *de facto* preuzme vlast na dijelovima teritorije BiH gdje žive Srbi. Mnoge od tih priprema vršene su konspirativno i u tajnosti."[74] Na prostoru Bosanske krajine, SDS je 1991. godine počeo sa formiranjem paradržavnih oblika vlasti. Već 21. januara 1991. godine, pokrenuta je inicijativa za formiranje ZOBK-a. Inicijativu su podržali predstavnici više opština gdje su Srbi činili većinu u vlasti. U pripremama za osnivanje ove zajednice, čelnici SDS-a su uvjeravali javnost da ova zajednica nema političku već ekonomsku, kulturnu i razvojnu dimenziju. Međutim, vrijeme je demantiralo ova SDS-ova uvjeravanja i ova zajednica je prerasla u politički faktor koji će kasnije imati veoma značajnu ulogu na prostoru Bosanske krajine.

U provođenju koncepta stvaranja paralelnih institucija vlasti u SRBiH, novouspostavljena zajednica počela je sa aktivnostima stvaranja veza sa Srpskom autonomnom oblasti Krajina (dalje: SAO Krajina) u Republici Hrvatskoj. U iskazivanju podrške secesionističkoj politici Srba u Republici Hrvatskoj, 5. maja 1991. godine, održana je vanredna sjednica Skupštine ZOBK-a, na kojoj je iskazana bezrezervna podrška SAO Krajini u Republici Hrvatskoj. Podršku je došla u vidu zaključka Skupštine ZOBK-a: „*od danas svaki napad na srpski narod u Hrvatskoj će se smatrati napadom na sve građane u Bosanskoj krajini, jer se politikom ugrožavanja jednog naroda ugrožavaju i drugi narodi koji zajednički žive na ovom području.*"[75] Istovremeno je Radovan Karadžić uputio čestitku Milanu Babiću povodom proglašenja SAO Krajine.[76]

[73] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 164.

[74] P. J. Treanor, nav., str. 202.

[75] Dnevni list *Glas,* 6. maj 1991. godine, str. 6.

[76] M. Begić, *U opsadi 1.201 dan–Bihać sigurna zona UN-a*, nav. dj., str. 66.

Kninsko rukovodstvo, s Milanom Babićem na čelu, počinje aktivnosti oko ujedinjenja SAO Krajine i ZOBK-a. Formalizacija takvog plana i dogovora bila je 24. juna 1991. godine u Banjoj Luci, gdje su potpisali *ugovor o saradnji*[77] između dvije paradržavne kategorije. U praksi je najbolje funkcionisala vojna saradnja. Tako je: „(...), 8. lipnja 1991, (...), oko 200 milicionara SAO Krajine iz Knina ušlo je u Drvar i Bosansko Grahovo, gdje su održali smotru."[78] Konačni *Proglas o ujedinjenju* donesen je 27. juna 1991. godine u Bosanskom Grahovu. U Proglasu je naglašeno da je cilj ujedinjenja *integracija srpskog naroda u cjelini, a sve s ciljem stvaranja jedinstvene države u kojoj će živjeti svi Srbi na Balkanu*.[79] Konačno je Skupština srpskog naroda u BiH, 21. decembra 1991. godine, priznala Republiku srpsku Krajinu.[80]

Skupština ZOBK-a, 16. septembra 1991. godine, na svojoj 7. sjednici, donijela je odluku o transformaciji ZOBK-a u Autonomnu regiju Krajina (dalje: ARK). U toj odluci o transformisanju objavljuje se osnivanje ARK-a kao „neodvojivog dijela Savezne države federativne Jugoslavije i sastavnog dijela Federativne jedinice BiH. Istog dana je usvojen i Statut ARK-a, koji je bio gotovo identičan Statutu ZOBK-a. Sjedište ARK-a, kao i ZOBK-a, bilo je u Banjoj Luci."[81] Dana 16. septembra 1991. godine, Izvršni odbor SDS-a odobrio je imenovanje štaba za regionalizaciju.[82]

Slijedom ovih „(...) paraustavnih kategorija,"[83] jer Ustav SRBiH autonomne oblasti ne poznaje kao političko-teritorijalne organizacije niti teritorijalne etničke ekskluzivitete. „Ujesen 1991, u SRBiH su osnovane još četiri srpske autonomne oblasti. To su bile Srpska Autonomna Oblast Hercegovina, Srpska Autonomna Oblast Romanija, Birač, Srpska Autonomna Oblast Semberija i Srpska Autonomna Oblast Sjeverna Bosna."[84] Skupština Srpske republike BiH je 21. novembra donijela *Odluku o verifikaciji proglašenih srpskih oblasti u Bosni i Hercegovini*[85] kao nedvojbenih dijelova savezne

[77] AIIZ, inv. br. 2-4980, *Ugovor o saradnji SAO Krajine i ZOBK-a.*

[78] *Kronologija rata*, Hrvatski informativni centar, Zagreb, 1998, str. 65.

[79] Dnevni list *Glas,* 28. juni 1991, str. 7.

[80] *Odluka o priznavanju Republike srpske Krajine, broj 02-61/91, od 21. decembra 1991. godine*, objavljena u: Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine str. 11.

[81] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 166.

[82] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 57, fusnota 138.

[83] Kasim Begić, *Bosna i Hercegovina od Vensove misije do Dejtonskog sporazuma*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997, str. 59.

[84] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 167.

[85] *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih oblasti u Bosni i Hercegovini broj 37-02/91 od 21. novembra 1991. godine, objavljena u:* Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine str. 8.

države, federativne Jugoslavije, i sastavnih dijelova federalne jedinice Bosne i Hercegovine, kao i izdvajanje naseljenih mjesta iz jedne opštine i uključivanje u sastav druge opštine.

Paralelno sa ovim procesom tekao je proces konstituiranja Skupštine srpskog naroda u BiH (24. oktobra 1991. godine), koju su činili poslanici iz reda SDS-a i SPO, s mogućnošću da se priključe i ostali poslanici Skupštine SRBiH srpske nacionalnosti.

Donoseći odluke o ostajanju srpskog naroda u zajedničkoj državi sa Srbijom i Crnom Gorom i drugim srpskim paradržavnim oblastima u Republici Hrvatskoj[86], u praksi je otpočeo projekat zaokruživanja velike Srbije. Reagirajući na ovakav akt konstituisanja, „Zakonodavnopravna komisija Skupštine SRBiH ocijenila je da je ovakav čin nelegitiman, jer po Ustavu SRBiH, izbornim zakonima i Poslovnikom Skupštine, zastupnici u Skupštini SRBiH nisu legitimni predstavnici svog naroda, nego predstavnici građana-birača izborne jedinice u kojoj su ih građani a ne narodi birali, pa time i nemaju mandat da predstavljaju i zastupaju jedan od naroda iz te izborne jedinice."[87] Nastavljajući kontinuitet destrukcije SRBiH, održan je plebiscit srpskog naroda novembra 1991. godine,[88] koji je u osnovi bio *opravdanje* za proglašenje Srpske Republike.[89] Proces derogiranja SRBiH predstavnici Skupštine Srpske republike BiH nastavili su donošenjem Ustava 28. februara 1992. godine.[90]

Proces stvaranja srpskih autonomnih oblasti, a kasnije i Republike srpskog naroda u BiH, predstavlja najgrublji oblik narušavanja ustavnih principa, ravnopravnosti građana, principa da su građani nosioci vlasti, teritorijalnog jedinstva i nedjeljivosti BiH, što je u direktnoj suprotnosti sa odredbama Ustava SRBiH (amandmani LX, LXII, LXVII na Ustav SRBiH).[91] Možemo sa sigurnošću reći da je glavni zadatak stvaranja pararegionalnih i paradržavne tvorevine srpskog naroda u BiH oblikovanje zacrtanog etničkog prostora koji je trebalo pripojiti velikoj Srbiji. U prilog ovoj tvrdnji ide *Deklaracija o državnom i političkom uređenju Republike srpskog naroda*[92] kao

---

[86] *Odluka o ostajanju srpskog naroda Bosne Hercegovine u zajedničkoj državi Jugoslaviji, broj 02-17/91, od 24. oktobra 1991. godine*, objavljeno u: Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str. 1.

[87] K. Begić, nav. dj., str. 61.

[88] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br.1/92.

[89] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 2/92.

[90] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 3/92.

[91] Službeni list SRBiH, br. 21/90.

[92] *Deklaracija Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, objavljeno u: Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str. 7.

ekskluziviteta jednog naroda (srpskog), što će se u praksi pokušati ostvariti provođenjem genocidne politike i etničkog čišćenja u periodu 1992-1995. godine.

Kao protuteža stvaranju srpskih autonomnih oblasti, po istom scenariju počinje stvaranje „hrvatskih zajednica, sa ciljem zaštite etničkih i povijesnih prostora i interesa hrvatskog etnokolektiviteta. Početak oživotvorenja ovog projekta počinje sa formiranjem Hrvatske zajednice Bosanska Posavina, sa osam opština (Bosanski Brod, Odžak, Modriča, Derventa, Bosanski Šamac, Orašje, Brčko i Gradačac) 12. novembra 1991. godine."[93] Ovaj projekat nastavlja se 18. novembra 1991. godine formiranjem Hrvatske zajednice Herceg–Bosne sa trideset opština, koja je proglašena u Grudama 4. jula 1992. godine.[94] Proces pararegionalnog i paradržavnog uobličavanja i zaokruživanja *hrvatskih povijesnih prostora* nastavljen je stvaranjem Hrvatske zajednice Srednje Bosne, u čiji sastav ulaze opštine: Zenica, Zavidovići, Maglaj i Žepče. U političkom promoviranju i opravdavanju potrebe za stvaranjem hrvatskih zajednica, HDZBiH je u retoričkim nastupanjima isticao da će se poštivati suverenitet i demokratski izabrana Vlada BiH. U osnivačkim odlukama stajalo je da su zajednice političke, kulturne, gospodarstvene i područne cjeline čiji je cilj borba za demokraciju, mir, poštivanje povijesnih, etničkih, kulturnih prava i legalnih metoda.[95] Kod formiranja hrvatskih zajednica promoviran je etnički princip, što u odnosu na demografsku statistiku i geografske elemente čini suprotnost. Na geografskom prostoru na kojem se nalaze opštine uključene u hrvatske zajednice, pored Hrvata žive i pripadnici drugih naroda: Bošnjaci, Srbi i drugi. U nekim opštinama koje su pripajane hrvatskim zajednicama, Hrvati nisu bili ni apsolutna niti relativna većina. Tamo gdje se nije mogao primijeniti etnički kriterij, posezalo se za univerzalnim i stalno prisutnim *povijesnim pravom* na određeni prostor. Pored već navedenih razloga za osnivanje hrvatskih zajednica, dodatno se poziva na prava samoodređenja i suverenosti naroda, uključujući i pravo na udruživanje; što znači da je osnivanje zajednica prva stepenica do državne tvorevine, jer ideja suvereniteta srašćuje sa državom.

Konačan proces zaokruživanja završava se 24. augusta 1993. godine formiranjem Hrvatske Republike Herceg-Bosne. Ovim činom uspostavlja se država hrvatskog naroda, što je naglašeno u Temeljnoj odluci o uspostavi i proglašenju Hrvatske Republike Herceg-Bosne.[96] Ako bismo htjeli uporediti ova dva projekta stvaranja pararegionalnih i paradržavnih etničkih ekskluziviteta,

[93] K. Begić, nav. dj., str. 65.

[94] Isto, str. 68.

[95] Isto, str. 66.

[96] Narodni list, br. 1/93.

možemo reći da se oni podudaraju: po kriterijima nastajanja, po političkim potezima dviju stranaka (SDS-a i HDZ-a BiH), medijskom prezentacijom potrebe za ovakvim potezima, traženjem pomoći iz susjedstva i drugo. U procesu nastajanja ovih projekata, za oba aktera karakterističan je *etnički princip* i polaganje *povijesnih prava*, što ni u kom slučaju u političkopravnoj argumentaciji ne može biti prihvatljivo.

Na ovaj način i sa ovakvom politikom isključivanja Bošnjaka, i ne ostavljajući mogućnost stvaranja oblasti sa bošnjačkim predznakom, jasno se stavlja do znanja da za njih i nema mjesta u BiH. „Ma koliko se ova dva projekta podudarala po ideji i po formi ataka na ustavnopravni sistem i teritorijalni integritet BiH, sa istovjetnim ishodištem, tokom operacionaliziranja neminovan je bio na mnogim tačkama sudar između *saoizacije i haoizacije*."[97] U ovim teritorijalnim podjelama Bošnjaci su isključivani i na njihovu se štetu provodio ovaj projekat bez ostavljanja relevantnog dijela teritorija za eventualnu *maoizaciju*.[98] Stoga će teritorija postati najjači kamen spoticanja u godinama koje su dolazile, naročito u ratnim sukobima i prilikom iznalaženja mirovnih planova.[99]

Srpske autonomne oblasti i hrvatske zajednice (stanje u januaru 1992. godine)[100]

[97] K. Begić, nav. dj., str. 68.

[98] Isto, str. 69.

[99] Isto, str. 69.

[100] K. Begić, nav. dj., str. 68.

Iz karte je vidljivo da su ove srpske i hrvatske autonomne oblasti-zajednice obuhvatale skoro čitav prostor SRBiH, izuzev tri mala prostora koja nisu bila obuhvaćena srpskim i hrvatskim zajednicama i oblastima.

Proces stvaranja paradržavnih, pararegionalnih i paralokalnih (srpskih i hrvatskih) oblika organizacije vlasti bio je prisutan na cijelom prostoru BiH, pa prostor Bosanske krajine ni u kom slučaju nije mogao biti izuzetak. Provodeći u praksi velikosrpsku ideju kroz projekat *Bosanska krajina–konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*[101], velikosrpska politička elita je došla do suštinskog problema: kako riješiti prostore koji nisu etnički čisti ili u kojima su Srbi manjina ili imaju podjednak nacionalni sastav, i kako od Bosanske krajine napraviti srpski etnički ekskluzivitet.

Odgovor na ovo pitanje nađen je u početku stvaranjem paralelnih (srpskih) organa vlasti, a kasnije eliminisanjem Bošnjaka sa prostora Bosanske krajine. U najvećoj mjeri ovaj projekat je proveden na prostoru opština desno od Une (Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Prijedor, Sanski Most i Ključ i dr.). Politika SDS-a na homogenizaciji i teritorijalnom spajanju prostora na kojima žive Srbi produžena je na opštine koje su gravitirale srpskim autonomnim oblastima, ako su dijelovi tih opština nastanjeni srpskim stanovništvom i ako postoji prirodna komunikacija sa već homogeniziranim srpskim prostorom. Ova politika našla je svoj pravni odraz u *Odluci o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH, koja se smatraju teritorijem Savezne države Jugoslavije*,[102] koju je donijela Skupština srpskog naroda u BiH 21. novembra 1991. godine. Prostor Bosanske krajine svojom geostrateškom pozicijom predstavljao je smetnju u povezivanju teritorija tzv. SAO Krajine u veliku Srbiju i stoga se moralo pristupiti rješavanju ovog problema. Kolika je bila važnost pojedinih opšina sa prostora Bosanske krajine za realizaciju ideje velike Srbije, vidi se na primjeru opštine Prijedor. Zbog svog geostrateškog položaja, opština Prijedor se našla na putu realizacije ideje stvaranja velike Srbije, jer se u presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić navodi: „Opština Prijedor bila je značajna za Srbe zbog toga što je predstavljala dio kopnenog koridora koji je spajao srpska područja u hrvatskoj Krajini na zapadu sa Srbijom i Crnom Gorom na istoku i jugu."[103] Isto se može primijeniti i za opštinu Bosanska Krupa, koja je svojom geografskom pozicijom presijecala željeznički koridor od Beograda prema Kninu.

---

[101] Arhiv Muzeja Unsko-sanskog kantona (dalje: AMUSK), Zbirka dokumenata, *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*, Ekonomski institut Ekonomskog fakulteta, Banja Luka, decembar 1991.

[102] *Odluka o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH koje se smatraju teritorijama Savezne države Jugoslavije*, objavljeno u: Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str. 7.

[103] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 127.

Proces paralelnog organiziranja upravno-teritorijalne vlasti na prostorima BiH dovodio je do apsurdnih situacija gdje su dijeljene ulice, zgrade, preduzeća i drugo. Uporedo sa paralelnom organizacijom tekle su pripreme za odvajanje drugih dijelova teritorija i na njima konstituisanje novih opština s nacionalnim predznakom srpska.[104]

I.4. FORMIRANJE ZAJEDNICE OPŠTINA BOSANSKE KRAJINE

Po uzoru na novoformirane srpske oblasti u Republici Hrvatskoj, SDS je početkom 1991. godine počeo s pripremama i realizacijom programa neustavne regionalizacije, što je za konačni cilj imalo stvaranje zasebnih teritorijalnih regija srpskog naroda. Glavni zadatak SDS-a bio je stvoriti regije i oblasti pod njihovom kontrolom na taj način da mjesta i opštine u kojima su živjeli Srbi poveže u regije i oblasti. Cilj osnivanja paralelnih organe vlasti bio je da se ti prostori izdvoje kao posebne političke cjeline koje nisu pod kontrolom legalnih i legitimnih organa vlasti SRBiH. Ovim činom SDS je otpočeo sa procesom stvaranja etničkih ekskluziviteta, odnosno *etnički čiste srpske države*. Ustav i zakoni koji su bili u vrijeme nastajanja srpskih paralelnih oblasti u SRBiH nisu u svojim odredbama predviđali formiranje zajednica opština na način na koji je formiran ZOBK. Ustavom SRBiH, u članu 276, predviđena je mogućnost da „opštine, koje su prostorno i ekonomski međusobno povezane, mogu se, radi racionalnog i efikasnijeg ostvarivanja zajedničkih interesa i potreba radnih ljudi i građana i usklađivanja društveno-ekonomskog razvoja, udruživati u zajednicu opština."[105] Suština ovakvog ustavnog rješenja odnosi se na društveno-ekonomski razvoj, a nikako na derogiranje ili uzurpiranje nadležnosti republičkih i saveznih nadležnosti.

Prva pararegionalna zajednica koja je osnovana na prostoru sjeverozapadne Bosne bio je ZOBK. Kao jedan od razloga za ovaj potez, naveden je u presudi MKSJ u predmetu Milomir Stakić, gdje se navodi: „Očekujući da će se Bosna i Hercegovina otcijepiti od Jugoslavije, rukovodstvo bosanskih Srba je već u aprilu 1991. godine oformilo Zajednicu opština Bosanske Krajine (ZOBK), koju su činili predstavnici opština s većinskim srpskim stanovništvom."[106] Inicijativa za osnivanje zajednice opština dobila je podršku SDS-a na sastanku Regionalnog odbora SDS-a održanog 7. aprila 1991. godine, čime je zvanično

[104] K. Begić, nav. dj., str. 50.

[105] Ustav SRBiH, član 275.

[106] ICTY, Predmet br. IT-97-24-T Prvostepena presuda pred MKSJ u slučaju Milomir Stakić, 31. juli 2003. godine (dalje: ICTY, *Presuda Milomir Stakić*), paragraf 32.

otpočelo osnivanje ZOBK-a. Potvrdnost navedenog imamo i u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik gdje se kaže: „Dana 7. aprila 1991., Regionalni odbor SDS-a je donio odluku da se osnuje Zajednica opština Bosanske krajine (dalje u tekstu: ZOBK). (...) ZOBK je činilo šesnaest opština iz Bosanske krajine i bosanski Srbi su u svim tim opštinama, izuzev opštine Ključ, predstavljali znatnu većinu stanovništva."[107] Već 10. aprila 1991. godine, skupštine opština u kojima su Srbi bili većina glasale su za priključenje ovoj zajednici (Čelinac, Srbac, Ključ, Titov Drvar i Bosanski Petrovac). Ostale opštine sa srpskom većinom (Bosanska Gradiška, Bosansko Grahovo, Bosanska Dubica, Laktaši, Prnjavor, Glamoč i Skender-Vakuf) inicijativi se priključuju 11. i 12. aprila 1991. godine. Pripreme za osnivanje ZOBK-a počele su tokom aprila 1991. godine, da bi 25. aprila 1991. godine, u hotelu *Turist* u Čelincu, bila održana Osnivačka skupština. Na Skupštini su bili prisutni predstavnici 21 opštine, iako je samo 14 predstavnika opština glasalo za udruživanje u zajednicu. U 14 opština koje su glasale za priključivanje (Banja Luka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanski Petrovac, Bosansko Grahovo, Čelinac, Glamoč, Kupres, Ključ, Laktaši, Mrkonjić-Grad, Prnjavor, Titov Drvar, Skender-Vakuf, Šipovo i Srbac), Srbi su činili apsolutno većinsko stanovništvo po popisu iz 1991. godine.[108] Bilo je slučajeva da „pojedine opštine su se svojim odlukama neustavno otcjepljivale iz jednih i pripajale drugim regijama. Istupanje iz ranije formiranih regionalnih zajednica nije bilo legalno zbog nepostojanja saglasnosti za taj čin. Osim toga, izostalo je svestrano sagledavanje ekonomskih, prostornih, organizacionih, kadrovskih, materijalnih i drugih pretpostavki koje bi ukazivale na opravdanost udruživanja u nove zajednice opština. Osnovni kriterij udruživanja–većinsko jednonacionalno stanovništvo u opštinama koje se udružuju u zajednicu opština–bio je u suprotnosti sa amandmanom LXII tačka 3. na Ustav SRBiH. ZOBK je pomenutim Dogovorom o udruživanju u tu zajednicu dobio obilježja društveno-političke zajednice, što je u suprotnosti sa Ustavom SRBiH."[109]

Skupština ZOBK-a je izabrala Voju Kuprešanina za predsjednika Skupštine ZOBK-a, dok je za prvog potpredsjednika izabran Radoslav Brđanin, a za drugog potpredsjednika izabran je Dragan Knežević.[110] U svim opštinama koje su dale saglasnost na osnivanje ZOBK-a, na vlasti je bio SDS, a Srbi su činili apsolutno većinsko stanovništvo prema rezultatima popisa iz 1991. godine. Osnivači ZOBK-a su postigli *Dogovor o udruživanju u Zajednicu*

[107] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 165.

[108] *Nacionalni sastav stanovništva*, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, Statistički bilten br. 234, Državni zavod za statistiku RBiH, Sarajevo, 1993.

[109] Izudin Saračević, *Anatomija jedne autonomije,* Grafičar, Bihać, 2014, str. 78.

[110] AIIZ, inv. br. 2-4982, *Odluka o izboru drugog potpredsjednika Skupštine ZOBK-a, broj 01-111-11/91, od 24. 5. 1991. godine.*

opština Bosanske krajine (dalje*: Dogovor)*.[111] *Dogovor* je postiglo 20 opština. Kao sjedište Zajednice izabrana je Banja Luka. Nakon osnivanja ZOBK-a, i u drugim dijelovima počinje proces formiranja ovih neustavnih kategorija. Podršku *Dogovoru* o udruživanju, ZOBK-u dali su i srpski predstavnici iz Bosanske Krupe. Oni su podržali *Dogovor* i proglasili Bosansku Krupu kao sastavni dio ZOBK-a, samostalno i bez znanja predstavnika ostalih naroda koji su participirali u vlasti opštine Bosanska Krupa. Ovim su derogirali dotadašnje dogovore sa bošnjačkim predstavnicima o zajedničkom učešću u vlasti u opštini Bosanska Krupa.

Prema izjavama čelnika SDS-a koji su bili nosioci osnivanja ove regionalne zajednice, cilj osnivanja ZOBK-a bio je da se ispravi zanemarivanje i diskriminacija opština Bosanske krajine u ekonomskom pogledu od strane centralnih vlasti u Sarajevu.[112] Ovakva argumentacija za ovaj nelegalan i nelegitiman čin ni u kom slučaju ne može biti prihvatljiva, jer nikakvi ekonomski pokazatelji ne upućuju na to da je postojala ikakva bitna razlika u ekonomskom položaju Bosanske krajine i ostatka države.

Pravi razlozi osnivanja ZOBK-a su posve drugačiji. Najbolje se stvarni razlozi osnivanja ZOBK-a vide u Statutu ZOBK-a, koji je usvojen na drugoj sjednici Skupštine ZOBK-a, održanoj 14. maja 1991. godine. Naime, Statutom je predviđeno da to nije samo ekonomska zajednica, nego zajednica s daleko većim nadležnostima, s dominantnom odbrambenom ulogom.

U članu 9. *Dogovora o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine*[113] navedeno je da: u oblasti opštenarodne odbrane i društvene samozaštite Zajednica opština na svom području: „obezbjeđuje jedinstvo priprema i efikasnost sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite na području Zajednice opština u skladu sa organizacijom, pripremama i planovima SRBiH i JNA; preduzima organizacione, materijalne i druge pripreme za ostvarivanje prava i dužnosti građana u pripremama za opštenarodnu odbranu i za njihovo učešće u oružanoj borbi i drugim oblicima otpora u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugim vanrednim prilikama na području Zajednice opština; za vrijeme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ratne opasnosti organizuje opštenarodni otpor na području Zajednice opština; za vrijeme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ratne opasnosti organizuje opštenarodni otpor na području Zajednice opština i njime rukovodi.“[114]

---

[111] AIIZ, inv. br. 2-4983, *Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine.*

[112] Robert J. Donia, *Kreiranje Republike Srpske 1990-1992, poreklo i opšti kontekst*, objavljeno u: *Bosna i Hercegovina jezgro velikosrpskog projekta*, nav. dj., str. 179.

[113] AIIZ, inv. br. 2-4983, *Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine.*

[114] Isto, str. 2.

O P Š T I N E : Banja Luka, Bosansko Grahovo, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Glamoč, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši Mrkonjić Grad, Prnjavor, Sanski Most, Skender Vakuf, Srbac, Titov Drvar, Čelinac, Šipovo Teslić i Kupres

D O G O V O R

O UDRUŽIVANJU U ZAJEDNICU OPŠTINA BOSANSKE KRAJINE

Banja Luka, 29.4. 1991.godine

Na osnovu Amandmana LXXII tačka 3. stav 2. Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, opštine Banja Luka, Bosansko Grahovo, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Glamoč, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši, Mrkonjić Grad, Prnjavor, Sanski Most, Skender Vakuf, Srbac, Titov Drvar, Čelinac, Šipovo, Teslić i Kupres, zaključuju

D O G O V O R

O UDRUZIVANJU U ZAJEDNICU OPŠTINA BOSANSKE KRAJINE

Član 1.

Radi racionalnijeg i efikasnijeg ostvarivanja zajedničkih interesa i potreba gradjana i usklađjivanja društveno-ekonomskog razvoja opštine Banja Luka, Bosansko Grahovo, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Glamoč, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši, Mrkonjić Grad, Prnjavor, Sanski Most, Skender Vakuf, Srbac, Titov Drvar, Čelinac, Šipovo, Teslić i Kupres udružuju se u Zajednicu opština Bosanske krajine (u daljem tekstu: Zajednica opština).

Član 2.

Sjedište Zajednice opština je u Banjoj Luci.

Član 3.

Zajednica opština ima svojstvo pravnog lica.

Član 4.

Zajednica opština ima Statut.

Statutom Zajednice opština utvrdjuju se: funkcije Zajednice opština i način njihovog ostvarivanja; medjusobni odnosi Zajednice opština i opštine; organizacija organa Zajednice opština; saradnja sa republičkim organima i organima i organizacijama na području Zajednice opština; organizacija i rad Stručne službe Zajednice opština; finansijska sredstva Zajednice opština, kao i druga pitanja od značaja za ostvarivanje prava i dužnosti Zajednice opština.

Statut Zajednice opština donosi se uz prethodnu saglasnost skupština udruženih opština.

Član 5.

U Zajednicu opština mogu se udruživati i druge opštine uz saglasnost potpisnika ovog dogovora.

Postupak i način udruživanja drugih opština u Zajednicu opština, propisaće se Statutom Zajednice opština.

Član 6.

Svaka udružena opština može istupiti iz Zajednice opština.

Postupak i način istupanja iz Zajednice opština regulisaće se Statutom Zajednice opština.

Član 7.

Zajednica opština vrši prava i dužnosti utvrdjene ovim dogovorom i Statutom Zajednice opština.

Član 8.

Zajednica opština u vršenju svoje funkcije:

- ostvaruje trajnu saradnju udruženih opština na osnovama zajedništva i solidarnosti, uskladjuje planiranje razvoja udruženih opština, uskladjuje prostorne planove udruženih opština, dogovara se o zajedničkim zadacima u zaštiti čovjekove sredine i razvoju komunalnih djelatnosti;

- uskladjuje politiku u oblastima: poreza, zapošljavanja, puteva i saobraćaja, elektroprivrede, narodne odbrane, civilne zaštite, društvene samozaštite, a prema potrebi i u drugim oblastima;

- uskladjuje ostvarivanje društveno-političkog sistema.

Udružene opštine mogu Zajednici opština povjeriti vršenje i drugih poslova i zadataka u skladu sa Statutom Zajednice opština.

Član 9.

"U oblasti opštenarodne odbrane i društvene samozaštite Zajednica opština na svom području:

- obezbjedjuje jedinstvo priprema i efikasnost sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite na području Zajednice opština u skladu sa organizacijom, pripremama i planovima SRBiH i JNA;

- preduzima organizacione, materijalne i druge mjere za ostvarivanje prava i dužnosti gradjana u pripremama za opštenarodnu odbranu i za njihovo učešće u oružanoj borbi i drugim oblicima otpora u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i u drugim vanrednim prilikama na području Zajednice opština;

- za vrijeme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ratne opasnosti organizuje opštenarodni otpor na području Zajednice opština;

- za vrijeme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ratne opasnosti organizuje opštenarodni otpor na području Zajednice opština i njime rukovodi".

Član 10.

Za vršenje funkcija iz člana 8. i 9. ovog dogovora Zajednica opština ima Skupštinu.

Skupštinu Zajednice opština sačinjavaju odbornici iz skupština udruženi u zajednicu opština.

Skupština Zajednice opština sastoji se od po sedam odbornika iz svake udružene opštine.

Mandat odbornika Skupštine Zajednice opština traje koliko i mandat odbornika skupština udruženih opština.

Zaključci i stavovi Skupštine Zajednice opština obavezuju udružene opštine kada ih usvoje skupštine udruženih opština.

Član 11.

Sredstva za rad Skupštine Zajednice opština obezbjedjuju se u budžetu udruženih opština, srazmjerno budžetskim sredstvima iz prethodne godine.

Finansiranje ostalih potreba uredjuje se dogovorom, srazmjerno obimu povjerenih poslova od strane pojedine udružene opštine.

Član 12.

Sredstva za ostvarivanje zadataka Zajednice opština utvrdjuju se i rasporedjuju finansijskim planom na način odredjen Statutom Zajednice opština.

O izvršenju finansijskog plana Zajednice opština sastavlja se završni račun, koji usvaja Skupština Zajednice opština, na način utvrdjen Statutom Zajednice opština.

Član 13.

Izbor odbornika u Skupštinu Zajednice opština i njeno konstituisanje izvršiće se do _____1991.godine.

Zajednica opština će početi sa radom _____1991.godine.

Član 14.

Prijedlog za izmjenu ovog dogovora može podnijeti skupština svake opštine potpisnice dogovora.

Izmjene dogovora vrše se po postupku njegovog donošenja.

Član 15.

Ovaj dogovor smatra se zaključenim kad ga, na osnovu odluka skupština udruženih opština potpišu ovlašćeni predstavnici.

Član 16.

Ovaj Dogovor objaviće se u službenim glasnicima udruženih opština.

UČESNICI DOGOVORA

Broj: 12-012-66 /91

Banjaluka, 29.4. 1991.godine

Dogovor o udruživanju u ZOBK[115]

[115] AIIZ, inv. br. 2-4983, *Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske krajine*

Dogovorom o formiranju i djelovanju ZOBK-a, a posebno u preuzimanju nadležnosti iz oblasti opštenarodne odbrane (dalje: ONO), prekršen je Zakon o ONO.

Naime, ovim Zakonom je predviđeno da su opštine nosioci priprema i planiranja ONO u skladu sa planovima republika, susjednih opština i JNA.[116] Kroz ovu zajednicu trebali su biti ostvareni drugi ciljevi jer: „(...). Komparacijom je prepoznatljiva namjera da se nezakonito ne samo ingerencija prebaci sa opštine na Zajednicu opština, nego i da se u ovoj fazi njihovog rada zamagli suština njihove namjere pominjanjem usklađenog djelovanja Zajednice opština sa organizacijom, pripremama i planovima SRBiH i JNA."[117]

Ustavni sud BiH je na svojoj sjednici, održanoj 1. novembra 1991. godine, donio Odluku 95/91 kojom se poništavaju Dogovori o udruživanju u Zajednicu opština Bosanska krajina koji su prihvatile skupštine opština Bosanska Dubica, Glamoč, te se istom Odlukom odbacuje Prijedlog za ocjenjivanje ustavnosti i zakonitosti donesenih akata koji nisu objavljeni za opštine Banju Luku, Mrkonjić-Grad i Bosansku Gradišku.[118]

Skupština ZOBK-a se na svojoj 7. sjednici, održanoj 16. septembra 1991. godine, transformisala u ARK. U toj odluci o transformisanju objavljuje se osnivanje ARK-a kao neodvojivog dijela Savezne države federativne Jugoslavije i sastavnog dijela Federativne jedinice BiH.[119] Istog dana usvojen i Statut ARK-a, koji je bio gotovo identičan Statutu ZOBK-a. Sjedište ARK-a, kao i ZOBK-a, bilo je u Banjoj Luci.

U obavještajnom izvještaju saradnika Odjeljenja bezbjednosti Operativnom timu Organa bezbjednosti Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane (dalje: RV i PVO) u Bihaću navodi se: „Večeras u Drvaru se održava sastanak SDS-a cele Bosanske krajine. U slučaju da Skupština Srbije ne prihvati odluku Krajine u RH o pripajanju Krajine Srbiji, ići će se na cijepanje Bosne i Hercegovine i spajanje dela Krajine RH sa Krajinom BiH u jedinstvenu cjelinu kao državu. SDSBiH ceni da je ovo iznuđen potez i smatra da nema moralno pravo Krajinu u RH ostaviti u ovom momentu samu. Rukovodstvo SDS-a BiH će ovu odluku ozvaničiti."[120]

---

[116] *Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ,* Službeni list SFRJ, br. 21/82.

[117] I. Saračević, nav. dj., str. 78.

[118] Odluka Ustavnog suda BiH broj 95/91 od 1. novembra 1991. godine objavljena u: Službenom listu SRBiH broj 36 od 28. novembra 1991. godine.

[119] AIIZ, inv. br. 2-4984, *Odluka o proglašenju Autonomne oblasti Krajina kao neodvojivog dijela Savezne države federativne Jugoslavije i sastavnog dijela federalne jedinice BiH.*

[120] *Obavještajni izvještaj-Izvor 9-rezultati*, RH protuobavještajna agencija k.3.9. objavljeno u: *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995–Dokumenti 1990.-1995.*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007, str. 106.

Ono što je posebno upečatljivo u djelovanju ZOBK-a jesu *dogovori i deklaracije* koje je ova pararegionalna tvorevina sklapala sa drugim, istovjetnim tvorevinama kao što su SAO Krajina. Tokom svoga djelovanja, ZOBK i SAO Krajina donijeli su više protuustavnih akata kao što je *Ugovor o saradnji od 24. juna 1991. godine*[121] i *Deklaracija o ujedinjenju ZOBK-a i SAO Krajine od 27. juna 1991. godine*.[122]

СРПСКА АУТОНОМНА ОБЛАСТ КРАЈИНА коју представља председник Владе Српске аутономне области Крајина др Милан Бабић

и

ЗАЈЕДНИЦА ОПШТИНА БОСАНСКА КРАЈИНА коју представља председник Извршног вијећа Заједнице општина Босанска Крајина Анђелко Граховац

склопили су 24.06.1991. године у Бања Луци

У Г О В О Р О С А Р А Д Њ И

Члан 1.

Овим Уговором утврђују се субјекти, садржај и начини интеграције Српске аутономне области Крајина и Заједнице општина Босанска Крајина и обавезе које из тог проистичу.

Члан 2.

Сарадња у оквиру интеграције обухватиће следеће области: привреду, политику, културу, просвјету, образовање, здравство, социјални рад и социјалну политику, саобраћај и везе, информисање, одбрану као и друге области живота и рада у којима се укаже потреба за интегративном сарадњом.

Члан 3.

Сарадња ће се у процесу интеграције остваривати на нивоу институција и органа као и других субјеката који врше власт, послују или на било који други начин дјелују у областима које су предвиђене као садржај сарадње члана 2. овог Уговора и којима је сједиште на територијама САО Крајина и Заједнице општина Босанска Крајина.

Члан 4.

Одлуке, уредбе и друга одговарајућа правна акта којима ће бити регулисана сарадња у појединим областима доносиће институције, органи и субјекти на које се односи садржај тих одлука. Изузетно, у оним случајевима у којима због значаја појединих одлука, а које се тичу развоја обију крајина као цјелине, одлуке ће се доносити на нивоу Владе односно Извршног вијећа и скупштина САО Крајине и Заједнице општина Босанске Крајине.

[121] AIIZ, inv. br. 2-4980, *Ugovor o saradnji SAO Krajine i ZOBK-a.*

[122] AIIZ, inv. br. 2-4981, *Deklaracija o ujedinjenju ZOBK-a i SAO Krajine broj 139/91-2 od 27. juna 1991. godine.*

Члан 5.

Уговорне стране су се договориле да свака од њих (САО Крајина и Заједница општина Босанска Крајина), задржавају свој политички и правни субјективитет све дотле док општеполитичке прилике у Југославији као и процеси интеграције међу њима не услове и омогуће и другачија рјешења.

Члан 6.

Уговорне стране споразумјеле су се да у односу на треће субјекте поред самосталног, могу имати и заједнички наступ када је то у обостраном интересу.

Члан 7.

Одговорност за преузете обавезе из овог уговора имају институције, органи и субјекти који доносе појединачне одлуке и друга правна акта а у крајњој инстанци Скупштина САО Крајине и Скупштина Заједнице општина Босанске Крајине.

Члан 8.

Начини и средства којима ће се обезбједити спровођење донијетих одлука и других аката који проистичу из овога уговора као и његове одредбе одредиће Скупштине САО Крајине и Заједнице општина Босанске Крајине.

Члан 9.

Овај уговор ступа на снагу даном његовог проглашења на заједничкој сједници Скупштина САО Крајине и Заједнице општина Босанске Крајине уз његово претходно потписивање на нивоу Владе САИ Крајине и Извршног вијећа Заједнице општина Босанске Крајине.

ИЗВРШНО ВИЈЕЋЕ ЗАЈЕДНИЦЕ
ОПШТИНА БОСАНСКА КРАЈИНА

Анђелко Граховац

ВЛАДА СРПСКЕ АУТОНОМНЕ
ОБЛАСТИ КРАЈИНА

Бабић др Милан

Ugovor o saradnji SAO Krajine i ZOBK-a od 24. juna 1991. godine[123]

[123] AIIZ, inv. br. 2-4980, *Ugovor o saradnji SAO Krajine i ZOBK-a.*

Уједињење српског народа императивни је захтјев у којем живимо. Након свих искушења кроз историју које је српски народ имао у борби за слободу, живота у самосталној српској држави и живота у Југославији заједно с другим народима, данас након разједињења Југославије одвајањем Словеније и Хрватске, српски народ се налази на новом историјском искушењу поновног тражења форме свог државног обједињавања и конституисања.

Садржај те државе изражава се кроз начело -"Да сви Срби живе у једној држави" прихватиле су двије опције облика будуће државе. Југославија као федерација Србије и Црне Горе и осталих који желе да живе у њој и самостална српска држава.

Значајан корак у процесу српског државног обједињавања након разједињавања Југославије, јесте уједињење двије српских Крајина, Заједнице општина Босанска Крајина и Српске Аутономне Области Крајине зато

СКУПШТИНА ЗАЈЕДНИЦЕ ОПШТИНА БОСАНСКА КРАЈИНА И СКУПШТИНА СРПСКЕ АУТОНОМНЕ ОБЛАСТИ КРАЈИНА на заједничкој сједници у Босанском Грахову уочи Видовдана 1991. године, доноси

ДЕКЛАРАЦИЈУ О УЈЕДИЊЕЊУ

ЗАЈЕДНИЦЕ ОПШТИНА БОСАНСКА КРАЈИНА И СРПСКЕ АУТОНОМНЕ ОБЛАСТИ КРАЈИНА

1. Декларацијом о уједињењу Заједница општина Босанска Крајина и Српске Аутономне Области Крајина конституишу се у јединствену политичко-територијалну цјелину. Уједињење Крајина имаће пуније политичко-правни субјективитет и пуније суверенитет у одлучивању о карактеру веза с другим народима на простору Југославије ма што се под њом подразумијевало.

2. У циљу пуног изражавања свог политичког и територијалног субјективитета, легитимитета и интегритета уједињена Крајина посебним одлукама, а на основу ове Декларације конституисаће своје институције и органе власти.

3. Декларација о уједињењу представља политички чин, јер је израз воље српског народа Заједнице општина Босанска Крајина и Српске Аутономне Области Крајина да живи заједно. Она представља и правни акт који обавезује све субјекте у складу с њеном изреком и суштином.

4. Декларација о уједињењу чини правну и политичку основу интегративне сарадње у областима привреде, политике, културе, просвјете, образовања, здравства, социјалног рада и социјалне политике, саобраћаја и веза, информисања полиције, одбране и других сектора живота и рада у којима се укаже потреба за таквом сарадњом како је и предвиђено Уговором о сарадњи.

5. Према другим субјектима Уједињена Крајина наступаће јединствено и своју политичку активност усмјериће у смјеру сопствене интеграције и интеграције српског народа у цјелини, а све с циљем стварања јединствене државе у којој ће живјети сви

Срби на Балкану.

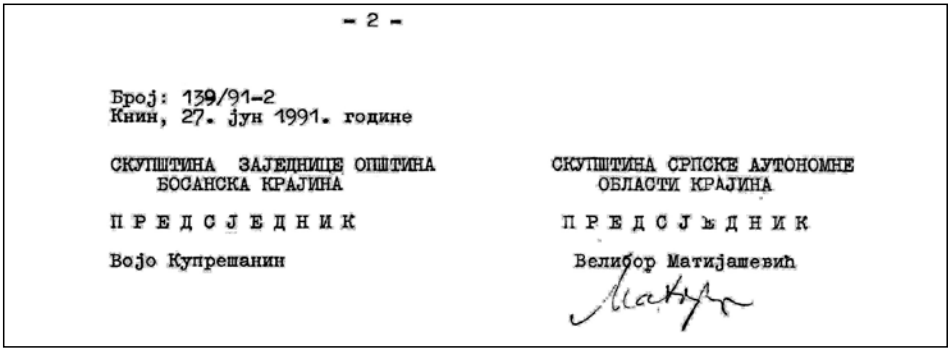

- 2 -

Број: 139/91-2
Книн, 27. јун 1991. године

СКУПШТИНА ЗАЈЕДНИЦЕ ОПШТИНА БОСАНСКА КРАЈИНА

П Р Е Д С Ј Е Д Н И К

Војо Купрешанин

СКУПШТИНА СРПСКЕ АУТОНОМНЕ ОБЛАСТИ КРАЈИНА

П Р Е Д С Ј Е Д Н И К

Велибор Матијашевић

Deklaracija o ujedinjenju SAO Krajine i ZOBK-a od 27. juna 1991. godine[124]

Iz navedenih dokumenata vidi se da su od *Ugovora o saradnji* do *Deklaracije o ujedinjenju* prošla samo tri dana. U *Ugovoru o saradnji*, u članu 2. stoji: „Saradnja u okviru integracije[125] obuhvatiće sledeće oblasti: privredu, politiku, kulturu, prosvjetu, obrazovanje, zdravstvo, socijalni rad i socijalnu politiku, saobraćaj i veze, informisanje, odbranu, kao i druge oblasti života i rada za kojima se ukaže potreba za integrativnom saradnjom."[126] Iz ovog dokumenta je vidljivo da će se saradnja odvijati, pored ostalog, i u oblasti odbrane.

Deklaracija o ujedinjenju ZOBK-a i SAO Krajine, u članu 1. definira: „Deklaracijom o ujedinjenju Zajednice opština Bosanske Krajine i Srpske Autonomne Oblasti Krajina konstituišu se u jedinstvenu političko-teritorijalnu cjelinu. U članu 5. navodi se: „Prema drugim subjektima Ujedinjena Krajina nastupaće jedinstveno i svoju političku aktivnost usmjeriće u smjeru sopstvene integracije i integracije srpskog naroda u cjelini, sve sa ciljem stvaranja jedinstvene države u kojoj će živjeti svi Srbi na Balkanu. "[127] Ovi protivustavni akti već 1991. godine govore o ujedinjenju dva nezakonita subjekta na prostoru Republike Hrvatske i SRBiH. Kada se govori o suradnji između društveno-političkih zajednica, Ustav SRBiH predviđa mogućnost saradnje opština. Ustavom SRBiH data je mogućnost „suradnje opština sa opštinama drugih republika i autonomnih pokrajina i razvijanje sa njima međusobnih odnosa u poslovima od zajedničkog interesa"[128] u određenim okolnostima i za određene svrhe. Međutim, Ustav ne predviđa saradnju pararegionalnih institucija.

[124] AIIZ, inv. br. 2-4981, *Deklaracija o ujedinjenju ZOBK-a i SAO Krajine broj 139/91-2 od 27. juna 1991. godine*.

[125] Integracija, *lat*. (integer-netaknut, sav, čitav) spajanje nekih dijelova u cjelinu; povezivanje, ujedinjenje. Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1978.

[126] AIIZ, inv. br. 2-4980, *Ugovor o saradnji SAO Krajine i ZOBK-a.*

[127] AIIZ, inv. br. 2-4981, *Deklaracija o ujedinjenju ZOBK-a i SAO Krajine broj 139/91-2 od 27. juna 1991. godine*, član 1. i 5.

[128] Ustav SRBiH, član 274.

Skupština SRBiH je 27. juna 1991. godine donijela *Odluka o ništavnosti Deklaracije o ujedinjenju u jedinstvenu političko-teritorijalnu cjelinu takozvane Zajednice opština Bosanske krajine i takozvane SAO Krajine*. U članu 1. ove Odluke navodi se: Skupština SRBiH konstatuje da Deklaracija o ujedinjenju u jedinstvenu političko-teritorijalnu cjelinu takozvane Zajednice opština Bosanske Krajine i takozvane SAO Krajine, donesene na zajedničkoj sjednici njihovih skupština 27. juna 1991. godine u Bosanskom Grahovu, predstavlja narušavanje teritorijalnog integriteta, suvereniteta i ustavnog poretka SRBiH, zbog čega taj akt smatra ništavnim i zbog čega on ne može proizvesti nikakve pravne posljedice.[129]

Ovim činom potpisnici Deklaracije prekršili su Ustav SRBiH. Reagujući na ove nezakonite radnje, pozvani su „nadležni državni organi SRBiH da poduzmu mjere u okviru svojih nadležnosti na zaštiti ustavnog poretka, uključujući i mjere odgovornosti protiv planera i donosilaca akata kojima se narušava teritorijalni integritet, suverenitet i ustavni poredak SRBiH."[130]

ОДЛУКУ

О НИШТАВОСТИ ДЕКЛАРАЦИЈЕ О УЈЕДИЊЕЊУ У ЈЕДИНСТВЕНУ ПОЛИТИЧКО-ТЕРИТОРИЈАЛНУ ЦЈЕЛИНУ ТАКОЗВАНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ОПШТИНА БОСАНСКЕ КРАЈИНЕ И ТАКОЗВАНЕ САО КРАЈИНЕ

I

Скупштина Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине констатује да Декларација о уједињењу у јединствену политичко-територијалну цјелину такозване Заједнице општина Босанске крајине и такозване САО Крајине, донесена на заједничкој сједници њихових скупштина 27. јуна 1991. године у Босанском Грахову, представља нарушавање територијалног интегритета, суверенитета и уставног поретка Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине, због чега тај акт сматра ништавим и због чега он не може произвести никакве правне посљедице.

II

Задужује се Влада Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине, Републичко јавно тужилаштво и други републички органи да, у оквиру својих надлежности, енергично и без одлагања предузимају мјере на заштити уставног поретка, укључујући и предузимање мјера одговорности против лица која су учествовала у припреми и доношењу аката којима се нарушава територијални интегритет, суверенитет и уставни поредак Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине.

III

Скупштина Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине позива Савезно извршно вијеће и друге надлежне савезне органе, а посебно Савезни секретаријат за унутрашње послове и Југословенску народну армију, да остваре своје уставне обавезе и одговорности у заштити уставног поретка, укључујући и неповредивост граница Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине.

IV

Ова одлука ступа на снагу даном објављивања у »Службеном листу СРБиХ«.

СКУПШТИНА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

С број 88
27. јуна 1991. године
Сарајево

Предсједник
Скупштине СРБиХ,
мр **Момчило Крајишник**, с.р.

Odluka o ništavnosti Deklaracije o ujedinjenju u jedinstvenu političko-teritorijalnu cjelinu takozvane Zajednice opština Bosanske Krajine i takozvane SAO Krajine[131]

[129] Službeni glasnk SRBiH, br. 88, od 27. juna 1991. godine

[130] I. Saračević, nav.dj., str. 78.

[131] Službeni list SRBiH br. 36 od 28.11. 1991, objavljeno u: I. Saračević, nav.dj., str. 82.

I.5. FORMIRANJE AUTONOMNE REGIJE KRAJINA

Ujesen 1991. godine, u SRBiH su osnovane još četiri srpske autonomne oblasti. Skupština Srpske Republike BiH je na svojoj 2. sjednici, 21. novembra 1991. godine, verifikovala osnivanje ARK-a i još četiri srpske autonomne oblasti.[132] Dana 9. januara 1992. godine proglašena je *Republika srpskog naroda Bosne i Hercegovine*, koju su činile takozvane srpske autonomne regije i oblasti, uključujući ARK.[133] Ovim činom ARK i druge četiri srpske autonomne oblasti postali su sastavni dijelovi Srpske Republike BiH. Osnivanje ARK-a i ostalih srpskih autonomnih oblasti predstavljalo je ključni i presudni korak ka negiranju državnopravnog identiteta Bosne i Hercegovine. Kontinuitet rada ZOBK-a nastavljen je proglašenjem ARK-a, što je potvrđeno članom 4. Odluke o proglašenju ARK-a, u kojem stoji: „Skupština zajednice i njeni organi nastavljaju sa radom kao skupština autonomne regije i njeni organi."[134] U Odluci o proglašenju ARK-a u „vezi sa zakonskim i ustavnim uređenjem koje se trebalo primjenjivati u ARK-u, član 3. Odluke o proglašenju ARK-a predviđa: „Na teritoriji Autonomne regije Krajina primjenjivat će se savezni zakon, propisi i drugi opšti akti, zakoni, propisi i akti regije, kao i akti BiH koji nisu u suprotnosti s ovim aktima. Do donošenja regionalnih zakona, propisa i drugih opštih akata primjenjivat će se zakoni, propisi i drugi opšti akti Republike Bosne i Hercegovine, ukoliko nisu u suprotnosti s Ustavom SFRJ, odnosno zakonima, propisima i drugim općim aktima savezne države Jugoslavije."[135] Novoformirani ARK sastojao se od opština koje su bile u sastavu ZOBK-a, kao i nekoliko novih opština. U većini tih novih opština Srbi su bili u manjini.[136] Skupština ARK-a je bila najviši organ vlasti po Statutu ARK-a. Predsjednik Skupštine ARK-a bio je Vojo Kuprešanin, prvi potpredsjednik Radoslav Brđanin, a drugi Dragan Knežević. Skupština ARK-a imala je četiri stalna radna tijela. Pored toga, Statut ARK-a je omogućavao Skupštini ARK-a da izabere Izvršno vijeće (dalje: Izvršno vijeće ARK-a).[137]

Što se tiče funkcija i nadležnosti ARK-a, može se reći da je to bilo političko tijelo kojem su data ovlaštenja koja su pripadala opštinama. Posebno je ARK imao široka ovlaštenja u oblasti vojnih i bezbjedonosnih pitanja. U Statutu ARK-a predviđena je oblast odbrane i njime je bilo predviđeno da prati stanje i koordinira aktivnosti na organizovanju i sprovođenju priprema

[132] *Odluka o verifikaciji proglašenih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini*, objavljeno u: Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str. 8.

[133] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 2/92.

[134] P. J. Treanor, nav.dj., str. 293.

[135] Isto, str. 293.

[136] ICTY*, Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 168.

[137] Isto, paragraf 169.

za opštenarodnu odbranu u skladu sa Zakonom, planovima odbrane opština i planom odbrane Republike. U Statut ARK-a bila je ugrađena i odredba prema kojoj Skupština ARK-a ima stalni ***politički savjet***, ***ekonomski savjet, ekološki savjet*** i ***savjet za narodnu odbranu.***[138] U članu 27. regulisano je da: „politički savjet razmatra pitanja razvoja političkog sistema. (...) Savjet za narodnu odbranu razmatra pitanja iz oblasti narodne odbrane od interesa za Autonomnu Regiju Krajina."[139] Skupština Srpske Republike BiH imenovala je Jovana Čizmovića, člana Ministarskog savjeta Skupštine Srpske Republike BiH, za koordinatora između vlade, ARK-a i ostalih srpskih autonomnih oblasti.[140]

Odluka o proglašenju ARK-a kao neodvojivog dijela SFRJ i sastavnog dijela federalne jedinice BiH donesena je 16. septembra 1991. godine. Teritorijalno povezivanje srpskih prostora regulirano je u članu 7. gdje stoji da će se Skupština ARK-a starati o izdvajanju naseljenih mjesta iz jedne opštine (i njihovo uključivanje) u drugu. U uvodnom dijelu Odluke Skupštine ZOBK-a o proglašenju ARK-a od 16. septembra 1991. godine, kaže se: „polazeći od prava svakog naroda na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcjepljenje, na osnovu svoje slobodno izražene volje, a u skladu sa svojim istorijskim težnjama da žive ujedinjeni u saveznoj federativnoj državi Jugoslaviji, kao zajednici slobodnih i ravnopravnih naroda, Skupština Zajednice opština Bosanske krajine donosi odluku (…). Član 1: Zajednica opština Bosanske krajine proglašava se Autonomnom oblasti krajina, kao demokratskom autonomnom jedinicom suverenih građana i naroda i neodvojivim dijelom federativne Jugoslavije kao savezne države, koju sačinjavaju republike Srbija i Crna Gora i druge federativne jedinice koje izraze slobodnu volju da ostaju u ovoj saveznoj državi. Član 5: Skupština Autonomne Regije Krajina donijeće privremenu odluku o vladi Autonomne Regije krajina i o organizaciji i djelokrugu regionalnih organa uprave i drugih državnih organa i organizacija. Član 6: Skupština Autonomne Regije donijeće u roku od 30 dana Ustav Autonomne Regije (…). Član 8: ako se promijeni ustavotvorni položaj BiH u saveznoj državi Jugoslaviji, Skupština Autonomne regije Krajina će odlučiti da sama ili sa drugim autonomnim regijama stvori posebnu republiku, kao federalnu u sastavu savezne države Jugoslavije."[141]

Nakon formiranja i uspostave potpune kontrole na prostoru ARK-a, došlo je do određenih neslaganja na relaciji Pale–Banja Luka. Ova neslaganja su se odnosila na buduće uređenje Jugoslavije. Rukovodstvo ARK-a smatralo je da ovaj prostor treba da uđe u sastav nove Jugoslavije kao nova federalna

[138] AIIZ, inv. br. 2-4985, *Statut ARK-a*, član 26, str. 7.

[139] Isto, član 27, str. 7.

[140] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str. 7.

[141] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 177, fusnota 466.

jedinica. Radovan Karadžić bio je protiv i smatrao je da bi autonomija ARK-a bila prepreka provođenju Strateškog plana. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „U određenom trenutku, više političkih rukovodilaca na nivou ARK-a, među kojima su bili optuženi Vojo Kuprešanin i Predrag Radić, podržalo je ideju da se ARK otcijepi od Srpske Republike BiH i postane autonomna federalna jedinica u sastavu Jugoslavije."[142] Ova težnja je izražena i kroz elaborat pod nazivom *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslavenske federacije*.[143] Ključno stajalište ovog dokumenta jeste da će Bosanska krajina, zajedno sa Srpskom krajinom, činiti u geografskom pogledu zapadni dio nove Jugoslavije. Pozivajući se na logiku demografsko-historijskih i geopolitičkih kriterija, smatraju da „Bosanska krajina trebalo bi da se ujedini sa dijelovima Srpske Republike Krajine, Likom, Kordunom, Banijom i zapadnim dijelovima Slavonije, a Baranja i istočni dijelovi Slavonije prisajediniće se Vojvodini."[144] Ovaj elaborat je usvojen na 11. sjednici Skupštine ARK-a, održanoj 8. januara 1992. godine.

Poslanik Skupštine ARK-a pokazuje elaborat

[142] Isto, paragraf 176.

[143] AMUSK, Zbirka dokumenata, *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*, Ekonomski institut Ekonomskog fakulteta, Banja Luka, decembar 1991.

[144] Isto, str. 2.

ИЗВОД ИЗ ЗАПИСНИКА

са XI сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина одржане 8.01.1992. године у Вијећници Дома културе у Бањалуци, с почетком у 16 часова.

Сједници је присуствовао ген.потпуковник Владимир Вуковић, командант V Корпуса ЈНА.

Сједницом је предсједавао и њеним радом руководио Војо Купрешанин, предсједник Скупштине Аутономне Регије Крајина.

На сједници је било присутно 68 одборника Скупштине - од укупно 103 одборника.

На приједлог предсједавајућег,усвојен је сљедећи:

Д Н Е В Н И Р Е Д

1. Усвајање Извода из записника са X сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина.

2. Извјештај Комисије о досадашњем раду појединих чланова Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина.

3. Босанска Крајина као конститутивни чинилац нове Југословенске Федерације.

4. Регионални штаб за прихват избјеглица.

5. Приступање Српске општине Бос.Крупе Аутономној Регији Крајина.

6. Р а з н о.

АД - 1.

Усвајање Извода из записника са X сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина.

Пошто није било примједби, једногласно је усвојен

ИЗВОД ИЗ ЗАПИСНИКА

са X сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина.

АД - 2.

Извјештај Комисије о досадашњем раду појединих чланова Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина.

На сједници Скупштине Аутономне Регије Крајина, одржаној 14.12.1991.

године донесена је Одлука о формирању посебне Комисије, а чији је задатак да испита досадашњи рад појединих чланова Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина, првенствено рад предсједника Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина - Анђелка Граховца, и секретара за информисање у Извршном вијећу Аутономне Регије Крајина - Мире Млађеновића.

Комисију сачињавају сљедећи чланови:

1. Војо Купрешанин, предсједник
2. Дуле Пиљић, члан
3. Кнежевић Драган, члан
4. Борислав Васић, члан
5. Радмановић Мирко, члан.

Комисија је засједала 23.12.1991. године и њеном раду су присуствовали Војо Купрешанин, Драган Кнежевић и Борислав Васић.

На сједници Скупштине извјештај Комисије је прочитао и неправилности о раду Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина образложио Борислав Васић.

На основу свега што је утврдила, Комисија у предњем саставу једногласно је прелдожила Скупштини Аутономне Регије Крајина да се Анђелко Граховац, предсједник Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина, и Миро Млађеновић, секретар за информисање, смијене са наведених дужности у Извршном вијећу Аутономне Регије Крајина.

Након читања и образложења појединe документације од стране члана Комисије, Борислава Васића, за ријеч се јавио Анђелко Граховац, који је истакао да је у досадашњем раду Извршног вијећа било проблема,али да су они настали као посљедица објективних и субјективних разлога (недостатак услова за рад, недостатак кадрова, недостатак материјалних и финансијских средстава, преобилност послова и сл.).

Након тога прешло се на гласање о приједлогу Комисије.

Сједници је присуствовало 68 одборника.

46 (четрдесетшест) одборника је гласало за приједлог Комисије да се смијене са досадашње дужности Анђелко Граховац, као предсједник Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина и Миро Млађеновић, као секретар Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина.

5 (пет) одборника је гласало против приједлога Комисије.

17 (седамнаест) одборника се суздржало од гласања по приједлогу Комисије.

Предсједник Скупштине Аутономне Регије Крајина, Војо Купрешанин, је констатовао да су смијењени са досадашње дужности Анђелко Граховац, као предсједник Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина и Миро Млађеновић, као секретар Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина, што значи да је досадашњем Извршном вијећу Аутономне Регије Крајина на сједници одржаној 8.01.1992.године (XI сједница) изгласано неповјерење због свог досадашњег рада.

Исто тако, на сједници је формирана Комисија која ће предложити Скупштини Аутономне Регије Крајина предсједника Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина (мандатара Извршног вијећа).

Комисија је формирана у сљедећем саставу:

1. Војо Купрешанин, предсједник Комисије
2. Предраг Радић, члан
3. Немања Васић, члан
4. Курица Васо, члан
5. Свето Ковачевић, члан

АД - 3.

Босанска Крајина као конститутивни чинилац нове Југословенске Федерације.

Одборницима Скупштине је достављен по један примјерак елабората "Босанска Крајина као конститутивни чинилац нове Југословенске Федерације".

Након дискусије у којој је учествовало више одборника, једногласно су донесени сљедећи закључци:

1. Подржати приједлог да Босанска Крајина буде конститутивни субјекат Југословенске државне заједнице.

2. Затражити од Српске Скупштине БиХ да на овакав, или сличан начин (Елаборат Босанске Крајине) дефинише и остале Српске крајеве (Крајине у БиХ).

3. Да Скупштина Српског народа БиХ, како је данас конституисана, своју функцију оствари у дефинисању и конституисању Српских крајева у БиХ који ће бити субјекти Југословенске државе, а кроз коју ће они бити представљени до конституисања будуће Југословенске Скупштине.

4. Подржати Одлуку бањалучког парламента за "придржавање" средстава из доприноса и пореза, те њиховог селективног упућивања у републичку касу.

5. Регионализација, економска и политичка је тековина европске цивилизације.

Наведени материјал је усвојен на сједници Скупштине Аутономне Регије Крајина чиме је добио легитимитет од стране општина са већинским Српским становништвом.

Исто тако, на сједници је формирана Комисија која ће радити на даљој афирмацији Регије.

Комисију сачињавају: Предраг Лазаревић, Душан Јакшић, Ђорђе Микић, Јован Чизмовић и Теодор Брковић.

На сједници је одлучено да Комисија у саставу Војо Купрешанин, Предраг Радић, Предраг Лазаревић, Душан Јакшић и Радислав Вукић у Београду обави разговор са Слободаном Милошевићем о положају Српског народа изван Србије.

АД - 4.

Регионални штаб за прихват избјеглица.

На сједници је констатовано да до сада није формиран Регионални штаб за прихват избјеглица.

Исто тако, закључено је да се на сљедећу сједницу позову сви – команданти Општинских штабова за прихват избјеглица и да поднесу извјештај о досадашњој дистрибуцији новчаних средстава.

АД - 5.

Приступање Српске општине Бос.Крупе Аутономној Регији Крајина.

Након што је формирана Српска општина Бос.Крупа и након што је поднијела захтјев Скупштини Аутономне Регије Крајина да приступи Аутономној Регији Крајина, одборници Скупштине Аутономне Регије Крајина једногласно су донијели Одлуку о приступању Српске општине Босанска Крупа Аутономној Регији Крајина.

АД - 6.

Р а з н о.

Одборник Милинчић Милош је предложио да се наредне сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина одржавају прије подне и да се строго поштује Пословник о раду Скупштине.

Исто тако, предложено је да се припреме Одлуке о формирању Јавних предузећа "Тргопетрол" и "Крајишке Телевизије".

ПРЕДСЈЕДАВАЈУЋИ

Војо Купрешанин

Izvod iz zapisnika sa 11. sjednice Skupštine ARK-a od 8. januara 1992. godine

Prostor SFRJ po velikosrpskom projektu iz 1991. godine[145]

Uloga ARK-a na području Bosanske krajine bila je ključna u provođenju i koordinaciji uputstava, naredbi i drugih akata koja su upućivana opštinama od strane SDS-a i tzv. Srpske Republike BiH. Glava uloga ARK-a bila je koordinacija operativnog provođenje Strateškog plana u opštinama. Kakva je bila uloga ARK-a vidi se iz presude MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, gdje se navodi: „Dalji dokaz o koordinacionoj funkciji ARK-a predstavlja odluka Izvršnog odbora SDS-a od 24. februara 1992., kojom je Radislav Vukić postavljen za *zaduženog člana-koordinatora* za ARK. Među dužnostima koje su mu povjerene bile su: a) koordinacija i preuzimanje odgovornosti za djelovanje opštinskih odbora SDS-a u ARK-u; b) osiguravanje provođenja odluka, zaključaka i stavova Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i njenog Ministarskog savjeta, u saradnji s predsjednikom Skupštine ARK-a i vladom ARK-a; c) učešće u radu Kriznog štaba ARK-a; i d) pravovremeno i iscrpno izvještavanje Izvršnog odbora SDS-a Bosne i Hercegovine."[146] ARK je bio regionalni organ koji je na području Bosanske krajine imao i izvršnu i zakonodavnu vlast. On je, u suštini, bio srednji nivo vlasti između Srpske Republike BiH i opština. U prilog navedenom ide i presuda MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, gdje je navedeno: „Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da je ARK bio regionalni organ koji je na području za koje je bio nadležan imao i izvršnu i zakonodavnu vlast. Djelovao je kao međunivo vlasti između Srpske Republike BiH i opština. Osnovna uloga ARK-a bila je da

[145] Karta preuzeta iz elaborata *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*, AMUSK, Zbirka dokumenata.

[146] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 184.

koordinira provođenje uputstava koje su opštinama izdavali Srpska Republika BiH i Glavni odbor SDS BiH."[147] Statut ARK-a je predviđao da se ARK-u mogu pridružiti i druge opštine i da svaka opština članica može istupiti iz ARK-a.

Odluke o pripajanju ARK-a u opštinama u kojima su Srbi bili u većini donosili su samo opštinski zastupnici srpske nacionalnosti, dok su zastupnici iz SDA i HDZ-a bili protiv te odluke. U opštinama u kojima su Srbi bili u manjini, odluke o pripajanju ARK-u donesene su bez zakonom propisane većine glasova ili su ih donosile skupštine novoosnovanih srpskih opština. Od 189 poslanika u Skupštini ARK-a, skoro da nije bilo Bošnjaka i Hrvata. U Skupštini ARK-a samo su bili Mehmed Šabić iz opštine Prnjavor, Stjepan Kozjan, Edib Bišćević i Dževdet Kozarčanin iz opštine Bosanska Gradiška, Nezir Karahodžić iz opštine Glamoč i Bakir Karabegović iz opštine Bosanska Dubica, koji nisu bili Srbi. ARK je preuzeo nadležanost za velik broj poslova koji nisu zakonski bili u njegovoj ingerenciji.

Statut je predviđao da ARK prati stanje i koordinira aktivnosti na organizovanju i sprovođenju priprema za opštenarodnu odbranu u skladu sa Zakonom, planovima odbrane opština i planom odbrane Republike. Na 14. sjednici Skupštine ARK-a, održanoj 29. februara 1992. godine, donijet je zaključak da je neophodno „odmah otpočeti sa strogom kontrolom prostora Autonomne Regije Krajina."[148]

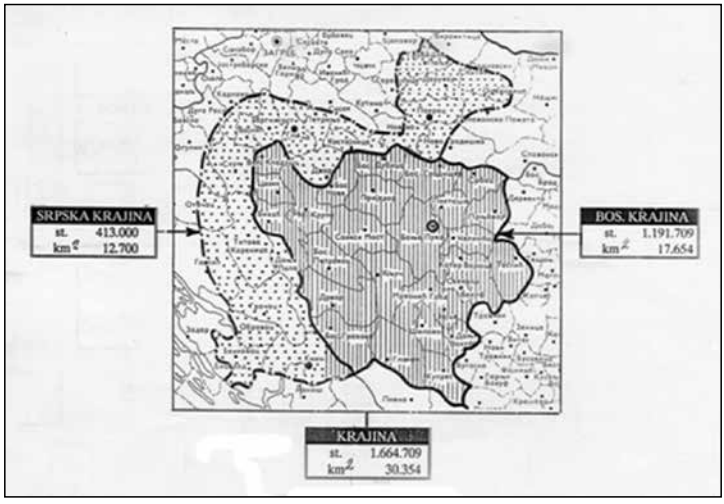

Bosanska krajina i Srpska krajina kao nova teritorijalna jedinica u okviru SFRJ[149]

[147] Isto, paragraf 170.

[148] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 185, fusnota 482.

[149] *Elaborat Bosanska krajina–konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*, Ekonomski fakultet, Banja Luka, 1991, AMUSK, Bihać, Zbirka dokumenata 1991-1995.

Skupšina ARK-a imala je *de facto* vlast nad policijom. Na svojoj 15. sjednici, održanoj 4. marta 1992. godine, Skupština ARK-a je donijela odluku da osnuje Centar službi bezbjednosti (dalje: CSB) ARK-a sa sjedištem u Banjoj Luci.[150] Za načelnika CSB-a postavljen je Stojan Župljanin. Da je ARK imao nadređenu ulogu nad CSB-om Banja Luka, najbolje ilustrira odluka Skupština ARK-a od 27. aprila 1992. godine, kojom se kao sastavni dio CSB-a formira Odred milicije za posebne namjene.[151] Kakva je bila stvarna uloga ARK-a na prostoru Bosanske krajine potvrđeno je presudom MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, gdje se navodi: „Konačno, uloga ARK-a može se utvrditi i na osnovu presretnutih telefonskih razgovora viših predstavnika SDS-a, ZOBK-a i ARK-a s Radovanom Karadžićem. U tim razgovorima, koji su vođeni u periodu od juna 1991. do februara 1992, raspravljalo se o pitanjima vezanim za provođenje Strateškog plana, kao što su vojna mobilizacija, osnivanje srpskih opština, ustavni položaj Bosanske krajine i otpuštanje nesrba s posla, i Radovan Karadžić je izdavao uputstva u pogledu tih pitanja. ARK je bio od ključnog značaja za provođenje Strateškog plana, posebno u periodu od aprila 1992. do kraja juna 1992, kada je Posavski koridor bio zatvoren zbog borbi, a veze između Bosanske krajine i sjedišta vlade bosanskih Srba na Palama bile prekinute. U tom periodu linija komandovanja prema republičkom nivou vlasti nije funkcionisala.“[152]

Osnivanje srpskih opština definirano je Preporukama o osnivanju Skupština opština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, koju je potpisao Momčilo Krajišnik, koja je donesena na trećoj sjednici Skupštine srpskog naroda BiH, održanoj 11. decembra 1991. godine.[153] U prvom paragrafu te preporuke pozivaju se klubovi odbornika SDS-a u skupštinama opština da osnuju zasebne srpske skupštine u onim opštinama u kojima ih nadglasavaju drugi članovi skupštine opštine, usljed čega se većinom glasova nameću odluke koje su suprotne interesima srpskog naroda.[154]

Uspostavom ARK-a, SDS je imao primarni cilj da prostor Bosanske krajine poveže sa ostalim srpskim prostorima u zajedničku srpsku državu. Ovakva politika na prostoru Bosanske krajine za posljedicu je imala da su: „(...) do kraja 1992. godine, skoro svi bosanski Muslimani i bosanski Hrvati otpušteni s posla, između ostalog u medijima, vojsci, policiji, pravosuđu i javnim preduzećima. Nad bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima izvršeni su brojni zločini, uključujući ubistvo, mučenje, premlaćivanje,

[150] *AIIZ, inv. br.* 2-4986, *Izvod iz zapisnika 15. sjednice ARK-a, od 4. marta 1992. godine.*

[151] AIIZ, inv. br. 2-4987, *Odluka o formiranju Odreda milicije za posebne namjene.*

[152] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragrafi 186 i 187.

[153] *Preporuke o osnivanju Skupština opština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. I/92, od 15. januara 1992. godine, str, 7.

[154] Isto.

silovanje, pljačkanje i razaranje imovine. Sela su granatirana, a kuće su paljene i pljačkane. U proljeće 1992. godine, širom ARK-a je osnovano više zatočeničkih logora u kojima su civili, bosanski Muslimani i bosanski Hrvati, masovno hapšeni i držani u zatočeništvu. U nekoliko navrata izvršeno je masovno ubijanje civila. (...) Bosanski Srbi su silom protjerali desetine hiljada bosanskih Muslimana i Bosanskih Hrvata iz ARK-a i prevezli ih konvojima autobusa i vozovima na teritorije u BiH koje su držali bosanski Muslimani ili u Hrvatsku."[155]

Radoslav Brđanin, potpredsjednik Skupštine ARK-a, u izjavi za *Večernje novosti* govorio je o potrebi stvaranja i zaokruživanja etnički čistog prostora u kojima će živjeti Srbi. U izjavi on kaže: „time je Srbima postalo, konačno, jasno da se politika SDA i HDZBiH svodi na odbijanje življenja muslimanskog i hrvatskog naroda sa Srbima u BiH. Srpskom narodu ne preostaje ništa drugo nego da zaokruži svoje krajine; da u njima proglasi važenje samo saveznih zakona i suspenduje sve regule nekakve nezavisnosti BiH. To moramo uraditi odmah, jer je Alija Izetbegović u preksinoćnom intervjuu na TV Sarajevo rekao da će BiH učvrstiti granice Republike Hrvatske, za koju je kazao da je okupirana i izložena agresiji JNA. Iz ovog se, ustvari, krije rušenje mirovnog plana Sajrusa Vensa. Jer, po njemu, JNA se mora povući sa granice BiH, a Izetbegović će tražiti, potom, da Armija napusti BiH. Zbog krajnjih posledica ovakvog scenarija, JNA ne sme da napusti srpske teritorije u Republici Hrvatskoj, a time se ruši mirovni plan Sajrusa Vensa."[156] Iz ove izjave je vidljivo da uprkos potpisanom primirju i Rezoluciji UN-a o povlačenju JNA sa prostora Republike Hrvatske, i dalje se insistira na ostajanju JNA koja je na prostoru Republike Hrvatske počinila brojne zločine. Na prostoru Republike Hrvatske, JNA je samo promijenila oznake na uniformama u oznake Vojske Republike srpske Krajine (dalje: VRSK), ostavljajući oružje i opremu. U tom smislu Momčilo Krajišnik je uputio zahtjev JNA da „svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju brani teritorije Bosne i Hercegovine, kao sastavne dijelove države Jugoslavije, na kojoj je proveden plebiscit srpskog naroda i drugih građana za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji i donesena Odluka Skupštine srpskog naroda u BiH o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini koja se smatraju teritorijem savezne države Jugoslavije."[157]

Zbog zločina koji su počinjeni na području Bosanske krajine kao jedan od čelnih funkcionera pravomoćno je pred MKSJ osuđen Radoslav Brđanin dok je protiv Stojana Župljanina postupak pred MKSJ u toku.

---

[155] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 159.

[156] *Večernje novosti*, 27. januar 1992. godine.

[157] AIIZ, inv. br. 2-4988, *Zahtjev JNA broj 02-52/91 od 11. decembra 1991. godine.*

Skupštine opština koje su bile članice ARK-a delegirale su svoje predstavnike u Skupštinu ARK-a. Tako da je i Skupština srpske opštine Bosanska Krupa delegirala svoje predstavnike u Skupštinu ARK-a.[158]

Kroz nekoliko dokumenata želimo da pokažemo da su politički predstavnici ZOBK-a, SAO Krajine, kasnije RSK i RS, tokom perioda 1991-1995. godine, kontinuirano sklapali dogovore, ugovore i potpisivali inicijative i deklaracije o ujedinjenju prostora SAO Krajine, odnosno RSK i RS sa Saveznom republikom Jugoslavijom. O ovome su javno govorili najviši čelnici RS i RSK. U Međupresudi Slobodanu Miloševiću navodi se: „Aleksa Buha, ministar inostranih poslova RS, izjavio je u maju 1994. u Skupštini Republike Srpske da je njihova primarna opcija ujedinjenje sa Srbijom, ako ne ide to, onda nezavisnost". To je u maju 1994. ponovio Milan Martić, predsednik Republike Srpske Krajine, koji je na tom istom zasedanju rekao: "Mi smo jedan te isti narod …i budite sigurni neće dugo vremena proći, da li se to nekome sviđalo ili ne, mi ćemo biti jedna država." Radovan Karadžić je takođe zastupao ideju o ujedinjenju, kada je u oktobru 1993. rekao da "onda mi treba da predložimo kompletno ujedinjenje srpskog naroda i Jugoslavije i RSK i RS".[159]

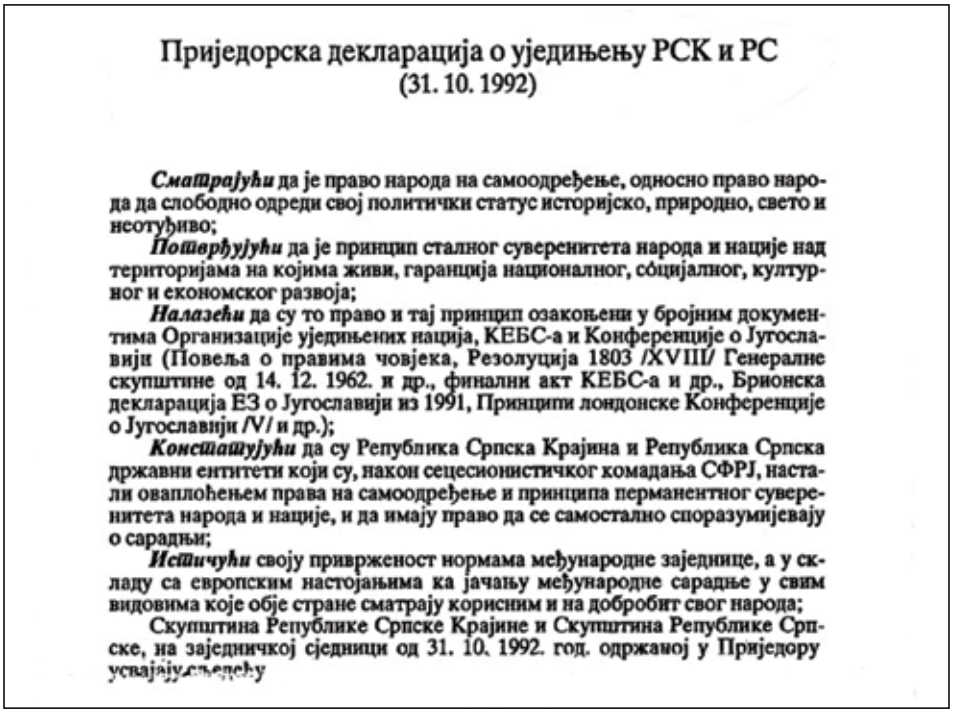

Приједорска декларација о уједињењу РСК и РС
(31. 10. 1992)

Сматрајући да је право народа на самоодређење, односно право народа да слободно одреди свој политички статус историјско, природно, свето и неотуђиво;

Потврђујући да је принцип сталног суверенитета народа и нације над територијама на којима живи, гаранција националног, социјалног, културног и економског развоја;

Налазећи да су то право и тај принцип озакоњени у бројним документима Организације уједињених нација, КЕБС-а и Конференције о Југославији (Повеља о правима човјека, Резолуција 1803 /XVIII/ Генералне скупштине од 14. 12. 1962. и др., финални акт КЕБС-а и др., Брионска декларација ЕЗ о Југославији из 1991, Принципи лондонске Конференције о Југославији /V/ и др.);

Констатујући да су Република Српска Крајина и Република Српска државни ентитети који су, након сецесионистичког комадања СФРЈ, настали оваплоћењем права на самоодређење и принципа перманентног суверенитета народа и нације, и да имају право да се самостално споразумијевају о сарадњи;

Истичући своју привржености нормама међународне заједнице, а у складу са европским настојањима ка јачању међународне сарадње у свим видовима које обје стране сматрају корисним и на добробит свог народа;

Скупштина Републике Српске Крајине и Скупштина Републике Српске, на заједничкој сједници од 31. 10. 1992. год. одржаној у Приједору усвајају следећу

[158] AIIZ, inv.br. 2-4989, *Rješenje o imenovanju predstavnika srpske opštine Bosanska Krupa u ARK,* broj 34/1, od 11.12.1991. godine.

[159] ICTY, *Međupresuda Slobodan Milošević*, paragraf 239.

ДЕКЛАРАЦИЈУ

о сарадњи
и тежњама за уједињењем Републике Српске
и Републике Српске Крајине

1) Двије скупштине објављују да ће правни системи у Републици Српска Крајина и Републици Српској бити идентични.

2) Двије скупштине објављују да грађани Републике Српске и Републике Српска Крајина имају српско држављанство, и да су државни симболи исти и у складу са историјским континуитетом српског народа.

Грб је традиционални грб Немањића са круном, застава српска: црвено-плаво-бијела тробојка и химна „Боже правде".

3) Двије скупштине објављују да Република Српска и Република Српска Крајина ступају у одбрамбени савез, чији је задатак да подједнако штити слободу и интегритет двију република до изналажења коначног политичког рјешења.

4) Двије скупштине објављују да надлежне установе у Републици Српској и Републици Српска Крајина треба да осигурају да сви степени образовања буду програмски јединствени.

5) Двије скупштине објављују да Република Српска Крајина и Република Српска ступају у монетарну и царинску унију.

6) Двије скупштине објављују спремност Републике Српска Крајина и Републике Српске за све видове повезивања у области културе, информисања, транспорта и комуникација, социјалне и здравствене заштите, економских активности, трговине, енергије, екологије и др.

7) Двије скупштине објављују да ће Република Српска и Република Српска Крајина уредити заједничке односе из области фискалне политике и политике платног система.

8) Скупштина Републике Српске и Скупштина Републике Српска Крајина доносе одлуку да се избори за политичка тијела обију република одгађају до краја рата. По завршетку рата, референдумом ће се одлучити о даљим облицима сарадње између ове двије републике, укључујући и могућност уједињења.

9) Скупштина Републике Српска Крајина и Скупштина Републике Српске задужују надлежне органе двију република да одмах формирају одговарајућа заједничка тијела ради постизања објављених циљева. Све видове сарадње и повезивања иницира и обједињује координациони одбор у који улазе: предсједници република, предсједници скупштина република и предсједници републичких влада.

10) Ради развијања и координисања наведених облика сарадње, Скупштина Републике Српске и Скупштина Републике Српска Крајина ће одржавати заједничке сједнице.

11) Сви ови видови сарадње ће се понудити и другим српским државама.

12) Покренуће се иницијатива за сазивање свесрпских скупштина (Републике Српска Крајина, Републике Српске, Републике Србије и Републике Црне Горе), где ће се разматрати политичка, економска, културна и друга питања, која су од општег интереса за свесрпски народ.

13) Скупштина Републике Српске и Републике Српска Крајина објављују опредјељење српског народа у овим републикама за државно уједињење. Ово уједињење се одлаже до истека плана Уједињених нација о заштити Крајине.

14) Ова Декларација ће бити објављена у Службеним гласницима обје републике.

ПРЕДСЈЕДНИК СКУПШТИНЕ РЕПУБЛИКА СРПСКА КРАЈИНА	ПРЕДСЈЕДНИК СКУПШТИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
Миле Паспаљ	Момчило Крајишник

Prijedorska deklaracija o ujedinjenju RSK i RS od 31. 10.1992. godine[160]

[160] AIIZ, inv. br. 2-5024, *Prijedorska deklaracija o ujedinjenju RSK i RS od 31. oktobra 1992. godine.*

9/0

РЕПУБЛИКА СРПСКА КРАЈИНА
МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
ГЛАВНИ ШТАБ СРПСКЕ ВОЈСКЕ
МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ
Инт.бр. 312-1
Книн, 02.04.1993. године

СКУПШТИНИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Свесни смо да се Срби у деловима бивше Републике БиХ и бивше РХ налазе у једној од најсложенијих ситуација у новијој историји.

Српско широко срце и хумани однос према човечанству, те низ других историјских и друштвених околности опредељивали су нас да пружимо руке помирења. Увек смо војнички побеђивали, а политички у окружењу унутрашњих и страних фактора, из крајње хуманог односа пристајали на компромисе, увек на своју штету.

Господо посланици Републике Српске, у овој историјској прекретници време је да Срби извуку поуке и донесу најрационалније одлуке које ће имати историјски значај. Свесни смо чињенице да дезинформисани западни свет вођен властитим интересима у стварању новог светског поретка поред досада учињених грешака и даље ће појачати све облике притисака: војних, политичких, економских и других у циљу да се српски народ подели у енклаве што не смемо никада прихватити.

Без претензија на исход одлука, вас посланика народних, ми Срби из РСК поручујемо:

1.- Били смо јесмо и остајемо јединствени што значи да у овом историјском моменту морамо учинити радикалне кораке на обезбеђењу тог јединства.

2.- Ценимо да ће те данас у интересу свеколиког српског народа покренути иницијативу на поновној заједничкој Скупштини и сједињењу двеју српских држава као првој етапи стварања Све Српске државе о чијем имену ће се изјаснити српски народ.

3.- Уколико донесете одлуку да не прихватате понуђене мапе пропалих западних политичара, креатора новог светског поретка,и поред свих претњи, делићемо заједничку судбину, а то значи сједињени одупрети се хрватско-муслиманским фашистима и утврдити коначно наше границе.

4.- Наши ратни успеси, војничка снага, морал бораца и народа и војничка спремност да се оствари политички циљ гарант су да нема те снаге која нас може поколебати у остварењу тог циља.

- 2 -

и председника Караџића

У то име све вас поздрављамо и желимо успех Скупштине, а све у интересу српског народа.

М И Н И С Т
Милан Мартић

К-ДАНТ ГШ СВ РСК
генерал-мајор
Мике Новаковић

МИНИСТАР ОДБРАНЕ
п р о в и н к о
Стојан Шпановић

НШ ГШ СВ РСК
генерал-мајор
Борислав Ђукић

Pismo Skupštini RS[161]

[161] AIIZ, inv. br. 2-5025, Republika srpska Krajina, MUP, GŠ, Ministarstvo odbrane, *Pismo int. br. 312-1, Knin, 02.04.1993. godina.*

РЕПУБЛИКА СРПСКА
НАРОДНА СКУПШТИНА

Број: 02-1073/94
Датум: 18.08.1994. године

РЕПУБЛИКА СРПСКА КРАЈИНА
СКУПШТИНА

Број: 01-02-4-34/1-94.
Датум: 18.08.1994. године

НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Сматрајући да је право народа на самоопредељење, односно право народа да слободно одреди свој политички стуатус, историјско, природно и неотуђиво,

Потврђујући да је принцип сталног суверенитета народа и нација над територијама на којима живи гаранција националног, социјалног, културног и економског развоја,

Налазећи да су то право и тај принцип озакоњени у бројним документима Организације уједињених нација, КЕБС-а и Конференције о бившој Југославији,

Констатујући да су Република Српска Крајина и Република Српска државни ентитети који су након сецесионистичког комадања СФРЈ. настали оваплоћењем права на самоопредељење и принципа перманентног суверенитета народа и нације и да имају право да одлуче о својој држави, скупштине Републике Српске и Републике Српске Крајине одлучиле су да упуте

ПРЕДЛОГ
ЗА УЈЕДИЊЕЊЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ,РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ, РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ КРАЈИНЕ У ЈЕДНУ ДРЖАВУ

1.Упућује се позив скупштинама Републике Србије и Републике Црне Горе да прихвате Предлог о уједињењу у једну

државу и да размотре процедуру и услове под којима би се обавило ово уједињење.

2.Задужује се заједничка делегација скупштина Републике Српске Крајине и Републике Српске да што пре одпочне разговоре са представницима скупштина Републике Србије и Републике Црне Горе како би се израдила декларација о уједињењу, као и нацрти других релевантних докумената.

3.Заједничкој делегацији даје се рок од месец дана да обави овај посао и после тога обавести скупштине о резултатима преговора.

Председник Н.Скупштине

Момчило Крајишник

Председник Скупштине

Бранко Војница

Predlog za ujedinjenje Republike Srbije, Republike Crne Gore, Republike Srpske i Republike Srpske Krajine u jednu državu[162]

[162] AIIZ, inv. br. 2-5026, *Predlog za ujedinjenje Republike Srbije, Republike Crne Gore, RS i RSK od 18. augusta 1994. godine.*

I.6. KRIZNI ŠTAB AUTONOMNE REGIJE KRAJINE

Osnivanjem srpskih regiona i oblasti u SRBiH ujesen 1991. godine, nametnula se potreba za formiranjem operativnih tijela koja će provoditi odluke koje su donosile skupštine tih regionalnih zajednica. Prvi regionalni krizni štab ARK-a osnovan je u tajnosti 22. januara 1992. godine. Iako je ovaj krizni štab djelovao neformalno, on je u stvarnosti imao ključnu ulogu u provođenju politike SDS-a.[163] Formalni čin osnivanja Kriznog štaba ARK-a desio se donošenjem odluke o formiranju od strane Izvršnog vijeća ARK-a na sjednici održanoj 5. maja 1992. godine.[164] Osnov za formiranje kriznih štabova bilo je Uputstvo s varijantom A i B kojim je predviđeno da opštinski odbori SDS-a formiraju krizne štabove srpskog naroda u svojim opštinama, bez obzira na nacionalnu zastupljenost stanovništva u tim opštinama. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se da je: „Osnivanje kriznih štabova za vrijeme rata već je bilo predviđeno zakonom SRBiH. Ono po čemu se uputstvo s varijantom A i B razlikovalo od odredbi tog zakona jeste to što su prema Uputstvu ovo trebali da budu krizni štabovi srpskog naroda, organi koje će osnovati jedna politička stranka, SDS, i čiji će članovi biti funkcioneri te stranke i osobe koje je ta stranka kandidovala za razne administrativne funkcije."[165]

Krizni štab ARK-a imao je 17 članova, a Radoslav Brđanin izabran je za predsjednika.[166] Među članovima Kriznog štaba ARK-a bili su politički i vojni rukovodioci ARK-a, kao i osobe na ključnim javnim funkcijama u ARK-u, i pojedinci povezani s novoformiranim srpskim vojnim organizacijama. Pored tih ključnih članova, sastancima Kriznog štaba ARK-a jednom sedmično prisustvovali su predsjednici opština članica ARK-a ili njihovi predstavnici. Krizni štab ARK-a, 9. jula 1992. godine, preimenovan je u Ratno predsjedništvo ARK-a, sa svim nadležnostima koje je imao i ranije.

Odlukom Izvršnog vijeća ARK-a broj 03-285/92 od 5. maja 1992. godine imenovan je Ratni štab Autonomne Regije Krajina, koji sačinjavaju sljedeća lica: 1. Radoslav Brđanin (predsjednik); 2. potpukovnik Milorad Sajić (potpredsjednik); 3. Vojo Kuprešanin (član); 4. Nikola Erceg (član); 5. Predrag Radić (član); 6. dr. Radislav Vukić (član); 7. dr. Milovan Milanović (član); 8. general Momir Talić (član); 9. major Zoran Jokić (član); 10. Stojan Župljanin (član); 11. dr. Rajko Kuzmanović (član); 12. Milan Puvačić (član);

[163] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 188.

[164] *Odluka o osnivanju Kriznog štaba ARK-a broj 03-285/95 od 5.5.1992. godine,* objavljeno u: Službeni glasnik ARK-a, br. 2/92.

[165] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 188, fusnota 487.

[166] Službeni glasnik ARK-a, br. 2/92, od 5. 6.1992. godine, str. 2.

13. Jovo Rosić (član); 14. Slobodan Dubočanin (član); 15. Nenad Stevandić (član); 16. Đuro Bulić (član); 17. Nedeljko Kesić (član).[167] Članovi Kriznog štaba ARK-a bili su generalmajor Momir Talić (komandant 1. krajiškog korpusa VRS), potpukovnik Milorad Sajić (sekretar Sekretarijata za narodnu odbranu ARK-a) i major Zoran Jokić (pripadnik Ratnog vazduhoplovstva VRS-a), Stojan Župljanin načelnik banjalučkog CSB-a; Rajko Kuzmanović rektor Univerziteta u Banjoj Luci; zamijenio ga je Dragoljub Mirjanić, kasnije je imenovan za vršioca dužnosti rektora Univerziteta u Banjoj Luci. Milan Puvačić, javni tužilac u Banjoj Luci, Jovo Rosić, predsjednik suda u Banjoj Luci, Nenad Stevandić, načelnik Srpskih odbrambenih snaga (dalje: SOS-a). Krizni štab ARK-a bio je izvršni organ i obavljao je funkcije ARK-a, s tim da je njegove odluke morala da verifikuje Skupština ARK-a. Sve odluke i zaključke koje je donio Krizni štab ARK-a, Skupština ARK-a je verifikovala na svojoj 18. sjednici održanoj 17. jula 1992. godine. Krizni štab ARK-a, a kasnije Ratno predsjedništvo ARK-a, bio je najviši organ vlasti u ARK-u, s *de facto* nadležnošću nad opštinama, policijom i velikim uticajem nad vojskom i srpskim vojnim i policijskim jedinicama. Uputstva i smjernice za rad Krizni štab ARK-a dobivao je od najviših organa vlasti Srpske republike BiH i SDS-a BiH. Članom 35. Statuta ARK-a predviđeno je da su odluke i zaključci Skupštine ARK-a obavezujući za udružene opštine kada ih usvoje skupštine udruženih opština.[168]

Krizni štab ARK-a izdao je odluku u kojoj stoji da su *sve odluke i zaključci Kriznog štaba Autonomne regije Krajina obavezujuće za sve opštine*. Dana 15. juna 1992, Krizni štab ARK-a je izmijenio taj član tako da odluke i zaključci Skupštine *obavezuju opštine*.[169]

Krizni štab ARK-a, kao nosilac izvršne vlasti na području ARK-a, svojim odlukama i zaključcima obavezivao je opštine koje su bile u sastavu ARK-a na provođenje Strateškog plana srpskog naroda u BiH. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „Pretresno vijeće se uvjerilo da je Krizni štab ARK-a, kao i opštinski krizni štabovi na područjima svoje nadležnosti, osnovan prevashodno da bi se na regionalnom nivou osigurala saradnja između političkih organa vlasti, vojske i policije, s namjerom da se koordinira provođenje Strateškog plana od strane raznih organa vlasti.“[170] Posebno su srpske opštine provodile odluke Kriznog štaba ARK-a u tri ključne oblasti. To se odnosilo na provođene odluka koje se odnose na

[167] *Odluka o osnivanju Kriznog štaba ARK-a broj: 03-285/92 od 5. maja* 1992. godine objavljena u: Službeni glasnik ARK-a, br. 2/92, od 5.6.1992. godine, str. 2.

[168] AIIZ, inv. br. 2-4985, *Statut ARK-a*.

[169] AIIZ, inv. br. 2-4990, *Odluka ARK-a broj 03-536/92 od 9. maja 1992. godine*.

[170] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 192.

otpuštanje radnika nesrpske nacionalnosti; razoružavanje paravojnih jedinica i pojedinaca koji ilegalno posjeduju oružje (uključujući samo razoružavanje nesrba); preseljenje nesrpskog stanovništva. Ove tri oblasti bile su od ključnog i strateškog značaja za provođenje sveukupnog plana etničkog čišćenja nesrba na prostoru Bosanske krajine.

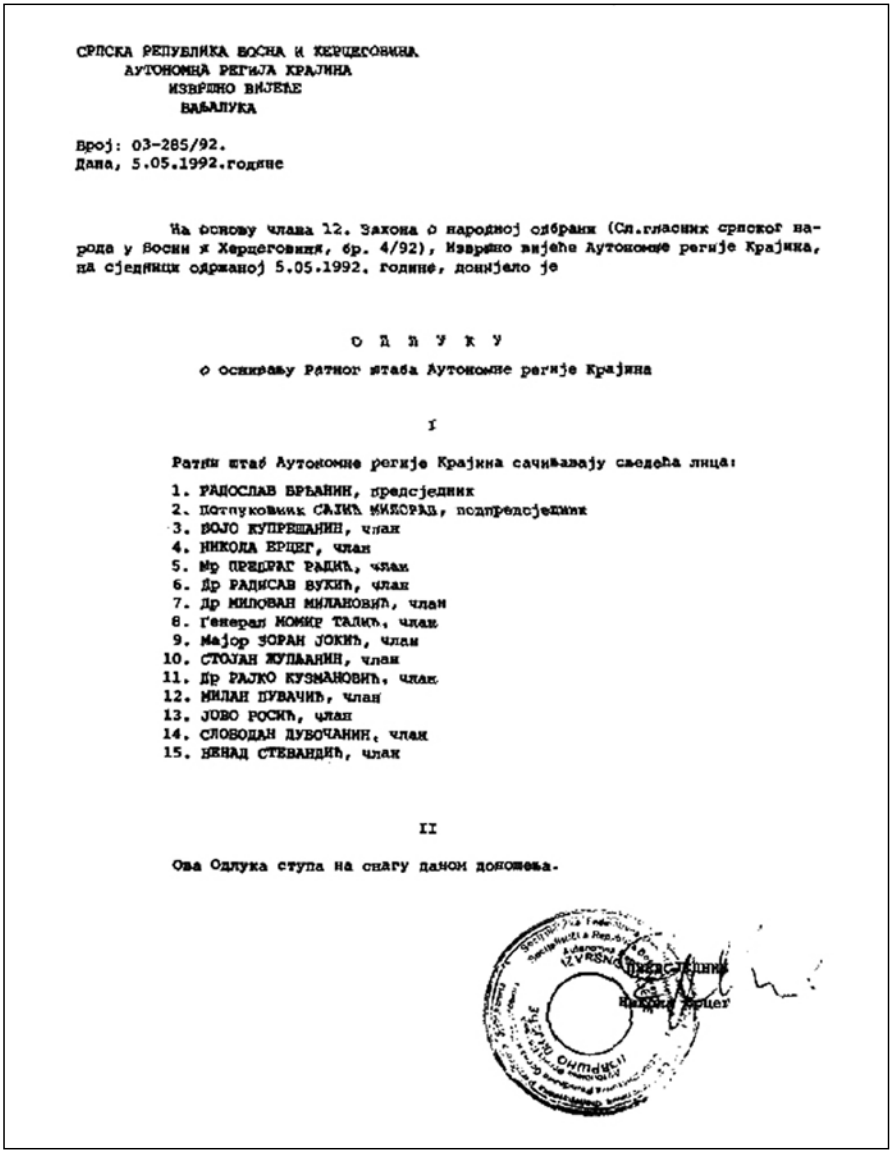

СРПСКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
АУТОНОМНА РЕГИЈА КРАЈИНА
ИЗВРШНО ВИЈЕЋЕ
БАЊАЛУКА

Број: 03-285/92.
Дана, 5.05.1992.године

На основу члана 12. Закона о народној одбрани (Сл.гласник српског народа у Босни и Херцеговини, бр. 4/92), Извршно вијеће Аутономне регије Крајина, на сједници одржаној 5.05.1992. године, донијело је

О Д Л У К У

о оснивању Ратног штаба Аутономне регије Крајина

I

Ратни штаб Аутономне регије Крајина сачињавају сљедећа лица:

1. РАДОСЛАВ БРЂАНИН, предсједник
2. потпуковник САЛИХ МИЋОРАЋ, подпредсједник
3. ВОЈО КУПРЕШАНИН, члан
4. НИКОЛА ЂРЏЕГ, члан
5. Мр ПРЕДРАГ РАДИЋ, члан
6. Др РАДИСАВ ВУКИЋ, члан
7. Др МИЛОВАН МИЛАНОВИЋ, члан
8. Генерал МОМИР ТАЛИЋ, члан
9. Мајор ЗОРАН ЈОКИЋ, члан
10. СТОЈАН ЖУПЉАНИН, члан
11. Др РАЈКО КУЗМАНОВИЋ, члан
12. МИЛАН ПУВАЧИЋ, члан
13. ЈОВО РОСИЋ, члан
14. СЛОБОДАН ДУБОЧАНИН, члан
15. НЕНАД СТЕВАНДИЋ, члан

II

Ова Одлука ступа на снагу даном доношења.

Odluka o osnivanju Ratnog štaba ARK-a[171]

[171] AIIZ, inv. br. 2-5029, *Odluka o osnivanju Ratnog štaba ARK-a, broj 03-285/92, od 5. maja 1992. godine.*

Stojan Župljanin, načelnik CSB-a Banja Luka, bio je član Kriznog štaba ARK-a, iz čega proizilazi da je Krizni štab ARK-a direktno rukovodio policijskim snagama i imao *de facto* nadležnosti nad njima. Načelnici stanica javne bezbjednosti (dalje: SJB) bili su članovi opštinskih kriznih štabova. Iako nije bilo predviđeno zakonom Krizni štab ARK-a izdavao je naređenja policijskim snagama, primao izvještaje i druga akta. Brojni su dokumenti koji ukazuju da je Krizni štab ARK-a izdavao naređenja CSB-u Banja Luka, a da je CSB Banja Luka ta ista naređenja Kriznog štaba ARK-a prosljeđivao SJB po opštinama, uz uputstva i naredbe da su obavezni da ih provedu, ali istovremeno je od SJB primao izvještaje.[172]

Na vojnom planu saradnja između vojnih jedinica i Kriznog štaba ARK-a bila je svakodnevna. Najviši vojni komandanti bili su ujedno i članovi Kriznog štaba, tako da su generalmajor Momir Talić, potpukovnik Milorad Sajić ili major Zoran Jokić prisustvovali sastancima Kriznog štaba ARK-a. Ako nisu bili prisutni sva trojica, uvijek je prisustvovao jedan od njih. Generalmajor Momir Talić izvještavao je Skupštinu ARK-a o vojnim operacijama i informisao je svoje potčinjene starješine iz 1. krajiškog korpusa tzv. VRS o odlukama Kriznog štaba ARK-a. Krizni štab ARK-a imao je utjecaj na vojne aktivnosti kao što su mobilizacija vojnih obveznika, uklanjanje nesrba iz VRS, formiranje civilnih organa vlasti i drugo.

Najviši organi vlasti Srpske republike BiH podsticali su i podržavali saradnju između Kriznog štaba ARK-a i vojnih jedinica koje su bile stacionirane na području ARK-a. Ilustrativan primjer ove saradnje je izjava ministra odbrane Srpske republike BiH Bogdana Subotića objavljena 27. jula 1992. godine u listu *Glas,* gdje je ministar Subotić izjavio: „Sve odluke koje su Krizni štabovi i Ratna predsjedništva, ustvari Brđaninova i Radićeva kamarila donosile, ostaju i dalje da se provode bez ikakvih smetnji.“[173] Iz ovog nedvosmisleno proizilazi da je Krizni štab ARK-a svojim odlukama koje je donosio direktno utjecao na vojno angažovanje jedinica 1. krajiškog korpusa.

Među srpskim vojnim snagama koje su djelovale u ARK-u bili su *SOS, Beli orlovi, Vukovi s Vučjaka*,[174] *Miće, Crvene beretke, Šešeljevci*, *Arkanovci, Suva rebra* i drugi. Ove vojne grupe su učestvovale u borbenim operacijama

[172] Mujo Begić, *Genocid u Ključu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012, str. 102.

[173] *Svako je vrijeme za slobodu,* Dnevne novine Glas od 27. jula 1992, str. 11.

[174] Veljko Milanković je bio vođa Vukova sa Vučjaka; Naređenje komande 1. KK koje je potpisao generalmajor Momir Talić 5. juna 1992. „1. Bataljon iz ŠTO Prnjavor sa Vučjaka, do daljnjeg, pretpočinjava se 327. mtbr i u celosti ulazi u njen sastav. 2. Za komandanta bataljona određujem poručnika Milanković Veljka, koji će sva naređenja izvršavati i dobivati od Komandanta 327. mtbr (…)." AIIZ. inv. br. 2-4991, *Naredba komandanta 1. krajiškog korpusa, str. pov. br. 397-179/1-92, od 5. juna 1992. godine.*

zajedno sa jedinicama 1. krajiškog korpusa VRS širom ARK-a. Od početka juna 1992. godine, srpske vojne jedinice koje su djelovale u ARK-u formalno su stavljene pod komandu i kontrolu tzv. VRS-a. Krizni štab ARK-a, djelujući kao najviši organ civilne vlasti u regiji, odigrao je vodeću ulogu u provođenju Strateškog plana tako što je upravljao i koordinirao aktivnostima policije, vojske i opštinskih organa vlasti na području ARK-a. Odluke i zaključke koje je donosio Krizni štab ARK-a objavljivane su u Službenom glasniku ARK-a i putem sredstava javnog informisanja (*Radio Banja Luka* i list *Glas).*

U cilju provođenja Strateškog plana na operativnom nivou, jedna od mjera bila je otpuštanje radnika nesrpske nacionalnosti. Krizni štab ARK-a naredio je otpuštanje Bošnjaka i Hrvata sa ključnih položaja u javnim preduzećima i ustanovama. U tom pravcu Krizni štab ARK-a je 8. maja 1992. godine objavio odluku kojom se propisuje da rukovodeći radnici odnosno funkcioneri u preduzećima mogu biti Srbi, koji su lojalni Srpskoj republici Bosni i Hercegovini. Krizni štab ARK-a donio je Odluku broj 03-531/92, od 22.6.1992. godine[175] kojom se u članu 1. naređuje: da se na svim rukovodnim mjestima, na mjestima gdje je moguć dotok informacija na čuvanju društvene imovine, odnosno na svim mjestima koja imaju važan značaj za funkcionisanje privrednog subjekta, mogu nalaziti isključivo kadrovi srpske nacionalnosti. Ovo se odnosi na sva društvena preduzeća, dioničarska društva, državne institucije, javna preduzeća, ministarstvo unutrašnjih poslova i Vojsku Srpske republike Bosne i Hercegovine. U tački 2. se kaže da „na ovim mjestima se ne mogu naći ni radnici srpske nacionalnosti koji to nisu potvrdili plebiscitom ili još nisu ideološki raščistili da je jedini predstavnik srpskog naroda srpska demokratska stranka."[176] Rok za realizaciju ove odluke bio je 26. juni 1992. godine i oni koji ne budu izvršili odluku biće smijenjeni sa funkcije. Postupajući shodno tim odlukama, opštinski organi vlasti u ARK-u otpustili su nesrbe sa ključnih položaja u javnim preduzećima i ustanovama. Krizni štab ARK-a iznio je stav da se na svim mjestima koja imaju značaj za funkcionisanje privrednog subjekta mogu nalaziti isključivo Srbi.

Krizni štab ARK-a imao je ključnu ulogu u planiranju nasilnog preseljenja nesrpskog stanovništva. Nizom naredbi, uputstava, smjernica i odluka Krizni štab je propisivao metodologiju koja je imala za cilj trajno protjerivanje nesrpskog stanovništva sa prostora ARK-a i naseljavanje tog područja Srbima koji su izbjegli iz drugih dijelova BiH i Hrvatske. Krizni štab ARK-a imao je naredbodavnu i koordinirajuću ulogu u politici nasilnog preseljenja sa područja Bosanske krajine.

[175] AIIZ, inv. br. 2-4992, *Odluka Kriznog štaba ARK-a broj 03-531/92, od 22. 6.1992. godine.*

[176] Isto.

Politika nasilnog preseljenja koju je zagovarao Krizni štab ARK-a imala je za cilj etnički očistiti prostore koji su smatrani ekskluzivno srpskim. Svojim zaključcima Krizni štab ARK-a, 28. maja 1992. godine, naglasio je da „ukoliko žele da napuste, odnosno da se isele sa područja Autonomne Regije krajina, pripadnici muslimanske i hrvatske nacionalnosti, odnosno stranke SDA i HDZ zajedno sa predstavnicima Autonomne regije Krajina moraju omogućiti ugroženom srpskom narodu nad kojim se vrši neviđen genocid, kolektivno preseljenje u njihova mjesta, tj. mora se omogućiti razmjena po principu reciprociteta."[177] Iz ovog je jasno i vidljivo da je plan za preseljenje i homogenizaciju srpskog naroda na teritoriji BiH bio planiran i smišljen daleko prije početka agresije na BiH.

Zaključkom Kriznog štaba ARK-a broj 03-364/92 od 29. maja 1992. godine, „odlučeno je da se svim Muslimanima i Hrvatima, koji to žele, omogući iseljavanje sa područja Autonomne Regije krajina, ali pod uslovom da se i Srbima, nastanjenim van srpskih autonomnih oblasti i regija, takođe dozvoli preseljavanje na teritorije Srpske Republike Bosne i Hercegovine, odnosno Autonomne Regije krajine. Na ovaj način organizovano bi se izvršila razmjena stanovništva, tačnije, njegovo preseljavanje iz jednih u druge krajeve bivše SR BiH."[178] Ovakva politika je u konačnici rezultirala protjerivanjem više od 200.000 Bošnjaka i Hrvata sa prostora Bosanske krajine.

Pored zabrana i ograničenja koja su se odnosila na imovinu, Krizni štab ARK-a je usvojio odluku kojom je ljudima zabranjen odlazak iz ARK-a s više od tri stotine njemačkih maraka (300 DM).[179] Shodno tome, CSB Banja Luka je izdao uputstva svim stanicama javne bezbjednosti da od ljudi koji odlaze iz ARK-a oduzimaju novac koji je premašivao taj iznos. I iz ovoga se može vidjeti diskriminatorski odnos, ali i kršenje prava na slobodno i neograničeno raspolaganje sopstvenom imovinom, odnosno novčanim sredstvima.

Odluke Kriznog štaba ARK-a o preseljenju osigurale su trajno uklanjanje nesrba s teritorije ARK-a. Premda se u odlukama ARK-a tražio dobrovoljni pristanak i reciprocitet, preseljenje nesrba bilo je djelimično posljedica teških uvjeta života na prostorima pod kontrolom Kriznog štaba ARK-a. Otpuštanje Bošnjaka i Hrvata s posla, i preseljenje nesrpskog stanovništva bile su operativne mjere preduzete u sklopu provođenja Strateškog plana. Krizni štab ARK-a upravljao je i koordinirao provođenjem mjera na teritoriji ARK-a koje su za cilj imale trajno i nasilno uklanjanje Bošnjaka i Hrvata s prostora Bosanske krajine. Odlazak sa područja tzv. ARK-a bio je ograničen. U cilju onemogućavanja napuštanja prostora Bosanske krajine i time spašavanja

[177] Službeni glasnik ARK-a, br. 2/92, od 5.6.1992. godine, str. 10.

[178] Isto, str. 18.

[179] Isto, str. 21.

života, krizni štab ARK-a donio je Odluku broj 03-452/92 od 10. juna. 1992. godine, u ovoj Odluci, u tačci 1, stoji: „sa područja Autonomne Regije Krajina, dobrovoljno, odnosno u sopstvenoj volji mogu se iseljavati samo djeca, žene i starci."[180] Ova Odluka je proslijeđena SJB Ključ koji je bio nadležan da je provodi na prostoru opštine. Iz ove Odluke može se jasno vidjeti koordinacija i rukovodni lanac između ARK-a, CSB Banja Luka i ostalih stanica milicije na prostoru ARK-a.

Provođenjem ovih mjera omogućena je potpuna vlast Kriznog štaba ARK-a na prostoru Bosanske krajine. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „Provođenje Strateškog plana dovelo je do rasprostranjenog vršenja zločina nad nesrbima u Bosanskoj krajini tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Pretresno vijeće se uvjerilo da je Krizni štab ARK-a, djelujući kao najviši organ civilne vlasti u regiji, odigrao vodeću ulogu u provođenju Strateškog plana tako što je upravljao i koordinirao aktivnostima policije, vojske i opštinskih organa vlasti na području ARK-a."[181]

Kakva je stvarna uloga i odgovornost Kriznog štaba ARK-a utvrđeno je i u Presudi MKSJ Radoslavu Brđaninu gdje je u Zaključcima o njegovoj ulozi navedeno: „otpuštanje radnika nesrba s posla, razoružavanje nesrba i preseljenje nesrpskog stanovništva bile su operativne mjere preduzete u sklopu provođenja Strateškog plana. Pretresno vijeće se u potpunosti uvjerilo da je Krizni štab ARK-a odgovoran za upravljanje i koordinaciju provođenja tih mjera na teritoriji ARK-a. Provođenje tih mjera osiguralo je kontrolu bosanskih Srba širom ARK-a i omogućilo ostvarenje Strateškog plana na tom području. Prema tome, Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da su odluke Kriznog štaba ARK-a u tri gorepomenute oblasti značajno doprinijele vršenju zločina nad nesrbima u Bosanskoj krajini tokom perioda na koji se odnosi Optužnica."[182]

Čelnici ARK-a su bez zadrške provodili velikosrpsku politiku koja je imala za cilj nestanak Bošnjaka i Hrvata s prostora Bosanske krajine. U presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić navodi se: „Odmah nakon osnivanja, Krizni štab ARK-a počeo je donositi odluke o postupanju sa ne-Srbima. Predsjednik Kriznog štaba ARK-a, Radoslav Brđanin, imao je ekstremna gledišta u pogledu velike Srbije i prihvatanja drugih nacionalnosti na toj teritoriji. Njegov stav, koji se neprekidno ponavljao u sredstvima javnog informisanja, ***bio je da se na teritoriji koja je imala biti Velika Srbija može prihvatiti najviše dva posto ne-Srba***. Da bi obezbijedio ovaj postotak, on je na banjalučkom radiju

[180] AIIZ, inv. br. 2-4993, *Odluka Kriznog štaba ARK-a broj 03-452/92 od 10. juna. 1992. godine o iseljavanju sa prostora ARK-a.*

[181] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 230.

[182] Isto, paragraf 256.

zagovarao direktnu borbu, uključujući i ubijanje ne-Srba. Isto tako, Radislav Vukić, predsjednik opštinskog odbora SDS-a u Banja Luci i predsjednik regionalnog odbora SDS-a, kao i izabrani član glavnog odbora SDS-a za Bosnu i Hercegovinu, bio je, također, ekstremista koji je putem medija objavio svoju odluku da ne dozvoljava ženama ne-Srpkinjama da se porađaju u banjalučkoj bolnici. Također je izjavio da sve mješovite brakove treba razvesti i poništiti, a da djeca iz mješovitih brakova valjaju samo za pravljenje sapuna."[183]

[183] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 147.

II.
BOSANSKA KRUPA UOČI AGRESIJE

II.1. PRVI VIŠESTRANAČKI IZBORI U BOSANSKOJ KRUPI 1990. GODINE

Proces osnivanja političkih stranaka i uvođenje višestranačja na prostoru SRBiH počeo je 1990. godine. Nakon osnivanja stranaka u sjedištima, počelo je osnivanje na lokalnim (opštinskim) područjima. Tako je Osnivačka skupština Opštinskog odbora SDA Bosanska Krupa održana 31. jula 1990. godine u Domu kulture u Bosanskoj Krupi. Osnivačkoj skupštini prisustvovalo je više stotina ljudi. Gosti na Skupštini bili su Muhamed Čengić i Osman Brka. Prvi predsjednik SDA Bosanska Krupa bio je Zijad Hasić. Ubrzo nakon toga osnovan je i Opštinski odbor SDS-a Bosanska Krupa čiji je predsjednik bio Miroslav Vještica. Predsjednik SDP-a bio je Vladimir Maslać. Od septembra 1991. godine, predsjednik SDA bio je Esad Velić. Prvi višestranački (opšti) izbori u SRBiH održani su 18. novembra 1990. godine, a drugi krug izbora za zastupnike (poslanike) u Dom naroda održan je 2. decembra 1990. godine.

Prema rezultatima prvih višestranačkih izbora u opštini Bosanska Krupa, SDA je osvojila 50 od 75 poslaničkih mjesta, SDS je osvojio 18 mjesta, a SDP 4, Savez reformskih snaga BiH 1, SSO-demokratski savez 1 i Koalicija lijevi blok 1 poslanički mandat.[184] Nakon oktobarskih izbora 1990. godine, za predsjednika Opštine imenovan je Mehmed Mahić, za predsjednika Izvršnog odbora SO Bosanska Krupa imenovan je Suad Alibegić, a zamjenik je bio Gojko Kličković.

II.2. BOSANSKA KRUPA UOČI AGRESIJE NA RBIH

Otpočinjanjem agresije na Republiku Hrvatsku od strane JNA, stanje u opštini Bosanska Krupa počinje da se usložnjava. Dok su stanovnici Bosanske Krupe bošnjačke nacionalnosti bili protiv ratnih djelovanja JNA i srpskih vojnih i policijskih jednica, građani srpske nacionalnosti podržavali su JNA i Srbe iz Republike Hrvatske. Na političkom planu, na području opštine Bosanska Krupa došlo je do potpunog razmimoilaženja između SDA i SDS-a u pogledu uloge JNA u ratu u Republici Hrvatskoj. Politički predstavnici SDA bili su protiv toga da se JNA miješa u rješavanje političkih problema na prostoru Republike Hrvatske. S druge strane, SDS je davao potpunu podršku JNA da rješava politička pitanja u Republici Hrvatskoj. Brojni građani srpske nacionalnosti odazivali su se u rezervne jedinice JNA i učestvovali u agresiji JNA na Republiku Hrvatsku. Uporedo sa agresijom na Republiku Hrvatsku,

[184] Suad Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini ' 90: analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, 1996, str. 118.

kroz Bosansku Krupu pojačan je prolazak konvoja JNA s vojnicima i MTS-om. Tokom prolaska kroz Bosansku Krupu često su građani Bosanske Krupe bili izloženi uvredama i prijetnjama. Iz vojnih konvoja brojni rezervisti su, dizanjem tri prsta u zrak, pogrdnim i uvredljivim porukama i pucanjima u zrak provocirali građane Bosanske Krupe. Građani opštine Bosanska Krupa bili su prisiljeni oduzimati oružje pijanim srpskim vojnicima kako bi zaštitili svoje i živote svojih porodica. Tako je u jednom Izvještaju organa bezbjednosti Komande 1. operativne grupe navedeno: „U s. Otoka, SR BiH, sve su češći primeri oduzimanja naoružanja pripadnicima JNA i lošeg odnosa rezervnog sastava milicije prema JNA. Imamo informacije da se taj rezervni sastav 'otrgao kontroli' MUP-a BiH. Predlažemo da se taj problem reši upućivanjem određenih snaga vojne policije za kontrolu vojnih m/v."[185] Najčešće su vojna vozila korištena za prevoz oružja koje je dijeljeno srpskom stanovništvu. Bilo je dosta primjera da se prilikom kontrole vojnih vozila od strane MUP-a SRBiH pronalazilo oružje bez bilo kakve dokumentacije i dozvola za prijevoz.

U ljeto 1991. godine, političke prilike unutar opštine Bosanska Krupa znatno su pogoršane. Ono što je dodatno usložilo i utjecalo na napetost situacije u Bosanskoj Krupi je izgradnja i podizanje spomenika Branku Ćopiću. SDS opštine Bosanska Krupa je planirao da podigne spomenik Branku Ćopiću u malom parku u Bosanskoj Krupi. S druge strane, protiv ove odluke bio je nadležni opštinski organ koji nije dao urbanističku saglasnost za podizanje ovog spomenika. SDS opštine Bosanska Krupa je insistirao na izgradnji i postavljanju spomen-obilježja Branku Ćopiću, iako je već postojala bista Branku Ćopiću i u toku je bio projekt izgradnje Ćopićevog sela. Zbog izgradnje ovog spomenika, „Predstavnici SDS-a u Skupštini opštine Bosanska Krupa, dana 3. juna 1991. godine, napustili su zasjedanje Skupštine opštine Bosanska Krupa zbog spora oko izgradnje spomenika književniku Branku Ćopiću. Nakon napuštanja sjednice, SDS je izdao sopštenje: 'Izvršni odbor SDS-a u posebnom saopštenju konstatuje *da je zasjedanje opštinskog parlamenta bez odbornika SDS u stvari demonstracija pobjedničke moći i snage koja se zasniva na isključivosti, netoleranciji i nedostatku političke kulture i znanja.*' (...) Tom prilikom saopštava da za srpski narod ne važe skupštinske odluke donesene bez njihovih odbornika, (...). Istog dana (3. juna) uslijedilo je saopštenje Izvršnog odbora SDA u kojem se stavovi SDS ocjenjuju kao dio tendencioznog i smišljenog scenarija, te kao *još jedan pokušaj da se disktredituje SDA i muslimanski narod Bosanske Krupe imputirajući mu nasilničko i osiono ponašanje*."[186]

[185] AIIZ, inv. br. 2-5022, *Komanda 1. OG, Organ bezbednosti, Stanje u jedinicama str. pov. br. 1-48, od 3.12.1991. godine.*

[186] Ibrahim Skenderović, *Na pomolu podjela opštine,* Krajina, 14. juni 1991, str. 3.

Postavlja se otvoreno pitanje šta je ovaj spomenik trebao simbolizirati? Da li je on trebao biti u funkciji odavanja počasti bosanskokrupskom piscu, ili spomenik trajnog razdora među Bošnjacima i Srbima? Da je on bio u funkciji daljnjih komplikacija odnosa u Bosanskoj Krupi, potvrdili su naredni događaji. Bez obzira na činjenicu da nije data saglasnost od strane nadležnog organa, na postament su postavljene ploče. O ovom događaju izvijestio je sedmični list *Krajina,* gdje stoji: „(...), 5. juna, sa postamenta spornog spomenika skinute su granitne ploče, pošto su postavljene, pošto su postavljene nakon što je odgovarajući opštinski organ zabranio i obustavio dalju izgradnju. SDS je reagovao takođe saopštenjem, u kojem pored ostalog stoji: 'Ovakav vandalski i divljački čin neprimjeran savremenoj civilizaciji samo potvrđuje da je SDS bila u cjelosti u pravu kada je tvrdili da je atak na spomenik Branka Ćopića nije ništa drugo nego atak na srpski narod i ponavljanje već poznatih scenarija koje je srpski narod dobro upamtio na ovim prostorima. Sada je više nego jasno da su ove aktivnosti oko spomenika direktno uperene protiv Srpske pravoslavne crkve i svečanosti koja je zakazana za 16. juni ove godine povodom osvećenje crkve u Bosanskoj Krupi. Ovakav gnusan čin direktno je uperen na odavanje dužne pošte i opijela nedužnim žrtvama ustaškog terora nad nevinim srpskim narodom kod Sokolskog doma i Crnog jezera i ostalih pedeset stratišta na području Bosanske Krupe'."[187] Postoje oprečna mišljenja oko postojanja saglasnosti za postavljanje ovog spomen-obilježja. S jedne strane (SDA) se tvrdilo da nije izdana saglasnost, a s druge strane (SDS) da je postojala saglasnost. Bez obzira na ova oprečna mišljenja, ovaj događaj sigurno je u značajnoj mjeri utjecao na odnose unutar političkih faktora u Bosanskoj Krupi.

U pokušajima suprotstavljanju ratnoj opciji, u Bosni i Hercegovini organizovani su antiratni mitinzi, kojima je bio cilj spriječiti ratna dešavanja koja su se zbivala u susjednoj Republici Hrvatskoj. Tako su širom Bosne i Hercegovine, u organizaciji YUTEL-a i građanskih udruženja, organizovani svenarodni mitinzi. Na njima su se čule razne parole i poruke podrške ostanku u Jugoslaviji i drugo. „Početkom augusta 1991. godine, u Bosanskoj Krupi je u organizaciji Yutela, Radio Bosanske Krupe i Udruženja građana održan miting protiv rata, na kome se okupilo preko 10.000 građana."[188] Ovaj miting nije utjecao na smirivanje situacije, nego se i dalje zaoštravala i pogoršavala politička kriza.

U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „Rat i otcjepljenje Slovenije, i osobito Hrvatske, značajno su uticali na društveno-političku situaciju u BiH. Počev od kraja ljeta 1991., mnogi vojno sposobni

[187] Isto, str. 3.

[188] Senudin Jašarević, *Pečat odbrane*, Infografija, Ključ, 1999, str. 16.

muškarci u BiH dobili su poziv za mobilizaciju u JNA radi borbi u Hrvatskoj. Odazvao se veliki broj bosanskih Srba, no bosanski muslimani i bosanski Hrvati, uz podršku svojih vođa, uglavnom nisu odgovarali na poziv. To je dovelo do porasta napetosti između nacionalnih grupa, osobito u regiji Bosanske Krajine uz granicu s Hrvatskom."[189]

Kako je Bosanska Krupa bila tranzit za brojne jednice JNA koje su odlazile ili se vraćale sa ratišta širom Republike Hrvatske, to je sve više bilo provokacija od strane pripadnika JNA. Istovremeno, rezervisti u jedinicama JNA iz Bosanske Krupe (građani srpske nacionalnosti) po povratku sa ratišta donosili su oružje i minsko-eksplozivna sredstva, pucali i dodatno uznemiravali građane Bosanske Krupe. Velik broj srpskih rezervista koji je bio na putu za ratišta na prostoru Republike Hrvatske ili bio u povratku sa ratišta prolazio je ili svraćao u Bosansku Krupu. Često, na povratku sa ratišta, srpski rezervisti svraćali su u kafanu *Slap* gdje su činili određene sigurnosne incidente. Rezervisti i pripadnici JNA bili su naoružani i otvoreno su nosili naoružanje. U pokušajima očuvanja i zaštite sigurnosti građana i njihove imovine, pripadnici Stanice milicije Bosanska Krupa oduzimali su naoružanje i privodili određene rezerviste i vojnike JNA koji su narušavali javni red i mir i ugrožavali živote i zdravlje građana opštine Bosanska Krupa.

Jedan događaj koji je posebno utjecao na političko-bezbjednosno stanje na području opštine Bosanska Krupa bilo je slanje regruta i pripadnika rezervnog sastava u redove JNA. Prema odluci Predsjedništva SRBiH, regruti s područja BiH ne trebaju da se upućuju na služenje vojnog roka u JNA, a, s druge strane, srpski predstavnici u Predsjedništvu (Biljana Plavšić, Nikola Koljević) smatrali su da regruti trebaju služiti obavezni vojni rok. Prvi put je „na sjednici održanoj 31. srpnja Predsjedništvo SRBiH, uz protivljenje srpskih predstavnika, odlučilo je da se novaci ne upućuju u JNA u toku slijedećih sedam dana. Nakon toga, 7. kolovoza, Predsjedništvo BiH je donijelo odluku da se novaci iz BiH upućuju u JNA samo na teritorij Makedonije i BiH. Končano je slanje novaka u JNA prestalo 19. rujna."[190] U knjizi *Sjećanj*a, Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva SRBiH, navodi: „ (...) Drugi potez je bila naša odluka o neupućivanju regruta iz Bosne i Hercegovine u JNA. Bilo je to 1991., u jeku rata u Hrvatskoj. (...) Odluka je donesena većinom glasova (srpski članovi Predsjedništva bili su protiv)."[191] Mobilizacija rezervnih pripadnika u jedinice JNA radi angažovanja na ratištima u Republici Hrvatskoj naišla je na osude i bojkote. Tako je Alija Izetbegović na Radio-televiziji Sarajevo javno pozvao na neodazivanje na mobilizaciju, on je 6. oktobra 1991. godine

[189] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 58.

[190] Davor Marijan, *Novačenje i mobilizacija JNA u 1991.-1992. godini (s posebnim naglaskom na 5. i 2. vojnu oblast)*, Defendologija br. 1-4, Defimi, Zagreb, 2005, str. 58.

[191] Alija Izetbegović, *Sjećanja-autobiografski zapisi*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001, str. 95.

izjavio: „Stavit ću svima do znanja da Bosna i Hercegovina ne želi biti učesnik u ovom bezumnom činu. (...) Vaše je pravo, građana BiH, da se ne odazovete na mobilizaciju, ni na poziv da učestvujete u građanskom ratu. Niste dužni, zapamtite, ništa vas ne obavezuje na to, da dižete ruku jedni na druge, da pucate jedni na druge.“[192]

Radi potpune kontrole evidencija vojnih obveznika, JNA je preuzela nadežnosti propisane Zakonom o opštenarodnoj odbrani SRBiH[193] organizirajući vojnoteritorijalne organe preko kojih je trebalo da se vrši upućivanje regruta na služenje vojnog roka, mobilizacija rezervnih jedinica i druge evidencije. U tom smislu su tražili i izuzimali vojne evidencije koje su vođene na nivou opština. Da se radi o kršenju Zakona o ONO vidljivo je iz člana 59. stav 11. gdje se reguliše da opštine „organizuju i izvršavaju poslove i zadatke koji se odnose na pripremu i izvršenje mobilizacije oružanih snaga organa, organizacija i zajednica vojne obaveze i drugih obaveza u oblasti opštenarodne odbrane u skladu sa zakonom i drugim propisima.“[194] U članu 64. stav 4. definisano je da opština: „vrši poslove vojne evidencije popune i mobilizacije oružanih snaga vojnim obveznicima i materijalnim sredstvima iz popisa, kao i raspored i mobilizaciju građana, i materijalnih sredstava za druge potrebe opštenarodne odbrane u skladu sa utvrđenim planovima.“[195] U članu 71. stav 1. propisuje se da: „za vršenje upravnih i stručnih poslova, iz okvira prava i dužnosti opština u oblasti opštenarodne odbrane, opština obrazuje opštinski sekretarijat za narodnu odbranu.“[196] Iz navedenih zakonskih rješenja vidljivo je da su opštine nadležne u vršenju propisanih poslova a ne vojnoteritorijani organi koje je privremeno formirala JNA. Na osnovu odluke saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslovi iz nadležnosti opština trebali su preći u nadležnost tih vojnoteritorijalnih organa. U tom smislu, Generalštab-Oružanih snaga SFRJ, III uprava, je dostavio akt pov. br. 245-1 od 17. januara 1992. godine kojim dostavlja novi pregled vojnoteritorijalnih podjela, a stavlja van snage raniji pregled.[197] U toj novoj podjeli nadležni vojnoteritorijalni organ za prostor Bihaća je Banja Luka, a Bosanska Krupa je u sastavu vojnoteritorijalnog organa Bihać.[198] Ovim činom su derogirane zakonske ovlasti opštine Bosanska Krupa.

---

[192] Isto, str. 95.

[193] Zakon o opštenarodnoj odbrani, Službeni list SRBiH, 3/84, od 9. februara 1984. godine.

[194] Zakon o opštenarodnoj odbrani, Službeni list SRBiH, 3/84, od 9. februara 1984. godine.

[195] Isto.

[196] Isto.

[197] *Pregled vojnoteritorijalne podele*, HR-HMDCDR, 2., kut.305, objavljeno u: *Republika Hrvatska i domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti 1990.-1995*., Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar domovinskog rata, knjiga 3, Zagreb, 2007, str. 201-202.

[198] Isto, str. 201-202.

U Bosanskoj Krupi politički akteri (SDA i SDS) imali su potpuno oprečne stavove o mobilizaciji vojnih obaveznika i njihovom učešću u ratu u Hrvatskoj. Predstavnici SDA su bili protiv mobilizacije, dok je SDS podržavao učešće Srba u ratu u Republici Hrvatskoj. U nekoliko navrata održavani su sastanci na ovu temu, ali bez konkretnih rezultata. U pokušaju da vojnu evidenciju odnesu iz prostorija Sekretarijata za narodnu odbranu, pripadnici JNA su spriječeni od strane građana i policije opštine Bosanska Krupa. Kompletna vojna evidencija vojnih obveznika nalazila se u kancelariji načelnika Sekretarijata za narodnu odbranu koji je po nacionalnosti bio Srbin.

Radi moguće zloupotrebe vojne evidencije i njene predaje JNA, iz prostorija Sekretarijata za narodnu odbranu Bosanska Krupa, u augustu 1991. godine, izmještena je kartoteka–evidencija vojnih obveznika. Izmještanje vojne evidencije imalo je za cilj sprečavanje prisilnog pozivanja vojnih obveznika i njihovog prekršajnog ili krivičnog progona. Ova evidencija je tokom noći prenesena na lokalitet Bužima. I ovaj čin je dodatno polarizirao odnose unutar političkih predstavnika vlasti u opštini Bosanska Krupa. Iz tog razloga poslanici srpske nacionalnosti bojkotirali su rad Skupštine opštine sve do povratka kartoteke iz Bužima.

Događaj koji je posebno doveo do narušavanja bezbjedonosne situacije je privođenje Milana Martića–ministra unutrašnjih poslova SAO Krajine, potpukovnika JNA Dušana Smiljanića, starijeg vodnika Borić Milana i jedne osoba iz njihove pratnje. Ove osobe su privedene jer su bile naoružane i bez dozvole nosile automatske puške i puškomitraljez. Nakon privođenja u policijsku stanicu i njihovog zadržavanja, pred stanicu policije došao je kamion *Martićevih policajaca* koji su tražili da se odmah pusti Martić i njegova pratnja. Oni su prijetili da će pucati na policijsku stanicu ručnim bacačima i *zoljama*. Situacija pred policijskom stanicom bila je na ivici incidenta. Načelnik policije je u kontaktu s ministrom unutrašnjih poslova SRBiH Alijom Delimustafićem donio odluku da se privedeni puste u pravcu Bosanskog Novog. U predmetu MKSJ u slučaju Milan Martić navodi se: „Dana 8. septembra 1991. Milan Martić i jedan oficir za bezbednosne poslove JNA zaustavljeni su na barikadi u Otoci, u opštini Bosanska Krupa, nakon čega su pritvoreni."[199]

Kada su građani Bosanske Otoke i Bužima saznali da su Milan Martić i ostali iz pratnje pušteni iz policijske stanice, samoinicijativno su blokirali most u Bosanskoj Otoci i zaustavili Martića. Milan Martić i njegova pratnja privedeni su u policijsku stanicu u Bosanskoj Otoci. O ovom događaju izvijestio je sedmični list *Krajina* pod naslovom *Izbjegnuta katastrofa*: „Od nedjelje po podne Bosanska Krupa i Mjesna zajednica Bosanska Otoka postale

[199] ICTY, Predmet broj: IT-95-11, Tužilac protiv Milana Martića, izmijenjena Optužnica (dalje: ICTY, *Optužnica Milan Martić*), paragraf 72.

su medijski vrlo atraktivne zbog hapšenja četvero uniformisanih naoružanih lica, koja su uhvaćena prilikom rutinske kontrole saobraćaja kod mjesta Stegarić na putu Bosanska Krupa–Bosanski Novi. (...) U saopštenju za javnost MUP-a BiH, tim povodom je rečeno: *Privedeni su tvrdili da su vojna lica, da se nalaze na specijalnom zadatku na području regije Bihać, te da se ovdje nalaze samo u prolazu.* (...) Nedugo zatim pred zgradu SJB došao je kamion sa još desetak lica u maskirnim uniformama naoružanih 'škorpionima' i drugim oružjem. Blokirali su ulaz u zgradu, tražeći da se trojica privedenih puste. Nakon što im je udovoljeno, napustili su teritoriju Bosanske Krupe. (...) Sve se to počelo odvijati u nedjelju oko 18 sati. (...) Dok se to sve odvijalo u Bosanskoj Krupi, negdje oko 22 sata milicija je, uz prisustvo aktivista SDA iz Bosanske Otoke na mostu, prema njegovoj izjavi, uhapsila Milana Martića, ministra unutrašnjih poslova tzv. SAO Krajine. Naime, milicija je zaustavila terensko vozilo, vojnu 'kampanjolu'. Uz Martića su u vozilu bila još dva vojna lica. Svi su privedeni u Odjeljenje SM u Bosanskoj Otoci, koje se nalazi nedaleko od mjesta događaja. Naknadno je utvrđeno da su u vozilu bili potpukovnik Dušan Smiljanić iz Zagreba, stariji vodnik Milan Borić iz Karlovca, te Nebojša Stupar iz lične pratnje Milana Martića. Martić je sa svojim saputnicima zadržan 15 sati. (...)."[200]

O navedenom događaju govori i privedeni potpukovnik Dušan Smiljanić koji kaže: „Istog dana u poslepodnevnim časovima sa Milanom Martićem odlazim u Novi Grad u cilju rešenja nekih pitanja oko konačnog zauzimanja Kostajnice. Po povratku iz Novog Grada dolazi do našeg hapšenja u s. Otoci što vam je i poznato."[201] Iz ovoga dokumenta i priznanja potpukovnika Dušana Smiljanića vidi se specijalni zadatak na kojem su bili. Zapravo, pripadnici JNA su koristili prostor Bosne i Hercegovine kako bi vršili transport jedinica, MTS-a i vršili druge poslove i zadatke radi okupacije i zauzimanje dijela teritorije Republike Hrvatske. U toku noći 8/9. septembar 1991. godine Radovan Karadžić je obavio više razgovora u vezi slučaja Martić. Iz transkripta razgovora između Milana Babića i Radovana Karadžića, Radovan Karadžić, između ostalog, kaže: „(...) Ja sam obavijestio Miloševića, on će obavijestiti Kadijevića. (...) Tamo se komplikuje. (...) Ja te molim da ti Dvor na Uni, svoje pripremiš. (...) Milošević će obavijestiti Kadijevića i vojska će se u punoj mjeri uključiti. (...) ***Ovo će ih koštati države, ovo što su uradili večeras. Nikad više oni to neće uraditi. (...) Mi ćemo završit posao sa njima p...a im materima. Mi ćemo završiti posao sa njima. (...) Imaćemo mi u Krupi, toj polovini Krupe, nikad više neće moći to da rade. (...) Neka idu u p... materinu, noćas su oni u meni neke stvari preokrenuli, neće se to više, neće, to će ih koštati, ovo će zapamtiti, što su uradili***."[202] Ovaj dio razgovora između Radovana

[200] Pero Drljača, Ibrahim Skenderović, *Izbjegnuta katastrofa*, Krajina, 13. septembar 1991. godine, str. 3.

[201] Isto, str. 3.

[202] https://www.youtube.com/watch?v=u8ASx9coq8I, presretnuti razgovor Karažić- Babić u vezi

Karadžića i Milana Babića samo je dio prijetnji koje je Radovan Karadžić upućivao Bošnjacima. Ovdje želimo iznijeti još neke. Radovan Karadžić je izjavio: „***Koristićemo tu ratnu mašineriju koju podržavaju Srbi da život civila učinimo nemogućim", kako bi se terorisali civili i tako postigao određeni politički cilj.***"[203] Karadžić je izjavljivao***: „Nestaće (Muslimani)! Sa lica zemlje će nestati taj narod ako oni, ako oni zapnu sada. Oni to ne shvataju da bi tu bilo krvi do koljena i da bi muslimanski narod nestao. Nestalo bi sirotinje muslimanske koja ni ne zna kud on vodi, kud on vodi, ovaj, Muslimane." "Za dva-tri dana će Sarajeva nestati i biće pet stotina hiljada mrtvih. Za mjesec dana u Bosni i Hercegovini nestaće Muslimana." "Prije svega, niko od njihovog rukovodstva ne bi ost'o živ. Za tri-četiri sata bi bili pobijeni svi. Ne bi imali šanse da opstanu uopšte.***"[204]

U cilju rješavanja *slučaja Martić,* iz Sarajeva u Bosansku Otoku je došao pomoćnik ministra MUP-a Avdo Hebib i Zijad Kadić, koji su pokušali uvjeriti civile koji nisu dozvoljavali puštanje Martića i njegove pratnje. „Stanje se prema riječima svjedoka svake minute sve više pogoršavalo, ljudi su bacali kamenje na njih, pucali u zrak, prijeteći da će Martić biti likvidiran. Po dolasku, Hebib se megafonom obratio okupljenom narodu pokušavajući smiriti tenzije, u čemu nije uspio, pa su, nakon toga, policajci blokirali prostor, izvukli vani Martića i njegovu pratnju i odvezli u pravcu Novog Grada (Bosanski Novi, prim. M.B.)."[205] Republika Hrvatska je tražila izručenje Milana Martića hrvatskim vlastima zbog krivičnih djela počinjenih na području Republike Hrvatske (SAO Krajine). Iz tih razloga srpski predstavnici po svaku cijenu su željeli spriječiti izručenje Milana Martića Republici Hrvatskoj.

Događaj u *slučaju Milan Martić* ubrzao je već davno planirane aktivnosti na uspostavi paralelnih srpskih struktura vlasti na području opštine Bosanska Krupa. Kako su srpski predstavnici vlasti već ranije pristupili nezakonito i neustavno formiranom ZOBK-u, onda je jasno da im je bio cilj uspostavljanje paralelizma u opštini Bosanska Krupa. Koristeći *slučaj Martić,* milicioneri srpske nacionalnosti napustili su Stanicu milicije Bosanska Krupa i formirali srpsku stanicu milicije u Jasenici. Sedmični list *Krajina* piše: „(...) bio razlog da se te noći iz Stanice milicije u Bosanskoj Krupi izdvoji 21 (a ne svi milicioneri srpske nacionalnosti) te sa opremom presele s komandirom u Motel 'Jasenica' u istoimenom mjestu i formiraju svoju stanicu."[206] Nakon nekoliko dana, a na

sa hapšenjem Martića, pristupljeno 25. decembra 2015. godine.

[203] ICTY, *Međupresuda Slobodan Milošević*, paragraf 240.

[204] Isto, paragraf 241.

[205] Sud BiH, Predmet br. X-KR-06/213, Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Gojka Kličkovića, Mladena Drljače i Jovana Ostojića, Presuda (dalje: Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*), paragraf 38.

[206] P. Drljača, I. Skenderović, *Izbjegnuta katastrofa*, Krajina, 13. septembar 1991. godine, str. 3

osnovu postignutog dogovora, milicioneri srpske nacionalnosti vratili su se u Stanicu javne bezbjednosti Bosanska Krupa. O navednom piše sedmični list Krajina: „Vladajuće stranke u B. Krupi postigle su prekjuče (11. juna 1991. godine, prim. M.B) da svi milicioneri koji su samovoljno napustili posao ponovo počnu raditi, da se uklone barikade sa puteva, da se izbjeglice vrate u svoje domove i da se od građana uzme oružje."[207]

Zbog straha od napada na Bosansku Krupu od strane milicije SAO Krajine, prilazi gradu su blokirani, postavljeni su kontrolni punktovi s naoružanim milicionerima i civilima i nije bila dozvoljena komunikacija unutar i van opštine na pojedinim pravcima. Navedeni događaji bili su ključni za stvaranje atmosfere nepovjerenja, straha i ratne psihoze. U sedmičnom listu *Krajina* od 13. septembra 1991. godine navodi se: „Blokirani su svi izlazi iz Bosanske Krupe, jer se očekivao napad na ovaj grad od strane martićevaca. (...) Glasine koje su kružile uslovile su strah među stanovnicima pa je počelo bježanje odnosno napuštanje stanova i kuća. Dok su jedni išli u pravcu Bihaća, Cazina, Velike Kladuše i Bužima, drugi su otišli u podgrmečka sela, pa i druge gradove širom zemlje. (...) Te noći, uz odlazak milicije, dogodilo se i zarobljavanje jednog aktivnog i trojice rezervnih milicionera na Vučijaku od strane 30 do 40 naoružanih građana (građana srpske nacionalnosti, prim. M.B.). Milicioneri su razoružani i nakon dva sata pušteni. (...) U utorak (10. juni 1991. godine, prim. M.B.) su zbog nastale psihoze, koja je počela postepeno da popušta, preduzeća radila s jednom trećinom radnika. Tako je bilo i u Osnovnoj školi 'Đuro Pucar', dok se u drugim osnovnim i srednjim školama nije radilo."[208]

Ovakvo stanje imalo je cilj da se ubrza proces stvaranja srpske opštine Bosanska Krupa, da se opština podijeli i izdvoji iz postojeće opštine Bosanska Krupa. Koraci koje je SDS nakon ovoga poduzimao išli su u pravcu podjele i stvaranja paralelne srpske opštine. Izrečene prijetnje iz razgovora između Karadžića i Milana Babića 8/9. septembra 1991. godine nagovijestile su pravac kojim je SDS krenuo. Nastavljajući proces opstrukcije, Opštinski odbor SDS-a uputio je Proglas srpskom narodu da bojkotuje referendum o nezavisnosti BiH. Pregovori političkih aktera koji su vođeni nisu rezultirali nikakvim rezultatima i oni su samo bili paravan predstavnicima SDS-a Bosanske Krupe. U *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine* navodi se: „Pregovori koji su počeli 16. 01.1992. godine nisu davali nikakve šanse da se mogu mirno okončati jer je osnovni stav od kojeg je pošla srpska delegacija bio *'da se o svemu može razgovarati samo o zajedničkom životu više nikada.'* (podvukao M.B.). (...) Kada istorija hronološki bude obrađivala ovo razdoblje i pojedine zadatke moraće

[207] Pero Drljača, *Dogovor stranaka*, Krajina, 13. septembar 1991. godine, str. 3.

[208] P. Drljača, I. Skenderović, *Izbjegnuta katastrofa*, Krajina, 13. septembar 1991. godine, str. 3.

se dati ocjena da je to najbolje obavljen i odrađen posao u istoriji Srba sa ovih prostora , tada je spašen srpski narod i očuvana srpska teritorija. Ovo je Izvještaj o radu a nosioci su bili Srbi, članovi SDS, pa ćemo ovdje spomenuti neke, odnosno najodgovornije, a to su: Vještica Miroslav, Ciganović Dmitar, Damjanović Drago, Vojinović Milan, Milić Mile i Škondrić Drago i drugi koji su paralelno sa naoružavanjem radili na organizovanju rezervnog sastava srpske milicije i jedinica srpske teritorijalne odbrane i onih koji su radili na organizaciji uspostavljanja vlasti."[209]

Iz navedenog se jasno vidi da su članovi pregovaračkog tima SDS-a Bosanske Krupe imali namjeru da se ne postigne nikakav dogovor o mirnom i zajedničkom životu građana Bosanske Krupe. Zapravo, pregovori su predstavnicima SDS-a Bosanske Krupe služili za neke potpuno drugačije ciljeve. Čemu su pregovori čelnicima SDS-a služili najbolje se vidi iz *Izvještaja o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* gdje se navodi: „Pored izrade vlastitog koncepta kojim je trebalo stvoriti Srpsku opštinu Krupu u okviru Srpske republike BiH predstavnici srpskog naroda u zajedničkoj vlasti imali su zadatak da što duže ostanu u toj i takvoj vlasti, da polagano iznutra narušavaju takvu trulu tvorevinu u kojoj nije bilo ništa izuzev islamskog fundamentalizma i da se da što više vremena drugoj grupi ljudi iz SDS, koja je radila na organizaciji i naoružavanju srpskog naroda za odbranu gole egzistencije."[210]

Kako su čelnici SDS-a Bosanske Krupe vidjeli događaje na području Bosanske Krupe vidi se iz sljedećeg: „Prividan mir i toleranciju u radu Skupštine opštine Bosanska Krupa uzdrmala je afera oko 'spomenika Branku Ćopiću', zatim naturana racionalizacija radnih mjesta u organima Skupštine opštine i nivelacija na bazi nacionalnog sastava, ukidanje Sekretarijata za narodnu odbranu, afera sa kartotekom i slučaj Martić. Ove i slične pojave dovele su do potpune blokade rada opštinske Skupštine i do potpuno konfuzne situacije na području Opštine, gdje se već tada mogao naslutiti konačan rasplet događaja. Po osnovu Odluka OO SDS srpski odbornici su bojkotovali rad zajedničke Skupštine dajući do znanja da nikakvo naturanje odluka na štetu srpskog naroda ne dolazi u obzir. Nacionalna nivelacija i **poturčivanje SJB** (podvukao M.B.) i Štaba TO Bos. Krupa konačno su dali argumente politici i političkim organima SDS da započnu sa sprovođenjem strategije za spas."[211]

---

[209] AIIZ, inv. br. 2-5215, Republika Srpska, Skupština opštine Krupa na Uni, *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* Krupa na Uni, april 1993. godine, str. 3.

[210] Isto, str. 1.

[211] AIIZ, inv. br. 2-5215, Republika Srpska, Skupština opštine Krupa na Uni, *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* Krupa na Uni, april 1993. godine, str. 1.

ВЕЛИКИ, МУДРИ И ПОШТОВАНИ
СРПСКИ НАРОДЕ

ОПШТИНЕ БОСАНСКА КРУПА

БОЈКОТУЈМО АЛИЈИН РЕФЕРЕНДУМ ЗА НЕЗАВИСНУ
БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ 29.02. и 01.03. 1992.г.

Не треба се враћати назад у крваву историју Српског народа, сјетите се само јучерашњих и данашњих страхота Вуковара, Тења, Сарваша, Госпића, Барање и многих знаних и незнаних злочина који починише представници дивљег геноцидног и усташоидног Хрватског народа под плаштом независности и демократије и закључите *сами треба ли нам референдум за независну БиХ.*

Српски народе: знај да нема разлике између Хрватског и Муслиманског народа, док је на челу тог народа екстремиста *Алија Изетбеговић. Нема разлике између Алије и Фрање, јер су оба* одпад Геншерове и Колове политике који Србе само "мртве" воле.

Историјске грешке код нас Срба се више не смију поновити, *не смије више бити Бранковића, нема више пузаваца,љигаваца* и додворица. "Потрошена" је и Титова антисрпска политика, не треба нам ничије лажно заједништво и лицемјерје. Ми можемо живјети без, а поред Хрвата и Муслимана.

Ми вас не требамо убјеђивати, јер ви знате шта носи Алијина сувереност и независност, свјесни сте да су то нови Вуковари, Госпићи или нешто друго.

Схватите да Алија жели своју џамахирију, своју исламску државу на нашим територијама.

Сваног Србина који поред свега што види, зна или чује, а изађе на референдум стићи ће Лазарева клетва:

"Ко је Србин и српскога рода, а изишао на "Алијин *референдум" не имао од срца порода ни мушкога ни дјевојачког,* од руке му ништа не родило, рујно вино и пшеница бијела,рђом капо док му је кољена".

ОПШТИНСКИ ОДБОР СДС
БОСАНСКА КРУПА

Dokument 49. Proglas srpskom narodu za bojkot referenduma[212]

[212] AIIZ, inv. br. 2-5048, Opštinski odbor SDS-a Bosanska Krupa, *Proglas srpskom narodu za bojkot referenduma.*

Šta je bio krajnji cilj SDS-a, nalazimo u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, gdje je Pretresno vijeće utvrdilo: „Tokom druge polovine 1991, već je izgledalo malo vjerovatno da će SRBiH ostati u SFRJ. Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da je tokom tog perioda rukovodstvo bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog odbora SDS-a, kao i bosanske Srbe predstavnike oružanih snaga, zasnovalo plan da poveže područja u BiH sa srpskim stanovništvom, da nad tim područjima preuzme kontrolu i da stvori zasebnu državu bosanskih Srba iz koje će biti trajno uklonjena većina nesrba (dalje u tekstu: Strateški plan). Rukovodstvo bosanskih Srba znalo je da se Strateški plan može provesti samo uz pomoć sile i straha."[213]

II.3. FORMIRANJE SRPSKE OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Plansko i organizirano formiranje srpkih opština otpočinje na osnovu detaljnih uputa koje je sačinio i distribuirao SDSBiH. Glavni odbor SDS-a objavio je 19. decembra 1991. godine dokument pod naslovom *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima* (dalje u tekstu: Uputstvo s varijantom A i B).[214] To uputstvo propisuje na koji način će biti provedene određene utvrđene aktivnosti u svim opštinama u kojima žive Srbi, a u suštini se radi o nacrtu za preuzimanje vlasti od strane bosanskih Srba. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin „(...), cilj Uputstva s varijantom A i B bio je provodenje plebiscitarne odluke kojom se srpski narod u Bosni i Hercegovini opredijelio da živi u jedinstvenoj državi i povećanje mobilnosti i spremnosti za odbranu interesa srpskog naroda."[215] Formiranje i organizacija srpskih opština, prema Uputstvu od 19. decembra 1991, predviđa se u dvije varijante:

1. ***Varijanta A*** predviđa da u opštinama u kojima su Srbi većina treba derogirati zakone SRBiH i poštovati upute novoformiranih srpskih paradržavnih institucija,
2. ***Varijanta B*** predviđa da u opštinama gdje su Srbi manjina treba izvršiti podjelu postojeće i stvaranje nove srpske opštine u naseljima sa srpskom većinom.[216]

---

[213] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 65.

[214] AIIZ, inv. br. 2-4979, *SDS-Glavni odbor, strogo povjerljivo, primjerak 0-95, 19. 12.1991. godine, Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima.*

[215] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 69.

[216] AIIZ, inv. br. 2-4979, *SDS-Glavni odbor, strogo povjerljivo, primjerak 0-95, 19. 12.1991. godine, Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima.*

Da su postojale navedene varijante i da se po njima postupalo najbolje se vidi iz zapisnika sa 50. sjednice Skupštine RS održane 15-16. aprila 1995. godine, gdje Radovan Karadžić govori: „U trenutku kada je počeo rat, mi smo imali, u opštinama gdje je većina, vlast opštinsku, čvrsto je držali, sve kontrolisali. U opštinama gdje smo bili manjina, formirali tajnu vlast, opštinski odbor, opštinsku skupštinu, predsjednika izvršnog odbora. To su bile, sećate se, A ili B varijante. U B varijantama, gdje smo bili u manjini, 20%, 15%, imali smo vlast uspostavljenu i brigadu, jedinicu, i tamo, kolika da je, ali odred je bio tamo i komandant."[217] Uočeno je da je više opština, među kojima su bile opštine Prijedor, Bosanska Krupa i Sanski Most, počelo da provodi izvjesne aspekte Strateškog plana čak i prije nego što je Krizni štab ARK-a osnovan, i prije nego što je izdao uputstva u svrhu provođenja Strateškog plana.[218]

Organiziranje i formiranje srpskih opština planirano je i koordinirano od strane SDS-a BiH, o čemu postoje brojni dokumenti i govori najviših predstavnika SDS-a. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navedeno je: „U govoru održanom povodom plebiscita srpskog naroda u Sarajevu u novembru 1991. godine, Radovan Karadžić je predstavnicima opština, članovima SDS-a, dao uputstvo da u svojim opštinama, regijama i mjesnim zajednicama uvedu vlast koja će se u potpunosti sastojati od bosanskih Srba. Skupština srpskog naroda u BiH izglasala je 11. decembra 1991. preporuku za osnivanje posebnih srpskih opština. (...)."[219] U preporuci o osnivanju *skupština opština srpskog naroda* u Bosni i Hercegovini, odbornicima SDS-a je predloženo da donesu odluku o osnivanju skupština opština srpskog naroda koja će biti usklađena sa odlukama o formiranju Skupštine srpskog naroda u BiH i statusu funkcionera, rukovodećih radnika i drugih radnika u republičkim državnim organima.[220]

Radoslav Brđanin, potpredsjednik Skupštine ARK-a, u izjavi za *Večernje novosti* govorio je o potrebi stvaranja i zaokruživanja etnički čistih prostora u kojima će živjeti Srbi. U izjavi, on kaže: „time je Srbima postalo konačno jasno da se politika SDA i HDZBiH svodi na odbijanje življenja muslimanskog i hrvatskog naroda sa Srbima u BiH. Srpskom narodu ne preostaje ništa drugo nego da zaokruži svoje krajine; da u njima proglasi važenje samo saveznih zakona i suspenduje sve regule nekakve nezavisnosti BiH. To moramo uraditi odmah, jer je Alija Izetbegović u preksinoćnom intervjuu na TV Sarajevo rekao da će BiH učvrstiti granice Republike Hrvatske, za koju je kazao da je

[217] ICTY, *Međupresuda Slobodan Milošević*, paragraf 146.

[218] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf, 201.

[219] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 1/92, str. 9, ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 68.

[220] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 1/92, str. 9.

okupirana i izložena agresiji JNA. Iz ovog se, ustvari, krije rušenje mirovnog plana Sajrusa Vensa. Jer, po njemu, JNA se mora povući sa granice BiH, a Izetbegović će tražiti, potom, da Armija napusti BiH. Zbog krajnjih posledica ovakvog scenarija, JNA ne sme da napusti srpske teritorije u Republici Hrvatskoj, a time se ruši mirovni plan Sajrusa Vensa."[221] Iz ove izjave je vidljivo da, uprkos potpisanom primirju i Rezoluciji UN-a o povlačenju JNA sa prostora Republike Hrvatske, i dalje se insistira na ostajanju JNA i zaokruživanje svojih prostora. U skladu sa brojnim dokumentima SDS-a i uputama čelnika ARK-a, i SDS opštine Bosanska Krupa krenuo je u proces stvaranja srpske opštine Bosanska Krupa.

Najavu formiranju paralelne Skupštine srpskog naroda u Bosanskoj Krupi imamo još u junu 1991. godine. Odbornici SDS-a u Skupštini opštine Bosanska Krupa već u maju počinju sa bojkotom rada Skupštine opštine Bosanska Krupa. To je bio početak za formiranje paralene srpske opštine. Nagovještaj za početak formiranja srpske opštine Bosanska Krupa počinje sa sazivanjem vanredne Skupštine opštine 8. juna 1991. godine. „Vanredna sjednica Skupštine opštine, koju su bojkotovali odbornici SDS, održana je 8. juna, a već sutradan, 9. juna, u Jasenici je održana Vanredna sjednica Skupština Srpske demokratske stranke. (...) tako je i SDS na svojoj Skupštini potvrdila ranije utvrđene stavove i uz to obznanila ranije najavljene takozvane 'konkretne mjere'. Za politički cilj ove bi mjere podrazumijevale formiranje paralelnih organa vlasti i organizovanje referenduma o podjeli opštine Bosanska Krupa, (...). Stupanje na snagu ovih mjera uslovljeno je rezultatima razgovora u Predsjedništvu SR BiH koji su održani 7. i 10. juna. U prvom navratu, u razgovorima su učestvovali samo predstavnici SDS-a, a u drugom i predstavnici SDA, dok se predstavnici Skupštine opštine, iako su pozvani, nisu ni pojavili. U međuvremenu između ova dva susreta kod predsjednika Predsjedništva Alije Izetbegovića došlo je do novih neslaganja oko izjave čelnika SDS Radovana Karadžića, u kojoj se pominje rušenje spomenika i namjera rušenja crkve u Bosanskoj Krupi. Ističući da spomenika još i nema već su samo skinute ploče sa postamenta, te da crkva uopšte nije predmet spora, predsjednik i potpredsjednik SDA (iz Bosanske Krupe) svaki razgovor su uslovili Karadžićevim izvinjenjem, što je ovaj odbio. (...)."[222] Namjere SDS-a za formiranje srpske opštine Bosanska Krupa nalazimo i u izjavi Radovana Karadžića, koji je to najavio u septembru 1991. godine, govoreći o tome da će SDS preuzeti vlast u Bosanskoj Krupi.[223]

---

[221] *Večernje novosti*, 27. januar 1992. godine.

[222] I. Skenderović, *Na pomolu podjela opštine*, Krajina, 14. juni 1991. godine, str. 3.

[223] https://www.youtube.com/watch?v=u8ASx9coq8I, presretnuti razgovor Karažić- Babić u vezi sa hapšenjem Martića, pristupljeno 25. decembra 2015. godine.

U *Izvještaju o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* navodi se: „U drugoj polovini decembra 1991. godine, dakle tačno godinu dana posle formiranja zajedničke vlasti, Srbi su bili prinuđeni da konstituišu svoje organe vlasti i od tada počinje sa radom Skupština Srpske opštine Bosanska Krupa, Izvršni odbor i ostali organi kao samostalni kada je u pitanju srpski narod, a kada su u pitanju Muslimani, organi su funkcionisali kao paralelni organi vlasti. Svako dvovlašće pa i ovo vodi u krizu vlasti koja se u izrazito naelektrisanim tenzijama obično završava ratom. (podvukao M.B.)"[224] Iz navedenog se vidi da su predstavnici SDS-a bili svjesni da svojim odlukama vode u sukobe, oni nisu odustali od zacrtanog koncepta stvaranja srpske opštine Bosanska Krupa i paralelnih organa vlasti.

Srpska demokratska stranka Bosanske Krupe kao osnovu za formiranje *srpske opštine Bosanska Krupa* iznijela je u *Elaboratu o društveno-ekonomskoj opravdanosti osnivanja srpske opštine Bosanska Krupa*. Ovaj Elaborat urađen je u oktobru 1991. godine od strane Pododbora za ekonomska pitanja Opštinskog odbora SDS-a. Njime su bile zacrtane granice nove opštine, u odnosu na teritorije koje su gruntovno bile u vlasništvu Srba. Elaborat je dostavljen i prezentiran odbornicima SDA u Skupštini opštine Bosanska Krupa. U zapisniku sa 1. sjednice Izvršnog odbora srpske opštine Bosanska Krupa (dalje: IO srpske opštine Bosanska Krupa), navedeno je da je pomenuti Elaborat dostavljen, između ostalih, i SDA Bosanska Krupa.[225] Prema Elaboratu, srpsku opštinu Bosanska Krupa sačinjavala bi naseljena mjesta: Banjani, Baštra, Benakovac, dio gradskog naselja Bosanska Krupa (kao administrativno sjedište), dio naselja Dobro Selo, Donja Suvaja, Donji Dubovik, Donji Petrovići, dio naselja Drenova Glavica, Gorinja, Gornja Suvaja, Gornji Bušević, Gornji Petrovići, Gudavac, Hašani, Ivanjska, Jasenica, dio naselja Ljusina, Mali Dubovik, Mali Radić, Osredak, Perna, dio naselja Pištaline, dio naselja Potkalinje, Pučenik, Srednji Bušević, Srednji Dubovik, dio naselja Velika Jasenica, dio naselja Veliki Dubovik, Veliki Radić, Vranjska i veći dio naselja Zalin.[226] U Elaboratu predstavnici SDS-a Bosanska Krupa navode da: novoformirana opština broji 14.000 stanovnika, površina ove opštine je 491 km^2 i da ima 1.994 učenika u osnovnim i srednjim školama.[227]

---

[224] AIIZ, inv. br. 2-5215, Republika Srpska, Skupština opštine Krupa na Uni, *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* Krupa na Uni, april 1993. godine, str. 2.

[224] Isto, str. 2.

[225] AIIZ, inv. br. 2-4994, *Izvod iz zapisnika sa 1. sjednice Izvršnog odbora Skupštine srpske opštine Bosanska Krupa održane 15. decembra 1991. godine, str. 2.*

[226] AIIZ, inv. br. 2-4995, *Inicijativa IO srpske opštine Bosanska Krupa br. 1/01 od 23.12.1991. godine u vezi formiranja SJB za područje srpske opštine Bosanska Krupa.*

[227] Isto, str. 3.

Poslanici iz bošnjačkog naroda ovaj Elaborat su odbili. Pored teritorijalne podjele, predstavnici SDS-a predlagali su da gradsko područje bude zajedničko sjedište novoformiranih opština. U nekoliko navrata politički predstavnici Bošnjaka i Srba razgovarali su o ovom Elaboratu, ali, zbog nerealnih i protuustavnih zahtjeva srpske strane, oni su odbijeni od strane bošnjačkih funkcionera. Politički predstavnici Bošnjaka u Skupštini opštine predlagali su da se kroz redovnu skupštinsku proceduru rješava ovo pitanje, ali predstavnici SDS-a taj prijedlog su odbili.

Na osnovu navedenih uputstava i smjernica, SDS Bosanske Krupe krenuo je u realizaciju formiranja srpske opštine. Dana 25. oktobra 1991. godine u Srpskoj Jasenici održana je Skupština Opštinske organizacije SDS-a (dalje: OO SDS-a) Bosanska Krupa, proširena sa odbornicima Skupštine SDS-a, članovima OO SDS-a i članovima Političkog savjeta, i donesena je odluka o konstituisanju privremene Skupštine srpskog naroda na području opštine Bosanske Krupe.[228] Kako se navodi u Izvještaju o sprovedenom plebiscitu i referendumu srpskog naroda Bosanska Krupa od 2. decembra 1991. godine, „jednoglasno je donesena odluka o osnivanju srpske opštine Bos. Krupa na državnim teritorijama srpskog naroda Bos. Krupe i njenom pripajanju Autonomnoj regiji Krajina sa sjedištem u Banja Luci."[229]

O konstituisanju Skupštine srpskog naroda opštine Bosanska Krupa pisano je u sedmičnom listu *Krajina*: „Prošlog petka naveče u selu Srpska Jasenica, koje se nalazi ispod obronaka planine Grmeča, dvadesetak kilometara udaljena od Bosanske Krupe, izvršeno je konstituisanje Skupštine srpskog naroda koji živi na teritoriji bosanskokrupske opštine. Prvi predsjednk Skupštine je ekonomista Milan Vojnović iz Bosanske Krupe. Tom prilikom doneseno je više odluka. Među njma je odluka o izjašnjavanju srpskog naroda o ostajanju u novoj Jugoslaviji. Kako je poznato izjašnjavanje će se obaviti 9. i 10. novembra. Tog istog dana na glasačkim mjestima naći će se i druge kutije. U nju će stanovnici srpske nacionalnosti stavljati listiće sa odgovorima da li su za osnivanje srpske opštine od teritorija koje se sada nalaze na području bosanskokrupske opštine gdje živi srpsko stanovništvo. Ako dođe do izjašnjavanja građana da prihvataju formiranje srpske opštine, ona bi se kao takva pripojila Autonomnoj pokrajini Bosanska krajina kako bi ostala u demokratskoj, novoj Jugoslaviji."[230]

U uvodnom dijelu Odluke o formiranju srpske opštine Bosanska Krupa, kao pravni osnov za donošenje ove odluke naveden je član 24. Statutarne

[228] AIIZ, inv. br. 2-4996, *Izvještaj o sprovedenom plebiscitu i referendumu srpskog naroda Bosanska Krupa od 2. 12. 1991. godine.*

[229] Isto.

[230] P. Drljača, *Konstituisana srpska skupština*, Krajina, 1. novembar 1991. godine, str. 2.

odluke OO SDS-a Bosanska Krupa, što predstavlja direktno kršenje Ustava. Ustav SRBiH u članu 90. reguliše kako i na koji način se formiraju opštine i kako se mijenja područje opština, odnosno kako se obrazuju i ukidaju opštine. U članu 90, stav 2. stoji: „područje opština utvrđuje se i mijenja republičkim zakonom i utvrđuje koja naseljena mjesta ulaze u sastav opštine."[231]

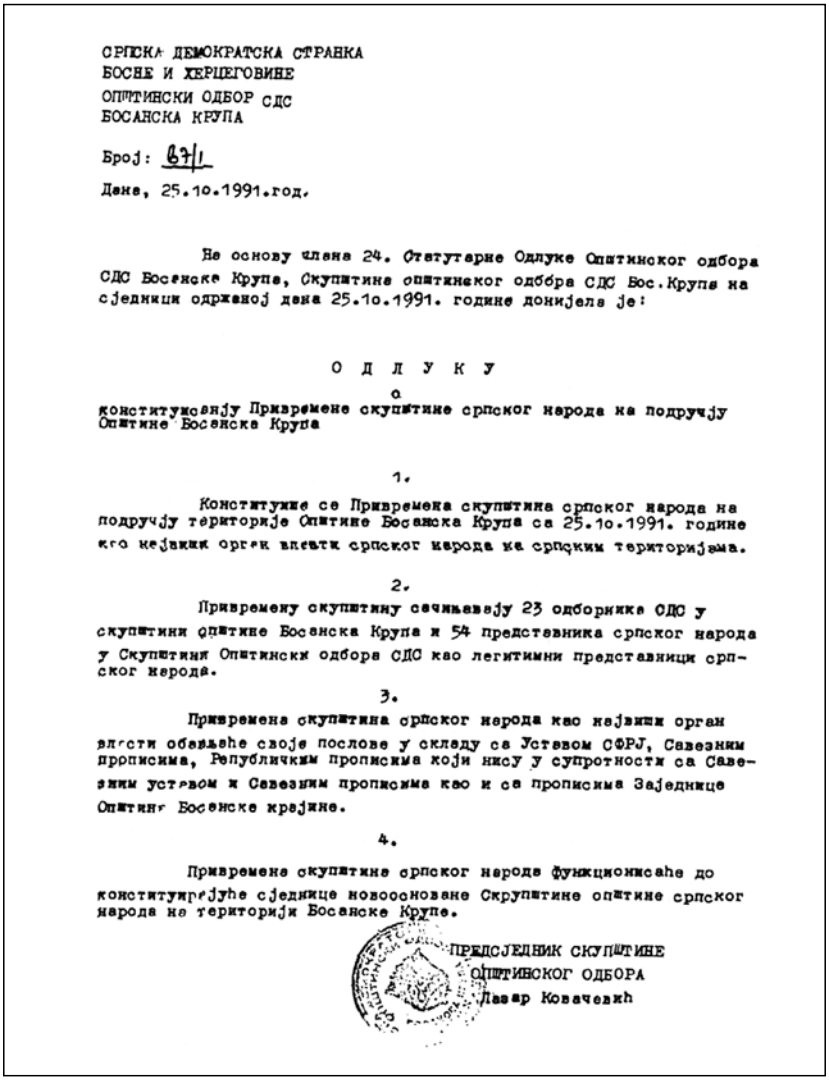

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ОПШТИНСКИ ОДБОР СДС
БОСАНСКА КРУПА

Број: 67/1

Дана, 25.10.1991.год.

На основу члана 24. Статутарне Одлуке Општинског одбора СДС Босанске Крупа, Скупштина општинског одбора СДС Бос.Крупа на сједници одржаној дана 25.10.1991. године донијела је:

О Д Л У К У
о
конституисању Привремене скупштине српског народа на подручју Општине Босанска Крупа

1.

Конституише се Привремена скупштина српског народа на подручју територије Општине Босанска Крупа са 25.10.1991. године као највиши орган власти српског народа на српским територијама.

2.

Привремену скупштину сачињавају 23 одборника СДС у скупштини општине Босанска Крупа и 54 представника српског народа у Скупштини Општински одбора СДС као легитимни представници српског народа.

3.

Привремена скупштина српског народа као највиши орган власти обављаће своје послове у складу са Уставом СФРЈ, Савезним прописима, Републичким прописима који нису у супротности са Савезним уставом и Савезним прописима као и са прописима Заједнице Општина Босанске крајине.

4.

Привремена скупштина српског народа функционисаће до конституирајуће сједнице новоосноване Скупштине општине српског народа на територији Босанске Крупе.

ПРЕДСЈЕДНИК СКУПШТИНЕ
ОПШТИНСКОГ ОДБОРА
Лазар Ковачевић

Odluka o konstituisanju Privremene skupštine srpskog naroda na području opštine Bosanska Krupa[232]

[231] Ustav SRBiH, član 90.

[232] AIIZ, inv. br. 2-4997, *Odluka o konstituisanju Privremene skupštine srpskog naroda na području opštine Bosanska Krupa*.

Полазећи од резултата извјештаја на референдуму српског народа Босанске Крупе одржаном 9. и 10. новембра 1991. године, а на основу члана ПриПривременог пословника Српске Скупштине Босанска Крупа, Српска Скупштина Бос. Крупа на сједници одржаној дана 11.12.1991. године, д о н о с и

О Д Л У К У

о проглашењу Српске општине Босанска Крупа

I

Проглашава се да је основана Српска општина Босанска Крупа коју сачињавају насељена мјеста: Бањани, Баштра, Бенековац, дио насеља Бос. Крупа, дио насеља Добро Село, Доња Суваја, Доњи Дубовик, Доњи Петровићи, дио насеља Дронова Главица, Горња, Горња Суваја, Горњи Бушовић, Горњи Петровићи, Гудавац, Хашани, Ивањска, Јасеница, дио насеља Лусина, Мали Дубовик, Мали Радић, Осредак, Парна, дио насеља Пиштелина, већи дио насеља Поткалиња, Пученик, Средњи Бушовић, Средњи Дубовик, већи дио насеља Велика Јасеница, Велики Радић, Брањска и већи дио насеља Зелин, са сједиштем у Босанској Крупи, чије су границе утврђене Елаборатом о оснивању Српске општине Босанска Крупа.

II

Српска општина Босанска Крупа је у саставу Аутономне регије Бања Лука, а ова у саставу БиХ као федерална јединица у заједничкој држави Југославији.

III

Права и дужности Српске општине Босанска Крупа, начин остваривања ових права и дужности, организација органа и друга питања уредиће се Статутом Општина.

IV

Ова Одлука ступа на снагу даном доношења.

Број: 17/91

ПРЕДСЈЕДНИК СРПСКЕ ОПШТИНЕ
БОСАНСКА КРУПА

Odluka o proglašenju srpske opštine Bosanska Krupa[233]

[233] AIIZ, inv. br. 2-5213, *Odluka o proglašenju srpske opštine Bosanska Krupa.*

Полазећи од резултата изјашњавања на референдуму Српског народа одржаном 9. и 10. новембра 1991. године, а на основу члана 1. Привременог пословника Српске скупштине Босанска Крупа, као и на основу права народа на самоопредељење и самоорганизовање која гарантује Устав СФРЈ, Српска скупштина општине Босанска Крупа на сједници одржаној дана 11.12.1991. године, доноси:

О Д Л У К У
О ВЕРИФИКАЦИЈИ ПРОГЛАШЕНЕ СРПСКЕ ОПШТИНЕ БОСАНСКА КРУПА

I

Верификацију одлука о проглашењу Српске општине Босанска Крупа, коју сачињавају насељена мјеста: Бањани, Баштра, Бенаковац, дио насеља Бос. Крупа, дио насеља Добро,Село, Доња Суваја, Горњи Бушевић, Горњи Петровићи, Горња-Суваја, Гудавац, Хашани, Ивањска, Јасеница, дио насеља Љусина,Мали Дубовик, Мали Радић, Осредак, Перна, дио насеље Пишталине, већи дио насеља ПОтналиње, Пученик, Средњи Бушевић, Средњи Дубовик, већи дио насеља Велика Јасеница, дио насеља Велики Дубовик, Велики Радић, Врањска, и већи дио насеља Залин са сједиштем у Босанској Крупи, чије су границе утврђене Елаборатом о оснивању Српске општине Босанска Крупа.

II

Српска општина Босанска Крупа је у саставу Аутономне регије Крајина, а ова у саставу БиХ као федерална јединица у заједничкој држави Југославији.

III

Права и дужности Српске општине Босанска Крупа, начин остваривања ових права и дужности, организација органа и друга питања уређује се Статутом општине.

IV

Ова одлука ступа на снагу даном доношења.

Број:18/91

ПРЕДСЈЕДНИК СРПСКЕ ОПШТИНЕ
БОСАНСКА КРУПА

Odluka o verifkaciji proglašene srpske opštine Bosanska Krupa[234]

[234] AIIZ, inv. br. 2-5211, *Odluka o verifikaciji proglašene srpske opštine Bosanska Krupa.*

Shodno navedenom, SDS je, očito, prekršio Ustav SRBiH, jer je svojim internim aktom derogirao najviši pravni akt SRBiH. Ovaj paralelni organ formiran je jednostrano, bez učešća predstavnika drugih naroda i drugih političkih stranaka u opštini Bosanska Krupa. U članu 1. ove odluke naglašeno je da je ova privremena Skupština najviši organ vlasti srpskog naroda na srpskom teritoriju.[235] Istovremeno je u odluci navedeno da se ova Skupština konstituiše na području opštine Bosanska Krupa. Delegate u sastavu ove privremene Skupštine činili su 23 delegata SDS-a u Skupštini opštine Bosanska Krupa i 54 delegata iz Opštinskog odbora SDS-a.[236] Iz ovoga je vidljivo da su kadrovi SDS-a jedini koji su činili privremenu Skupštini srpskog naroda opštine Bosanska Krupa.

Nastavljajući protivustavno djelovanje, Privremena skupština srpskog naroda Bosanska Krupa na svojoj prvoj sjednici donijela je Odluku o proglašenju teritorije na kojoj živi srpski narod za državnu teritoriju srpskog naroda.[237]

Odluka broj 1/91 od 25. oktobra 1991. godine je prvi dokument koji je donijelo ovo tijelo. U tački 1. ove Odluke naglašeno je da teritorije na kojima žive Srbi i koje pripadaju srpskom narodu proglašavaju se državnom teritorijom srpskog naroda sa danom 25. oktobrom 1991. godine.[238] Privremena skupština je u uvodnom dijelu kao osnov za donošenje ove Odluke naglasila da na osnovu prava na samopredjeljenje srpskog naroda ima pravo da proglasi državnu teritoriju srpskog naroda. I ova Odluka je u direktnoj suprotnosti sa članom 90. Ustava SRBiH.[239]

Prema ovoj Odluci, oko 63 % teritorije opštine Bosanska Krupa pripada srpskom narodu. Oni koji su donijeli ovu Odluku znali su da na području grada Bosanska Krupa i većini ostalih naselja zajedno žive Bošnjaci, Srbi, Hrvati i ostali, ali su smatrali da taj prostor pripada ***samo srpskom narodu*** i da je to ***državni teritorij srpskog naroda***. Ovim činom ostali narodi koji žive na prostoru opštine Bosanska Krupa isključeni su sa ovog prostora. Upravo ovakva politička odluka bila je osnov za nasilni i nezakoniti progon Bošnjaka u aprilu i maju 1992. godine. U ovoj Odluci članom 3. predviđeno je da se na *državnoj teritoriji srpskog naroda* primjenjuju, između ostalih, i zakoni ZOBK-a. Ovim činom podržana je paradržavna tvorevina ZOBK.[240]

---

[235] AIIZ. inv. br. 2-4997, *Odluka o konstituisanju Privremene skupštine srpskog naroda na području opštine Bosanska Krupa, član 1.*

[236] Isto, član 2.

[237] AIIZ. inv. br. 2-4998, *Odluka o proglašenju teritorije na kojoj žive Srbi i koje pripadaju srpskom narodu za državnu teritoriju srpskog naroda.*

[238] Isto, član 1.

[239] Ustav SRBiH, član 90.

[240] AIIZ. inv. br. 2-4998, *Odluka o proglašenju teritorije na kojoj žive Srbi i koje pripadaju srpskom narodu za državnu teritoriju srpskog naroda.*

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА БИХ
ОПШТИНСКИ ОДБОР БОСАНСКА КРУПА

Број: 1/91
Дана, 25.10.1991. године

На основу Уставног права српског народа на самоопредељење Привремена Скупштина српског народа на сједници одржаној дана 25.10.1991. године донијела је следећу

О Д Л У К У
о проглашењу територије на којима живе Срби и које припадају српском народу за Државне територије српског народа

I

Територије на којима живе Срби и које припадају српском народу на територији општине Босанска Крупа ПРОГЛАШАВАЈУ СЕ државном територијом српског народа Босанске Крупе са даном 25.10.1991. године.

II

Државне територије српског народа Босанске Крупе одређене су Елаборатом о друштвено-економској опређености општина српског народа Босанске Крупе.

III

На Државној територији српског народа Босанске Крупе примјењиваће се Савезни Устав, Савезни прописи, Републички прописи који нису у супротности са Савезним прописима те Прописи заједнице општина Босанске Крајине.

ПРЕДСЈЕДНИК
ПРИВРЕМЕНЕ СКУПШТИНЕ

Мила Војновић

Odluka o proglašenju teritorija na kome žive Srbi i koje pripadaju srpskom narodu za državnu teritoriju srpskog naroda[241]

Dan nakon formiranja Skupštine Srpske Republike BiH, Privremena skupština srpskog naroda Bosanske Krupe donijela je Odluku o provođenju plebiscita i referenduma. Plebiscit i referendum zakazani su za 9 i 10. novembar 1991. godine. U tački 1. Odluke o provođenju plebiscita stoji: „Provodi se plebiscit srpskog naroda na državnoj teritoriji srpskog naroda Bosanska Krupa dana 10.11.1991. godine."[242] U ovoj Odluci navedeno je da

[241] Isto.

[242] AIIZ, inv. br. 2-5064, *Odluka o provođenju plebiscita broj 2/91 od 25. oktobra 1991. godine.*

se plebiscit provodi na državnoj teritoriji srpskog naroda Bosanske Krupe, što navodi da su politički predstavnici srpskog naroda u Bosanskoj Krupi već odredili teritorijalni ekskluzivitet za srpsko stanovništvo Bosanske Krupe. Posebno treba istaknuti tačku 2. u kojoj se kaže da: „Srpski narod na plebiscitu će odlučivati o proglašenju teritorija na kome žive Srbi i koji pripadaju srpskom narodu u Bosni i Hercegovini za državne teritorije srpskog naroda Bosne i Hercegovine."[243] I ovaj član Odluke o provođenju plebiscita jasno i nedvosmisleno ukazuje na namjeru pravljenja teritorijalnog ekskluziviteta za jedan narod na prostoru SRBiH.

СОЦИЈАЛИСТИЧКА РЕПУБЛИКА БиХ
ПРИВРЕМЕНА СКУПШТИНА
СРПСКОГ НАРОДА БОС. КРУПЕ

Број: 2/91.
Дана, 25.10.1991.год.

На основу члана 12. Закона о референдуму (Сл.лист СР БиХ 29/77.) Привремена скупштина српског народа на сједници одржаној дана 25.10.1991. године донијела је:

О Д Л У К У
о
провођењу плебисцита

1.

Проводи се плебисцит српског народа на државној територији српског народа Босанске Крупе дана 10.11.1991. године.

2.

Српски народ на плебисциту ће одлучивати о проглашењу територија на којима живе срби а које припадају српском народу у Босни и Херцеговини за државне територије српског народа Босне и Херцеговине.

ПРЕДСЈЕДНИК ПРИВРЕМЕНЕ СКУПШТИНЕ
СРПСКОГ НАРОДА
Миле Војковић

Odluka o provođenju plebiscita[244]

[243] Isto, član 3.

[244] AIIZ, inv. br. 2-5064, *Odluka o provođenju plebiscita broj 2/91 od 25. oktobra 1991. godine.*

СОЦИЈАЛИСТИЧКА РЕПУБЛИКА БиХ
ПРИВРЕМЕНА СКУПШТИНА
СРПСКОГ НАРОДА БОС. КРУПЕ

Број: 3/91.
Дана, 25.10.1991.год.

На основу члана 12. Закона о референдуму (Сл.лист СР БиХ 29/77.) Привремена скупштина српског народа на сједници одржаној дана 25.10.1991. године донијела је:

О Д Л У К У
о
провођењу референдума за оснивање Општине српског народа Бос.Крупа

1.

Привремена скупштина српског народа Босанске Крупе расписује референдум српског народа о оснивању Општине српског народа на територијама на којима живе срби и које припадају српском народу.

2.

Референдум о оснивању Општине српског народа одржаће се дана.10.11.1991. године.

ПРЕДСЈЕДНИК ПРИВРЕМЕНЕ СКУПШТИНЕ
СРПСКОГ НАРОДА
Миле Војковић

Odluka o provođenju referenduma za osnivanje opštine srpskog naroda Bos. Krupa[245]

[245] AIIZ, inv. br. 2-4999, *Odluka o provođenju referenduma za osnivanje opštine srpskog naroda Bos. Krupa.*

Ovaj scenarij je bio predviđen na čitavom prostoru SRBiH i njime je trebalo ostale narode dovesti pred svršen čin. Iako pregovori o budućim odnosima unutar SRBiH nisu konačno odredili budući unutrašnji ustroj, srpska politička elita je računala da će politikom svršenog čina natjerati ostale narode u SRBiH da prihvate ono što su oni zamislili. Istovremeno, ova Skupština je donijela Odluku o provođenju referenduma za osnivanje opštine srpskog naroda Bosanska Krupa.[246] Referendum je raspisan na osnovu Odluke Privremene skupštine srpskog naroda Bosanska Krupa broj 3/91 od 25. oktobra 1991. godine. U odluci, u tački 1. stoji: „Privremena skupština srpskog naroda Bosanske Krupe raspisuje referendum srpskog naroda o osnivanju Opštine srpskog naroda na teritorijama na kojima žive Srbi i koje pripadaju srpskom narodu."[247]

Predstavnici SDS-a Bosanska Krupa donijeli su odluku da se provede referendum, i da se srpski narod izjasni o formiranju srpske opštine. Provođenje referenduma o osnivanju *opštine srpskog naroda Bosanska Krupa* predstavljalo je nelegalan i nelegitiman čin. Glasanje je održano na 36 glasačkih mjesta i glasači su glasali na plavim listićima za ostanak u Jugoslaviji, a na bijelim za formiranje srpske opštine Bosanska Krupa.[248] U Izvještaju o sprovedenom plebiscitu i referendumu srpskog naroda Bosanske Krupe od 2. decembra 1991. godine (dalje: Izvještaj) navedeno je da su „aktivnost na pripremi srpskog naroda na plebiscit i referendum počela je još u mjesecu maju 1991. godine, kada je Skupština Opštinskog odbora SDS Bos. Krupa donijela niz odluka, a među kojima svakakao najvažniju odluku o cijepanju postojeće Opštine i formiranje srpske Opštine (...)."[249] U Izvještaju se navode razlozi za provođenje plebiscita i referenduma, kao i rezultati istih. Ono što je posebno interesantno u Izvještaju jeste navođenje broja osoba koje su bile na biračkim spiskovima i onih koji su glasali. Prema Izvještaju Komisije za provođenje plebiscita i referenduma, u glasačkim spiskovima bilo je upisano 11.187 glasača. Na plebiscitu je glasalo 13.117 glasača. Sa glasačkog spiska glasalo je 10.614, a na osnovu lične karte glasalo je 2.502 glasača. Prema navedenim podacima, 1.930 osoba je glasalo mimo glasačkog spiska. Na glasanje je, prema navedenom, mogla izići svaka osoba koja je imala ličnu kartu, bez obzira da li je bila na glasačkim spiskovima ili ne. Ono što je, svakako, zanimljivo, jesu rezultati glasanja, gdje su samo 2 osobe bile PROTIV. I rezultati referenduma su bili slični: od 13.133 glasača, ZA je glasalo 13.095, a PROTIV 38 glasača.[250]

---

[246] AIIZ, inv. br. 2-4999, *Odluka o provođenju referenduma za osnivanje opštine srpskog naroda Bos. Krupa.*

[247] Isto, član 1.

[248] *AIIZ, inv. br.* 2-4996, *Izvještaj o sprovedenom plebiscitu i referendumu srpskog naroda Bosanska Krupa, od 2. 12. 1991. godine.*

[249] Isto.

[250] AIIZ, inv. br. 2-4996, *Izvještaj o sprovedenom plebiscitu i referendumu srpskog naroda Bosanska Krupa, od 2. 12. 1991. godine,* str. 2.

Broj glasača koji su glasali za plebiscit i referendum daleko je premašio broj registriranih glasača. U Izvještaju se navode razlozi nesrazmjera između broja upisanih u glasačke spiskove i onih koji su glasali, pravdajući ovu razliku nepotpunim biračkim spiskovima i velikim brojem izbjeglica iz Hrvatske koji su glasali. Ovakvo navođenje razloga o nesrazmjeru broja glasača svakako je apsurd. Prema ovome, glasati je mogao svako ko ima ličnu kartu, bez obzira gdje živio. Međutim, ovo opravdanje i navođenje razloga nema nikakvog uporišta. Kroz Izvještaj se trebalo prikazati kako su svi Srbi sa područja opštine Bosanska Krupa glasali za ostanak u SFRJ i kako su svi bili za formiranje srpske opštine Bosanska Krupa. U Izvještaju se zaključuje: „Iz izloženog slijedi da se srpski narod na sprovedenom plebiscitu i referendumu u dane 9. i 10. novembra 1991. godine gotovo jednoglasno odlučio za opstanak i daljnji život u Jugoslaviji, te da u novoj Jugoslaviji živi u vlastitoj Opštini, koju će on sam organizovati i u kojoj Opštini će mu život biti bezbedan i siguran, a organizovan zajedno sa svojom braćom Srbima u Autonomnoj regiji Krajini i širom Jugoslavije."[251] Ovakav zaključak potvrđuje protivustavno djelovanje SDS-a u formiranju srpskih opština. Na kraju Izvještaja se navodi: „Sprovedeni plebiscit i referendum srpskog naroda su potvrda dosledne i ispravne politike SDS i njenog rukovodstva, kao i sprovođenje ciljeva i programskih zadataka SDS, od kojih ista nikad nije ni odustala, a koje sada u cjelovitosti sprovodi u djelo."[252] Ovakav stav nas navodi na ranije konstatacije da je SDS imao odlučujuću i ključnu ulogu u ustavnoj destrukciji SRBiH. Privremena skupština *srpske opštine Bosanska Krupa,* na svojoj 2. sjednici održanoj 11. decembra 1991. godine, donijela je Odluku broj 17/91 o proglašenju srpske opštine Bosanska Krupa, čime je njen privremeni karakter postao trajni.[253] Odluku je jednoglasno i jednostrano verifikovala Privremena skupština srpske opštine Bosanska Krupa. Kako su čelnici SDS-a vidjeli ovaj čin, navodi se u *Izvještaju o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine.* Dalje se u Izvještaju navodi: „Referendum 10. novembra 1991. godine samo je udario pečat na dotadašnju politiku SDS i pokazao da je to jedini moguć i ispravan put kojim mora ići srpski narod u BiH. "[254]

Istovremeno, doneseno je Rješenje o imenovanju predstavnika srpske opštine Bosanska Krupa u Skupštinu ARK-a.

---

[251] Isto, str. 2.

[252] Isto, str. 4.

[253] AIIZ, inv. br. 2-5213, *Odluka o proglašnju srpske opštine Bosanska Krupa.*

[254] AIIZ, inv. br. 2-5215, Republika Srpska, Skupština opštine Krupa na Uni, *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* Krupa na Uni, april 1993. godine, str. 2.

И З В Ј Е Ш Т А Ј

О РЕЗУЛТАТИМА РЕФЕРЕНДУМА ОПШТИНЕ БОСАНСКА КРУПА

Укупно уписаних у списак гласача 11.187

Број гласалих по списку гласача 10.631

Број гласалих по основу личне карте ... 2.502

Укупан број гласалих 13.133

Гласало ЗА 13.095

Гласало ПРОТИВ 38

Неважећих листића ..... -

Бос. Крупа, 11.11.1991. године

ПРЕДСЈЕДНИК

ОПШТИНСКЕ КОМИСИЈЕ

Младен Дрљача

Izvještaj o rezultatima referenduma opštine Bosanska Krupa od 11. 11. 1991. godine[255]

[255] AIIZ, inv. br. 2-5214, *Izvještaj o rezultatima referenduma opštine Bosanska Krupa od 11. 11. 1991. godine.*

На основу члана 6. пречишћеног Пословника Скупштине Српске општине Бос. Крупа, Скупштина Српске општине на својој седници одржаној дана 11. 12. 1991. године у Српској Јасеници донијела је:

Р Ј Е Ш Е Њ Е

1. За предсједника Скупштине Српске општине Босанска Крупа у Скупштину Аутономне регије "Крајина" Бања Лука БИРАЈУ СЕ:

1. Каничковић Рајко, из Бос. Крупе
2. Дрљача Младен, из Бос. Крупе
3. Берока Ратко, из Бос. Крупе,
4. Војиновић Милан, из Бос. Крупе,
5. Лепоја Душко, из Средњег Бушевића
6. Дрљача Пиља из Бос. Крупе
7. Ступар Лазар из Српске Јасенице.

Именовани се бирају на ову функцију на вријеме од 4 године.

2. Ово рјешење ће се објавити у Службеном гласнику Српске општине Бос. Крупа.

Број: 34/91.
Дана, 11. 12.199

СКУПШТИНА СРПСКЕ ОПШТИНЕ БОСАНСКА КРУПА

ПРЕДСЈЕДНИК
СКУПШТИНЕ СРПСКЕ ОПШТИНЕ
Војиновић Милан с.р.

Тачност преписа
овјерава:
Секретар ССО Каничковић Рајко,

Rješenje o imenovanju predstavnika srpske opštine Bosanska Krupa u ARK broj 34/1 od 11.12.1991. godine[256]

[256] AIIZ, inv. br. 2-4989, *Rješenje o imenovanju predstavnika srpske opštine Bosanska Krupa u ARK broj 34/1 od 11.12.1991. godine.*

IZVOD IZ ZAPISNIKA

sa I sjednice Izvršnog odbora Skupštine srpske opštine Bos. Krupa održane dana 15. decembra 1991. godine u prostorijama SDS Bos.Krupa

Sjednica počela sa radom u 17,oo časova.

Sjednici predsjedava i radom rukovodi predsjednik Izvršnog odbora Kličković Gojko.

Prije prelaska na utvrdjivanje dnevnog reda utvrdjeno je da sjednici prisustvuju: Kličković Gojko, Drljača Mladen, Zorić Djordje i Orelj Mirko.

Sjednici ne prisustvuju: Štrbac Milan i Marčeta Zdravko.

Pored članova Izvršnog odbora sjednici prisustvuju i Kličković Rajko, sekretar SSO i Vještica Miroslav,predsjednik SDS Bos. Krupa.

Na prijedlog predsjedavajućeg utvrdjuje se sledeći:

D N E V N I R E D

1. Analiza i ocjena tremutnog stanja na području Srpske opštine Bos. Krupša.
2. Operacionalizacija zadataka i konkretna zaduženja članova IO.
3. Ostala pitanja.

Pošto je dnevni red jednoglasno usvojen prešlo se na rad.

Ad. Uvodno izlaganje po ovej tački dnevnog reda podnio je predsjednik IO u kojem je prisutne upoznao sa dosadašnjim radom i resultatima u pogledu konstituisanja Skupštine, IO i organa uprave, o tremutnom stanju na području Srpske opštine i o budućem angažovanju IO na daljnjem funkcionisanju vlasti i organa uprave.

Nakon kraće diskusije u kojoj su učestvovali Kličković Rajko, Drljača Mladen i Vještjka Miroslav usvojeni su sledeći zaključci:

1. Sjednice Izvršnog odbora održavati dva puta sedmično utorkom i četvrtkom u 17,oo časova u prostorijama SDS.

2. Sledeću sjednicu IO održati 17.12.1991.godine u 17,oo časova.

3. Sjednicama IO obavezno trebaju prisustvovati članovi IO, predsjednik Skupštine, sekretar Skupštine i predsjednik SDS.

4. Tehničke poslove za IO do daljnjeg obavljat će Kličković Gojko i Lukač Petar.

5. Obaviti razgovor i obezbjediti daktilografa koji će kucati za IO, zaduženi Drljača Mladen i Lukač Petar.

6. Otvoriti registratore za IO i za svaku sjednicu imati kompletiran materijal.

Ad2. Na prijedlog predsjedavajućeg usvojeni su sledeći zaključci:

1. Izvršiti dopunu i doradu svih odluka od 11. 12. 1991. i donijeti rješenja svim funkcionerima o postavljanju.
Zadužen je Kličković Rajko i Drljača Mladen.

2. Na osnovu postojećeg poslovnika uraditi novi poslovnik rada IO.
Zadužen je Kličković Rajko i Drljača Mladen.
Rok: 2o. 12. 1991. godine.

3. Elaborat sa svom dokumentacijom (21) predati Lukač Petru.

4. Po jedan elaborat sa dokumentacijom uputiti Skupštini srpskog naroda BiH, SO Bos. Krupa, SDA, Momčilu Krajišniku, Radovanu Karadžiću, Vojislavu Maksimoviću, Skupštini autonomne regije Banja Luka, a ostali primjerci ostaju kod IO.
Rok: 18. 12. 1991. godine.

5. U prostorijama MZ Jasenica obezbjediti prostorije za rad IO organa uprave i SDS.
Zaduženje: Zorić Djordje, Radošević Milan i Stupar Lazar.
Rok: odmah.

6. Svu arhivu vezanu za sprovodjenje referenduma pripremiti, spakovati i premjestiti na sigurno mjesto.
Zaduženje: Komisija za sprovodjenje referenduma.
Rok: odmah.

7. Izvršiti otvaranje žiro računa.
Zaduženje: Kličković Gojko i Zorić Djordje.

8. Izraditi pravilnike o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji organa uprave.
Zaduženje: starješina organa.
Rok: 31. 12. 1991. godine.

9. Održati sastanak sa svim vlasnicima privatnih preduzeća i samostalnih radnji.
Zaduženje: Kličković Gojko i Zorić Djordje.
Rok: 27. 12. 1991. godine.

10. Izvršiti nasipanje i obezbjediti prohodnost puta Branka Ćopića i za Bušević.
Zaduženje Orelj Mirko.

11. Izučiti zakonske mogućnosti za formiranje javnih preduzeća u oblasti šumarstva, poljoprivrede, ugostiteljstva, trgovine i turizma i informisati predsjednika IO.
Zaduženje Kličković Rajko, Drljača Mladen i Orelj Mirko.

12. Donijeti odluku da se u osnovnim školama Bušević, Suvaja i Vranjska postave radnici srpske nacionalnosti.
Zaduženje: Kličković Gojko i Drljača Mladen.

13. Pripremiti osnivanje tri javne školske ustanove.
Zaduženje: Kličković Rajko, Drljača Mladen i Latinović Slavko.
Rok: za prvu sjednicu skupštine.

14. U oblasti poreske politike izvršiti otvaranje prolaznog računa i pripremiti osnovne podatke.
Zadužen je Zorić Djordje.
Rok: sledeća sjednica IO.

15. Utvrditi veće komplekse zemljišta, livada, šume i slično.

Zaduženje: Orelj Mirko.
Rok: 8 dana.

Ad3. Nije bilo pitanja.

Pošto je dnevni red iscrpljen predsjedavajući završava sjednicu u 19,3o časova.

Zapisnik vodio:
Lukač Petar s.r.

PREDSJEDNIK IO
Kličković Gojko s.r.

Izvod iz zapisnika sa 1. sjednice Izvršnog odbora Skupštine srpske opštine Bosanska Krupa održane 15. decembra 1991. godine[257]

[257] AIIZ, inv. br. 2-4994, *Izvod iz zapisnika sa 1. sjednice Izvršnog odbora Skupštine srpske opštine Bosanska Krupa održane 15. decembra 1991. godine.*

ИЗВОД ИЗ ЗАПИСНИКА

са 2. сједнице привремене Скупштине Српске општине Босанска Крупа одржане дана 11.12.1991. године у Српској Јасеници

Скупштини присуствује 20 од 30 позваних одборника те чланови ООСДС Босанска Крупа те чланови Савјета Странке.

Сједници предсједава и руководи радом предсједник Војиновић Милан.

На приједлог предсједавајућег утврђен је:

ДНЕВНИ РЕД

1: Разматрањем и усвајање извјештаја о спроведеном плебисциту и референдуму српског народа.

2. Разматрање и усвајање привременог Пословника Скупштине Српске општина Босанска Крупа.

3. Доношење одлука о:

а) Усвајање Извјештаја о плебисциту и референдуму српског народа,

б) Проглашење Српске општине Босанска Крупа,

в) Верификацији Српске општине Босанска Крупа,

4. Усвајање и доношење Статута Српске општине Босанска Крупа.

5. Верификација одборника Српске Скупштине и давање свечана изјаве.

6. Конституисање Српске Скупштине Бос. Крупа.

а) Образовање Комисије за избор и именовање,

б) Избор предсједника Скупштине,

в) Избор подпредсједника Скупштине,

г) Избор секретара Скупштине

7. Усвајање и доношење Одлуке о организацији, дјелокругу општинских органа управе.

8. Избор Извршног одбора Скупштине Српске општине Босанска Крупа.

а) Избор предсједника Извршног одбора,
б) Избор подпредсједника ИО,
в) Избор старјешина општинских органа управе,

9. Избор 7 представника Скупштине Српске општине Босанска Крупа у Скупштину Аутономне регије Крајине Бања Лука.
10. Остала питања.

Након утврђивања дневног реда прешло се на рад појединих тачака.

Ад1. Извјештај о проведеном плебисциту српског народа поднио је Драгача Младен (материјал у писменој форми), након чега је исти једногласно усвојен од стране одборника.

Ад2. Привремени пословник Скупштине Српске општине Бос. Крупа презентовао је Драгача Младен (материјал у писменој форми) на који није било примједби од стране одборника и Скупштина је исти једногласно усвојила.

Ад3. Доношење одлука:
а) Одлуке о усвајању извјештаја о плебисциту и референдуму српског народа је једногласно усвојена и донијета.
б) Одлуке о проглашењу Српске општине Бос. Крупа је донијета и усвојена једногласно.
в) Одлуке о верификацији проглашене Српске општине Бос. Крупа такође је донијета и усвојена једногласно.

Ад4. Скупштину са Статутом Српске општине Бос. Крупа је упознао Драгача Младен (Статут у писменој форми подијељен одборницима) на који није било примједби, те је једногласно донијет.

Ад5. Извршена је верификација одборника Скупштине Српске општине који су дали свечану изјаву, а пошто је листа одборника усвојена подијељене су и увјерења о избору свим одборницима.

3.

Адв. Конституисање Скупштине

а) У складу са Пословником о раду Српске скупштине Скупштина је образовала Комисију за избор и именовање у следећем саставу:

1. Ђапоја Душко, предсједник
2. Вржина Драго, члан
3. Јеличић Милан, члан
4. Котур Милован, члан
5. Керан Бранко, члан.

б) Тајним гласањем на гласачким листићима за предсједника Скупштине изабран је Војиновић Милан гдје је од 30 одборника гласало 20 и сви су гласали "ЗА".

в) За подпредсједника Скупштине тајним гласањем је изабран Рађеновић Бранко из Јасенице тако да је од 30 одборника гласало 20 гдје је 19 гласало "ЗА", а један листић је био неважећи.

г) За секретар Скупштине тајним гласањем изабран је Кличковић Рајко, тако што је од 30 одборника гласало 20 и сви су гласали "ЗА".

Приједлоге за горе наведене функције у Скупштини Српске општине пред Скупштину је изнио предсједник пододбора за политичке питања ООСДД.

Ад7. Одлуку о организацији и дјелокругу општинских органа управе одборницима је изнио Драгача Младен. Одлука је усвојена једногласно од стране присутних одборника.

Адв. Избор Извршног одбора Скупштине Српске општине Бос. Крупа такође се врши тајним гласањем којег проводи Комисија за избор и именовање по приједлозима пододбора за политичке питања ОСДС.

а) За предсједника Извршног одбора Српске општине изабран је Кличковић Гојко тако што је од 30 одборника гласало 20, а од тога сви су гласали "ЗА".

б) За подпредсједнике Извршног одбора тајним гласањем је изабран Штрбац Миле, тако што је од 30 одборника гласало 20 и сви су гласали "ЗА".

в) Избор старјешина општинских органа управе се врши такође тајним гласањем:

- за секретара Општинског секретаријата за послове управе изабран је Дрљача Младен тко што је од 30 одборника гласало 20 и сви су гласали за предложеног кандидата,

- за директора Општинске управе за геодетске и имовинско-правне послове, изабран је Орељ Мирко тако што је од 30 одборника гласало 20 од чега 19 "ЗА", а један "ПРОТИВ" предложеног кандидата,

- за директора Општинске управе друштвених прихода изабран је Зорић Ђорђе тако што је од 30 одборника гласало 20 од чега 19 "ЗА" и један "ПРОТИВ"

- за команданта Штаба територијалне одбране Српске општине Босанска Крупа изабран је Марчета Здравко тако што је од 30 одборника гласало 20 и сви су гласали "ЗА".

Ад9. Приједлога за седам представника Скупштине Српске општине у Скупштину Аутономне регије Крајине Бања Лука дао је такође пододбор за политичка питања и изабрани су следећи кандидати:

1. Кличковић Гојко, од 30 гласало 20 сви "ЗА"
2. Дрљача Младен, од 30 гласало 20, сви "ЗА"
3. Бероња Ратко, од 30 гласало 20, 19 "ЗА" 1 "ПРОТИВ"
4. Војиновић Миле, од 30 гласало 20,19 "ЗА" 1 "ПРОТИВ"
5. Капоја Душко, од 30 гласало 20 сви "ЗА"
6. Дрљача Миле, од 30 гласало 20, 19 "ЗА" 1 "ПРОТИВ"
7. Ступар Лазар, од 30 гласало 20, 19 "ЗА" 1 "ПРОТИВ"

Сви предложени кандидати су добили потребан број гласова те им је избор верификован.

5.

Након извршеног конституисања Скупштине и избора Извршног одбора Српске општине Босанска Крупа у име свих изабраних захвалио се предсједник Извршног одбора Кличковић Гојко, који је искористио прилику да упозна одборнике Скупштине у којим сложеним условима се налази Српска општина и који нас послови очекују истичући да треба ићи на споразумијевање и разговоре са Општином Босанска Крупа и Странком демократске акције. Такође је истакао да тренутно морају заживјети 3 функције: безбједносна, одбрамбена и здравствена заштита, а да се у свим активностима морамо везивати за аутономну регију Крајина. Пред Извршним одбором Општине су огромни послови на организовању, јачању, формирању и стабилизацији привреде и друштвених дјелатности.

АД10. Под овом тачком није било никаквих питања.

Састанак завршен са радом у 15,00 часова.

Записник водио:
Мандић Радомир

ПРЕДСЈЕДНИК
СКУПШТИНЕ СРПСКЕ ОПШТИНЕ
Војиновић Милан с.р.

Izvod iz zapisnika sa 2. sjednice privremene Skupštine srpske opštine Bosanska Krupa održane 11. 12. 1991. godine u Srpskoj Jasenici[258]

[258] AIIZ, inv. br. 2-5000, *Izvod iz zapisnika sa 2. sjednice Privremene skupštine srpske opštine Bosanska Krupa održane 11. 12. 1991. godine u Srpskoj Jasenici.*

Odmah po konstituisanju srpske opštine Bosanska Krupa, krenulo se u formiranje IO srpske opštine Bosanska Krupa i drugih organa uprave. Za predsjednika IO srpske *opštine Bosanska Krupa* izabran je Gojko Kličković, za potpredsjednika Štrbac Mile, za sekretara Opštinskog sekretarijata za poslove uprave izabran je Mladen Drljača, za direktora Opštinske uprave za geodetske i imovinsko-pravne poslove Orelj Mirko, za direktora Opštinske uprave društvenih prihoda Zorić Đorđe i za komandanta Štaba TO srpske opštine Bosanska Krupa izabran je Marčeta Zdravko.[259] Prva sjednica IO srpske opštine Bosanska Krupa održan je 15. decembra 1991. godine u prostorijama OO SDS-a Bosanska Krupa. Pored članova IO srpske opštine Bosanska Krupa, na sjednicama su prisustvovali predsjednik SDS-a Bosanska Krupa, predsjednik i sekretar Skupštine srpske opštine Bosanska Krupa.[260] Ovaj paralelni organ trebao je imati sjednice dvaput sedmično u prostorijama OO SDS-a. Već na 1. sjednici IO srpske opštine Bosanska Krupa donesena je odluka da ovaj organ svoj rad nastavi u Jasenici, u prostorijama tamošnje Mjesne zajednice.[261] Na istoj sjednici donesena je odluka da se u „osnovnim školama Bušević, Suvaja i Vranjska postave radnici srpske nacionalnosti."[262] Nakon ovoga, uslijedila je Inicijativa IO *srpske opštine Bosanska Krupa* za formiranje SJB za područje srpske opštine Bosanska Krupa, upućena Ministarstvu za unutrašnje poslove BiH i Centru službi bezbjednosti (CSB) Banja Luka.[263] S obzirom na odluku Skupštine srpskog naroda BiH o verifikaciji proglašene Autonomne regije Krajina sa sjedištem u Banjoj Luci, u čiji sastav ulazi i srpska opština Bosanska Krupa, predloženo je da Teritorijalna odbrana srpske opštine Bosanska Krupa bude organizovana u sastavu ARK-a.

U jednom povjerljivom dokumentu SDS-a od 23. februara 1991. razmatraju se konkretni koraci koje treba preduzeti u slučaju da Bosna i Hercegovina krene u nezavisnost. U tom slučaju, opštinske vlasti moraju obezbijediti da se isključivo primjenjuju jugoslovenski (savezni) zakoni, stavljanjem van snage provođenje republičkih propisa, i na taj način stvoriti „pravni osnov za neposrednu komunikaciju (pomoć, saradnja i sl.) ovih opština sa Federacijom i njenim organima (Skupština SFRJ, Predsjedništvo, Savezno izvršno vijeće itd.), a preko njih naročito u pogledu potrebe za angažovanjem Jugoslovenske narodne armije, Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu."[264]

[259] AIIZ, inv. br. 2-5000, *Izvod iz zapisnika sa 2. sjednice Privremene skupštine srpske opštine Bosanska Krupa održane 11. 12. 1991. godine u Srpskoj Jasenici.*

[260] AIIZ, inv. br. 2-4994, *Izvod iz zapisnika sa 1. sjednice Izvršnog odbora Skupštine srpske opštine Bosanska Krupa održane 15. decembra 1991. godine,* str. 2.

[261] Isto, str. 2.

[262] Isto, str. 3.

[263] AIIZ, inv. br. 2-5065, *Inicijativa IO srpske opštine Bosanska Krupa br. 1/01 od 23.12.1991. godine u vezi formiranja SJB za područje srpske opštine Bosanska Krupa.*

[264] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 51.

Postupajući po uputama, Skupština srpske opštine Bosanska Krupa je donijela Odluku broj 7/91 od 25. oktobra 1991. godine o prestanku plaćanja svih obaveza prema Bosni i Hercegovini i opštini Bosanska Krupa. U članu 2. ove Odluke navodi se: „Formiranjem srpske Opštine sve obaveze srpski narod će plaćati novoformiranoj Opštini u Zajednici opština Bosanske Krajine."[265]

Istovremeno, IO srpske opštine Bosanske Krupe je, aktom 19/92, od Skupštine srpskog naroda u BiH, u ime SDS-a i cijelog srpskog naroda iz legendarnog podgrmečkog kraja, insistirao na donošenju Ustava Srpske republike BiH.[266] Ovim aktom derogira se postojeći ustav SRBiH.

Полазећи од уставне и законске обавезе Југословенске народне армије да штити суверенитет територијални интегритет и уставни поредак земље, а у складу са својом Одлуком о територијама општина, мјесних заједница и насељених мјеста у Босни и Херцеговини која се сматрају територијом савезне државе Југославије, те Закључцима о давању пуне подршке Југословенској народној армији, усвојених 21. новембра 1991. године, у тренутку када се на нашу државу Југославију врше синхронизовани напади са разних страна и свим средствима, са намјером да се потпуно разгради и да се распадне, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, дана 11. децембра 1991. године упућује

ЗАХТЈЕВ ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ НАРОДНОЈ АРМИЈИ

да свим средствима која јој стоје на располагању брани територије Босне и Херцеговине, као саставне дијелове државе Југославије, на којима је проведен плебисцит српског народа и других грађана за останак у заједничкој држави Југославији и донесена Одлука Скупштине српског народа у БиХ о територијама општина, мјесних заједница и насељених мјеста у Босни и Херцеговини која се сматрају територијом савезне државе Југославије.

ПРЕДСЈЕДНИК СКУПШТИНЕ
Мр Момчило Крајишник

Број: 02-52/91.
Сарајево
11. децембра 1991.г.

Zahtjev JNA broj: 02-52/91 od 11. decembra 1991. godine[267]

[265] AIIZ, inv. br. 2-5042, *Privremena skupština srpskog naroda Bosanska Krupa, Odluka broj 7/91 od 25. 10. 1991. godine.*

[266] AIIZ, inv. br. 2-5045, Skupština srpske opštine Bosanska Krupa, Izvršni odbor, broj 19/92, od 24. 2. 1992. godine, *Inicijativa za proglašenje Ustava Srpske republike BiH.*

[267] AIIZ, inv. br. 2-4988, *Zahtjev JNA broj 02-52/91 od 11. decembra 1991. godine.*

СОЦИЈАЛИСТИЧКА РЕПУБЛИКА БиХ
ПРИВРЕМЕНА СКУПШТИНА
СРПСКОГ НАРОДА БОС. КРУПЕ

Број: 7/91.
Дана, 25.10.1991.год.

Привремена скупштина српског народа Бос.Крупе на сједници одржаној дана 25.10.1991. године донијела је:

О Д Л У К У

1.

Српски народ који живи на Државној територији српског народа Босанске Крупе престаје плаћати све обавезе према Републици Босни и Херцеговини и седмичној Општини Босанска Крупа са даном 25.10.1991. године.

2.

Формирањем српске Општине све обавезе српски народ ће плаћати новоформираној Општини у Заједници општина Босанске Крајине.

ПРЕДСЈЕДНИК ПРИВРЕМЕНЕ СКУПШТИНЕ
СРПСКОГ НАРОДА

Милан Војиновић

Odluka broj 7/91 od 25. 10. 1991. godine[268]

[268] Isto.

Социјалистичка Република Босна и Херцеговина
СКУПШТИНА СРПСКЕ ОПШТИНЕ
БОСАНСКА КРУПА
- Извршни одбор -
Број: 13. /92.
Дана, 24.02.1992.

СКУПШТИНИ СРПСКОГ НАРОДА БиХ
-на руке Предсједника Мотрила Крајишника-

САРАЈЕВО

У име Српске демократске странке, новоформиране Српске општине Босанска Крупа и цијелог српског народа из легендарног подгрмечког краја,

ИНСИСТИРАМО да Српска скупштина данас донесе и прогласи УСТАВ Српске републике Босне и Херцеговине;

ТРАЖИМО да након усвајања и проглашења Српског устава наставите са радом и усвојите све системске законе потребне за преузимање власти како би органи Српске републике Босне и Херцеговине и српски народ остварио своја неотуђива права и власт на својој српској територији.

ПРЕДСЈЕДНИК
ИЗВРШНОГ ОДБОРА
Кличковић Гојко

Inicijativa za proglašenje Ustava Srpske republike BiH[269]

[269] Isto.

II.4. KRIZNI ŠTAB SRPSKE OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Krizni štabovi kao operativni organi SDS-a osnovani su na osnovu tajnog Uputstva rukovodstva SDS-a krajem 1991. godine.[270] Ovi krizni štabovi, kao opštinski organi vlasti, koji su osnovani u opštinama gdje su Srbi činili apsolutnu ili relativnu većinu stanovništva, bili su hijerarhijski povezani. Osnivani su na lokalnom, regionalnom i republičkom nivou.[271] Najniži (lokalni) krizni štabovi imali su podređenu ulogu i dobijali su naređenja od viših (regionalnih i republičkih), kojima su istovremeno podnosili izvještaje i bili im odgovorni.[272] U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „Uočeno je da je više opština, među kojima su bile opštine Prijedor, Bosanska Krupa i Sanski Most, počelo da provodi izvjesne aspekte Strateškog plana čak i prije nego što je Krizni štab ARK-a osnovan i prije nego što je izdao uputstva u svrhu provođenja Strateškog plana."[273] Krizni štab ARK-a sa sjedištem u Banjoj Luci vršio je naredbodavnu i koordinirajuću ulogu nad opštinskim kriznim štabovima na prostoru Bosanske krajine. Tako se u Zaključku Kriznog štaba ARK-a broj 8. od 20. maja 1992. godine navodi: „sve opštine moraju odmah adekvatno da pristupe finansiranju Centra službi bezbjednosti Autonomne regije Krajina."[274] Krizni štabovi su preuzeli funkciju i ulogu legitimnih i legalnih opštinskih organa vlasti, odnosno njima je SDS preuzimao i kontrolisao prostore na kojima je proglašavao srpske opštine. Uloga ovih kriznih štabova bila je višestruka, od formiranja srpskih vojnih i policijskih jedinica do organizacije cjelokupnog života na prostorima srpskih opština na kojima su formirani.

Krizni štabovi, kasnije ratna predsjedništva, kao pojam su novine kako u terminološkom tako i u funkcionalnom. Ovaj pojam nije se koristio niti ni na jednom nivou vlasti u SFRJ. U zakonodavstvu SRBiH postojali su organi koji su se organizirali u slučajevima rata i neposredne ratne opasnosti. Skupštine opština bile su dužne da formiraju savjet za narodnu odbranu.[275] Ta kolektivna

---

[270] AIIZ, inv. br. 2-4979, *SDS -Glavni odbor, strogo povjerljivo, primjerak 0-95, 19. 12.1991. godine, Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima,* str. 3. stav 3.

[271] Dorothea Hanson, *Krizni štabovi bosanskih Srba*, Istraživački izvještaj pripremljen za predmet Krajišnik& Plavšić (IT-00-39 & 40), objavljen u: *Bosna i Hercegovina-jezgro velikosrpskog projekta*, nav. dj., str. 408.

[272] Službeni glasnik ARK-a br. 2/92, str. 10.

[273] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 201.

[274] *Zaključak Kriznog štaba ARK-a broj 8. od 20. maja 1992. godine*, Službeni glasnik ARK-a, br. 2/92, str. 10.

[275] Zakon o ONO, član 68, stav 1.

opštinska tijela imala su posebna ovlaštenja u pogledu neposredne pomoći i podrške odbrambenim strukturama. Predsjedništvo skupštine opštine je bio rukovodni organ u koji su ulazili predstavnici zakonodavne i izvršne vlasti i koje je imalo nadležnosti skupštine do trenutka normalizacije stanja. Njega su sačinjavali opštinski i partijski rukovodioci, predstavnici JNA, Teritorijalne odbrane, sekretarijata za narodnu odbranu i unutrašnje poslove i po potrebi drugi opštinski funkcioneri. Ovo tijelo je imalo izuzetno širok spektar poslova i zadataka, ali i veoma velika ovlaštenja koja su se ticala organizacije odbrane i ukupnog života i rada u uslovima rata ili neposredne ratne opasnosti.

Formiranju kriznih štabova prethodilo je uvođenje vanrednog stanja u SDS-u i ubrzano formiranje *srpskih opš*t*ina*. Vanredno stanje u SDS-u Radovan Karadžić je proglasio 18. oktobra 1991. godine, što je podrazumijevalo neprekidno dežurstvo u SDS-u. Razloge za uvođenje vanrednog stanja Radovan Karadžić je obrazložio srpskim predsjednicima skupština opština 26. oktobra 1991. u Banjoj Luci. Na tom skupu predstavnici srpskih opština upoznati su sa potrebom osnivanja štabova ili komandi radi zaštite srpskog naroda. Kroz *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima,* precizirani su zadaci opštinskim odborima SDS-a i uvedeno stalno dežurstvo.[276] Na osnovu preporuke srpske Skupštine od 11. decembra 1991. godine, članovi SDS-a, koji su delegati u skupštinama opština, otpočinju sa formiranjem srpskih opština, čak i u onim opštinama u kojima su Srbi u manjini.[277]

Krizni štabovi organizirani su tako da je na čelu kriznog štaba bio predsjednik opštinskog odbora SDS-a, koji je u većini opština sa srpskom većinom bio i predsjednik skupštine opštine. U sastav kriznih štabova ulazili su predstavnici SDS-a koji su bili članovi opštinskih odbora SDS-a, poslanici u Skupštini, članove Glavnog odbora SDS-a, predsjednik skupštine opštine ili predsjednik izvršnog vijeća opštine, načelnika stanice javne bezbjednosti ili načelnika policije, komandanta ili načelnika štaba TO-a, sekretara sekretarijata za narodnu odbranu i drugi "podobni" članovi SDS-a. Krizni štabovi su, u suštini, bili stranački organi SDS-a. Posebno treba istaknuti činjenicu da je Uputstvom od 19. decembra 1991. godine naređeno da krizni štabovi treba da sarađuju s komandama i štabovima JNA.[278]

Regionalni i opštinski krizni štabovi kao organi SDS-a, uputstva, naredbe i odluke dobijali su od rukovodstva SDS-a, a u mnogim slučajevima

[276] AIIZ, inv. br. 2-4979, *SDS -Glavni odbor, strogo povjerljivo, primjerak 0-95, 19. 12.1991. godine, Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima,* str. 2.

[277] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 1/92, str. 9.

[278] M. Begić, *Genocid u Ključu*, nav. dj., str. 81.

direktno od Radovana Karadžića, Momčila Krajišnika i Biljane Plavšić. Najviši stranački organi SDS-a u regionalne krizne štabove imenuju koordinatore koji su trebali biti veza sa stranačkim vrhom. Uspostavom paradržavnih institucija SDS-a, krizni štabovi koji su u početku radili u tajnosti, počinju javno istupanje i djelovanje. Na 14. sjednici Skupštine bosanskih Srba, održanoj 27. marta 1992. godine, Radovan Karadžić je rekao poslanicima: „Čim dođete u svoje opštine, morate odmah hitno formirati krizne štabove."[279] Nakon ovog naređenja, krizni štabovi počinju ubrzaniji rad i aktivnosti. Donošenjem određenih uputstava od strane SDS-a, precizira se mjesto, uloga i zadaci kriznih štabova. Krizni štabovi radili su po osnovama uputstava za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama od 26. aprila 1992. godine koje je donijela Vlada tzv. RS.[280] U skladu sa ovim Uputstvom za rad kriznih štabova, ovi štabovi su preuzeli sve ingerencije nad odbrambenim i bezbjednosnim poslovima, poslovima uspostave i vršenja vlasti i svim drugim aktivnostima koje su se odnosile na funkcioniranje života i rada u srpskim opštinama.[281] „S naređenjem o aktiviranju, kojeg je izdao Savjet za nacionalnu bezbjednost, i Uputstvom za rad kriznih štabova, kojeg je izdala Vlada RS-a, krizni štabovi su sada bili otvoreno vladini, a ne više tajni, stranački organi nad kojima vlast imaju Vlada i Predsjedništvo, pa je stoga Uputstvo za rad kriznih štabova došlo iz vlade RS-a, a ne stranke SDS. Na sličan način je lanac izvještavanja sada išao kroz državna tijela. Bez obzira na to, članstvo štabova ostalo je isto, pokazujući da su to bila ista tijela, isto kao što je najviše stranačko rukovodstvo postalo državno rukovodstvo."[282] Međutim, većina članova kriznih štabova, koje je postavio SDS, ostali su i dalje u njihovim sastavima, tako da se ništa nije suštinski promijenilo. Ovim činom trebala se izvršiti legalizacija i promoviranje kriznih štabova kao nosilaca svih funkcija na teritorijama srpskih opština u okviru novoformirane Srpske republike Bosne i Hercegovine. „Glavna uloga kriznih štabova bila je da budu veza na regionalnom, opštinskom i lokalnom nivou (jer su se također stvarali na nivou mjesnih zajednica) različitih stranačkih, vladinih, policijskih i vojnih institucija koje su sve imale svoje vlastite komandne strukture. Te komandne strukture su se na kraju spajale u rukama rukovodstva bosanskih Srba i može se vidjeti kako su opštinski krizni štabovi dovodili do istog preklapanja stranačkih, vladinih i vojnih funkcija na nivou opštine, koje se može vidjeti i na nivou regionalnih kriznih štabova i među rukovodstvom bosanskih Srba na republičkom nivou."[283]

[279] AIIZ, inv. br. 2-5063, *Stenogram 14. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH*, str. 31.

[280] AIIZ, inv. br. 2-5001, *Izvod iz Uputstva za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama.*

[281] Isto, član 3.

[282] D. Hanson, nav. dj., str. 418.

[283] Isto, str. 420.

Krizni štabovi na nivou opština svakodnevno su zasjedali, sagledavali političko–bezbjednosne prilike i provodili odluke i naređenja s viših nivoa. Uloga kriznih štabova bila je višestruka, a posebno je značajan vojni segment. Nije bio pojedinačni slučaj da je u nekoj od opština ulogu predsjednika kriznog štaba i komandanta srpskih vojnih jedinica obavljala jedna osoba. Tako je Stevan Beslać bio predsjednik Kriznog štaba srpske opštine Bihać i komandant Štaba Teritorijalne odbrane Bihać.[284] Ovim je SDS želio imati potpunu kontrolu i komandu nad jedinicama na lokalnom nivou. Drugi veoma važan segment koji su krizni štabovi imali bila je kontrola nad jedinicama srpske TO. Krizni štabovi su utjecali na uspostavu komandi TO, stanica javnih bezbjednosti, imenovanje oficira i podoficira, naoružavanje, obuku i druge aktivnosti koje se odnose na funkciniranje jedinica TO i SJB.[285] Komandanti ili članovi komande redovno su bili prisutni na sastancima kriznih štabova u opštinama u kojima se nalaze sjedišta ili raspored jedinica VRS. Redovno su vršeni sastanci, referisanja i upoznavanja članova kriznog štaba od strane vojnih komandanata o vojnoj situaciji,[286] ali bilo je slučajeva da su krizni štabovi izdavali naređenja jedinicama VRS. Na operativnom nivou krizni štabovi su donosili razne odluke, naređenja i zaključke prema policijskim i vojnim jedinicama radi potpunog provođenja kontrole nad teritorijom opštine. Sa jasnom hijerarhijskom strukturom u ustroju kriznih štabova nastojala se stvoriti potpuna kontrola i centralizacija u provođenju velikosrpske politike.

U nekoliko navrata Vlada RS je vršila formalne izmjene u nazivima kriznih štabova. Tako je u Preporuci Savjeta za nacionalnu bezbjednost od 22. aprila 1992. godine predloženo formiranje ratnih predsjedništava i ratnih izvršnih odbora.[287] Vlada Srpske republike BiH je 23. maja 1992. godine predložila ukidanje kriznih štabova, a uspostavu ratnih predsjedništava, što je i formalizovano 24. maja 1992. godine. Naime, 24. maja 1992. godine doneseno je *Uputstvo o organizovanju i radu predsjedništava u opštinama u uvjetima neposredne ratne opasnosti i rata*.[288] Ovim Uputstvom nastojala se ostvariti potpuna kontrola od strane centralnih organa (rukovodstvo), u tom smislu predviđeno je da Predsjedništvo Srpske republike BiH imenuje povjerenika. Ovaj republički povjerenik imao je zadatak imenovanja opštinskih predsjedništava, da vrši koordinaciju i osigura provođenje svih zacrtanih

[284] M. Begić, *U opsadi 1.201 dan– Bihać sigurna zona UN-a*, nav. dj., str. 112-113.

[285] *Prijedlog Kriznog štaba srpske opštine Bihać za imenovanje načelnika SJB srpske opštine Bihać*, objavljeno u: M. Begić, *U opsadi 1.201 dan–Bihać sigurna zona UN-a*, nav. dj., str. 114-122.

[286] Komandant 1. krajiškog korpusa, general Momir Talić, bio je član Kriznog štaba ARK-a.

[287] AIIZ, inv. br. 2-5002, *Zapisnik sa proširenog sastanka Savjeta za nacionalnu bezbjednost i Vlade Srpske republike Bosne i Hercegovine od 22. aprila 1992. godine*, str. 2.

[288] D. Hanson, nav. dj., str. 419.

planova i zadataka koje su nalagali Predsjedništvo, Vlada i Glavni štab VRS.[289] Nastavak uspostave ratnih predsjedništava u srpskim opštinama reguliran je i Odlukom Predsjedništva[290] Srpske republike BiH od 31. maja 1992. godine, kojom je naređeno formiranje ratnih predsjedništva u opštinama gdje skupštine i izvršni organi nisu mogli da ostvaruju svoju vlast. Uspostavom ratnih predsjedništava prestaju da djeluju krizni štabovi. Ratna predsjedništva potvrđena su retroaktivno Odlukom Predsjedništva Srpske RBiH od 2. juna 1992. godine, čime je bio izmijenjen Ustav Srpske republike BiH, jer je dopunjena odredbom o ratnim predsjedništvima. Ovim činom omogućilo se Predsjedništvu Srpske republike BiH da formira opštinska ratna predsjedništva za vrijeme ratnog stanja i definiše njihov sastav i nadležnosti.[291]

Skupština srpske Bosne i Hercegovine je 31. maja 1992. godine donijela *Odluku o obrazovanju ratnih predsjedništava u opštinama za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja*.[292] U članu 3. Odluke predviđeno je da ratno predsjedništvo organizuje, koordinira i usklađuje aktivnosti za odbranu srpskog naroda i uspostavljanje legalnih organa vlasti opštine, vrši sve funkcije skupštine i izvršnog organa dok se ne steknu mogućnosti da se ti organi sastanu i rade, stvara i obezbjeđuje uslove za rad vojnih organa i jedinica u odbrani srpskog naroda, vrši i druge poslove državnih organa ako oni nisu u mogućnosti da se sastanu. Postavlja se pitanje kakva je bila stvarna razlika između kriznih štabova i ratnih predsjedništava. Razlika je bila u tome što su ratna predsjedništva u svom sastavu imala jednog republičkog povjerenika kojeg je imenovalo Predsjedništvo Srpske republike BiH, predsjednika skupštine opštine ili njegovog zamjenika. Povjerenik je rukovodio radom opštinskog ratnog predsjedništva, i, u suštini, on je bio veza između opštinskih i republičkih organa vlasti.[293] Krizni štab ARK-a 10. jula. 1992. godine preimenovan je u Ratno predsjedništvo i ovo Predsjedništvo je preuzelo sve ingerencije kriznog štaba. Ovim je promijenjen naziv, ali su nadležnosti ostale iste.[294] Krizni štabovi, a kasnije ratna predsjedništva, bili su najviši organi vlasti srpskih opština i glavni izvršioci političkih odluka Predsjedništva i Vlade Srpske republike BiH.[295]

---

[289] Isto, str. 419.

[290] *Odluka o obrazovanju ratnih predsjedništava u opštinama za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, broj 03-512, od 31.maja 1992. godine:* objavljena u: Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, br. 8/92, od 8. juna 1992. godine.

[291] Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 7/92, od 1. juna 1992. godine.

[292] Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, br. 10/92, od 30. juna 1992. godine.

[293] Isto.

[294] Dnevni list *Glas*, 10. jula 1992. godine.

[295] *Zaključci sa sjednice Kriznog štaba ARK-a od 15. maja 1992. godine*, objavljeni u: Službeni glasnik ARK-a br. 2/92, str. 9.

Krizni štab *srpske opštine Bosanska Krupa* osnovan je 24. decembra 1991. godine na 3. sjednici Izvršnog odbora (dalje: IO) srpske opštine Bosanska Krupa. Krizni štab srpske opštine Bosanska Krupa osnovan je na osnovu Uputstva o formiranju kriznih štabova SDS-a, čijim sadržajem su upoznati članovi Izvršnog odbora srpske opštine Bosanska Krupa (dalje: IO).[296] Ovaj Krizni štab brojao je 11 članova. Za članove Kriznog štaba izabrani su Miroslav Vještica, Gojko Kličković, Mladen Drljača, Milan Štrbac, Rajko Kličković, Zdravko Marčeta, Lazar Stupar, Radomir Mandić, Dmitar Ciganović, Mirko Orelj i Lazar Stupar.[297] Komandant Kriznog štaba bio je Gojko Kličković.[298] Krizni štab je odmah po uspostavi otpočeo sa pripremama na organizaciji srpskih vojnih i policijskih jedinica. Članovi Kriznog štaba ujedno su obavljali ključne funkcije unutar SDS-a Bosanska Krupa. Tako je Miroslav Vještica bio predsjednik OO SDS-a, a Gojko Kličković potpredsjednik OO SDS-a. Ostali članovi Kriznog štaba obavljali su značajne funkcije unutar SDS-a.[299]

U okviru svoga djelovanja, Krizni štab srpske opštine Bosanska Krupa donosio je naredbe kojima je naređivao određene aktivnosti vojnim i policijskim jedinicana na području srpske opštine Bosanska Krupa.[300] Tako se u naredbi o uvođenju stalnog dežurstva u sjedištu Kriznog štaba, u tački 2, naređuje komandantu brigade, komandantima bataljona, komandantu Štaba TO, komandantu odreda milicije da ne napuštaju mjesto stanovanja i da se svaka dva sata javljaju u sjedište Kriznog štaba.[301] Iz navedenog je vidjivo da je Krizni štab srpske opštine Bosanska Krupa imao nadležnost nad vojnim i policijskim jedinicama. Pored ostalog, Krizni štab je naređivao mobilizaciju na području opštine Bosanska Krupa[302], evakuaciju odnosno napuštanje srpskog stanovništva određenih naselja na području Bosanske Krupe.[303]

---

[296] AIIZ, inv. br. 2-5003, *Izvod iz zapisnika sa 3. sjednice Izvršnog odbora srpske opštine Bosanska Krupa.*

[297] Isto.

[298] AIIZ, inv. br. 2-5004, *Naredba o stalnom dežurstvu u sjedištu Kriznog štaba, br.25/92, od 5. aprila 1992. godine.*

[299] AIIZ, inv. br. 2-5003, *Izvod iz zapisnika sa 3. sjednice Izvršnog odbora srpske opštine Bosanska Krupa,* str. 2.

[300] AIIZ, inv. br. 2-5004, *Naredba o stalnom dežurstvu u sjedištu Kriznog štaba, br.25/92, od 5. aprila 1992. godine.*

[301] Isto.

[302] AIIZ, inv. br. 2-5005, *Naredba o mobilizaciji rezervnog sastava milicije, br. 26/92, od 5. aprila 1992. godine.*

[303] AIIZ, inv. br. 2-5006, *Naredba o evakuaciji srpskog stanovništva, br. 27/92, od 5. aprila 1992. godine.*

Примио: Кличковић Рајко

27.12.1991 у 18ч

ИЗВОД ИЗ ЗАПИСНИКА

СА 3. СЈЕДНИЦЕ ИЗВРШНОГ ОДБОРА ССО БОСАНСКА КРУПА ОДРЖАНЕ ДАНА 24.12.1991. ГОДИНЕ У ПРОСТОРИЈАМА ООСДС БОС. КРУПА СА ПОЧЕТКОМ РАДА У 17,00 ЧАСОВА

Сједници предсједава и радом руководи Кличковић Гојко, предсједник ИО ССО.

Прије преласка на утврђивање дневног реда утврђено је да сједници присуствују: Кличковић Гојко, Штрбац Милан, Дрљача Младен, Орељ Мирко и Марчета Здравко.

Поред чланова ИО ССО сједници присуствује и Кличковић Рајко, секретар ССО.

Сједници не присуствују: Зорић Ђорђе, члан ИО, Вајиновић Миле, предсједник ССО и Вјештица Мирослав, предсједник ОО СДС.

На приједлог предсједавајућег утврђује се следећи:

Мизелиця Радс (1) Кличковић Рајко

ДНЕВНИ РЕД (2) Дрљача Младен

1. Реализација закључака са 1. и 2. сједнице ИО ССО,
2. Усвајање Пословника ИО ССО,
3. Остала питања,
   а) провођење Упутства о формирању Кризног штаба,
   б) доношење наредби.

Пошто је дневи ред једногласно усвојен прешло се на рад.

Ад1. Анализирана је реализација закључака са 1. и 2. сједнице ИО и констатовано је да су према утврђеним роковима и могућностима углавном реализовани утврђени закључци, а остали су у току реализације.

Ад2. Са садржајем Пословника ИО уз образложење појединих одредаба упознао је Дрљача Младен.

Након краће дискусије у којој су учествовали Орељ Мирко, Дрљача Младен и Кличковић Рајко Пословник ИО усвојен је једногласно.

2.

Ад3. Предсједавајући је присутне информисао о одржаном састанку са предсједницима мјесних заједница.

Ада) Предсједавајући упознаје присутне са Упутством о формирању кризних штабова СДС на територији БиХ и у складу са наведеним упутством предлаже формирање Кризног штаба. Након тога формиран је Кризни штаб у саставу:

1. Вјештица Мирослав, предсједник ОО СДС
2. Кличковић Гојко, подпредсједник ОО СДС и предсједник ИО ССО
3. Дрљача Младен, предсједник пододбора за политичка питања у ОО СДС.
4. Штрбац Милан, предсједник пододбора за одбрамбена питања у ОО СДС.
5. Кличковић Рајко, секретар ОО СДС.
6. Марчета Здравко, К-дант ОШТО.
7. Ступар Лазар, К-дир СЈБ.
8. Мандић Радомир, персоналац.
9. Цигановић Дмитар, позадинац.
10. Орељ Мирко, официр за везу. BAĆO – SAFDIĆE ИО.
11. Лукач Петар, референт у ИО ССО.

Адб) Закључено је да Кризни штаб одмах донесе следеће наредбе:

1. Наредба о забрани употребе ватреног оружја,
2. Наредба о ограниченом раду локала и
3. Наредбу о забрани сјече и противправном кориштењу шума.

Ове наредбе да се истакну на видним мјестима на територији СО.

Пошто је дневни ред исцрпљен предсједавајући завршава сједницу у 18,15 часова.

Записничар: Лучач Петар с.р.

ПРЕДСЈЕДНИК ИО ССО Кличковић Гојко с.р.

Izvod iz zapisnika sa 3. sjednice Izvršnog odbora srpske opštine Bosanska Krupa[304]

[304] Isto.

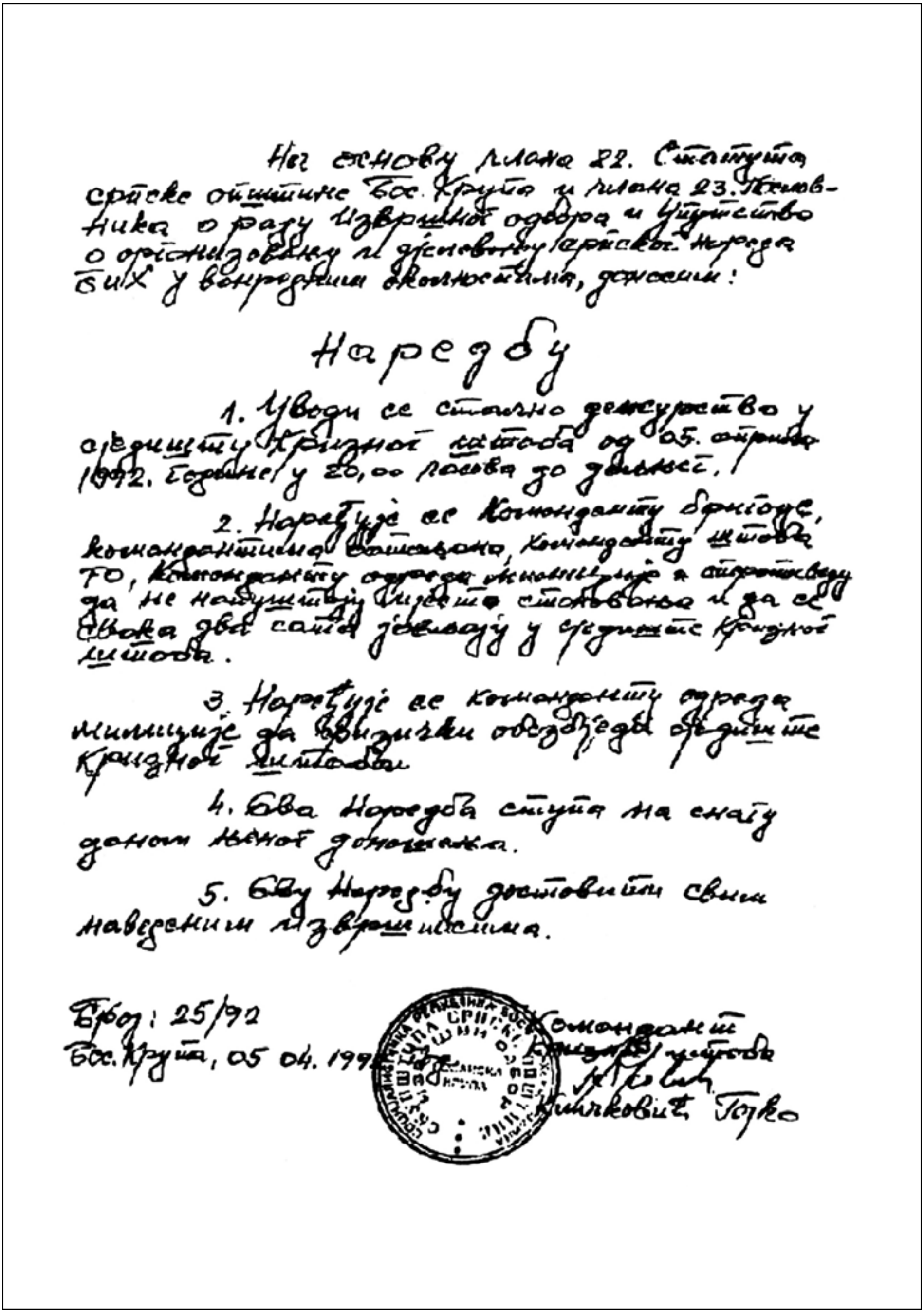

На основу члана 22. Статута српске општине Бос. Крупа и члана 23. Пословника о раду Извршног одбора и Упутство о организовању и дјеловању српског народа БиХ у ванредним околностима, доносим:

Наредбу

1. Уводи се стално дежурство у сједишту Кризног штаба од 05. априла 1992. године у 20,00 часова до даљњег.

2. Наређује се Команданту бригаде, командантима батаљона, Команданту штаба ТО, Команданту одреда милиције и старјешинству да не напуштају мјесто становања и да се свака два сата јављају у сједиште Кризног штаба.

3. Наређује се команданту одреда милиције да физички обезбједи сједиште Кризног штаба.

4. Ова Наредба ступа на снагу даном њеног доношења.

5. Ову Наредбу доставити свим наведеним извршиоцима.

Број: 25/92
Бос. Крупа, 05. 04. 1992.

Командант Кризног штаба
Кличковић Гојко

Naredba o stalnom dežurstvu u sjedištu Kriznog štaba, br.25/92, od 5. aprila 1992. godine[305]

[305] AIIZ, inv. br. 2-5004, *Naredba o stalnom dežurstvu u sjedištu Kriznog štaba, br.25/92, od 5. aprila 1992. godine.*

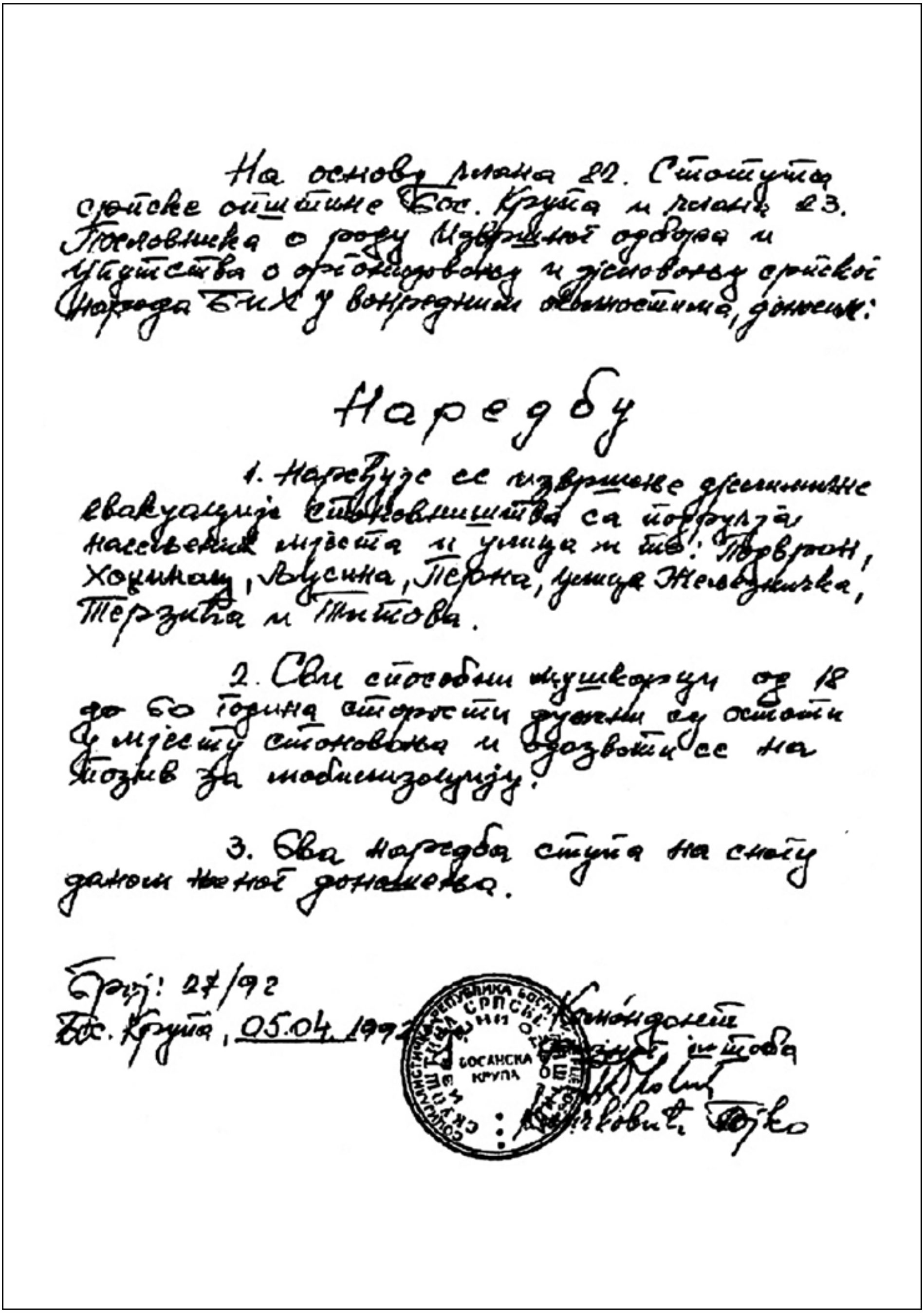

На основу члана 82. Статута српске општине Бос. Крупа и члана 23. Пословника о раду Извршног одбора и Упутства о организовању и дјеловању српског народа БиХ у ванредним околностима, доносим:

Наредбу

1. Наређује се извршење дјелимичне евакуације становништва са подручја насељених мјеста и улица и то: Творон, Хоцинац, Лушка, Перна, улица Жељезничка, Терзића и Титова.

2. Сви способни мушкарци од 18 до 60 година старости дужни су остати у мјесту становања и одазвати се на позив за мобилизацију.

3. Ова наредба ступа на снагу даном њеног доношења.

Број: 27/92
Бос. Крупа, 05.04.1992.

Командант [illegible] штаба
[illegible]
Миљковић Бошко

СОЦИЈАЛИСТИЧКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА СКУПШТИНА СРПСКЕ ОПШТИНЕ БОСАНСКА КРУПА

Naredba o evakuaciji srpskog stanovništva, br. 27/92, od 5. aprila 1992. godine[306]

[306] AIIZ, inv. br. 2-5006, *Naredba o evakuaciji srpskog stanovništva, br. 27/92, od 5. aprila 1992. godine.*

III.
AGRESIJA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

III.1. ULOGA JNA I NAORUŽAVANJE SRPSKIH VOJNIH JEDINICA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

U pripremama za realizaciju projekta naoružavanja srpskog stanovništva u Republici Hrvatskoj i SRBiH, ključnu ulogu imala je JNA. Početak priprema treba posmatrati u kontekstu određenih mjera u reorganizaciji Teritorijalne odbrane SFRJ (dalje: TO SFRJ). U tom smislu, već 1988-89. godine preduzete su mjere na reorganizaciji Teritorijalne odbrane u organizacijsko-formacijskom smislu, ali i isključivanje republičkih rukovodstava iz sistema rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ. Ovim mjerama trebalo je koncentrirati svu moć odlučivanja i rukovođenja svim odbrambenim segmentima na prostoru SFRJ.[307] Ove „reforme" odbrambenih struktura SFRJ za cilj su imale smanjenje jedinica republičkih štabova Teritorijalne odbrane, što je za posljedicu imalo slabljenje odbrambenih snaga unutar pojedinih jugoslovenskih republika. Kroz proces „reforme" i reorganizacije Teritorijalne odbrane značajan broj jedinica ugasio se i smanjio, što je rezultiralo viškom naoružanja u jedinicama i štabovima. Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine (dalje: TO SRBiH) je do 16. maja 1990. godine čuvala i skladištila naoružanje i vojnu opremu na 653 lokacije.[308] „Čuvano je 165.860 cijevi različitog naoružanja i 58.894.000 komada municije raznog kalibra do 14,5 mm. Ovi podaci ukazuju da je TO SRBiH bila dobro naoružana i opremljena i kao takva predstavljala je smetnju za realizaciju velikosrpskih planova. Radi potpune kontrole i oduzimanja naoružanja, koje je smanjenjem organizacijsko-formacijske strukture i gašenjem nekih jedinica ostalo u skladištima TO, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu (dalje: SSNO) je 1. februara 1990. godine izdao naređenje svim republičkim i pokrajinskim štabovima TO o povlačenju, odnosno oduzimanju viškova naoružanja iz TO. Ovim su naređenjem precizirane sve radnje, mjesta i vrijeme povlačenja materijalno-tehničkih sredstava (dalje: MTS), naoružanja i municije iz jedinica i štabova TO po republikama i pokrajinama. Pri tome je Republički štab TO SRBiH trebao najviše da povuče MTS u odnosu na ostale republike i pokrajine, a najmanje Srbija."[309] Ovaj proces je otpočeo 1990. godine. Smail Čekić u knjizi

[307] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu–planiranje, priprema i izvođenje*, knjiga I, Kult/B, Sarajevo, 2004, str. 87-117.

[308] U ovim magacinima čuvano je 269.356 cijevi streljačkog naoružanja, 18.240 minobacača (od 60 do120 mm), ručnih bacača i protivavionskih topova, 211 protivoklopnih i protivavionskih raketa, 84.724.089 komada metaka za streljačko naoružanje, 580 tona minsko-eksplozivnih sredstava i municije kalibra 15,4 mm i preko 2.000 komada radiostanica. Vrijednost naoružanja, municije i opreme iznosila je 600.000.000 USA dolara. Hasan Efendić, *Ko je branio Bosnu*, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1999, str. 107, navedeno u: S. Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu–planiranje, priprema i izvođenje,* nav. dj. str. 144.

[309] M. Begić, *Genocid u Prijedoru*, nav. dj., str. 46.

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu–planiranje, priprema i izvođenje navodi: „Tako je načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, general Blagoje Adžić, 14. maja 1990. izdao Naređenje (str. pov. broj 19-1) o preuzimanju i obezbjeđenju naoružanja i municije subjekata ONO i DSZ u skladištima JNA. Sljedećeg dana Komanda 1. vojne oblasti, u skladu sa navedenim naređenjem generala Adžića, a u cilju navodno 'sigurnijeg smještaja i čuvanja naoružanja i municije Teritorijalne odbrane', izdala je Naređenje (str. pov. br. 1-90) četvrtom (4.), petom (5.), dvanaestom (12.), sedamnaestom (17.), dvadeset četvrtom (24.) i trideset sedmom (37.) korpusu o preuzimanju, smještaju i čuvanju 'kompletnog naoružanja i municije od Teritorijalne odbrane, u magacinima JNA'."[310] Ova naredba je provedena vrlo brzo i samo mali dio naoružanja i MTS-a nije predat u skladišta JNA. Jedan dio republičkih rukovodstava nije se slagao sa ovim naređenjem, a argumentacija kojom je ovaj čin opravdavan ni u kom slučaju nije odgovarala činjenicama i stvarnim razlozima. Na prostoru SRBiH djelimično ili potpuno bilo je stacionirano više korpusa JNA. Po brojnosti i raspoloživosti ratnom tehnikom najbrojniji i najopremljeniji bili su Bihaćki, Banjalučki, Kninski i Tuzlanski. Efektivi kojima su raspolagali bili su: preko 100.000 vojnika i starješina, oko 900 tenkova, preko 1.000 oklopnih transportera i ostalih borbenih vozila, nekoliko hiljada artiljerijskih oruđa, oko 100 aviona različitih tipova i namjene, oko 50 helikoptera, više raketnih pukova.[311]

General Kadijević je o ulozi JNA u Bosni i Hercegovini rekao: „*Jedinice i štabovi bivše JNA činili su kičmu vojske Srpske Republike (Republika Srpska), sa svim oružjem i opremom*."[312] Kao glavni realizator velikosrpskog projekta, JNA je već 1991. godine izvršila pripreme za zaokruživanje granice velike Srbije. U tom smislu, Generalštab JNA je donio *Direktivu o upotrebi oružanih snaga u narednom periodu za pripremu i izvođenje borbenih dejstava* str. pov. broj: 2256-1 od 10. 12. 1991. godine, gdje kao krajnji cilj rata naglašavaju *zaštitu srpskog stanovništva.*[313] Ovakvo definiranje krajnjeg cilja rata definitivno je demaskiralo ulogu JNA u agresiji na Republiku Hrvatsku, a kasnije i RBiH. Potvrdnost navedenog nalazimo i u izjavama Veljka Kadijevića koji priznaje velikosrpske aspiracije JNA. „On za JNA kaže da od 1991. to više nije bila vojska sa kohezivnom državom koju treba da štiti; raspadala se država koju je po dužnosti trebalo da štiti, a kako su njeni redovi sada popunjeni Srbima, tako je njena uloga u neposrednoj budućnosti da svoje snage i opremu, razbacane širom bivše Jugoslavije, uključujući i republike koje su se otcjepljivale, pregrupiše u ono što je ostalo od države i da se koncentriše

[310] S. Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu–planiranje, priprema i izvođenje,* nav. dj., str. 123.

[311] Isto, str. 771.

[312] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 116.

[313] M. Begić, *Genocid u Prijedoru*, nav. dj., str. 47.

na zaštitu i odbranu onih Srba koji su se tokom tog raspada našli izvan Srbije i Crne Gore. Zamišljeno je da ovo na kraju dovede do stvaranja nove, većinski srpske Jugoslavije čije bi jezgro sačinjavale Srbija i Crna Gora, ali u koju bi spadali i dijelovi Bosne i Hercegovine i Hrvatske, uglavnom, ali ne i isključivo oni dijelovi u kojima se trenutno nalazi većinsko srpsko stanovništvo."[314] I Dobrica Ćosić je u svom pismu Miloševiću pod naslovom *Teze o stanju naroda, društva i države* tražio hitno reorganizovanje JNA i njeno pretvaranje u srpsku vojsku.[315] U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „U Bosni i Hercegovini JNA se iz Jugoslovenske narodne armije, koja je predstavljala sve etničke skupine i nacionalnosti u SFRJ, postepeno pretvarala u *de facto* srpsku vojsku. Već početkom 1991. otprilike devedeset posto visokih oficira bili su Srbi i Crnogorci i nije bilo ni jednog jedinog generala muslimanske nacionalnosti."[316] Krajnji cilj naoružavanja srpskog naroda navodi se u presudi MKSJ u predmetu Biljana Plavšić, gdje je rečeno: „U oktobru 1991. i u narednim mjesecima, SDS je pojačala napore kako bi osigurala da cilj razdvajanja etničkih grupa bude ostvaren upotrebom sile u slučaju da se rješenje ne postigne pregovorima. Ti napori su uključivali naoružavanje dijela populacije bosanskih Srba u saradnji sa Jugoslovenskom narodnom armijom (JNA), Ministarstvom unutrašnjih poslova (MUP) Srbije i srpskim paravojnim jedinicama. SDS je lokalnim čelnicima izdala uputstvo da formiraju krizne štabove, provedu pripreme za stvaranje opštinskih organa vlasti, da mobiliziraju policijske snage i snage teritorijalne odbrane (TO) bosanskih Srba i stave ih pod komandu JNA. Krizni štabovi su ta naređenja i sproveli."[317]

Jedna od neposrednih posljedica pred najavljeno povlačenje JNA bilo je to da su Srbi preuzeli svu upravnu vlast u područjima pod svojom kontrolom. Dalje, između marta i maja 1992. godine, JNA je napala i zauzela nekoliko područja koja su sačinjavala glavne ulazne tačke u Bosnu ili su se nalazila na glavnim logističkim i komunikacionim linijama, kao što su Doboj, Bijeljina, Kupres, Foča i Zvornik, Višegrad, Bosanski Šamac, Vlasenica, Stolac, istočni dio Mostara, Brčko i Prijedor. Prije povlačenja JNA iz Bosne i Hercegovine, 12. maja 1992. godine Skupština RS je donijela odluku o formiranju VRS.[318]

---

[314] ICTY, *Presuda u predmetu Duško Tadić*, paragraf 104.

[315] Slavoljub Đukić, *Lovljenje vetra–Politička ispovest Dobrice Ćosića*, Samizdat B92, Beograd 2001, str. 187.

[316] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 91.

[317] ICTY, Predmet IT-00-39&40/1-S, Tužilac protiv Biljane Plavšić, Presuda (dalje: ICTY, *Presuda Biljana Plavšić*), 27. februara 2003, paragraf 12.

[318] AIIZ, inv. br. 3-1217, Odluka o formiranju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine broj: 03-234/92, 12. maj 1992. godine, objavljeno u: S. Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu–planiranje, priprema i izvođenje,* nav. dj., str. 839.

U odluci o formiranju tzv. VRS, u članu 2. definirano je da se jedinice srpske TO preimenuju u komande i jedinice VRS. General Ratko Mladić je imenovan za komandanta Glavnog štaba VRS-a.[319] Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić, VRS je zapravo bila proizvod raspada stare JNA i povlačenja njenih nebosanskih dijelova u Srbiju. Iako su tada formalno bili pripadnici VRS, a ne bivše JNA, nastavili su primati plaće od vlade Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), a penzije od te vlade dobijali su i oni koji su s vremenom penzionisani.[320] Nakon formalnog povlačenja JNA iz RBiH, najveći broj MTS-a i opreme JNA je ostavila tzv. VRS-u. Osim toga, SRJ i Vojska Jugoslavije su pružale finansijsku i logističku podršku, počevši od plaća i penzija oficirima i podoficirima do MTS, goriva, hrane i drugih sredstava. Tokom čitave agresije na RBiH, iz Srbije su dopremana potrebna sredstva srpskim snagama.

Podrška i pomoć u organiziranju i naoružavanju tekli su u najvećoj konspiraciji, za te zadatke birani su odabrani i provjereni kadrovi SDS-a i JNA. Proces naoružavanja na području Bosanske krajine vršen je preko jedinica JNA, i oni su naoružavali dobrovoljačke jedinice, i to u: „Banjoj Luci 2.000 dobrovoljaca, Bosanskoj Gradišci 700, Srpcu 1.896, Čelincu 585, Laktašima 765, Kotor-Varoši 427, Ključu 328, Mrkonjić-Gradu 886, Prnjavoru 1.000, Bosanskoj Dubici 1.500, Jajcu 700, Sanskom Mostu 1.000, Prijedoru 600, Bihaću 200, Glamoču 800, Bosanskoj Krupi 300, Bosanskom Novom 1.000, Drvaru 600, Bosanskom Petrovcu 700, Bosanskom Grahovu 800 četnika dobrovoljaca."[321] „Čelnici SDS-a i njeni aktivisti bili su spona između srbizirane JNA i naoružanog (srpskog) naroda a formirani krizni štabovi vojnoteritorijalne komande."[322]

U presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik navodi se: „U svom izvještaju o situaciji u Bosni i Hercegovini u martu 1992., general Milutin Kukanjac, komandant 2. vojne oblasti JNA (koja je obuhvatala Bosnu i Hercegovinu i manje dijelove Hrvatske), rekao je da su rukovodstvo Srpskog naroda i Srbi u celini spremni za rat, ako se ne prihvati konfederalna Bosna i Hercegovina i naveo da je SDS već razdijelio 17.298 komada oružja dobrovoljačkim jedinicama u 2. vojnoj oblasti. Kukanjac je priznao da su JNA i SDS naoružali 69.198 Srba, uglavnom dobrovoljaca van redova TO-a i JNA. Iz izvještaja također proizlazi da su vođe SDS-a na svim nivoima pokušavale

[319] AIIZ, inv. br. 2-5062*, Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. godine*, *Odluka o formiranju Vojske Srpske republike* BiH, Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 6/92.

[320] ICTY, *Presuda Duško Tadić*, paragraf 115.

[321] Smail Čekić, *Agresija na BiH i genocid nad Bošnjacima 1991-1993*, Ljiljan, Sarajevo,1994, str. 295-298.

[322] S. Jašarević, nav. dj., str. 16.

pribaviti oružje od JNA i od MUP-a Srbije. Dana 31. avgusta 1992. godine 1. krajiški korpus izvijestio je Glavni štab VRS-a da su oružje i druga vojna oprema od 1991. izdavani organizacijama TO-a i drugim '*strukturama van oružanih snaga*', to jest paravojnim jedinicama i srpskom stanovništvu uopšte. To je činjeno radi zaštite Srba *od genocida u Hrvatskoj i srpskoj republici*."[323] Iz navedenog se zaključuje da je JNA imala ključnu ulogu u naoružavanju srpskog stanovništva. Podjela oko 70.000 komada naoružanja do marta 1992. godine znači da su Srbi u Bosni i Hercegovini imali organiziranih oko 70.000 vojnika. Posebno interesantnim se čini razlog koji je naveden kao alibi za podjelu naoružanja. Vršeći podjelu naoružanja da bi se spriječio *genocid u Hrvatskoj i srpskoj republici* nad srpskim narodom, predstavlja najobičniju laž. Postavlja se logično pitanje *kako je mogao biti izvršen genocid nad Srbima* ako na prostoru BiH nije postojala značajnija vojna organizacija i naoružan bošnjački i hrvatski narod nasuprot naoružanom srpskom narodu i zaštiti moćne JNA. Posebno je interesantna izjava Veljka Kadijevića u knjizi *Moje viđenje raspada Jugoslavije* u povodu pripreme JNA za rat u BiH. U knjizi se navodi: „JNA je povukla sve svoje glavne borbene efektive iz Hrvatske i razmjestila ih tako da odgovaraju budućim zadacima."[324] U pripremi agresije na SRBiH, JNA je redefinirala svoje osnovne ustavom SFRJ definirane zadatke (odbrana od spoljnjeg i unutrašnjeg neprijatelja) u *nove zadatke*: odbrana srpskog naroda u Hrvatskoj i njegovog nacionalnog interesa; izvlačenje garnizona JNA iz Hrvatske; ostvarivanje pune kontrole u Bosni i Hercegovini sa krajnjim ciljem da se odbrani srpski narod i njegova nacionalna prva na tom području; stvaranje i odbrana nove jugoslovenske države oni jugoslovenskih naroda koji to žele, u ovoj fazi srpskog i crnogorskog naroda.[325] Kadijević u svojoj knjizi navodi: „Armija u ovom trenutku ne želi ništa osim da ponovo uspostavi kontrolu na kriznim područjima, zaštiti srpsko stanovništvo od progona, uništenja i oslobodi pripadnike JNA i članove njihovih porodica. Uslov za to jeste da se poraze ustaške snage."[326]

Ključnu ulogu u snabdijevanju VRS naoružanjem i drugim MTS-a imala je Vojska Jugoslavije (dalje: VJ) koja je, shodno tajnom planu ***Izvor,*** popunjavala zalihe VRS municijom i gorivom. Tako Glavni štab VRS-a u *Analizi borbene gotovosti i aktivnosti Vojske Republike Srpske u 1992. godini*, navodi da je od SRJ tokom 1992. godine, preko plana *Izvor*, dobijeno 7.451 tona pješadjske i artiljerijske municije. U istom periodu od SRJ je primljeno 5.300 tona dizel goriva i 1.600 tona benzina.[327] Koliki je bio udio VJ u

[323] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, fusnote 102,103 i 104, paragraf 42.

[324] Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Politika, Beograd, 1993, str. 142.

[325] Isto, str. 93.

[326] *Izjava saveznog sekretara za narodnu odbranu generala Armije Veljka Kadijevića*, Informativna služba SSNO, Bilten br. 35.

[327] AIIZ, inv. br. 2-4977, *Analiza borbene gotovosti i aktivnosti Vojske Republike Srpske u 1992. godini, str. 87-88.*

snabdijevanju VRS najbolje se vidi iz zapisnika sa 50. sjednice Skupštine RS, održane 15-16. aprila 1995. Godine, gdje je Ratko Mladić izjavio: „Vojska Jugoslavije je snabdevala VRS oružjem i drugom opremom, čime je pokrila 50% njenih potreba. (...) utrošili smo 9.185 tona pešadijske municije, 1,49% te municije obezbeđeno je iz naše proizvodnje, 42,2% iz materijalnih rezervi koje smo nasledili i zatekli u kasarnama te bivše vojske, 47,2% iz pomoći Vojske Jugoslavije i 9,11% iz uvoza, odnosno kupovinom. Trenutno raspolažemo sa 9,11% ukupnih potreba za 1995. godinu. Za artiljerijsku municiju utrošili smo 18.151 tonu, obezbeđeno je 26,2% iz proizvodnje, 39% iz materijalnih rezervi, 34,4% iz pomoći Vojske Jugoslavije i 0,26% iz uvoza. Raspolažemo sa 18,36% ovogodišnjih potreba. Za protivavionsku municiju utrošeno je 1.336 tona, obezbeđeno je 0% iz proizvodnje, 42,7% iz materijalnih rezervi, 52,4% iz pomoći Vojske Jugoslavije, 4,9% iz uvoza."[328] Ako znamo da je bivša JNA ostavila velike količine MTS srpskim snagama, onda je iz navedenog izvještaja vidljivo da je samo u slučaju pješadijske municije snabdijevanje od JNA i VJ bilo u iznosu od 8.211,3 tone. Ako znamo da je najviše u jedinicama VRS bilo automatskog i poluautomatskog naoružanja kalibra 7,62 mm i da je težina metka (zrna) navedene municije 8 grama, i to pomnožimo sa 9.185 tona, onda dobijemo podatak da je u navedenom periodu ispucana 1 milijarda i 148,5 miliona metaka (zrna).

Iz navedenog se zaključuje da su ostali izvori snabdijevanja u odnosu na JNA i VJ zanemarivi. U toku agresije na RBiH, VJ i Savezna republika Jugoslavija kontinuirano su vršili snabdijevanje VRS potrebnim MTS-om i opremom.

Osim snabdijevanja naoružanjem, municijom, gorivom i drugom opremom, VJ je pomagala i na druge načine. Jedan od važnijih vidova pomoći bio je školovanje i obuka vojnih i policijskuh kadrova. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „SRJ je preko VJ-a pomagala VRS-u i tako što je zadržala značajnu ulogu u obučavanju vojnih kadrova VRS-a tokom cijelog oružanog sukoba."[329] Nakon povlačenja JNA sa prostora RBiH, 19. maja 1992. godine, u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „SRJ je pružala VRS-u tri osnovne vrste operativne podrške: logističku podršku, podršku u ljudstvu i obuku. SRJ je obezbijedila znatne količine vojne opreme, goriva i municije VRS-u i da je VRS gotovo u potpunosti ovisio o tom izvoru snabdijevanja. (...) Pored toga, (...) nakon što se JNA zvanično povukla iz BiH i zvanično je osnovan VRS, SRJ je nastavila da pruža podršku oružanim snagama bosanskih Srba tako što je isplaćivala plate i penzije i slala vojnike."[330]

[328] ICTY, *Međupresuda Slobodan Milošević*, paragraf 261.

[329] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 147.

[330] Isto, paragrafi 145. i 146.

VOJNA TAJNA -STROGO POVERLJIVO
ŠIFROVANo-URUČITI ODMAH

KOMANDA 1.KRAJIŠKOG KORPUSA
Str.pov.br. 18/5-29
14.o9. 1992.godine

18/5-29

Stanje popune municijom
informacija.-

IKM-1 -na ličnost komandanta-

Gospodine generale,

Izveštavamo vas da je stanje municije u rezervi 14.PoB vrlo kritično.Lista municije koje u 14.PoB uopšte nema je vrlo široka. Uopšte nemamo artiljerijske i tenkovske municije, te mina za minobacače svih vrsta. Od GŠ VSR smo obavešteni telegramom str.pov.br. 21/12-138 od 12.o9. 1992.godine da je u toku realizacija plana, "izvor"/dotur municije iz SRJ/, ali po tom planu u 14.PoB ništa nije pristiglo. Sve količine koje su pristigle iz SRJ primljene su u OG Doboj.i prema izjavi ppukovnika Cvijića, odmah su podeljene jedinicama.

U ovim uslovima jedini način popune jedinica sa municijom jeste preraspodela izmedju jedinica. U tom cilju smo u više navrata tražili izveštaj o stanju municije kod jedinica.Medjutim, jedinice se oglušuju i ne izveštavaju nas. Ima jedinica koje i prikrivaju stanje. U zadnja nekoliko dana zahtjevi za municijom su obimniji, ali iste ne možemo da realizujemo, niti sa lo procenata.

Obaveštavajući vas o stanju municije , molimo vas da se lično angažujete i K-dantima jedinica naredite da nam dostave tačne podatke o imajućim količinama municije, radi eventualne preraspodjele izmedju jedinica, te da naložite rigoroznu štednju municije, jer očito sva dosadašnja upozorenja nósu dale rezultate.

NAČELNIK TEHNIČKE SLUŽBE
pukovnik
[redacted]ković Dragoljub

ВОЈНА ПОШТА 1001 БАЊА ЛУКА

PRIMLJENO: (dan i mesec) (čas i minut) (potpis)
(broj depeše) (broj telegrama) (br.grupa) (hitnost) [redacted] (br.sl.veze)
OBRAĐENO: 14-09-1992 (dan i mesec) (čas i minut) (potpis)
PREDATO: (dan i mesec) (čas i minut) (potpis)

Stanje popune municijom-informacija[331]

[331] AIIZ, inv. br. 2-5055, Komanda 1. krajiškog korpusa, str. pov. br.18/5-29 od 14.9.1992. godine, *Stanje popune municijom-informacija.*

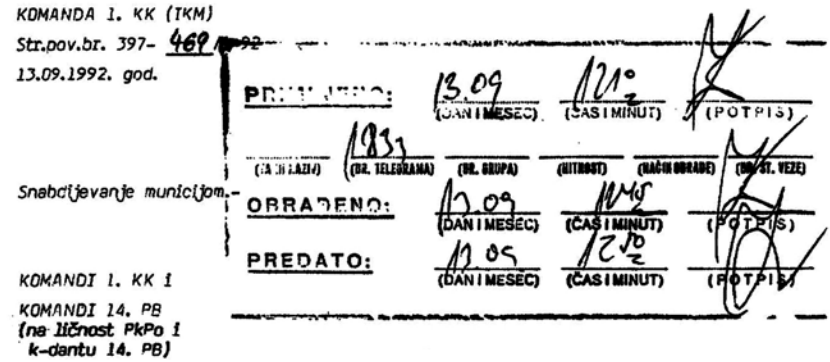

KOMANDA 1. KK (IKM)
Str.pov.br. 397- 469/92
13.09.1992. god.

PRIMLJENO: 13.09 (DAN I MESEC) 121° (ČAS I MINUT) (POTPIS)

(TA NI RAZIV) 1833 (BR. TELEGRAMA) (BR. GRUPA) (HITNOST) (NAČIN OBRADE) (BR. ST. VEZE)

Snabdijevanje municijom.-

OBRADENO: 13.09 (DAN I MESEC) 1245 (ČAS I MINUT) (POTPIS)

PREDATO: 13.09 (DAN I MESEC) 1250 (ČAS I MINUT) (POTPIS)

KOMANDI 1. KK i
KOMANDI 14. PB
(na ličnost PkPo i
k-dantu 14. PB)

Na osnovu akta GŠ VSR Str.pov.br. 220 od 12.09.1992. godine, obavješteni smo da nam je na osnovu dogovora sa GSV SRJ odobrena potrebna količina municije. Po planu "Izvor" 14. POB je počela izuzimanje municije i do danas preuzela 225 tona, a ostatak od 220 tona preuzeće u narednom periodu. Kako baza snabdeva i 2. KK treba na nivou komandi 1. i 2. KRK i 14. POB izvršiti raspodelu primljene municije. Istovremeno sa komandom 2. KRK vidjeti šta imaju od municije na zalihi, a koja im ne treba ili imaju viška. Situacija po pitanju snabdjevanja municijom kod nas u SR je veoma teška, jer nema nijednog proizvodjača municije, a rezerve u SRJ su ograničene, to se preduzimaju mjere da se obezbedi repromatrerijal i počne sa proizvodnjom većih kalibara municije.
Na osnovu postignutog dogovora nabavku municije i goriva u SRJ može vršiti i baza i Korpus, stim da se predstavnik baze ili Korpusa uputi u bazu Pančevo, te tamo dogovori o količinama i mestu utovara. Ovaj dogovor za sada se odnosi na planu "Izvor", a za kasnije ćete biti obavješteni šta i kako dalje raditi.
U buduće u ovou komandu dostavljati Pregled zaliha i šta je pristiglo u toku dana.

NAČELNIK
general-major
Boško Kelečević

Snabdijevanje municijom[332]

[332] AIIZ, inv. br. 2-5054, Komanda 1. KK, str. pov. br. 397-469/92 od 13.9.1992. godine, *Snabdijevanje municijom.*

Ključnu ulogu u organiziranju, opremanju i naoružavanju novoformiranih srpskih jedinica imao je SDSBiH. „Čelnici SDS-a i njegovi aktivisti bili su spona između srbizirane JNA i naoružanog (srpskog) naroda, a formirani krizni štabovi vojnoteritorijalne komande."[333] Proces stvaranja vojnih snaga SDS-a počinje sredinom 1991. godine, kada se formiraju prve srpske vojne jedinice. Ovaj proces imao je podršku JNA i već formiranih srpskih snaga u Republici Hrvatskoj. Glavni zadatak JNA bio je naoružavanje, opremanje i obučavanje srpskih vojnih jedinica. Potvrdu navedenog nalazimo u brojnim dokumentima i drugim dokazima koji jasno ukazuju na ulogu JNA u ovom velikosrpskom projektu. Tako se u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik pominje jedno od svjedočenja: „Svjedok 636 naveo je jedan takav primjer. U martu 1991. tog svjedoka je angažovao SDS i on se priključio grupi od 60 do 80 ljudi čiji je zadatak bio prihvat, obezbjeđenje i podjela oružja JNA iz Hrvatske. Oružje je dovoženo kamionima, u pratnji pripadnika Stanice javne bezbjednosti (dalje: SJB) Drvar, i pohranjeno je u staroj zgradi škole. Članovi te grupe čuvali su oružje 24 sata dnevno. Svjedok 636 lično je vidio Vinka Kondića iz Ključa, Dragana Ivanića iz Bosanskog Petrovca i Simu Drljaču iz SJB-a Prijedor kako u školu dolaze po oružje. Pored toga, čuo je da su u školu po oružje dolazili članovi SDS-a, Vlado Vrkeš, predsjednik SDS-a Sanski Most, i Nedeljko Rašula, predsjednik Skupštine opštine Sanski Most; zatim Miroslav Vještica, poslanik SDS-a iz Bosanske Krupe i kasnije predsjednik lokalnog Kriznog štaba, i Stojan Župljanin, SDS-ov načelnik SJB-a u Banjoj Luci. Te delegacije primao je predsjednik SDS-a u Drvaru Dragan Knežević. Srpski policajci iz SJB-a Drvar obezbjeđivali su zaštitu transportu oružja iz Drvara u druge opštine. Nenad Stevandić, koji je kasnije postao član Kriznog štaba ARK-a i bio vođa jedne paravojne grupe, rekao je jednom prilikom da je rukovodstvo SDS-a donijelo odluku da Drvar bude mjesto odakle će se oružje dopremati do drugih opština."[334] Potvrdu navedenog nalazimo i u pismu načelnika bezbjednosti 10. K JNA Dušana Smiljanića, koji opisuje na koji način je organizovano izvlačenje oružja i druge opreme iz skladišta JNA i njihova podjela srpskom stanovništvu. U pismu se navodi: „U mjesecu julu 1991. godine odlazim na prostor Novog Grada i Banja Luke gde se povezujem sa Župljanin Stojanom, Brđaninom i još nekim licima. U toku ovog meseca organizujem iz skladišta Skradnik dovoženje u SO Čelinac i Drvar preko 20.000 komada raznog naoružanja uključujući MB, bombe, zolje i sa dva b/k municije. Jedan od učesnika ove akcije je i pukovnik Škondrić Milan, sada u RS. Sa napred navedenim licima iz RS organizira se tajna mobilizacija oko 600 pripadnika SDS, VES tenkisti, sa kojima je planirano

[333] S. Jašarević, nav. dj., str. 16.

[334] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 37.

da se ilegalno dovedu u skladište Čerkezovac, a potom bi se prebacili u Jastrebarsko, Zagreb i Dugo Selo (4. okbr i 140 meh. br) kako bi oklopna sredstva iz pomenutih jedinica izvukli na reku Kupu."[335]

Tadašnji vrh JNA je i preko Službe bezbjedosti, koju su u najvećem broju činili Srbi, vršio naoružavanje srpskog stanovništva. U tu svrhu odabirali su oficire iz Službe bezbjednosti koji su bili spremni izvršavati ove *specijalne zadatke*. Jedan od oficira bezbjednosti JNA koji je učestvovao u naoružavanju srpskog stanovništva navodi: „ilegalno se povezujem sa čelnim licima iz SDS na prostor Like, Banije, Korduna i Banja Luke i sa grupom OB (organ bezbjednosti, prim. M.B.) i VP (Vojna policija, prim. M.B.) krajem aprila i početkom maja otpočinjem sa ilegalnim naoružavanjem srpskog naroda iz tadašnjih skladišta, sada ustaških (Otočac, Perušić, Gospić, Sveti Rok i Skradnik), vrbujući naše rukovaoce Srbe iz ovih skladišta. Ova akcija je trajala do početka jula 1991. godine, gde je na ovaj način podeljeno oko 15.000 raznog pešadijskog naoružanja, MB, PA topova 20 mm te veće količine municije (...)."[336]

U svjedočenju pred MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik, jedan od zaštićenih svjedoka naoružavanja srpskog stanovništva svjedočio je o tome. U presudi se navodi: „Svjedok 458 opisao je kako je u septembru 1991. trideset sanduka vojničkih pušaka, mitraljeza i municije, proizvedenih u jednoj fabrici u Srbiji, zaplijenjeno nedaleko od Banje Luke, na jednom poljoprivrednom dobru u vlasništvu Veljka Milankovića, srpskog vođe jedne paravojne grupe koja je terorisala muslimansko stanovništvo. Milanković je rekao da mu je oružje dao 5. korpus JNA, stacioniran u Banjoj Luci, da ga razdijeli Srbima. Lokalne (srpske) vlasti pustile su Milankovića na slobodu bez pokretanja krivičnog postupka."[337]

Naoružavanje srpskog stanovništva na području Bihaća, Bosanske Krupe i drugih mjesta realizirano je preko 10. korpusa JNA sa sjedištem u Bihaću. Tako jedan od aktera naoružavanja pojašnjava kako je preko SDS-a išao proces naoružavanja. On navodi: „Pošto sam od ranije poznavao određene ljude iz SDS iz Bihaća.(...) U dogovoru sa OB (organ bezbjednosti, prim. M.B.), organizujem OB i pojedine starešine iz policije na organiziranom naoružavanju Srba u samom gradu. Ne sećam se ali mislim da je podeljeno oko 5.000 komada raznog pešadijskog naoružanja. Za ovo naoružanje izvor snabdevanja bila je pozadinska baza, na čijem se čelu nalazio pukovnik

[335] AIIZ, inv. br.2-4691, *Pismo pukovnika Dušana Smiljanića, pomoćnika komandanta za bezbjednosno–obavještajne poslove,* GŠ SVK-*a i* GŠ VRS na *ličnost generala R. Mladića, S.p. br. 321-99 od 16.10.1994.*

[336] Isto.

[337] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, fusnota 68, paragraf 38.

Škondrić."[338] Iz iste pozadinske baze vršeno je naoružavanje i srpskog stanovništva Bosanske Krupe. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navodi se: „(...) JNA je sistematski lakim naoružanjem snabdijevala mjesne odbore SDS-a u opštinama Bosanske krajine koje su svojatali bosanski Srbi, kao i srpske paravojne grupe. Podjelu oružja civilima bosanskim Srbima obavljale su mjesne zajednice pod nadzorom SDS-a, uz podršku JNA i lokalne policije. Naoružavanje sela bosanskih Srba bilo je vrlo dobro organizovano i obuhvatalo je upotrebu kamiona, a povremeno čak i helikoptera. JNA je takođe preraspodijelila oružje srpskim jedinicama TO-a na područjima naseljenim pretežno bosanskim Srbima."[339] Izmještanjem skladišta municije iz Donjeg Lapca u Bosanski Petrovac, iz Knina u Bosansko Grahovo, obezbijeđena je logistička podrška novoformiranim srpskim vojnim jedinicama. Značajne količine naoružanja i municije (9.930 cijevi i 200 tona municije) iz „skladišta Rabić kod Dervente prebačene su dijelom u Banju Luku, a dijelom u Ukrinski Lug."[340] Istovremeno je u Bosanski Petrovac predislocirana 530. pozadinska baza iz 5.vojne oblasti, koja je imala zadatak da logistički podržava Štab TO SAO Krajine (Odluka SSNO, str. pov. 683-165)[341] radi efikasnijeg i lakšeg snabdijevanja novoformiranih vojnih i policijskih jedinica.

Iz dostupne arhivske građe bivše JNA i srpske opštine Bosanska Krupa može se pratiti način, vrijeme i nosioci naoružavanja srpskog stanovništva na području opštine Bosanska Krupa. Ovaj proces otpočeo je puno prije početka agresije na Bosansku Krupu. Na prostoru opštine Bosanska Krupa, već krajem 1990. godine, formirane su prve srpske vojne jedinice koje je trebalo naoružati i opremiti MTS-om. Iz navedenog i brojnih drugih dokumenata može se zaključiti da su odabrani kadrovi SDS-a Bosanska Krupa bili glavni nosioci naoružavanja ovih jedinica.

Proces naoružavanja srpskog stanovništva na prostoru opštine Bosanska Krupa započeo je krajem 1990. godine i kontinuirano je tekao i u 1992. godini. U početnom periodu naoružanje su zadužili samo odabrani kadrovima SDS-a, a kasnije i veliki broj građana srpske nacionalnosti. U početku, ovaj proces rađen je u strogoj tajnosti i vršena je podjela pješadijskog naoružanja i municije. Kasnijim vojnim ustrojem jedinica na području opštine Bosanska Krupa dijeljeno je i ostalo naoružanje i oprema. Ovaj proces tekao je u suradnji sa jedinicama JNA. Najveći broj oružja podijeljen je iz skladišta u Drvaru, Bihaću i Bosanskom Petrovcu.

---

[338] AIIZ, inv. br.2-4691, *Pismo pukovnika Dušana Smiljanića, pomoćnika komandanta za bezbjedonosno–obavještajne poslove,* GŠ SVK-*a i* GŠ VRS na *ličnost generala R. Mladića, S.p. br. 321-99 od 16.10.1994.*

[339] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 88.

[340] S. Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu-planiranje, priprema i izvođenje*, nav. dj., str. 106.

[341] Isto, str. 907.

Na koji način je vršeno naoružanje srpskog stanovništva opštine Bosanska Krupa? U pripremi ove studije imali smo priliku obaviti razgovore sa osobama koje su imale saznanje o podjeli oružja stanovništvu srpske nacionalnosti. Skoro na identičan način vršena je podjela oružja na čitavom prostoru Bosanske krajine. Odabrani kadrovi SDS-a i JNA preuzimali su oružje iz skladišta JNA i tokom večernjih sati u vozilima sa civilnim registarskim oznakama dovozili u kuće onih kojima su dijelili. Uz oružje je dijeljena i određena količina municije. Jedan broj tog naoružanja bio je evidentiran na taj način da su vođene određene evidencije kome je naoružanje podijeljeno.[342] Bilo je slučajeva da su pojedinci odbijali primiti naoružanje, ali bi onda bili izloženi različitim pritiscima, ucjenama i prijetnjama. Kao jedan od izvora naoružanja srpskog stanovništva Bosanske Krupe bio je odlazak u rezervne jedinice JNA. Tako se u presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali navodi: „(...) Svjedokova grupa imala je automatsko naoružanje koje su zadužili na vojnim vježbama, održavanim na aerodromu Željava u Bihaću."[343] Svakako treba istaknuti činjenicu da se jedan broj građana srpske nacionalnosti s područja opštine Bosanska Krupa već 1991. godine odazvao na mobilizaciju i učestvovao na ratištima u Republici Hrvatskoj, otkud je donio značajne količine naoružanja i municije. U selima nastanjenim srpskim stanovništvom, 1991. i početkom 1992. godine svakodnevno se mogla čuti pucnjava iz pješadijskog naoružanja, što potvrđuje činjenice o njegovom posjedovanju. Radi toga je komandant Kriznog štaba srpske opštine Bosanska Krupa Gojko Kličković izdao naredbu o zabrani upotrebe oružja broj 3/91 od 23.12. 1991. godine.[344]

Naoružanje formiranih jedinica TO srpske opštine Bosanska Krupa direktno je išlo iz skladišta JNA. Zahtjeve za naoružavanje slao je IO srpske opštine Bosanska Krupa[345], a slao ih je Komandi 10. korpusa JNA[346] i 530. pozadinskoj bazi (dalje: 530. pob), koji su prosljeđivani na odobrenje Komandi 2. vojne oblasti (dalje: 2. VO).[347] Iz zahtjeva IO srpske opštine Bosanska Krupa broj 21/92 od 10. marta 1992. godine, koji je poslat Vojnoj pošti 1754 (dalje: VP 1754) Bosanski Petrovac, vidljivo je da se traži naoružanje, municija, uniforme i druga oprema. U zahtjevu se traži 1.770 pušaka i mitraljeza,

[342] M. Begić, *U opsadi 1.201 dan–sigurna zona UN-a Bihać*, nav. dj., str., 128.

[343] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 82.

[344] AIIZ, inv. br. 2-5007, *Naredba o zabrani upotrebe oružja broj 3/91 od 23.12. 1991. godine.*

[345] AIIZ, inv. br. 2-5008, *Zahtjev za naoružanje TO broj 21/92 od 10.3.1992. godine VP 1754 Bosanski Petrovac*.

[346] AIIZ, inv. br. 2-5201, *Mišljenje 10. korpusa JNA o odobrenju MTS-a srpskoj opštini Bosanska Krupa.*

[347] AIIZ, inv. br. 2-5009, *Odobrenja za naoružavanje Teritorijalne odbrane srpske opštine Bosanska Krupa, str. pov. br. 31/104-40-1, od 24. aprila 1992. godine.*

minobacači 120 i 80 mm (dalje: MB 120 i 80 mm), bestrzajni topovi 82 mm (dalje: BsT 82 mm), potivavionski topovi 20/3 i protivavionski mitraljezi 12,7 mm (dalje: PAT 20/3 i PAM 12,7 mm) i druga MTS. Posebno je izražen zahtjev za pješadijsku municiju, minobacačke i tromblonske mine. U zahtjevu se naglašava potreba za što kvalitetnijim naoružavanjem TO srpske opštine Bosanska Krupa.[348] Potvrdnost direktnog naoružavanja jedinica TO srpske opštine Bosanska Krupa od strane JNA nalazimo u dokumentu Komande 10. korpusa JNA, str. pov. br. 19/81-442, od 23.aprila 1992. godine upućenog Komandi 2. VO, gdje se navodi: „srpska opština Bosanska Krupa obratila se k-di 530. pob i 10. k za pomoć u formiranju jedinica to (TO) i njihovo obezbjeđenje intendantskim i tehničkim ms (prvenstveno naoružanje i municija). Imajući u vidu naređenje saveznog sekretara za narodnu odbranu str. pov. br. 359-1 od 21. 2. 1992. godine i trenutnu političku situaciju na teritoriji ove opštine, ***mišljenja sam da im treba odobriti određena ms koja bi izdala 530. pob***."[349] Odmah po dobijanju navedenog akta, komandant 2. VO ***vrlo hitno*** naređuje 530. pob (naslovljavajući akt *na ličnost komandanta*) da: „imajući u vidu hitnost realizacije zadataka na formiranju jedinica TO srpske opštine Bosanska Krupa, a u skladu sa Naređenjem Saveznog sekretara za NO str. pov. br. 359-1 od 21. 2. 1992. godine, iz viškova u jedinicama 10. Korpusa i raspoloživih rezervi u 530. PoB ***izdati naoružanje, municiju i opremu*** za novoformirane jedinice TO SO Bosanska Krupa."[350] Kao jedan od izvora za snabdijevanje jedinica TO srpske opštine Bosanska Krupa, bila je i Komanda 5. korpusa JNA. Potvrdnost navedenog nalazimo u aktu 1. krajiškog korpusa str. pov. br. 18-168/1, od 18. augusta 1992. godine, upućenog Glavnom štabu VRS pod nazivom ***Pregled izdatog naoružanja.***[351] Iz navedenog priloga vidljivo je da je izdato 1.543 komada različitih pušaka i puškomitraljeza.

Iz navedene dokumentacije može se zaključiti da je proces naoružavanja srpskih jedinica na području opštine Bosanska Krupa išao direktno od najviših komandnih struktura JNA. Iz dokumenata koje objavljujemo u ovoj knjizi može se pratiti proces naoružavanja srpskih jedinica na prostoru opštine Bosanska Krupa. Ono što je vidljivo iz priloženih faksimila dokumenata jasno ukazuje na činjenice da su jedinice JNA i njena skladišta bili glavni izvori snabdijevanja i naoružavanja srpskog stanovništva i novoformiranjih srpskih vojnih jedinica na prostoru opštine Bosanska Krupa.

---

[348] AIIZ, inv. br. 2-5008, *Zahtjev za naoružanje TO broj 21/92, od 10.3.1992. godine VP 1754 Bosanski Petrovac*.

[349] AIIZ, inv. br. 2-5201, *Mišljenje pomoćnika komandanta za pozadinu 10. korpusa JNA o odobrenju MTS-a srpskoj opštini Bosanska Krupa.*

[350] Isto.

[351] AIIZ. inv. br. 2-5010, *Pregled izdatog naoružanja i opreme jedinicama i štabovima iz 5. korpusa JNA*.

На основу члана 82. Статута Српске општине Босанска Крупа, члана 23. Пословника о раду Извршног одбора и Упутства о организовању и дјеловању српског народа БиХ у ванредним околностима, д о н о с и м:

Н А Р Е Д Б У
О ЗАБРАНИ УПОТРЕБЕ ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА

I

Забрањује се употреба, пуцање и ношење ватреног оружја на терену Српске општине Босанска Крупа.

II

Овлашћује се Одјељење Станице јавне безбједности у Јасеници да врши контролу, одузима оружје и изриче друге законом прописане мјере.

III

Ова наредба ступа на снагу даном доношења.

IV

О извршењу исте задужује се Кризни штаб.

Б р о ј: 3/91.
Бос.Крупа,23.12.1991.

КОМАНДАНТ
КРИЗНОГ ШТАБА
Мачковић Бојко с.р.

Naredbu o zabrani upotrebe oružja broj 3/91 od 23.12. 1991. godine[352]

---

[352] AIIZ, inv. br. 2-5007, *Naredba o zabrani upotrebe oružja broj 3/91 od 23.12. 1991. godine.*

Социјалистичка Република Босна и Херцеговина
СКУПШТИНА СРПСКЕ ОПШТИНЕ БОСАНСКА КРУПА
- И з в р ш н и о д б о р -

Број: 01 /92
Бос. Крупа, 10.03.1992. године

ВП 1754

БОСАНСКИ ПЕТРОВАЦ

ПРЕДМЕТ: Захтјев за наоружавање ТО.

У складу са потребама достављамо вам преглед наоружања за Територијалну одбрану Српске општине Босанска Крупа.

1.	МБ 120 мм	12 ком
2.	МБ 60 мм	12 "
3.	БсТ 82 мм	6 "
4.	ПАТ 20/3	10 "
5.	ПАМ 12,7 мм	20 "
6.	ОСА	40 "
7.	ЗОЉА	400 "
8.	РОБ	4.000 "

1.	ПАП	1.000 ком
2.	АП	600 "
3.	ПМ М-72	60 "
4.	ПМ М-53	40 "
5.	Постоље М-52	40 "
6.	ПМ М-84	40 "
7.	СнП	30 "
8.	Пиштољ 7,62	40 "
9.	Пиштољ 7,65	40 "
10.	АПи	10 "
11.	Сигнални пиштољ са муницијом	8 "

- 2 -

1.	Покретна кухиња	10 ком
2.	Агрегат	10 "
3.	Радио станица	10 "
4.	Самари	40 "
5.	Носила	60 "
6.	Униформи комплет	600 "

1.	Муниција 7,62 мм	400 сандука
2.	" 7,9 мм Снајперска	10 "
3.	" 7,9 мм	200 "
4.	" 7,62 мм	50 "
5.	" 7,65 мм	5 "
6.	Мине МБ 120 мм	360 "
7.	" 80 мм	360 "
8.	Зрно за БоТ	600 зрна
9.	Тромблонске мине кумулативне	600 ком
10.	" тренутне	1.000 "
11.	Мине за РБ	150 сандука
12.	РОБ	4.000 комада

Наведена средства су нам потребна за што квалитетније наоружавање ТО Српске општине Босанска Крупа.

ПРЕДСЈЕДНИК ИО СО
БОСАНСКА КРУПА
Мијачковић Гојко

Zahtjev za naoružanje TO broj 21/92 od 10.3.1992. godine VP 1754 Bosanski Petrovac[353]

[353] AIIZ, inv. br. 2-5008, *Zahtjev za naoružanje TO broj 21/92 od 10.3.1992. godine VP 1754 Bosanski Petrovac*.

PKPO
Sredstva treba odobrit. Pripremu akt koji u potpisu Komandant

31/103-4c
92

komanda 10. korpusa
str pov. br. 19/81-442
od 23. 04. 1992. godine

komandi 2. vojne oblasti

srpska opstina bosanska krupa obratila se k-di 530. pob i 10. k za pomoc u formiranju jedinica to i njihovo obezbedjenje intedantskim i tehnickim ms (prvenstveno naoruzanje i municija).

imajuci u vidu naredjenje saveznog sekretara za narodnu odbranu str. pov. br. 359-1 od 21. 02. 1992. godine kao i trenutnu političku situaciju na teritoriji ove opstine. misljenja smo da im treba odobriti odredjena ms koja bi izdala 530. pob.

pomocnik komandanta
za pozadinu
p u k o v n i k
borić grujo

PRIMLJENO: 230492 1445 (dan i mesec) (čas i minut) (p o t p i s)
17524 200 (br. telegrama) (br. grupa) (hitnost) (sadrzaj)
OBRAĐENO: 230492 14,50 (dan i mesec) (čas i minut) (p o t p i s)
PREDATO: (dan i mesec) (čas i minut) (p o t p i s)

Mišljenje pomoćnika komandanta za pozadinu 10. korpusa JNA o odobrenju MTS srpskoj opštini Bosanska Krupa[354]

[354] *AIIZ, inv. br.* 2-5201, *Mišljenje 10. korpusa JNA o odobravanju MTS-a srpskoj opštini Bosanska Krupa.*

KOMANDA 2. VOJNE OBLASTI
Str. pov. br. 31/104-40-1
24. April 1992. godine

VRLO HITNO

KOMANDI 10. KORPUSA
KOMANDI 530. PoB - na ličnost komandanta

Veza: Telegram Komande 10. Korpusa str. pov. br. 19/81-442 od 23.04.1992. godine.

Imajući u vidu hitnost realizacije zadatka na formiranju jedinica TO Srpske opštine Bosanska Krupa, a u skladu sa Naredjenjem Saveznog sekretara za NO str. pov. broj 359-1 od 21.02.1992. godine iz viškova u jedinicama 10. Korpusa i raspoloživih rezervi u 530. PoB izdati naoružanje, municiju i opremu za novoformirane jedinice TO SO Bosanska Krupa.

Nedostajuća sredstva telegramom tražiti od TU SSNO sa pozivom na Naredjenje Načelnika GŠ OS SFRJ pov. broj 2268-1 od 30.12.1991. godine i moju saglasnost.

K O M A N D A N T
general-pukovnik
Milutin Kukanjac

PRIMLJENO: 250492 (dan i mesec) 11.10 (čas i minut) (p o t p i s)
18003 (tajni naziv) - (br. telegrama) 200 (br. grupa) (hitnost) (br. st. veza)
OBRAĐENO: 250492 (dan i mesec) 11.50 (čas i minut) (p o t p i s)
PREDATO: 250492 (dan i mesec) 12.00 (čas i minut) (p o t p i s)

Odobrenje za naoružavanje Teritorijalne odbrane srpske opštine Bosanska Krupa[355]

[355] AIIZ, inv. br. 2-5009, *Odobrenje za naoružavanje Teritorijalne odbrane srpske opštine Bosanska Krupa, str. pov. br. 31/104-40-1, od 24. aprila 1992. godine.*

KOMANDA 1.KRAJIŠKOG KORPUSA
Str.pov.blr. 18-168/1
31.o8. 1992.godine

VOJNA TAJNA
STROGO POVERLJIVO

Pregled izdatog
naoružanja,dostavlja.-

ŠG VOJSKE SRPSKE REPUBLIKE

U vezi vašeg naredjenja str.pov.br. 21/15-41 od 25.o8. 1992.godine u prilogu akta vam dostavljamo pregled izdatog naoružanja i opreme jedinicama i štabovima TO odnosno strukturama van OS od početka aktivnosti na zaštiti srpskog naroda od genocida u Hrvatskoj i srpskoj republici.

Navedeno naoružanje i oprema je izdavana po reversima i još uvek se knjigovodstveno vodi kod jedinica 1. Krajiškog korpusa koje su izdavale naoružanje, te vas molimo da nam date vaš stav po ovom pitanju.

Prilog:
- pregled izdatog naoružanja i opreme.

DJ/MK

KOMANDANT
general-major
Momir Talić

P R E G L E D

izdatog naoružanja i opreme štabovima i jedinicama TO iz 5. Korpusa

Red.br.	VRSTA TMS / STO i JEDINICE TO	STO Okučani	STO Kostajnica	STO Glina	STO Sisak	STO Dvor/Una	STO Prnjavor	STO Petrinja	Brig.TO Bos.Krupa	STO Omarska	STO San.Most	STO Laktaši	STO Celinac	STO Bos.Gradiška	OkSTO B.Luka	SUP Banja Luka	Div.odred Banja Luka	STO Zapad. Slavonija	STO Bos.Novi	STO Laktaši	Ostali korisnici JNA	SVEGA
	Pištolj 7,62 mm	111	5							3		6					5	67			11	208
	Pištolj 7,65 mm automat.	24	5	1							5	10				5	20	97			8	175
	Pištolj 7,65 mm M-70								25									1				26
	Puška 7,62 mm automat.	310	272	12		20	95		65	35	60	230	70	30	63		160	581			112	2.315
	PAP 7,62 mm	900	80	30	30	3	585		460	20	350	15		528	30		100	1491	90		535	5.065
	Automat 7,62 mm M49/57								50	4	150	6										210
	Mitraljez 7,62 mm M-84	5															4	11			3	23
	Puška 7,9 mm M-48	230	200			7	121	200	905		15			30					110		170	1985
	PM 7,9 mm M-53	22	6		2		14		55			10	5	10			18	12	6		35	196
	Puška 7,9 mm snajper	6	21	4	5				8		2	1		3			12	28			8	98
	Pištolj 26 mm signalni											5					2	7				15
	PM 7,62 mm M-72	52	38	6						8	34	12		18	30		18	56	5		38	316
	RB M-57	56	40		6		20		80	4	23						4	109	18		24	384
	RBR 90 mm "osa"	8									4						4	52				68
	RBR 64 mm "zolja"	148	60	24		60	7				8							160				467
	MB 60 mm					2												10				12
	MB 82 mm		8						4									20			6	38
	MB 120 mm		6		2				4													12
	BsT 82 mm		10		4				4									8				26
	Top 76 mm B1				2																	2
	RUP-3																1					1
	ZM M1																100	10				110
	Busola ručna M-53																4				5	9
	Busola lakog tipa	1																				1
	Kurvimetar																				1	1
	Ručni dvogled 7x40	1	1														4				5	11
	Dvogled pasivni 4x60	2	1																			3
	Šlem vojnički	488				216									408		111	192		1	50	1.465
	Maskirno odelo ljetnje	100							20								18					138
	Fišeklija jednodelna																	782			5	787
	Ašovčić sklapajući																	386				386
	Bačva za gorivo 200 litar		24					15														

[356] AIIZ. inv. br. 2-5010, *Pregled izdatog naoružanja i opreme jedinicama i štabovima iz 5. korpusa JNA*.

III.2. FORMIRANJE SRPSKE POLICIJE NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Uporedo sa političkim pripremama za proglašenje Skupštine srpskog naroda u BiH, 1991. godine, SDS je počeo proces paralelnog formiranja srpskih policijskih jedinica u SRBiH. Nosioci ovih aktivnosti bili su odani kadrovi SDS-a unutar policijskih struktura SRBiH. Predsjedništvo SRBiH donijelo je, 19. septembra 1991. godine, odluku o stavljanju rezervnih policijskih snaga na području SRBiH u funkciju. Nakon mobilizacije rezervnog sastava, broj policajaca znatno se povećao. Ova odluka bila je idealna prilika SDS-u da instalira značajan broj svojih kadrova unutar policijskih struktura u SRBiH. Nakon izbora, „tri stranke su među sobom podijelile najviše položaje u Ministarstvu unutrašnjih poslova (dalje: MUP), koje je imalo kontrolu nad policijom. Alija Delimustafić (SDA) postao je ministar unutrašnjih poslova, Vitomir Žepinić (SDS) zamjenik ministra, Avdo Hebib (SDA) pomoćnik ministra za policijske poslove, a Momčilo Mandić (SDS) pomoćnik ministra za suzbijanje i otkrivanje kriminaliteta. Osnova regionalne organizacije MUP-a Bosne i Hercegovine bili su devet centara službi bezbjednosti (dalje: CSB) smještenih u Bihaću, Banjoj Luci, Doboju, Tuzli, Livnu, Mostaru, Zenici, Sarajevu i Goraždu. U tri centra, najviše funkcije dodijeljene su SDS-u.[357]

U prvim mjesecima 1992. godine, pripreme za uspostavu srpskog Ministarstva unutrašnjih poslova (dalje: MUP-a) obavili su čelnici SDS-a i odabrani srpski kadrovi iz MUP-a SRBiH. Sastanak srpskih funkcionera iz MUP-a SRBiH održan je 11. februara 1992. godine u Banjoj Luci i na tom sastanku je dogovoreno formiranje MUP-a RS. Dogovoreno je formiranje srpske policije na svim nivoima (opštinskom, regionalnom i republičkom nivou).[358] Skupština Srpske Republike BiH je na sjednici održanoj 28. februara 1992. godine donijela Zakon o unutrašnjim poslovima.[359] U presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik navodi se: „Dana 24. marta skupština bosanskih Srba naložila je Ministarskom savjetu da pripremi operativni plan ***preuzimanja vlasti, odnosno uspostavljanja vlasti u Srpskoj Republici Bosni i Hercegovini u oblastima unutrašnjih poslova*** i da ga 27. marta dostavi Skupštini.“[360] Prvi ministar MUP-a u okviru Ministarskog savjeta Skupštine srpskog naroda u BiH bio je Vitomir Žepinić. Momčilo Mandić je 31. marta proglasio formiranje

[357] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 30.

[358] ICTY, Predmet br. IT -08-91-PT, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Druga izmijenjena i objedinjena optužnica Mićo Stanišić i Stojan Župljanin (dalje: ICTY, *Optužnica Mićo Stanišić i Stojan Župljanin*), paragraf 55.

[359] *Zakon o unutrašnjim poslovima* , Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 4, od 27. marta 1992, str. 74-88.

[360] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 236.

MUP-a Srpske republike BiH, za ministra je imenovan Mićo Stanišić. Zakonom je predviđeno formiranje Ministarstva sa sjedištem u Sarajevu i pet centara službi bezbjednosti.

Unutar CSB-a, za svaku opštinu formirane su stanice javne bezbjednosti (dalje: SJB). Ovim neustavnim zakonom bilo je predviđeno da se danom stupanja na snagu istog ukidaju i prestaju s radom sve policijske strukture MUP-a SRBiH na teritoriji samoproglašene Srpske republike BiH. Istovremeno, jedan broj policijskih kadrova nesrpske nacionalnosti, koji se zatekao u novofomiranim policijskim strukturama, otpušten je ili je od njih traženo da polože zakletvu Srpskoj republici BiH. Skoro svi Bošnjaci i Hrvati napustili su MUP Srpske republike BiH, a krajem juna 1992. godine u MUP-u Srpske republike BiH ostalo je samo šest osoba nesrpske nacionalnosti. Od samog osnivanja, MUP je surađivao i imao pomoć od MUP-a Srbije. Navedeno je potvrđeno i u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik: „Na početku svog rada, MUP bosanskih Srba sarađivao je sa snagama Republike Srbije, koje su mu i pomagale. Izvještaji savezne (jugoslovenske) Službe državne bezbjednosti u martu 1992. potvrdili su zvaničnu saradnju saveznog SUP-a u Beogradu i policije bosanskih Srba u preuzimanju i održavanju vlasti na područjima na koja su bosanski Srbi polagali pravo u Bosni i Hercegovini. Plan saradnje obuhvatao je raspoređivanje pripadnika MUP-a Srbije i saveznog SUP-a u Bosni i Hercegovini. Pored toga, u martu i aprilu 1992. savezni SUP je helikopterima JNA MUP-u bosanskih Srba na Palama i u Banjoj Luci slao oružje i vojnu opremu."[361] Na 11. sjednici Skupštine Srpske republike BiH, 18. marta 1992. godine, Miroslav Vještica, poslanik iz Bosanske Krupe, govoreći o formiranju srpskog MUP-a i narodne odbrane, izjavio je: „Moramo zauzeti sve svoje srpske teritorije, fizički, sa svojom teritorijalnom odbranom, svojom srpskom milicijom."[362]

Pripreme jedinica srpskog MUP-a za predstojeće borbene aktivnosti počele su opremanjem i naoružavanjem oružjem različitih kalibara, uključujući oruđa za podršku (minobacači 120 mm), protuavionske topove, oklopna vozila, helikoptere. Potpunu komandnu kontrolu nad jedinicama policije u sastavu CSB Banja Luka imao je Stojan Župljanin. Potvrdu navedenog imamo u optužnici MKSJ u predmetu Mićo Stanišić i Stojan Župljanin, gdje se navodi: „(...).b) izdavanjem naređenja, komandovanjem i upravljanjem nad pripadnicima i službenicima MUP-a RS koji su djelovali u koordinaciji s kriznim štabovima, VRS-om i drugim srpskim snagama na ostvarenju cilja UZP-a; c) učešćem u formiranju, finansiranju, snabdijevanju i pružanju podrške specijalnim jedinicama u opštinama u ARK-u koje su bile angažovane na provođenju cilja UZP-a ili koje su učestvovale u izvršenju zločina koji se navode u ovoj Optužnici."[363]

---

[361] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 240.

[362] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 72, fusnota 134.

[363] ICTY, *Optužnica Mićo Stanišić i Stojan Župljanin*, paragraf 12.

U *Izveštaju o analizi rada SJB u 1992. godini na području CSB Banja Lukanavodi se:* „Značajnu ulogu u organizovanju, naoružavanju, a potom i u neposrednim oružanim sukobima imali su radnici OUP-a (pr. autora: Organ unutrašnjih poslova), koji su, naročito u prvim mjesecima, bili jedina organizovana i naoružana formacija koja je, u saradnji sa časnim pripadnicima JNA i naoružanim građanima, pružila otpor islamskim fundamentalistima. Zahvaljujući tome, sa relativno malim ukupnim brojem žrtava oslobođene su opštine Krupa na Uni, Novi Grad, Prijedor, Kupres, Donji Vakuf, Jajce, Ključ, Sanski Most, Kotor-Varoš, te odbijeni napadi na opštine Mrkonjić-Grad, Kneževo, Teslić, Petrovac, Grahovo i zadržano pod srpskom kontrolom oko 60 % teritorije bivše opštine Bihać. Radnici OUP-a su u svojim opštinama aktivno učestvovali u oružanim sukobima, a CSB je koordinirao aktivnosti i kao pomoć ugroženim opštinama upućivao jedinice formirane od pripadnika OUP-a iz opština u kojima nije bilo oružanih sukoba, tako da se može konstatovati da su skoro svi radnici CSB-a Banja Luka učestvovali u neposrednim borbenim dejstvima i stvaranju Republike Srpske. Navedeni pokazatelji dovoljno ilustriraju činjenicu da su radnici unutrašnjih poslova shvatili da je ovo borba za stvaranje države srpskog naroda i za ostvarivanje toga cilja su uložili svoje sposobnosti prihvatajući Program SDS-a, iako najveći broj nije član nijedne političke stranke."[364] Na osnovu odluke Kriznog štaba ARK-a, u CSB-u Banja Luka formiran je Odred specijalne policije.[365] Pored opštinskih organa, formirana je Srpska milicija i Štab TO Srpske opštine Bosanska Krupa.[366]

Formiranje srpske milicije na području opštine Bosanska Krupa počelo je nakon privođenja i zadržavanja Milana Martića i njegove pratnje u Bosanskoj Otoci. Skoro svi milicajci srpske nacionalnosti napuštaju svoja radna mjesta u SJB Bosanska Krupa i u staničnom odjeljenju Jasenica formiraju paralelnu milicijsku strukturu. „Te noći se iz stanice milicije u Bosanskoj Krupi izdvojio milicijski sastav srpske nacionalnosti (21 milicioner) koji su u Srpskoj Jasenici formirali srpsku Stanicu milicije."[367] U presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali o formiranju srpke policije, navedeno je: „(...) je od komandira stanice, Stupar Lazara, zatražio obrazloženje, na što mu je odgovoreno da je *formirana srpska policija i srpska opština Bosanska Krupa*, a nedugo potom predlagana je i podjela samog grada."[368]

[364] *Izveštaj o analizi rada SJB u 1992. godini na području CSB Banja Luka od 22.3.1993. godine, objavljeno u:* M. Begić, *Genocid u Ključu,* nav. dj., str. 102.

[365] AIIZ, inv. br. 2-4987, *Odluka o formiranju Odreda milicije za posebne namjene.*

[366] AIIZ, inv. br. Republika Srpska, Skupština opštine Krupa na Uni, *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* Krupa na Uni, april 1993. godine, str. 2.

[367] Bejdo Felić, *Peti korpus*, Ljiljan, Sarajevo , 2002, str. 59.

[368] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 40.

СРПСКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
СКУПШТИНА АУТОНОМНЕ РЕГИЈЕ КРАЈИНА
БАЊАЛУКА

Број:
Дана, 27.04.1992.године

На основу члана 144. Устава Српске Републике Босне и Херцеговине, члана 30. став 1. закона о унутрашњим пословима и члана 17. Статута Аутономне регије Крајина, Скупштина Аутономне регије Крајина на сједници одржаној 17.04.1992. године, донијела је

О Д Л У К У
о формирању Одреда милиције за посебне намјене

I

Формира се Одред милиције за посебне намјене у оквиру Центра службе безбједности Бањалука.

II

Одред броји 157 (+ 5) припадника (миличионера и старјешина).

Формацију јединице и критерије за попуну прописаће начелник Центра службе безбједности Бањалука.

У случају потребе, Одред ће бројати већи број припадника резервног састава.

III

Одред ће чинити припадници активног и резервног састава милиције.

IV

Ова Одлука ступа на снагу даном доношења, а за њену реализацију задужује се начелник Центра службе безбједности Бањалука.

ПРЕДСЈЕДНИК
Скупштине

Odluka ARK-a o formiranju Odreda milicije za posebne namjene[369]

[369] AIIZ, inv. br. 2-4987, *Odluka o formiranju Odreda milicije za posebne namjene.*

Na 11. sjednici Skupštine srpskog naroda u BiH, održanoj 18. marta 1992. godine „(...) Miroslav Vještica, delegat SDS-a iz Bosanske Krupe, rekao je da je osnivanje MUP-a bosanskih Srba preduslov da bosanski Srbi preuzmu kontrolu nad *njihovim područjima.*"[370]

Na koji način će funkcionisati i na osnovu koje zakonske regulative će raditi SJB srpske opštine Bosanska Krupa navedeno je u članu 14. *Odluke o organizovanju i načinu rada srpske opštine Bosanska Krupa u ratnim uslovima*, gdje se navodi da će SJB srpske opštine Bosanska Krupa u ratnim uslovima raditi u skladu sa Zakonom o unutrašnjim poslovima Srpske republike Bosne i Hercegovine.[371]

Izvršni odbor srpske opštine Bosanska Krupa je, 23. 12. 1991. godine, podnio Skupštini Srpske republike BiH *Inicijativu za formiranje SJB na području srpske opštine Bosanka Krupa.* U tačci 1. ove *Inicijative* navedeno je da bi SJB srpske opštine Bosanska Krupa bila organizaciona jedinica u okviru CSB Banja Luka i pokrivala bi cjelokupno područje–teritoriju srpske opštine Bosanska Krupa.[372] Iz ovoga je vidljivo da se ovom *Inicijativom* derogira postojeći CSB Bihać, u čijem se sastavu nalazila SJB Bosanska Krupa. Zapravo, ovim se potvrđuje da su predstavnici srpske opštine Bosanska Krupa postupili po *Uputstvu o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u BiH u vanrednim okolnostima*. Naime, u varijanti B navedenog *Uputstva*, u članu 5. navedeno je: „izvršiti pripremne radnje za formiranje opštinskih državnih organa /izvršni odbor, organa uprave, suda za prekršaje, stanice javne bezbjednosti i dr./ (...)."[373] Istovremeno, u članu 8. navedeno je: „izvršiti procjenu potrebnog broja pripadnika aktivnog i rezervnog sastava milicije, jedinica TO, jedinica civilne zaštite i u skladu sa tim izvršiti njihovu popunu i preduzeti sve druge potrebne radnje i njihove aktivnosti u skladu sa razvojem situacije."[374] Samo četiri dana nakon donošenja navedenog Uputstva, dana 23. decembra 1991. godine, IO srpske opštine Bosanska Krupa pokrenuo je *Inicijativu za formiranje SJB na području srpske opštine Bosanka Krupa.* U *Inicijativi* kao osnov za formiranje SJB srpske opštine Bosanska Krupa naveden je referendum za formiranje srpske opštine Bosanska Krupa.

---

[370] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 235.

[371] AIIZ, inv. br. 2-5012, *Odluka o organizovanju i načinu rada srpske opštine Bosanska Krupa u ratnim uslovima.*

[372] AIIZ, inv. br. 2-5065, *Inicijativa IO srpske opštine Bosanska Krupa br. 1/01 od 23.12.1991. godine u vezi formiranja SJB za područje srpske opštine Bosanska Krupa.*

[373] AIIZ, inv. br. 2-4979, *SDS -Glavni odbor, strogo povjerljivo, primjerak 0-95, 19. 12.1991. godine, Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima,* str. 6.

[374] Isto, str. 7.

На основу члана 82. Статута Српске општине Босанска Крупа, члана 23. Пословника Извршног одбора Скупштине Српске општине и Упутства о организовању и дјеловању српског народа БиХ у ванредним околностима, д о н о с и м:

Н А Р Е Д Б У
О АКТИВИРАЊУ РЕЗЕРВНОГ САСТАВА МИЛИЦИЈЕ

I

Извршити активирање резервног састава милиције Одјељења станице јавне безбједности у Јасеници ради контроле путних праваца према Радићу, Врамској, Арапуши и свињогојској фарми.

II

Овлашћује се Одјељење станице јавне безбједности у Јасеници да врши контролу и предузима друго мјере.

III

Ова Наредба ступа на снагу даном доношења.

IV

О извршењу ова Наредба задужује се Кризни штаб.

Број: 9/91.
Бос.Крупа,30.12.1991.

КОМАНДАНТ
КРИЗНОГ ШТАБА
Илићковић Гојко

Naredba o aktiviranju rezervnog sastava policije broj 9/91 od 30.12. 1991. godine[375]

[375] AIIZ, inv. br. 2-5011, *Naredba o aktiviranju rezervnog sastava policije broj 9/91 od 30.12. 1991. godine.*

Социјалистичка Република Босна и Херцеговина
СКУПШТИНА СРПСКЕ ОПШТИНЕ БОСАНСКА КРУПА
И З В Р Ш Н И О Д Б О Р
Број: 1/01.
Дана, 23.12.1991.

МИНИСТАРСТВУ ЗА УНУТРАШЊЕ ПОСЛОВЕ Би Х

С А Р А Ј Е В О

- Центру служби безбједности -

Б А Њ А Л У К А

На основу Одлуке о проглашењу Српске општине Босанска Крупа, утврђене организације и дјелокруга органа управе и државних органа, Елабората о друштвено-економској оправданости оснивања Српске општине Босанска Крупа, а у складу са чланом 32. Закона о унутрашњим пословима (Службени лист СРБиХ", бр.18/90), Извршни одбор Скупштине Српске општине Босанск Крупа на сједници одржаној дана 17.12.1991. године покреће следећу:

И Н И Ц И Ј А Т И В У

у вези са формирањем Станице јавне безбједности за подручје Српске општине Босанска Крупа

1. Покреће се иницијатива да се за подручје Српске општине Босанска Крупа формира Станица јавне безбједности као организационе јединице у саставу Центра служби безбједности Бања Лука.

Станица јавне безбједности из предходне тачке покривала би цјелокупно подручје - територију Српске општине Босанска Крупа и вршила би послове и задатке јавне безбједности у складу са Уставом СФРЈ, Уставом СРБиХ и Законом о унутрашњим пословима.

2. За реализацију тачке 1 ове Иницијативе потребно је извршити измјене члана 28. став 1. Закона о унутрашњим пословима и члана _____ Правилника о унутрашњој организацији и система-

тизацији послова и задатака Министарства унутрашњих послова СРБиХ.

3. Иницијатива за образовање Станице јавне безбједности из тачке 1. је саставни дио иницијативе влади СРБиХ за признавање Српске општине Босанска Крупа формиране вољом српског народа изражене на референдуму одржаном 9. и 10. новембра 1991. године.

Министарство за унутрашње послове СРБиХ је у складу са тачком 2. ове иницијативе у обавези да исту размотри и покрене поступак пројене закона и правилника, те подносиоца иницијативе обавјести о свом мишљењу.

О б р а з л о ж е њ е

- На основу расписаног и одржаног референдума српски народ са подручја општине Бос. Крупа се дана 9. и 10. новембра 1991. године опредјелио а Српска скупштина општине Босанска Крупа на сједници одржаној дана 11.12.1991. године, донијела Одлуку о проглашењу Српске општине Босанска Крупа.

Према наведеној одлуци а на основу усвојеног Елабората о друштвено-економској оправданости оснивања нове општине и издвајања из постојеће општине Босанска Крупа Српску општину Босанска Крупа сачињавају насељена мјеста: Бањани, Баштра, Бенаковац, дио градског насеља Босанска Крупа (као административно сједиште), дио насеља Добро Село, Доња Суваја, Доњи Дубовик, Доњи Петровићи, дио насеља Дренова Главица, Горњи, Горња Суваја, Горњи Бушевић, Горњи Петровићи, Гудевац, Хашани, Ивањска, Јасеница, дио насеља Љусина, Мали Дубовик, Мали Радић, Осредак, Перна, дио насеља Пиштелине, дио насеља Поткалиње, Пучевић, Средњи Бушевић, Средњи Дубовик, дио насеља Велика Јасеница, дио насеља Велики Дубовик, Велики Радић, Вранска и већи дио насеља Залин.

Српску општину Босанска Крупа према усвојеном Елаборату и картографско-географско-статистичким подацима, уз наведени број насељених мјеста карактеришу и следећи показатељи:

- новоформирана општина броји 14 хиљада становника и већа је од 18 општина СРБиХ,
- површина нове општине је 491 км2 и по величини је 40-а општина у Републици,

- број ученика у основним школама је 1614 или 12,5% од укупног броја ученика на подручју садашње општине,

- новоформирана општина има 380 ученика у средњим школама,

- крајње удаљено село од центра Општине је 24 км,

- у општинским органима по систематизацији предвиђено је 35 радника и 5 функционера, што сматрамо рационалним чиновничким апаратом итд.

II - Станица јавне безбједности, основана и организована по прихватању ове иницијативе и усаглашавања наведених одредби закона о унутрашњим пословима и Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији, покривала би цјелокупну територију новоформиране Српске општине Босанска Крупа, а поред послова и задатака утврђених Уставом СФРЈ, Уставом СРБиХ и Законом унутрашњих послова, непосредно би извршавала прописе Скупштине Српске општине Босанска Крупа из области јавног реда и мира, безбједности саобраћаја на путевима, рјешавала управне ствари из области унутрашњих послова, радила на спречавању и откривању привредног и општег криминалитета, те спроводила и друге прописе које Скупштина општине донесе на основу закона из области унутрашњих послова.

За вршење назначених послова, а према члану 30. Закона о унутрашњим пословима у оквиру Станице јавне безбједности - Станице милиције, образовало би се станично одјељење милиције са једнштем у Јасеници. Исто тако би се посебним рјешењем у складу са Правилником о начину вршења послова службе јавне безбједности одредили патролни сектори у складу са безбједносним елементима за утврђивање позорничко-патролне дјелатности.

III - У 1991. години, у извршавању Службе јавне безбједности, на подручјима (насељеним мјестима) која припадају новоформираној Српској општини Бос. Крупа, према извјештајима о раду постојећих патролних сектора тих подручја, могу се дати сљедећи подаци:

1. У области јавног реда и мира пријављено је 115 учинилаца прекршаја по јавном реду и миру, који су учинили 108 прекршаја и за које је поднешено 98 захтјева за покретање прекршајног поступка.

4.

Ови прекршаји су углавном туча на јавном мјесту (42) и дрско понашање (35).

2. У области безбједности јавног саобраћаја код Општинског суда за прекршаје поднешено је 800 захтјева за покретање прекршајног поступка. Такође је регистровано 140 саобраћајних незгода са материјалном штетом и 30 саобраћајних незгода са настрадалим лицима. Ове незгоде су се догодиле углавном у самом граду и на дијелу магистралног пута Бос.Крупа-Бихаћ и Бос. Крупа-Јасеница-Сански Мост.

3. У области криминалитета регистровано је 125 кривичних дијела од чега 27 кривичних дјела из области привредног криминалитета и 98 кривичних дјела из области општег криминалитета.Што се тиче структуре кривичних дјела највећи број се односи на кривична дјела крађе и тешке крађе, а посебно су присутне шумске крађе и то у масовнијем појавном облику. Починиоци кривичних дјела су углавном лица склона инкриминисаним радњама и асоцијалном понашању.

4. У управном поступку рјешавају се управне ствари из области унутрашњих послова за чије рјешавање није потребно спроводити посебан испитни поступак а односи се на издавање путних исправа, набављање, држање и ношење оружја и муниције, личних карата, матичних бројева грађана, регистрације моторних и прикључних возила, полагање возачких испита, противпожарне заштите, промета и ускладиштења експлозивних материја и запаљивих течности, матичних књига грађана, те других послова из области управног рјешавања. Процјењује се да ће до краја године број захтјева грађана са подручја која припадају новоформираној општини достићи бројку од 15 хиљада.

IV - Иницијатива за образовање Станице јавне безбједности за подручје Српске општине Бос. Крупа се темељи на наведеној одлуци српског народа исказаној одржаним референдумом. У оквиру Елабората о друштвено економској оправданости оснивања Српске општине Бос. Крупа разрађена је организација и дјелокруг општинских органа управе и државних органа док је организација унутрашњих послова предвиђена кроз формирање нове Станице јавне безбједности

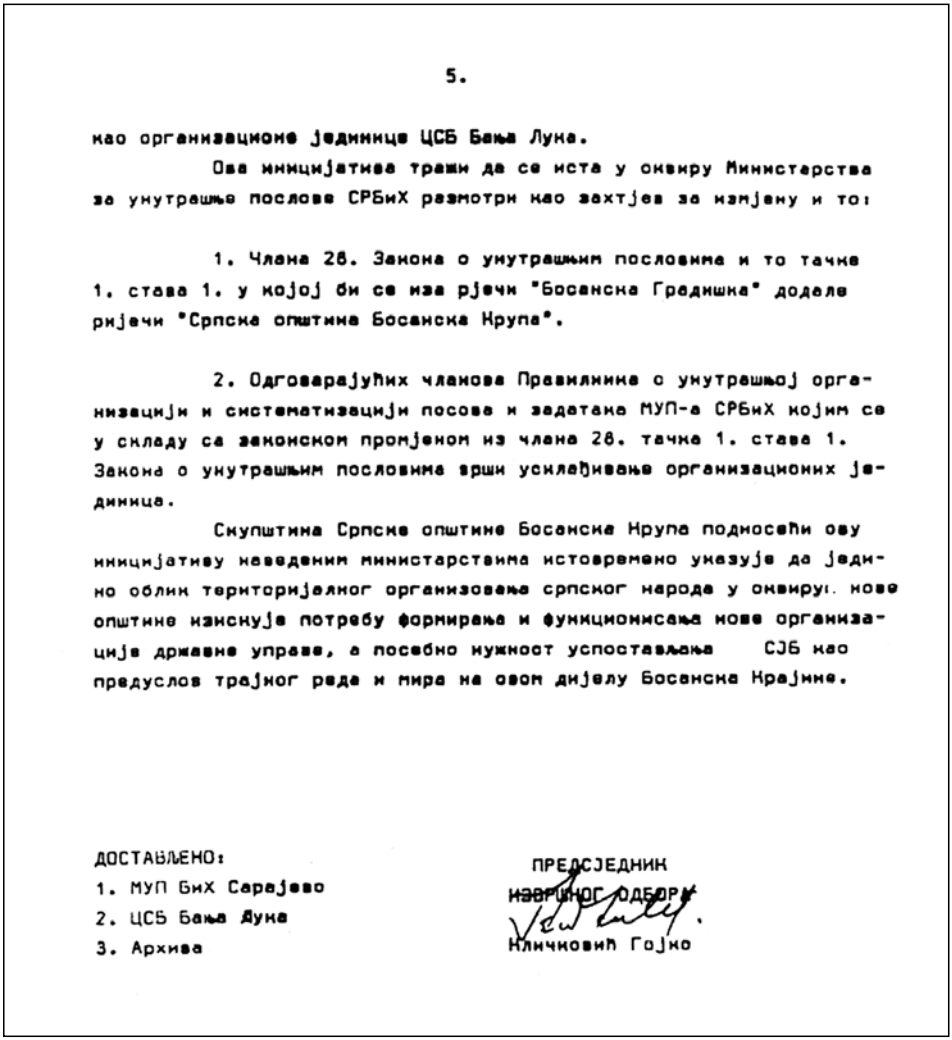

5.

као организационе јединице ЦСБ Бања Лука.

Ова иницијатива тражи да се иста у оквиру Министерства за унутрашње послове СРБиХ размотри као захтјев за измјену и то:

1. Члана 28. Закона о унутрашњим пословима и то тачке 1. става 1. у којој би се иза ријечи "Босанска Градишка" додале ријечи "Српска општина Босанска Крупа".

2. Одговарајућих чланова Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији послова и задатака МУП-а СРБиХ којим се у складу са законском промјеном из члана 28. тачка 1. става 1. Закона о унутрашњим пословима врши усклађивање организационих јединица.

Скупштина Српске општине Босанска Крупа подносећи ову иницијативу наведеним министарствима истовремено указује да једино облик територијалног организовања српског народа у оквиру нове општине изискује потребу формирања и функционисања нове организације државне управе, а посебно нужност успостављања СЈБ као предуслов трајног рада и мира на овом дијелу Босанске Крајине.

ДОСТАВЉЕНО:
1. МУП БиХ Сарајево
2. ЦСБ Бања Лука
3. Архива

ПРЕДСЈЕДНИК
НАВРШНОГ ОДБОРА
Кличковић Гојко

Inicijativa IO srpske opštine Bosanska Krupa br. 1/01 od 23.12.1991. godine u vezi formiranja SJB za područje srpske opštine Bosanska Krupa[376]

Dalje se u Inicijativi navodi: „Skupština srpske opštine Bosanska Krupa podnoseći ovu Inicijativu navedenim ministarstvima istovremeno ukazuje da jedino teritorijalni oblik organizovanja srpskog naroda u nove opštine iziskuje potrebu formiranja i funkcionisanja nove organizacije državne uprave, a posebno nužnost uspostavljanja SJB (...)."[377] U Uputstvu se dalje navodi:

[376] AIIZ, inv. br. 2-5065, *Inicijativa IO srpske opštine Bosanska Krupa br. 1/01 od 23.12.1991. godine u vezi formiranja SJB za područje srpske opštine Bosanska Krupa.*

[377] AIIZ, inv. br. 2-5065, *Inicijativa IO srpske opštine Bosanska Krupa br. 1/01 od 23.12.1991. godine u vezi formiranja SJB za područje srpske opštine Bosanska Krupa.*

„Mobilisati sve snage milicije iz reda pripadnika srpskog naroda i u saradnji sa komandama i štabovima JNA vršiti njihovo postepeno pretpočinjavanje."[378] Krizni štab srpske opštine Bosanska Krupa donio je Naredbu broj 9/91 od 30. decembra 1991. godine o aktiviranju rezervnog sastava milicije. U članu 1. pomenute Naredbe, naređuje se „aktiviranje rezervnog sastava policije Odjeljenja stanice javne bezbjednosti u Jasenici radi kontole putnih pravaca prema Radiću, Vranjskoj, Arapuši i svinjogojskoj farmi."[379] Ovim je ozvaničeno formiranje srpske SJB Bosanska Krupa. Komandir SJB srpske opštine Bosanska Krupa odmah po formiranju bio je Stupa Lazar.[380]

III.3. FORMIRANJE SRPSKIH VOJNIH JEDINICA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Uporedo sa procesom stvaranja srpskih milicijskih snaga koje su imale zadatak kontrole teritorije, prikupljanja obavještajnih podataka o veličini i snazi „zelenih beretki", transport i podjela naoružanja, obuka srpskog stanovništva, počeo je proces stvaranja srpskih vojnih snaga na ovim prostorima. Taj proces započinje stvaranjem jezgra oficirskog i vojničkog kadra. Tajnom naredbom od 9. januara 1992. godine, svi oficiri JNA, koji su rođeni na prostoru RBiH, premještaju se na teritoriju RBiH, bez obzira na mjesta u kojima su službovali, i stavljaju se u službu paravojnih formacija. Stvaranje VRS otpočinje novembra 1991. godine stvaranjem jedinica brigadnog sastava.[381]

U organizovanju vojnih i policijskih snaga, SDS ostvaruje saradnju sa komandama jedinica JNA koje su bile stacionirane na ovim prostorima. „Do proljeća 1992. u BiH je formiran određeni broj srpskih paravojnih grupa, a neke od njih došle su iz Srbije. JNA je obučila i opskrbila opremom pojedine paravojne grupe, koje su bile usko povezane bilo s JNA bilo sa SDS-om. (...) Srpske paravojne grupe učestvovale su i u borbenim operacijama 1. krajiškog korpusa VRS-a na području cijelog ARK-a, a od sredine juna 1992. na dalje i formalno su inkorporirane u strukturu VRS-a i stavljene pod njegovu komandu. (...)."[382] Zbog nedostatka ljudstva u Bosanskoj Krupi, SDS je formirao jednu

[378] AIIZ, inv. br. 2-4979, *SDS -Glavni odbor, strogo povjerljivo, primjerak 0-95, 19. 12.1991. godine, Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima,* str. 8.

[379] AIIZ, inv. br. 2-5011, *Naredba o aktiviranju rezervnog sastava policije broj 9/91 od 30.12. 1991. godine.*

[380] AIIZ, inv. br. 2-5003, *Izvod iz zapisnika sa 3. sjednice Izvršnog odbora srpske opštine Bosanska Krupa.*

[381] M. Bojić, nav. dj., str. 330.

[382] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 97.

brigadu, a po selima oko Bihaća, Cazina, Velike Kladuše jedinice ranga vodova i četa ukupne snage dva-tri bataljona. Međutim, u neposrednom okruženju s većinskim srpskim življem formiraju se tri jedinice ekvivalenta brigade. „Jedna je formirana za Bos. Grahovo, Drvar i Bos. Petrovac, druga za Sanski Most i Prijedor, a treća za Bosanski Novi."[383]

Formiranje vojnih jedinica na području opštine Bosanska Krupa vršeno je u organizaciji Opštinske organizacije SDS-a. Već krajem 1990. godine, SDS je dao instrukcije za formiranje vojnih jedinica. U bilješkama Miroslava Vještice, predsjednika SDS-a Bosanska Krupa, navedeno je koliko jedinica (vodova) treba formirati i koliko ljudi svaki vod treba imati. U ovim bilješkama navedeno je: „U svim selima gdje imamo mjesnu organizaciju–da imamo jedan streljački vod–40 ljudi, 10 ljudi u odjeljenju 25x40, 1000 ljudi. Razraditi postupak mobilizacije. Razraditi postupke voda–20 ljudi za pokret 20 ljudi za zaštitu sela. Odrediti mob. zborište za rukovodstvo stranke koje je ujedno i komandni kadar. Mjesna organizacija gdje je mob. zborište rukovodstva stranke obezbeđuje 20 ljudi za obezbeđenje rukovodstva stranke. Odrediti kurirsku vezu–Rukovodstvo stranke–komande i mjesne organizacije. Razraditi pomoć Perni od Radića i u slučaju potrebne evakuacije stanovništva za Radić utvrditi način i pravac evakuacije uz sadejstvo Radića. Znači, Po mjesnim organizacijama popisati ljude. 40 ljudi, odrediti 20 za obezbeđenje sela 20 za eventualni pokret. Odrediti komandu i kurire za mjesnu organizaciju. Utvrditi sa kakvim ličnim naoružanjem ljudi raspolažu i kojom količinom municije za to naoružanje. Banjani, Baštra, Glavica i Ivanjska stanovništvo preseliti na Bušević i naoružani vodovi–sadejstvo sa Bosanskim Novim i Dvorom na Uni. Bušević, Petrovići pokriti pravac Bos. Krupa–Arapuša–Jasenica, Benakovac, Gorinja pokriti pravac Bos. Krupa–Pilana–Krnjeuša, Veliki Radić–Mali Radić i Vranjska, pokriti pravac Bos.Krupa–Bihać, Dubovici–Hašani i Potkalinje, pokriti pravac Bos. Novi–Sanski, Most–Kamengrad –Fajtovci. Cijeli podgrmeč slobodna teritorija, Sjedište slobodne teritorije Jasenica, Rezervna sjedišta Zalin–Petrovići–Dubovici, Hašani."[384]

Jedan od ključnih aktera u procesu naoružavanja i organizovanja srpskih vojnih jedinica u pismu Ratku Mladiću navodi: „Početkom augusta 1991. godine po zadatku UB (Uprava bezbjednosti, prim. M.B.), pod mojim rukovodstvom formira se operativni tim PROBOJ-2 sastavljen od OB svih vidova sa zadatkom: dooružavanje srpskog stanovništva; težišni zadatak–pomoć i učešće u vojnom organizovanju uz dovođenje AVL (aktivna vojna lica, prim. M.B.) sa tih prostora; suprotstavljanje hrvatskoj službi na prostoru Like, Banije i Korduna. Ovaj tim je radio do kraja 1991. godine, gde sam bio

[383] Ramiz Dreković, *U obruču*, Dom štampe, Zenica, 2004, str. 47.

[384] AIIZ, inv. br. 2-5013, *Bilješke Miroslava Vještice od 1. sepetembra 1990. godine*.

neposredno potčinjen UB, a po jedan primerak izveštaja dostavljao načelniku bezbednosti 2. VO i RVO i PVO. (...) U periodu august-oktobar 1991. godine, podelili smo, odnosno izvukli iz sadašnjih ustaških skladišta oko 20.000 raznog naoružanja, a učešće u vojnom organiziranju i kvalitetu izvršenja profesionalnih bezbedonosnih zadataka među ostalim dobro je poznato generalu Kelečeviću, što se može dokumentovati i izveštajima."[385]

Proces stvaranja srpskih vojnih formacija SDS-a počinje formiranjem srpskih opština u kojima se formiraju srpske stanice milicije i čete TO. Na prostoru opštine Bosanska Krupa, SDS je „počela sa formiranjem čete od 120 ljudi u selu Bušević,"[386] da bi isto bilo nastavljeno i u ostalim mjestima Bosanskokrupske opštine koja su bila nastanjena većinskim srpskim stanovništvom.

Formiranje TO srpske opštine Bosanska Krupa dio je ukupnog procesa stvaranja srpskih jedinica širom SRBiH. Kompletan proces formiranja srpske TO išao je preko funkcionera SDS-a, uz značajnu logističku podršku JNA. Na području Bosanske Krupe jedinice srpske TO formirane su u svim mjestima gdje su živjeli građani srpske nacionalnosti. Ovo je posebno bilo karakteristično za podgrmečka naselja u kojim su Srbi bili većinsko stanovništvo. Organizacija i ustroj ovih jedinica bili su u skladu sa pravili-ma i organizacijsko–formacijskom strukturom TO SFRJ. U novoformiranim jedinicama značajnu ulogu imali su pripadnici koji su se ranije odazvali na mobilizaciju u jedinice JNA i koji su imali ratna iskustva. Jedinice koje su formirane po mjestima ubrzo su prerasle u Podgrmečki odred TO. Podgrmečki odred TO srpske opštine Bosanska Krupa prerastao je u I. krajišku podgrmečku brigadu TO. Ovom brigadom komandovao je Štrbac Milan zvani Bijeli.[387] Prema riječima prvog komandanta tada Podgrmečke brigade TO SOBK, svjedoka Štrbac Milana, ona je formirana na taj način da su izbijanjem sukoba organizovane čete na nivou sela, zatim su spajane kako bi tvorile bataljon, te je na kraju ova brigada brojala ukupno oko pet bataljona.[388] Kasnijom transformacijom, ova brigada je preimenovana u 11. krupsku laku brigadu. Komandanti 11. krupske lake brigade VRS bili su pukovnik Vukašin Daničić i major Jovan Ostojić. U presudi Suda BiH, u predmetu Gojko Kličković i ostali navodi se: „(...) Podgrmečki odred TO Srp.

---

[385] AIIZ, inv. br.2-4691, *Pismo pukovnika Dušana Smiljanića, pomoćnika komandanta za bezbjedonosno–obavještajne poslove,* GŠ SVK-*a i* GŠ VRS na *ličnost generala R. Mladića, S.p. br. 321-99 od 16.10.1994.*

[386] Isto, 17.

[387] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 173.

[388] Isto, paragraf 266.

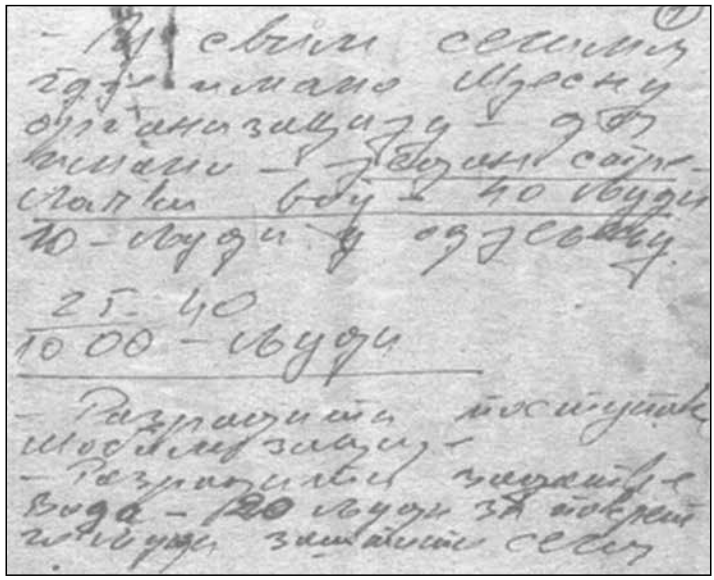

- Від свого селища
до школи Шевченка
організовано 2 автобуси - 80
місць - 2 водія
сопровід - 40 будуть
10 - будуть в одесу
25 - 40
1000 - будуть
- Розташувати пасажирів
по автобусах
- Розташувати запасну
воду - 20 будуть за потреби
будуть запасні сесу

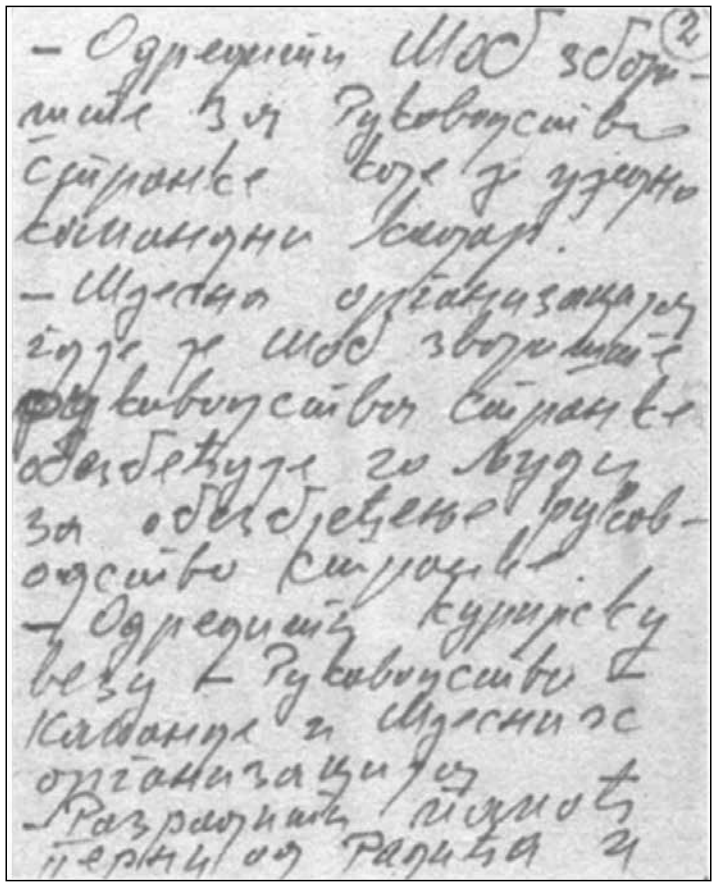

- Одрешти шоб зібрались в Рубановці
сіранки вже у дуже
сміливі хлопці.
- Шевченко організовано
їдуть у шоб зворушить
Рубановці сіранки
обідетуть го будуть
за обідетене Рубановці
сіранки.
- Одрешти курирську
вежу в Рубановці в
Кайдани в Шевченко
організацію
- Розрахувати кількість
перших од Радька в

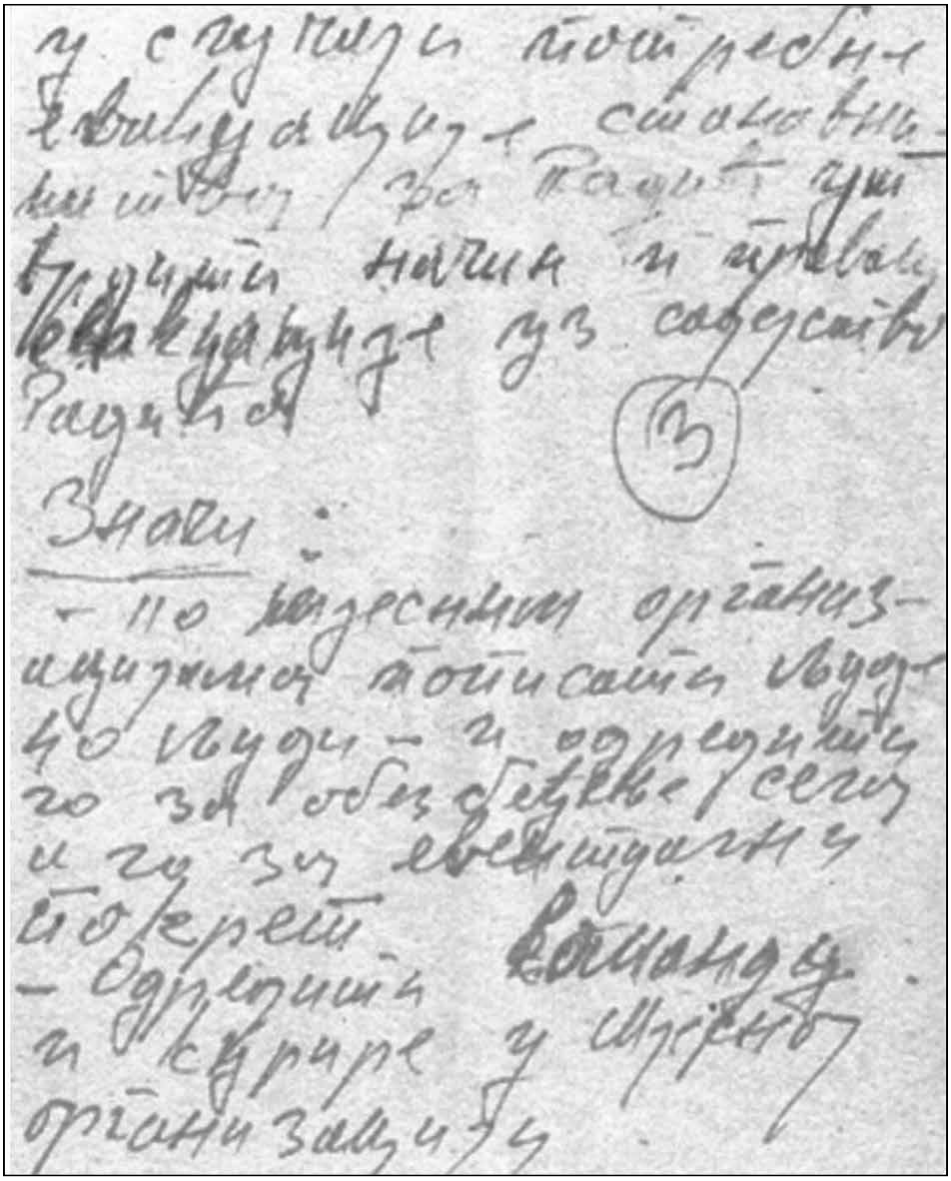

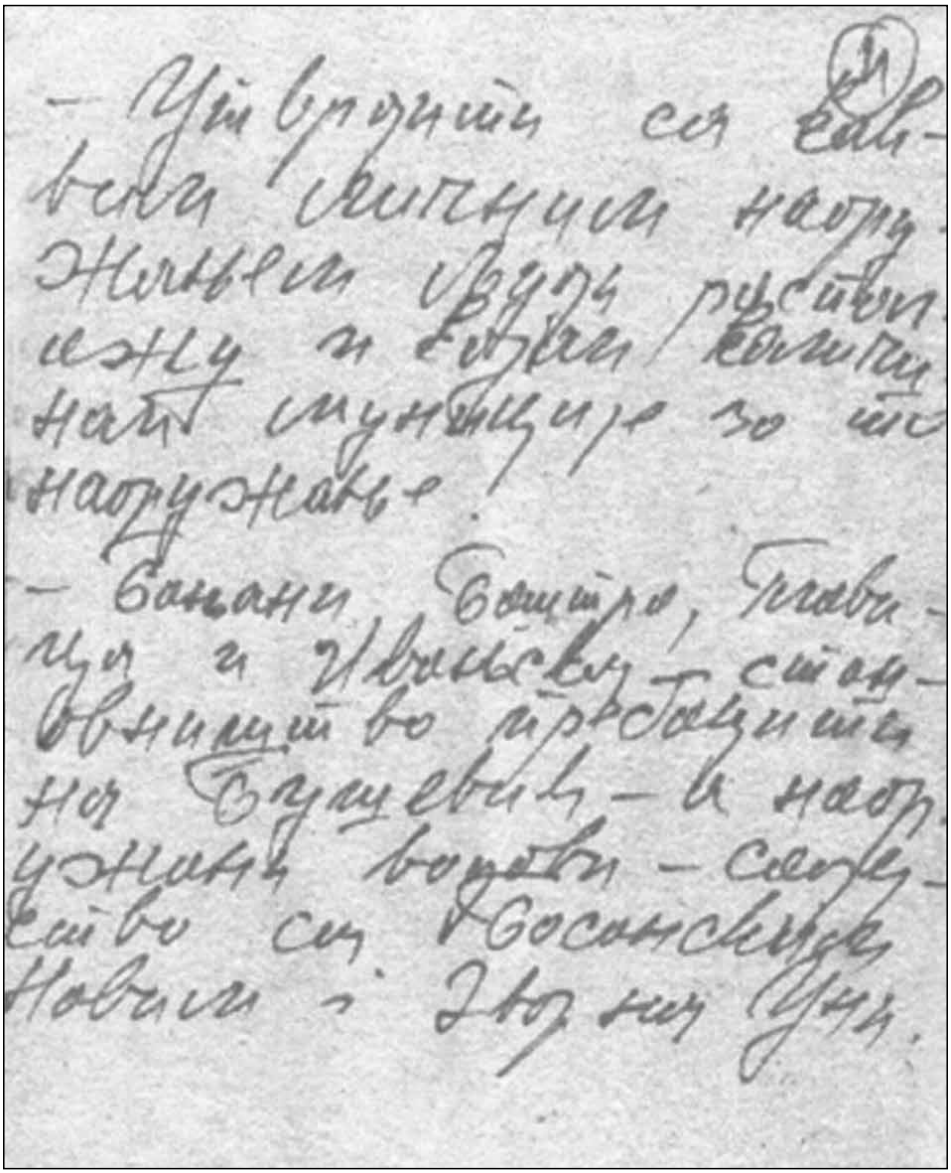

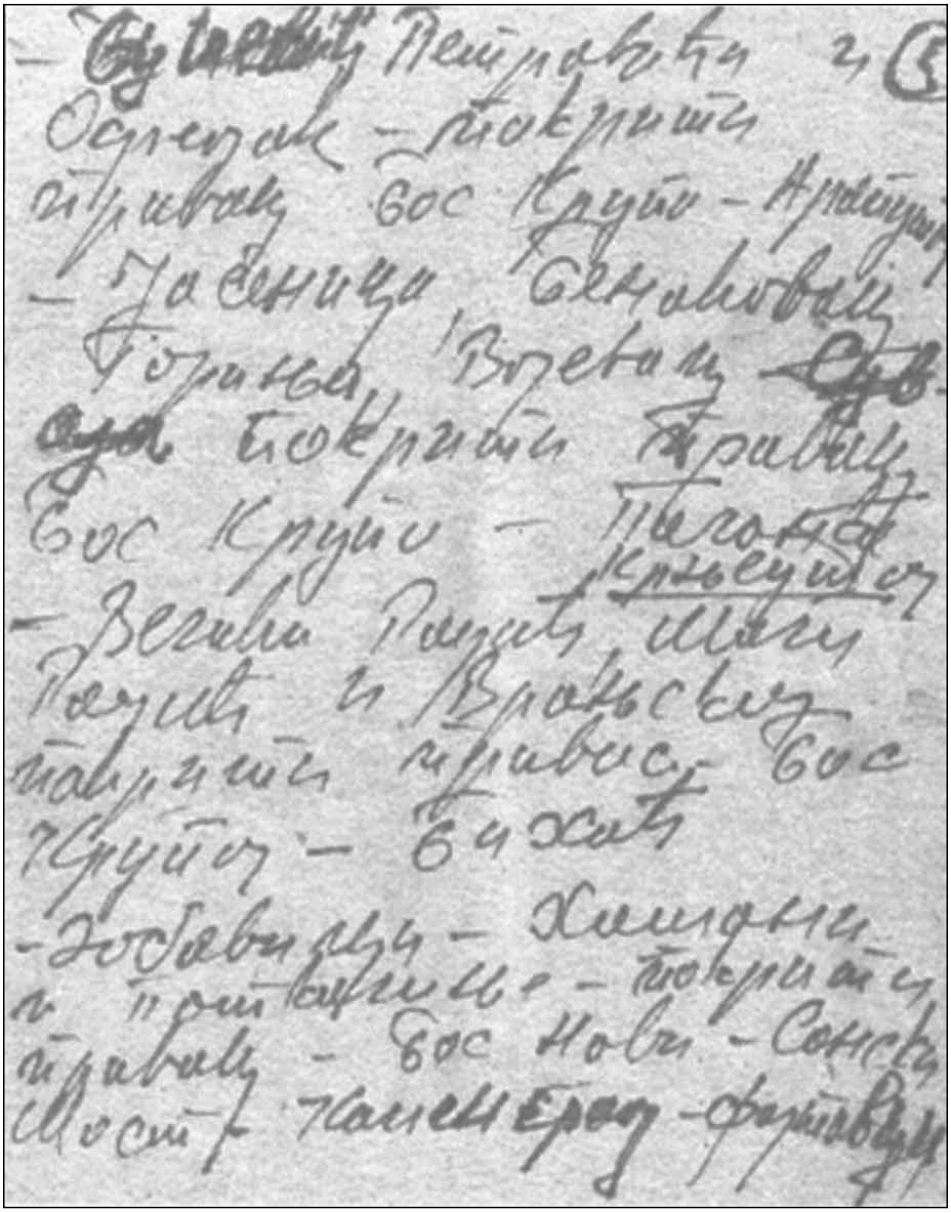

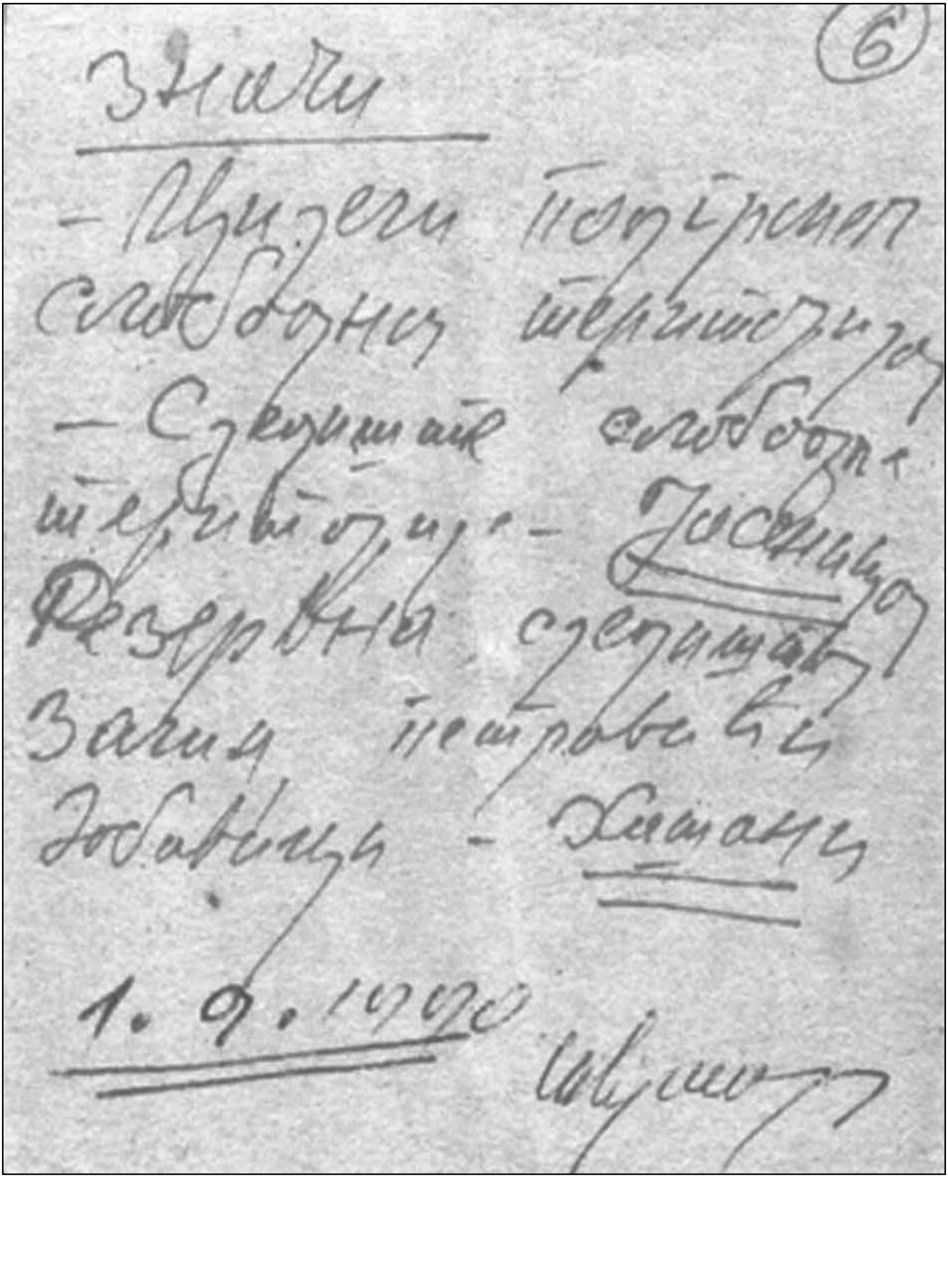

(6)

Знаки

– Шулєги повіряют
слобідних територій
– Спецштаб свобідн.
територій – Ясень
Резервна спецштаб
Зачиц петровець
Забавиця – Хатанц

1. 9. 1950

Шухевич

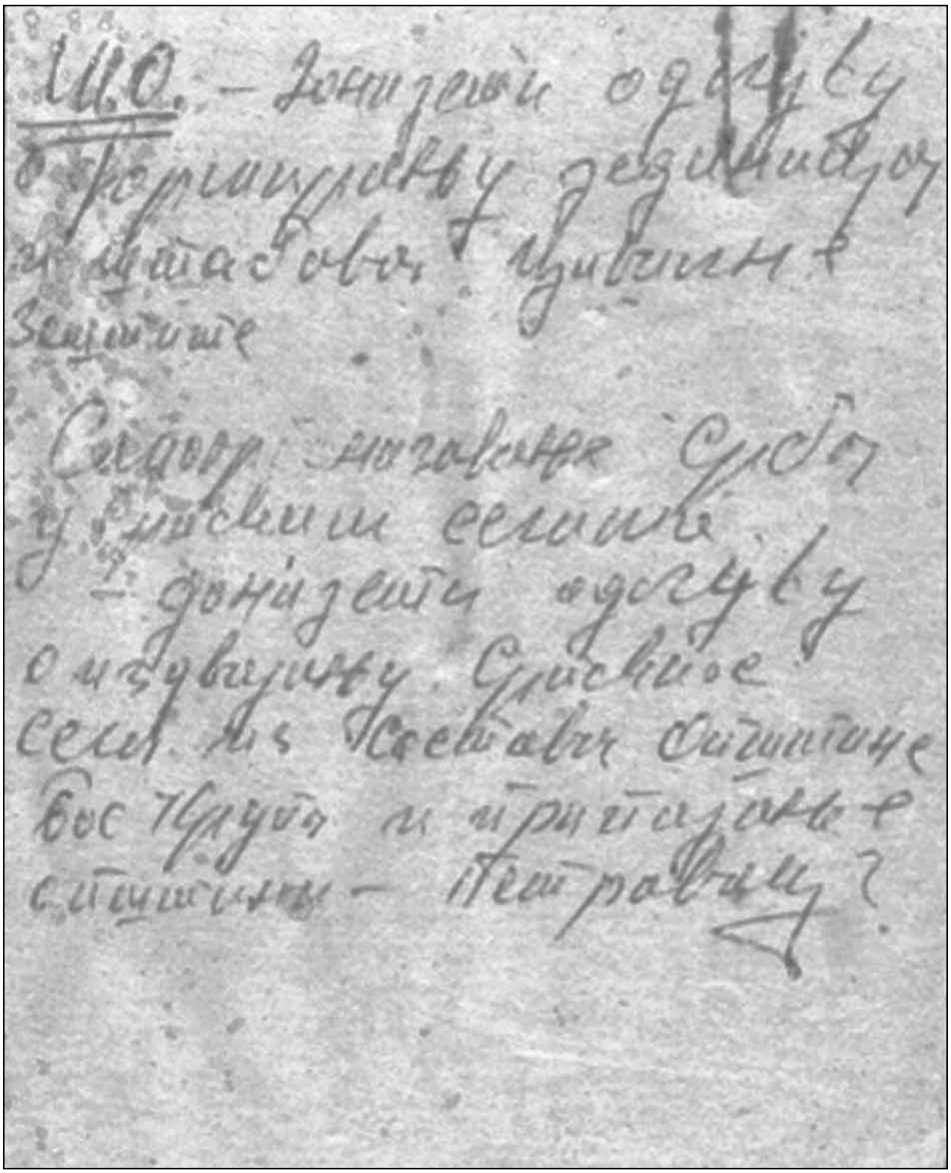

Bilješke Miroslava Vještice od 1. septembra 1990. godine[389]

[389] Isto.

Opština Bos. Krupa bio je odmah po izbijanju sukoba podređen X korpusu JNA, koji se nalazio na području Bihaća, na čijem čelu se nalazio general Ninković, da bi nakon 15.05.1992. godine zvanično ušli u sastav II korpusa Vojske Republike Srpske sa nazivom 11. krupska laka pješadijska brigada."[390] Da je TO srpske opštine Bosanska Krupa bio u sastavu 10. korpusa JNA vidi se iz sljedećeg: „Sledeći zadatak kojim se bavio dio Ratnog predsjedništva jeste uključivanje jednica Srpske teritorijalne odbrane u sastav 10. korpusa JNA kako ne bi došli u situaciju da budemo proglašeni i tretirani kao paravojska. "[391]

Početkom maja, za komandanta brigade dolazi pukovnik Daničić, (...).[392] Početkom napada na Bosansku Krupu, ova brigada je bila „potčinjenja X korpusu, vidljivo je i iz činjenice postavljenja pukovnika Daničića, te dopisa pukovnika Gruje Borića upućenog komandi 2. vojne oblasti od 23.04.1992. godine, u kojem se pozivom na Naredbu Saveznog sekretara za narodnu odbranu str. pov. br. 359-1 od 21.02.1992. godine, kao i obzirom na trenutnu situaciju na teritoriji opštine, odobravaju određena sredstva TO SOBK."[393] Na zahtjev je odgovoreno pozitivno i naređeno izdavanje naoružanja iz viškova 530. pob.[394] Iz navedenog se zaključuje da je ova brigada bila pod komandom 10. korpusa JNA i da je JNA imala ključnu ulogu u napadu na Bosansku Krupu. „Prvi borbeni zadatak brigada je imala 21. aprila 1992. godine, a na ratnom putu od Otoke, preko Krupe, Grmuše, Milića, Vogošće i Trnova, izgubili smo 310 najhrabrijih boraca, a 946 je jednom ili više puta ranjeno", rekao je Ostojić. Kroz redove brigade, koja je dva puta odlikovana Ordenom Nemanjića, prošlo je 2.810 boraca.[395]

Predstavnici srpske opštine Bosanska Krupa tražili su pomoć u naoružavanju, opremanju, ali i u organizaciji jedinica srpske Teritorijalne odbrane. Tako su se u više navrata direktno obraćali Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu. U nastavku donosimo faksimile dokumenata koji govore o navedenom.

---

[390] Isto, paragraf 170.

[391] AIIZ, inv. br. 2-5215, Republika Srpska, Skupština opštine Krupa na Uni, *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* Krupa na Uni, april 1993. godine, str. 4.

[392] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 171.

[393] Isto, paragraf 174.

[394] AIIZ, inv. br. 2-5009, *Odobrenje za naoružavanje Teritorijalne odbrane srpske opštine Bosanska Krupa, str. pov. br. 31/104-40-1, od 24. aprila 1992. godine.*

[395] http://www.srna.rs/novosti1/101537/nemjerljiv-doprinos-krupske-brigade-.htm.

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
SKUPŠTINA SRPSKE OPŠTINE
BOSANSKA KRUPA
Broj: 1/92
Dana: 03. 01. 1992. god.

(Ne) Izvršavanje poslova vojne obaveze
i obrazovanje Teritorijalne odbrane na
teritoriji Srpske opštine Bos. Krupa
- u r g e n c i j u , dostavlja

Savezni Sekretarijat za Narodnu Odbranu (NŠ GŠ)

Republički Štab Teritorijalne Odbrane (K-tu TO)

Veza: naš akt br. 37/91 od 24. 12. 1991. god.

Na osnovu zakonskih odredbi, zbog političko-bezbjednosne situacije i raznih provokacija na političkom i bezbjednosnom planu, postoji mogućnost i za izbijanje oružane borbe širih razmjera.

Zahtjevamo da hitno proučite naše prijedloge i praktične poduzmete odgovarajuće mjere, kako se nebi ponovio genocid iz drugog svetskog rata nad srpskim narodom koji još živi u Podgrmeču.

Ako ima nešto nejasno u našem prethodno upućenom aktu, spremni smo doći kod vas čim nas pozovete.

Naš broj telefaksa: 077 472-833

D o s t a v l j e n o

1. SSNO (NŠ GŠ)
2. RŠTO SR BiH (K-tu TO)

PREDSJEDNIK
SKUPŠTINE SRPSKE OPŠTINE
Vojinović Milan

Telefaxs br.
1. SSNO 011/636-775 ; 195-224 ; 195-192
2 RŠTO 071/653-592

27/02/63

Izvršavanje poslova vojne obaveze i obrazovanje TO srpske opštine Bosanska Krupa[396]

[396] AIIZ, inv. br. 2-5014, *Izvršavanje poslova vojne obaveze i obrazovanje TO srpske opštine Bosanska Krupa.*

Социјалистичка Република Босн и Херцеговина
СКУПШТИНА СРПСКЕ ОПШТИНЕ
БОСАНСКА КРУПА
- Извршни одбор -
Број: 14/92.
Дана,11.02.1992.

САВЕЗНИ СЕКРЕТАРИЈАТ ЗА НАРОДНУ ОДБРАНУ
ГЕНЕРАЛШТАБ ВРХОВНЕ КОМАНДА

- на руке Генералпуковника Благоја Адића -

ПРЕДМЕТ: Ургенција у случају Иницијативе
Српске општине Босанска Крупа.-

Скупштина Српске општине Босанск Крупа покренула је Иницијативу у вези са извршавањем послова војне обавезе и образовањем јединица, установа и Штаба територијалне одбране на територији Српске општине Босанска Крупа, и доставила на адресу Војне поште 1122-1 Београд на одобрење.

С обзиром да нисмо још добили никаквог одговор, а за нас је то изузетно значајно питање са становишта времена у којем живимо и геостратегијског положаја, молимо Вас да својим ауторитетом утичете код Генерала Симоновића да се то што прије узме у рјешавање.

Цијенимо и Ваше вријеме и заузетост најсложенијим пословима, али се надамо да ћете наћи времена да ургирате у вези наше иницијативе.

У прилогу Ургенције Вам достављамо:

- копију одговора РШТО БиХ и

- Иницијативу.

Поздрав.

ПРЕДСЈЕДНИК
ИЗВРШНОГ ОДБОРА
Гојко Јоличковић

Urgencija u slučaju Inicijative srpske opštine Bosanska Krupa[397]

[397] AIIZ, inv. br. 2-5015, *Urgencija u slučaju Inicijative srpske opštine Bosanska Krupa.*

Скупштина српске општине
Босанска Крупа
Извршни одбор

1/92
строго повјерљиво

ССНО
Генералштаб Врховне команде
(на руке генерал-пуковника
Благоја Аџића)

Предмет: Ургенција у вези Иницијативе Српске општине Босанска Крупа

Скупштина Српске општине Босанска Крупа покренула је Иницијативу у вези са извршавањем послова одбране и формирањем јединица, установа и штаба територијалне одбране на територији српске општине и упутила, на адресу В" 1122-1 Београд на одобрење.

С обзиром да нисмо још добили никакав одговор а за нас је то изузетно значајно питање са становишта времена у коме живимо и [illegible] стратешког положаја молимо вас да својим ауторитетом утицате код Генерала Симоновића да се то што прије узме у рјешавање.

Цијенимо и Ваше бриге и заузетост изузетним обавезама али се надамо да ћете наћи времена да утичете у вези наше иницијативе

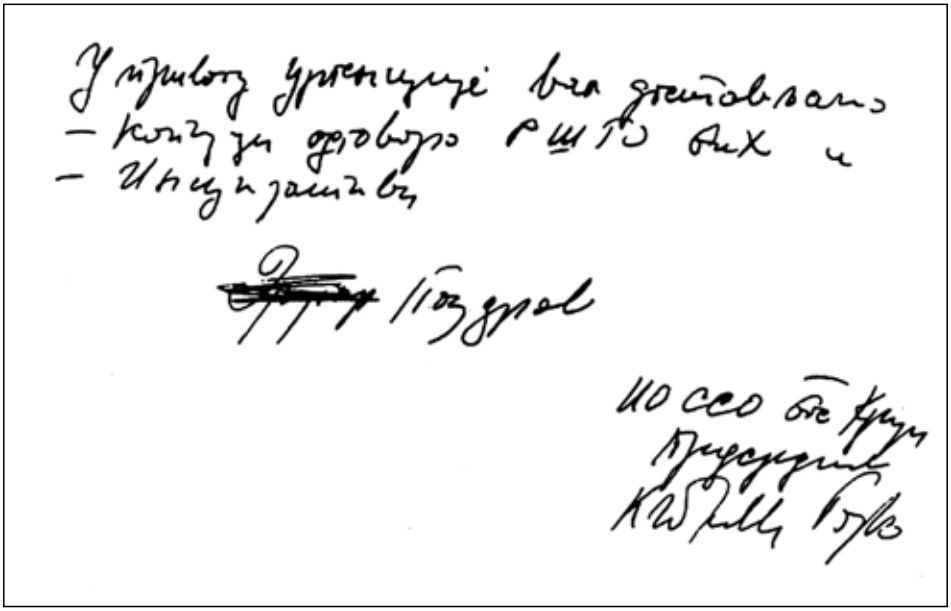

Rukopis urgencije upućen SSNO–Generalštab Vrhovne komande[398]

III.4. NAPADI SRPSKIH SNAGA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Po unaprijed pripremljenim planovima i uz podršku JNA, a posebno 10. korpusa JNA, na području opštine Bosanska Krupa moglo se otpočeti s vojnim operacijama. Prostor opštine Bosanska Krupa i drugi gradovi na prostoru Bosanske krajine, već 1991. godine, bili su obavještajno pokriveni od strane Kontraobavještajne službe JNA (poznatija kao KOS). Obavještajna služba JNA raspolagala je podacima o stanju i organizaciji snaga TO BiH i policije. Tako organ bezbjednosti 888. raketno-artiljerijske brigade, u *Izvještaju o vojnom organizovanju i naoružavanju SDA na teritoriji Blagaja i Bužima,* str. pov. br. 3-2, od 10. marta 1992. godine, upućenom Organu bezbjednosti 10. korpusa JNA, navodi organizatore i nosioce odbrane na ovim prostorima.[399] U drugom izvještaju Organa bezbjednosti Komande 7. OG (Operativne grupe, prim. M.B.) navodi se: „(...) Dana 8. 4. 1992. godine pouzdan izvor OB (organa bezbjednosti) dao je sljedeće podatke: U Vrnogračу, BiH, izvršena je mobilizacija i formiranje ratnih stanica milicije sa 120 ljudi. Komandir

[398] AIIZ, inv. br. 2-5016, *Rukopis, Urgencija u slučaju Inicijative srpske opštine Bosanska Krupa.*

[399] AIIZ, inv. br. 2-5017, *Izvještaj o vojnom organiziranju i naoružavanju SDA na teritoriji Blagaja i Bužima,* str. pov. br. 3-2, od 10. marta 1992. godine.

milicije je Huskić Mirhet (Husić, prim. M.B.), bivši poručnik JNA, dezerter iz garnizona Kraljevo. –u s. Zborište formirana je stanica milicije sa 90 ljudi (...). Za naoružavanje tih stanica milicije dotureno im je 49 automata M-56 'ŠPAGIN' sa BK 150, pm M-72 6 komada sa 150 metaka AP 10 kom. sa po 150 metaka i 80 PAP sa po 30 metaka."[400] Iz obavještajnih izvještaja koje su prikupili obavještajno-bezbjedonosni organi JNA i policije, srpske vojne snage mogle su procijeniti organizaciju i stepen naoružanosti jednica TO i policije RBiH. Pored obavještajne pripreme za napad na Bosansku Krupu, posebno se vodila psihološko-propagandna aktivnost. Koliko su pojedini vojni i politički funkcineri SDS-a i JNA bili ubijeđeni da će vrlo brzo i lako zauzeti prostore koji su bili pod kontrolom legalnih institucija RBiH najbolje svjedoči izjava Voje Kuprešanina: „(...), znajući da je gro oficira JNA upravo Srbi i srpski kadar preko 97 % i da je gro tehnike, vojne tehnike, upravo u našim rukama (...). (...) Sad ja tražim od predsjednika Karadžića, budućeg Predsjednika Srpske Republike BiH, alternativno i pod obavezujuće da moramo Muslimane natjerati da kapituliraju. Sa srpskom vojskom to možemo uraditi za 5 dana."[401] O zajedničkim napadima JNA i srpske TO na prostoru BiH govori i Veljko Kadijević–savezni sekretar za narodnu odbranu, gdje on potvrđuje: „Naravno, da smo teritorijalnu odbranu srpskih dijelova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini upotrijebili u dejstvima zajedno sa JNA."[402]

Na 16. sjednici Skupštine Srpske republike BiH, održane 12. maja 1992. godine, Miroslav Vještica, poslanik SDS-a iz Bosanske Krupe, u pogledu Strateških ciljeva srpskog naroda u BiH naglasio je: „Ja u cjelosti prihvatam sve predložene strateške ciljeve (...). Šta smo mi uradili u srpskoj opštini Bosanska Krupa? Moram da vam kažem, da podsjetim, prisutne, u srpskoj opštini Bosanska Krupa ima samo 24 % Srba a Muslimana ima 47.000. (...) Mi smo se godinu i po spremali za rat u srpskoj opštini Bos. Krupa jer smo znali da će do toga rata doći i da do njega mora doći. Moram sada sa pravom postaviti pitanje kako se moglo desiti da se u roku od dva dana operacije zauzmu dvije trećine grada. Mi smo došli, fala Bogu, do naše granice, jer smo je tako i mi zamislili i nacrtali i vi dobro znate, narodni poslanici, da smo rekli mi da je naša granica desna obala rijeke Une i da mora biti desna obala rijeke Une naša granica, na kraju krajeva od Bihaća preko Bos. Krupe do Bos. Novog, to je prirodna granica Srpske Republike BiH."[403]

---

[400] AIIZ, inv. br. 2-5018, *Izvještaj organa bezbjednosti 7. OG,* str. pov. br. 8-72, od 9. aprila 1992. godine.

[401] AIIZ, inv. br. 2-5062, *Izvorni zapisnik sa 16 sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. godine, Izlaganje Voje Kuprešanina*, str. 19-20.

[402] V. Kadijević, nav. dj., str. 94.

[403] AIIZ, inv. br. 2-5062, *Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. godine, Izlaganje Voje Kuprešanina.*

U okvir planiranih aktivnosti napada srpskih vojnih i policijskih snaga na prostoru Bosanske krajine, sa prostora zapadne Slavonije naređeno je izvlačenje 6. partb. (dalje: 6. sanske brigade). U naredbi Komande 5. korpusa JNA, op. str. pov. br. 313-1, od 1.4. 1992. godine, naređuje se izvlačenje 6. sanske brigade i njen razmještaj na prostoru opštine Sanski Most. U tački 1. stav 2. naređeno je: „po izvršenom maršu jedinicu razmjestiti u rejon: Sanski Most–s. Kamengrad–s. Dabar–s. Tomina sa zadatkom: ostavariti potpunu kontrolu teritorije, spriječiti međunacionalne sukobe, postavljanje barikada na putevima i obezbijediti objekte od posebnog značaja."[404] O završenom izvlačenju i razmještaju 6. sanske brigade navedeno je u Redovnom borbenom izvještaju Komande 5. korpusa, str. pov. br. 44-1/13, od 2. 4. 1992. godine, gdje se u tački 2. navodi: „U toku dana izvršeno je izvlačenje 6/10. partb iz borbe u rejonu s. Demirovac–s. Draksenić–s. Jošik u cilju priprema i izvršenja marša u toku noći 02/03. 04. 1992. godine pravcem: s. Jošik–Bosanska Dubica–s. Knežica–Prijedor–s. Oštra Luka–Sanski Most u rejonu: s. Kamengrad–s. Dabar–s. Tomina, do 06,00 časova 03.04.1992. godine."[405] Namjera da u napadu na Bosansku Krupu učestvuje i 6. sanska brigada potvrđena je 21. aprila 1992. godine.

Da se vrše pripreme za napad na Bosansku Krupu imamo i u Redovnom borbenom izvještaju Komande 5. korpusa, str. pov. br. 44-1/113, od 19. 4. 1992. godine, gdje se u tački 1. stav 2. navodi: „(...) Pripreme za borbena dejstva paravojne organizacije vrše na cijelom prostoru zone odgovornosti korpusa u BiH. Ovo je posebno izraženo u širem rejonu Bosanska Krupa."[406]

Ovdje se postavlja pitanje koje su to paravojne organizacije? Istovremeno se pitamo zašto nije spriječen napad, ili zašto Komanda 2. VO nije naredila Komandi 10. korpusa JNA da oni spriječe napad s obzirom da je Bosanska Krupa bila u zoni odgovornosti 10. korpusa. Sigurno da možemo zaključiti da je Komanda 2. VO imala saznanja o napadu na Bosansku Krupu. U odnosu na ostale prostore Bosanske krajine, Bosanska Krupa je prva napadnuta. Koji su razlozi da je prostor opštine Bosanska Krupa izabran od strane JNA i srpskih vojnih i policijskih snaga kao prvo mjesto u Bosanskoj krajini za napad? Razloga je više, a između ostalih „Bosanska Krupa je centralno mjesto i centralna općina između općina sa apsolutnom većinom Muslimana /V. Kladuša, Cazin, Bihać/ i općina sa relativnom većinom Muslimana i Hrvata u odnosu na Srbe /Prijedor, Sanski Most i Ključ.

---

[404] AIIZ, inv. br. 2-5019, *Naredba Komande 5. korpusa JNA, op. str. pov. br. 313-1, od 1.4. 1992. godine.*

[405] AIIZ, inv. br. 2-5020, *Redovni borbeni izvještaj Komande 5. korpusa, str. pov. br. 44-1/13, od 2. 4. 1992. godine.*

[406] AIIZ, Inv. br. 2-5021, *Redovni borbeni izvještaj Komande 5. korpusa, str. pov. br. 44-1/113, od 19.4. 1992. godine.*

čuvati do 19 TRAJNO

VOJNA TAJNA - STROGO POVERLJIVO
ŠIFROVANO - URUČITI ODMAH

KOMANDA 5.KORPUSA
Op.str.pov.broj 313-1
01.04.1992. godine

KOMANDI 10.partd

Smena i premeštanje
jedinica, naredjenje.-

Političko-bezbednosna situacija u SR BiH, a posebno u širem rejonu: Sanski Most, Prijedor, Ključ, Mrkonjić Grad i Šipovo je veoma složena. U cilju izvršenja smene i premeštanja dela snaga 10.partd,

N A R E D J U J E M

1.- Izvršite izvlačenje 6.partbr iz borbe u rejonu: s. Draksenić - s. Demirovac - s. Jošik sa ciljem: izvršiti pripreme za marš i marš pravcem: s. Jošik - Bosanska Dubica - s. Knežica - Prijedor - s. Oštra Luka - Sanski Most i s. Tomina.

Po izvršenom maršu jedinicu razmestiti u rejon: Sanski Most - s. Kamengrad - s. Dabar - s. Tomina sa zadatkom: ostvariti potpunu kontrolu teritorije, sprečiti medjunacionalne sukobe, postavljanje barikada na putevima i obezbediti objekte od posebnog značaja.

Ostvariti potpunu saradnju sa organima vlasti u opštini Sanski Most i sadejstvo sa jedinicama TO i milicije.

KM brigade po odluci komandanta.

2.- Posedanje rejona odbrane jedinica 6.partbr izvršiti pregrupisavanjem jedinica 11.partbr i OdTO Bosanska Dubica.
Smenu jedinica izvršiti u toku 01/02.04.1992. godine.

3.- U toku izvlačenja 6.partbr preko 4. Una ojačati SMP u s. Jasenovac sa još jednom skelom.

4.- Marš brigade naredjenim pravcem izvršiti u toku 02./03.04.92. godine.

2.

Razmeštanje jedinica u planirane rejone završiti do 06,00 časova 03.04.1992. godine u gotovosti za izvršenje dobijenog zadatka.

5.- U toku izvršenja marša preduzeti sve mere borbenog obezbedjenja i bezbednosti vojnog putnog saobraćaja. Posebnu pažnju u toku marša posvetiti bezbednosti ljudstva i MTS. Za marš koristiti obilazne puteve: Prijedor - s. Rakelići - s. Tomašica - prevoj Lomovi - s. Sasina - Sanski Most i Prijedor - s. Hambarine-Ljubija - s. Stara Rijeka - Sanski Most.

6.- U rejonu rasporeda brigade preduzeti sve mere borbenog obezbedjenja i sprečiti svako dejstvo i iznenadjenje.

7.- Pozadinsko obezbedjenje 6.partbr organizovati i realizovati sopstvenim snagama , osloncem na 993.PoB. Posebnu pažnju posvetiti obezbedjenju vozila za snadbevanje jedinica. Razmotriti mogućnost snabdevanja osloncem na garnizon Prijedor.

8.- Odmah otpočeti sa smenom jedinica . U toku smene preduzeti sve mere borbenog obezbedjenja i izvršiti primopredaju MEP.

9.- Svojim naredjenjem regulisati sva pitanja oko smene jedinica i izvršenja zadataka 6.partbr a nisu regulisana ovim naredjenjem.

10.- Dostaviti izveštaj o izvršenom maršu i razmeštaju 6.partbr.

SO/JM

K O M A N D A N T
general-major
Momir Talić

KOMANDA 5. KORPUSA

PRIMLJENO:	01.04 (dan i mesec)	12,10 (čas i minut)	(p o t p i s)	
(tajni naziv) 1076	(br.telegrama)	(br.grupa)	(hitnost)	(br. st. veze)
OBRAĐENO:	01.04. (dan i mesec)	12.30 (čas i minut)	(p o t p i s)	
PREDATO:	01.04. (dan i mesec)	13.00 (čas i minut)	(p o t p	

Naredba Komande 5. korpusa JNA, op. str. pov. br. 313-1, od 1. 4. 1992. godine[407]

[407] AIIZ, inv. br. 2-5019, *Naredba Komanda 5. korpusa JNA, op. str. pov. br. 313-1, od 1.4. 1992. godine.*

VOJNA TAJNA - STROGO POVERLJIVO
ŠIFROVANO - URUČITI ODMAH

KOMANDA 5. KORPUSA
Str.pov.broj 44-1/113
19.04.1992. godine

KOMANDI 2. VOJNE OBLASTI

REDOVNI BORBENI IZVEŠTAJ

Sekcija 1:100.000 - Bejlovar 322, Virovitica 323, Bosanska Dubica 372, i Nova Gradiška 373, izdanje 1986. godine

1.- Neprijatelj je opet otvarao vatru na prostorima Zapadno Slavonskog ratišta i to u večernjim časovima 18.04.1992. godine, i sa pravca Nove Gradiške i Pakraca. Ukupno je ispaljeno 17 mina iz MB nekoliko tenkovskih granata i masovno dejstvo iz pešadijskog naoružanja.
Ovakve provokacije očekujemo u toku naredne večeri. Priprema za borbena dejstva paravojne organizacije vrše na cijelom prostoru zone odgovornosti korpusa u BiH. Ovo je posebno izraženo u širem rejonu Bosanska Krupa.

Na ovim prostorima nismo imali značajnijih ispada u toku proteklog dana.

2.- Borbeni raspored jedinica 5. korpusa u neposrednom dodiru i u odgovornosti ostao je nepromenjen.
Neprijatelj je 2 puta ozbiljnije prekršio sporazum o prekidu vatre u toku 18.04.1992. godine i to:

- Od 17,45 časova dekstvovao iz MB-120 mm (12 mina) i streljačkim naoružanjem iz rejona Medarski vinogradi (X=14.000, Y=48.000) po 2/329.okbr u rejonu s. Gornja Trnava (X=14.500, Y=44.000). Intervenisano je "vrućom linijom", a pošto dejstva nisu prestala na vatru je uzvraćeno. Gubitaka nije bilo.
- Od 22,00 do 22,30 časova vatrom streljačkog i tenkovskog naoružanja dejstvovao je iz rejona Medarski vinogradi (X=14.000, Y=48.000) i s. Poljane (X=10.000, Y=46.000) po jedinicama 3/329.okbr u s. Dragalići (X=12.000, Y=44.600). Na vatru je uzvraćeno. Gubitaka nije bilo.

2.

Težište rada Komande 5. korpusa je bilo na kontroli otklanjanja nedostataka u borbenom osiguranju skladišta, kasarni, i drugih važnijih objekata, a jedinice na održavanju borbene gotovosti i sprečavanju iznenadnih neprijateljskih dejstava.

a) Stanje morala:

U jedinicama nije bilo dogadjaja koji bi bitnije uticali na stanje morala. Stanje morala je stabilno i bez promene u odnosu na prethodni period.

b) Pozadinsko obezbedjenje:

Težište pozadinskog obezbedjenja je bilo na rešavanju zahteva potčinjenih jedinica. U toku dana je pripremljeno 44.243 OT-1 i izdato 762 Sd/o. Obučeno je 15 v/o i dokompletirano 2 kompleta opreme. Opravljena su 2 okl. transportera, 20 m/v, 1 inž.mašina i 1 sreds. veze. Na lečenju se nalazi 159 p/o.

3.- ODLUČIO SAM: Produžiti sa učvršćivanjem uverenja svih pripadnika korpusa u opravdanost borbe koju vodimo protiv svih paravojnih formacija i preduzimanjem mera na sprečavanju medjunacionalnih sukoba u zoni odgovornosti. Uz sprečavanje iznenadnih neprijateljskih dejstava i dalje organizovano raditi na podizanju b/g i stvaranju što povoljnijih uslova za dolazak ZS OUN.

4.- Aktivnsot PM EZ i OZV UN:

a) Aktivnost PM EZ:

Rešavali su tekuće zadatke u Banja Luci.

b) Aktivnost OZV UN:

Rešavali su tekuće zadatke u Banja Luci.

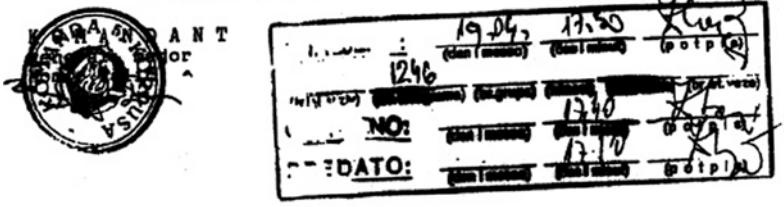

Redovni borbeni izvještaj Komande 5. korpusa, str. pov. br. 44-1/113, od 19. 4. 1992. godine[408]

[408] AIIZ, inv. br. 2-5021, *Redovni borbeni izvještaj Komande 5. korpusa, str. pov. br. 44-1/113, od 19. 4. 1992. godine.*

Iz jedne homogene cjeline, Cazinske krajine, trebalo je spriječiti bilo kakvu vezu i pomoć ostalim dijelovima krajiških općina. Sa osloncem na kanjon Une, Bosanska Krupa zatvara željeznički pravac Bihać–Bosanski Novi, zatvara puteve za Bihać, Prijedor, Sanski Most i Ključ, i preko muslimanskih sela Ostružnica, Badić i Arapuša zatvara vezu sa dolinom Japre, gdje je također nastanjen muslimanski živalj."[409] Zauzimanjem Bosanske Krupe, otklonila bi se opasnost presijecanja koridora za snabdijevanje SAO Krajine pravcem Banja Luka–Prijedor–Bosanski Novi–Glina.

Sigurnosna situacija u Bosanskoj Krupi, u aprilu 1992. godine, znatno se pogoršala. Po gradu i u okolini grada postavljeni su kontrolni punktovi i prepreke na ulazima i izlazima iz grada. Ograničena su kretanja ljudi i materijalnih sredstava. Stanovnici srpske nacionalnosti napuštali su grad i odlazili u dijelove opštine Bosanska Krupa koji su bili naseljeni srpskim stanovništvom. Proces iseljavanja srpskog stanovništva odvijao se svakodnevno. Srbi su odvozili stvari i porodice, a muškarci su se povremeno vraćali u grad. „Još prije 2-3 dana, pa i prošle sedmice, naše komšije i sugrađani Srbi su odvozili svoje stvari na selo. Iseljavali su se. (...) Odvozili su stvari kamionima, traktorima, kolima, preko mjesta Lipik, nadomak našeg grada, u sela Suvaju i Jasenicu."[410]

Potvrdu navedenog imamo *u Izvještaju o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* gdje se navodi: „Krizni štab Srpske opštine izdao je Naredbu početkom aprila o zabrani kontrola i patroliranja pripadnicima Alijinog MUP-a, a 11. aprila 1992. godine izdata je Naredba o preseljenju stanovništva sa područja Perne na desnu obalu Une."[411]

U nekoliko navrata održavani su sastanci najviših političkih predstavnika bošnjačkog i srpskog naroda. U presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik navodi se: „Dana 18. aprila 1992. na sastanku opštinskih političkih stranaka, Miroslav Vještica, predsjednik lokalnog SDS-a, koji je bio i član skupštine bosanskih Srba, rekao je da će uticati na one na 'vrhu' kako Bosanska Krupa ne bi bila napadnuta, ali samo ako Muslimani pristanu na zahtjev da Srbi dobiju desnu obalu Une."[412] Iz navedenog se može postaviti pitanje, da li je Miroslav Vještica imao saznanja o pripremi za napad na Bosansku Krupu i kakvu je imao ulogu u napadu na Bosansku Krupu. Odgovor je uslijedio već 21. aprila 1992. godine.

[409] S. Jašarević, nav. dj., str. 25.

[410] Kenan i Amel Duraković, *S druge strane rijeke Une 1992-1996*, Savez dobitnika najviših ratnih priznanja Unsko-sanskog kantona, Bihać, 2007, str. 11.

[411] AIIZ, inv. br. 2-5215, Republika Srpska, Skupština opštine Krupa na Uni, *Izvještaj o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva za period od 1. januara 1992. godine do 20. aprila 1993. godine,* Krupa na Uni, april 1993. godine, str. 3.

[412] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnk*, paragraf 395.

Krizni štab srpske opštine Bosanska Krupa donio je Naredbu broj 28/92 o izvršenju potpune (opšte) mobilizacije Teritorijalne odbrane na području srpske opštine Bosanska Krupa.

Jedan od događaja koji je prethodio napadu na Bosansku Krupu je *incident* u selu Arapuša. Naime, u noći 19/20. aprila 1992. godine, u naselju Arapuša, na punktu koji su kontrolisali pripadnici rezervnog sastava policije, ranjena su trojica srpskih vojnika. U presudi u predmetu Gojko Kličković i ostali navodi se: „U noći 19./20. aprila 1992. godine, grupa mladića srpske nacionalnosti je prolazila vozilom iz kojeg je prema riječima svjedoka optužbe zapucano na ljude koji su se nalazili na punktu, na što su oni uzvratili vatrom i tom prilikom ranili tri osobe. Sa druge strane, svjedoci odbrane smatraju da pucanje i ranjavanje mladića srpske nacionalnosti ničim nije bio isprovocirano."[413] O navedenom događaji jedan od svjedoka u svom dnevniku navodi: „Ponedjeljak, 20.04.1992. U ranim jutarnjim satima mnoge građane Arapuše probudila je jaka pucnjava. Gledajući kroz prozor uočio sam da se nešto neobično dešava u pravcu Stanice milicije u Arapuši, odnosno kod ambulante. Još jedan rafal a potom zvuk automobila koji se kretao velikom brzinom. Pri nailasku na svijetlo od prodavnice uočio sam da je automobil marke 'Jugo' žute boje. (...) Poslije toga nastalo je komešanje mladića Arapuše koji su pričali da je iz tog istog automobila pucano na dežurne rezervne milicionere koji su uzvratili oštrom vatrom. To je bilo u 03,45 sati."[414]

Da li ovaj događaj možemo nazvati *incident* ili namjerno izazivanje sukoba? Mišljenja smo da je ovo bila smišljena i organizirana aktivnost kako bi se opravdali budući napadi na Bosansku Krupu od strane srpskih vojnih i policijskih snaga. Srpske vojne i policijske snage su nakon ovog *incidenta* potpuno blokirale Arapušu.[415] O ovom događaju imamo svjedočenje: „U 07,00 sati pošao sam u Bos. Krupu na sjednicu Radničkog savjeta. Izlaskom iz Arapuše, tačnije na Krivaću, naišao sam na barikadu koju su obezbjeđivali Krajinović Dragan i Jež Boško. Nisu mi dozvolili prolazak uz obrazloženje da su u Arapuši ranjeni njihovi mladići, odnosno da je pucano na automobil u kojem su bila njihova 4 mladića. (...) Okrećući svoj automobil uočio sam da u šumi ima dosta naoružanih građana iz s. Petrovići. Poslije ovoga počelo se primjećivati da se gomilaju naoružane snage linijom Nabešić–Starčevića Brdo. Uočeno je da ima minobacača 82 mm pa čak i PAM. Naoružane snage počele su sa utvrđivanjem položaja. Ovo je uznemirilo građane Arapuše i došlo je do većeg okupljanja.

[413] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 41.

[414] Muharem Čaušević, *Kazivanje majora Muharema Čauševića o počecima rata u Arapuši i Krupi,* spomen soba 511. slavne brdske brigade, Pištaline, str. 1.

[415] S. Jašarević, nav. dj., str. 25.

Na osnovu člana 82. Statuta Srpske opštine Bosanska Krupa, člana 23. Poslovnika o radu Izvršnog odbora Skupštine Srpske opštine Bosanska Krupa i Uputstva o organizovanju i djelovanju srpskog naroda BiH u vanrednim okolnostima te procjene političko-bezbjednosne situacije, d o n o s i m:

N A R E D B U

I

NAREDJUJE SE izvršenje potpune (opšte) mobilizacije teritorijalne odbrane na području Srpske opštine Bosanska Krupa.

II

Ova naredba stupa na snagu ODMAH.

B r o j: 28/92.
Bos. Krupa, 28 1992.

KOMANDANT
KRIZNOG ŠTABA
Gojko Kličković

Naredba o izvršenju potpune (opšte) mobilizacije Teritorijalne odbrane na području srpske opštine Bosanska Krupa, broj 28/92.[416]

Dolaskom sudske komisije radi utvrđivanja mjesta vatrenog okršaja, djelimično smo upoznati da su od 4, dva mladića ranjena i da je automobil dosta oštećen. Po završetku uviđaja građani Arapuše su se samoorganizovali, te blokirali odlazak predsjedniku Opštine Mahić Mehmedu i podpredsjedniku IO SO-e Kličković Gojku a sve u cilju odlaska na pregovore sa postavljenim

[416] AIIZ, inv. br. 2-5043, Komandant Kriznog štaba, *Naredba o izvršenju potpune (opšte) mobilizacije Teritorijalne odbrane na području srpske opštine Bosanska Krupa, broj 28/92.*

naoružanim snagama sastava iz mjesnih zajednica Donji Petrovići, Osredak i Dubovik, te još nekih dr. Otišli smo na pregovore i sa nama je pregovarao Kotur Milorad kao k-dir tih naoružanih sastava. Zahtjev je bio da se izruče rezervni milicioneri koji su pucali u njihove srpske mladiće, jer je to naime povod njihovog oružanog okupljanja iznad Arapuše. Predsjednik opštine i podpredsjednik Izvršnog odbora SO-e su objasnili da je izvršen uviđaj i da će sudska komisija sve uraditi kako to zakon nalaže. Razgovorom se došlo do zaključka da će oni postupiti onako kako odluči Mjesna zajednica Gornji Petrovići, odakle su mladići. Razgovorom u Gor. Petrovićima pa čak i roditeljima povređenih mladića dogovoreno je da se povuku naoružane snage iznad Arapuše. Ponovo smo se vratili na brdo i obavijestili Kotur Milorada da je mjesna zajednica Gor. Petrovići prihvatila da se snage povuku. Međutim, Kotur Milorad je postavio novi zahtjev, a to je da građani Arapuše polože svoje naoružanje. Taj zahtjev je dat u 23,30 sati. (...) To smo uradili i predali 5 pušaka. Odmah iza toga oko 14,00 sati naoružane snage su se povukle. Nastupilo je veliko olakšanje i Arapušani su donekle mirno proveli noć. Tu mirnoću narušavala je potmula eksplozija sa pravca Bos. Krupe. Mnogi nisu znali da se vode borbena dejstva ali su pretpostavljali da je napadnuta Bos. Krupa."[417]

Dana 20. aprila 1992. godine, u Bosansku Krupu je došao general Špiro Ninković i Fikret Abdić i održali sastanak sa Mehmedom Mahićem, Gojkom Kličkovićem i Miroslavom Vještićom. Na tom sastanku nije postignut nikakakv dogovor i novi sastanak je zakazan za večernje sate. Na taj sastanak nisu došli Miroslav Vjetica i Gojko Kličković. Međutim, taj dolazak i pregovori koje su vodili ocijenjeni su kao zatišje pred buru, da bi se postiglo što veće iznenađenje. Dana 21. aprila poslijepodne, u Bosansku Krupu je ponovo došao general Špiro Ninković, koji je tražio da mu se omogući prolazak prema Vranjskoj. General Ninković je otišao u pravcu Vranjske nekoliko sati prije napada na Bosansku Krupu. Potvrdu navedenog nalazimo i u presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali, gdje se navodi: „nalazio na Vranjskoj zajedno sa generalom Špirom Ninkovićem, komandantom II vojne oblasti (komandantom 10. korpusa JNA, prim. M.B.) jer je general smatrao da se moraju hitno obaviti razgovori sa muslimanskom stranom, kako bi se spriječilo izbijanje rata."[418] Postavlja se pitanje uloge generala Špire Ninkovića, komandanta 10. korpusa JNA, u događajima oko napada na Bosansku Krupu i da li je on mogao da spriječi napad na Bosansku Krupu jer je imao utjecaj na srpske vojne snage.

Tokom prijepodneva, 21. aprila 1992. godine, stanovnici Bosanske Krupe mogli su vidjeti dolazak kamiona sa srpskim vojnicima i njihovo iskrcavanje i zauzimanje položaja. Stanovnici naselja Mahala su „primjetili

[417] M. Čaušević, nav., str. 1.

[418] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 81.

iskrcavanje vojnika sa kamiona i odlazak grupe lica na obronke groblja Lipik, u pravcu brda Alem, (...) U tom momentu svjedok je znao da se na brdo Lipik iskrcavaju pripadnici Teritorijalne odbrane Srpske opštine Bosanska Krupa (TO SOBK)."[419] Prema dostupnim podacima iz presude Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali navodi se: „pripadnici TO SOBK držali područje Lipika, Pendrekovca, dio na Mahali (na periferiji u odnosu na centar grada), (...)."[420] Raspored jedinica 1. podgrmečke brigade objašnjen je na suđenju pred Sudom BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali: „(...) je detaljnije pojasnio raspored i djelovanje TO Sr.Opšt. BK u to vrijeme, pa su tako postojale četa I–na Pendrekovcu kojom je komandovao Mile Štrbac zvani Rodan, Vranjska–Krčmar Jovo, i Radićka četa, dok se svjedok sa jedinicom nalazio preko puta Huma preko kojeg je trebao doći II bataljon, (...)."[421]

Dolazak i raspoređivanje snaga iz sastava 1. krajiške podgrmečke brigade TO, kod bošnjačkog stanovništva unio je nemir i paniku. Veći broj građana bošnjačke nacionalnosti je počeo iseljenje prema Jezerskom, Cazinu, Bužimu i drugim mjestimaU presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali navodi se:„razlog za ovakvo kretanje stanovništva prvenstveno su bile naoružane grupe ljudi koje su se iskrcavale po okolnim brdima, a situacija u gradu već je bila zaoštrena incidentima koji su prethodili i stvarali dodatne neprijateljske tenzije među stanovništvom."[422]

Dana 21. aprila 1992. godine, iz Doma zdravlja Bosanska Krupa, ljekari i medicinsko osoblje srpske nacionalnosti su pokušali opljačkati i kamionima odvesti medicinsku opremu, lijekove i sanitetski materijal. U knjizi generala Fadila Hasanagića *Put do povratka–Bosanska Krupa 1992-1995*, o ovom događaju piše: „Dom zdravlja Bosanska. 13,00 sati, 21. aprila 1992. Naoružani pripadnici Općinskog štaba TO opkoljavaju bolnicu i spriječavaju odlazak kamiona natovarenih opremom, lijekovima i sanitetskim materijalom. Kreatori ovog čina čekaju u Jasenici uzalud. (...) Zbor radnika Doma zdravlja kome se odazivaju samo Bošnjaci donose odluku o hitnoj evakuaciji opreme i lijekova na lijevu obalu Une."[423]

U cilju smirivanja situacije u Bosanskoj Krupi, 21. aprila u 13 sati posmatrači iz Evropske misije su organizirali sastanak između političkih prestavnika vlasti Bosanske Krupe, policije iz Bihaća i Bosanske Krupe. Sastanak nije uspio jer se predstavnici SDS-a nisu pojavili. Još više su se panika

[419] Isto, paragraf 47.

[420] Isto, paragraf 53.

[421] Isto, paragraf 85.

[422] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 43.

[423] Fadil Hasanagić, *Put do povratka-Bosanska Krupa 1992-1995*, Općina Bosanska Krupa, Bosanska Krupa, 2003, str. 16.

i strah uvukli među građane Bosanske Krupe. U presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik navedeno je: „Dana 21. aprila 1992. Srbi su putem radija dali ultimatum da se svi Muslimani presele na lijevu obalu Une, čime su naredili da se opština podijeli prema nacionalnoj strukturi."[424]

U predvečerje, 21. aprila 1992. godine oko 18 sati, napadnuta je Bosanska Krupa. Prvo se čula žestoka pješadijska pucnjava, a onda su granate počele padati na sve strane.[425] Počelo je žestoko, iznenada i za one koji su to prvi put doživjeli skoro nestvarno. (...) Nastala je opšta panika i bezglavo trčanje sa desne na lijevu obalu rijeke Une. Za samo sat i po na grad se sručila kiša projektila raznih vrsta i iz oruđa različitih kalibara.[426] Kako su građani Bosanske Krupe doživjeli napad, donosimo iz sjećanja Senade Avdagić. „Bio je dvadesetprvi dan mjeseca aprila '92. godine.Vrijeme je bilo proljetno, blago i toplo. Ali, nad bosansko-krupskom dolinom treperila je neka teška slutnja, zlokobni mir i tišina. Bez ljudi na ulicama. Bez dječijeg glasa. Tog jutra kroz kapiju Pilane nije prošlo puno radnika. Ubrzo su i oni otišli kući. Rat!? Ne može biti, ne postoji ni jedan razlog! A, opet opominjale su krvave slike iz Bijeljine, Sarajeva, Foče, Goražda. Sjećanje na taj dan uvijek mi vrati sliku kolone vozila, vojnih, policijskih i civilnih kako napušta grad na izlazu prema Bosanskoj Otoci. Kod tunela su stali samo na tren. Ne znam zašto. Ali ta ista kolona, ljudi u tim vozilima, vidjeli su žene i djecu koji su pješice krenuli negdje izvan grada. Bili smo ostavljeni. Tišinu nad bosansko-krupskom dolinom razbila je detonacija prve granate. Bilo je oko 17,50 sati, 21. aprila 1992. godine kada su jedinice tadašnje JNA i srpskih dobrovoljaca započele agresiju na Bosansku Krupu. U tom trenutku, ta prva granata, ta detonacija iako slaba imala je milion puta veće i strašnije, razarajuće dejstvo. Tom granatom razbile su se obale Une, naši životi, porodice, kuće, ulice. Razbilo se mjesto rađanja, življenja i umiranja. Razbilo se mjesto gdje se izgovorila prva riječ i načinio prvi korak u životu. Razbile su se generacije u školskim klupama, njihove ekskurzije, simpatije, maturske zabave. Razbila su se radna mjesta, kafane, mlinovi, ade. Sve, baš sve. Razbilo se mjesto koje smo zvali svojom kućom. Bližila se noć. Prva ratna noć. Upalila se gradska rasvjeta. Čuli su se rafali, detonacije. Miris baruta i smrti već se osjećao u zraku i bio je sve bliži i bliži."[427]

Granatirana je zgrada policije, opštine i drugi dijelovi grada. Prva žrtva granatiranja bio je Irfan Kadić.[428] Žestoko granatiranje i pucanje trajali su do kasno u noć.

---

[424] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 396.

[425] K. i A. Duraković, nav. dj., str. 11.

[426] Ljiljani br. 34 od 30. aprila 1993. godine, objavljeno u: Fadil Hasanagić, *Put do povratka–Bosanska Krupa 1992-1995,* str. 17.

[427] Senada Avdagić, *Jedno sjećanje sa lijeve obale Une,* iz neobjavljenog ratnog dnevnika.

[428] Isto.

Početak napuštanja Bosanske Krupe od strane bošnjačkog stanovništva[429]

U pokušajima smirivanja situacije, tokom noći i narednih dana održani su pregovori o prestanku ratnih dejstava. U presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali navodi se: „O detaljima tih pregovora govorio je zaštićeni svjedok A2, pojašnjavajući da su istima, osim njega, ispred muslimanske strane prisustvovali: Nenad Ibrahimpašić, Zijad Kadić (ispred CSB Bihać) i Fikret Abdić, dok su srpsku stranu predstavljali predsjednik opštine Bosanski Petrovac–Rajko Novaković, Mladen Drljača, Miroslav Vještica i general Ninković. Tema pregovora je bila da se pokuša novonastala situacija zaustaviti, i da se zajedničkim policijskim snagama pokuša napraviti izvjesna *tampon zona,* koja bi razdvajala dvije sukobljene strane, pri čemu je Ibrahimpašić predlagao čak i zajedničko djelovanje policije Banja Luke i Bihaća. Miroslav Vještica je na tom sastanku predlagao da rijeka Una bude isključiva granica, kategorički izbjegavajući mogućnost da se formira *tampon zona* u kojoj bi bio mještoviti sastav jedinica, na čemu su inače insistirali predstavnici muslimanske strane. Očigledno da dogovor među stranama u sukobu nije bilo moguće postići, pa je slijedeće jutro 22.04.1992. godine počelo granatiranje i '*kanonada iz pješadijskog naoružanja*'."[430] U presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik navodi se: „(...) Istog dana srpske snage su napale grad. Pripadnici srpskih paravojnih snaga granatirali su grad minobacačima s okolnih brda. Neki

[429] Autor fotografije Senada Avdagić.

[430] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragrafi 63-65.

objekti, naročito policijska stanica, gađani su vatrom iz snajpera i granatirani iz teškog naoružanja. (...) Svjedok 19 vidio je kako srpske snage granatiraju zgradu opštine, a srpski vojnici pale i pljačkaju muslimanske kuće."[431]

U pokušajima odbrane Bosanske Krupe, od 21. aprila 1992. godine, malobrojnim braniocima Bosanske Krupe pomoć su pružili jedinica policije iz CSB Bihać jačine jednog voda, vod jačine 50 boraca iz Velike Kladuše i jedna četa sa oko 150 boraca iz Bužima, te jedna četa sa oko 100 boraca iz Cazina. (...) Naše združene snage, u sadejstvu sa OdTO Bosanska Krupa (Odred teritorijalne odbrane), pokušale su u više *protivnapada odbaciti SČA(srbo-četnički agresor, prim. M.B.*) i vratiti izgubljene prostore na desnoj strani r. Une.[432]

Dana 22. aprila 1992. godine, u jutarnjim satima, združene srpske snage otpočele su snažan napad na grad. Jedinicama 1. podgrmečke brigade pridružile su se snage iz 6. sanske brigade. U napadu na Bosansku Krupu, iz sastava 6. sanske brigade „učestvovalo je 150 dobrovoljaca iz I, II i III bataljona, baterija MB 120 mm, baterija LRB 128 mm, odjeljenje LARV PVO, izviđači i vojna policija. Akcija je uspješno izvedena a neprijatelj je pretrpio velike gubitke i protjeran preko Une. U ulozi komandanta akcije bio je pukovnik Basara Branko, komandant brigade."[433] O učešću 6. sanske brigade u napadu na Bosansku Krupu navodi se: „Pod komandom pukovnika Branka Basare, 6. krajiška laka pješadijska brigada učestvovala je u sledećim akcijama: oslobađanje Bosanske Krupe, (...)."[434]

Usljed jakih napada pješadijskim, protivavionskim i artiljerijskim oruđima, branitelji Bosanske Krupe su 22. maja 1992. godine bili primorani da se povuku na lijevu obalu Une. Tom prilikom poginuli su pripadnici TO RBiH Enver Makić iz Bužima[435] i Sead Ćehić iz Velike Kladuše. Snage SČA sa oružanim formacijama SDS-a, podržane snažnom vatrom artiljerije i MB (minobacači, prim. M.B.) ušle su 22.4. 1992. godine u dijelove grada, a na zgradu MUP-a istakle su zastavu SDS-a.[436] Jedinice TO RBiH pokušale su ponovo povratiti pod kontrolu dio grada na desnoj strani koji su zauzele srpske snage. „Dana 24.04. 1992. godine, u ranim jutarnjim satima, uz pomoć boraca iz Cazina i Velike Kladuše, sa dvije čete, ponovo je pređen most i zauzeti svi raniji objekti osim raskršća na Lipiku. Zbog umora i gladi, a ne dobijajući nikakvu pomoć, tog dana oko 23,00 sati, jedinice su se morale povući na

[431] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 396.

[432] B. Felić, nav. dj., str. 60.

[433] AIIZ, inv. br. 2-4702, Ratni put 6. sanske brigade.

[434] AIIZ, inv. br. 2-5053, *Ratni bilten Šeste krajiške brigade, broj 3, 15. decembar 1992,* str. 4.

[435] Sead Jusić, Edham Eminić, Remzija Ičanović, Ishad Emrić, *Nur, rahmet i kuvet 505. viteške bužimske brigade,* BZK Preporod, Bužim, 2000, str. 13.

[436] B. Felić, nav. dj., str. 60.

lijevu obalu rijeke Une."[437] Uz podršku jedinica iz 6. sanske brigade, Bosanska Krupa je okupirana. Na suđenju pred Sudom BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali navodi se: „Treći dan je komandant naredio da se izađe na Unu, što je bez većeg otpora i urađeno, i tada je na samoj rijeci i formirana linija koja se u narednom periodu nije značajnije pomjerala."[438]

Dana 25. aprila u Bosanskom Petrovcu i Bihaću bezuspješno su održani sastanci, kojima su, između ostalih, prisustvovali general Špiro Ninković i Fikret Abdić.

Kako je o napadu na Bosansku Krupu i zauzimanje dijela grada na desnoj obali Une, na 16. sjednici Skupštine Srpske republike BiH izvijestio Miroslav Vještica vidi se iz zapisnika sa te sjednice. Miroslav Vještica, između ostalog, kaže: „(...) Tu smo se zaustavili, tu smo se ukopali, desnu obalu smo minirali, (...)."[439]

Od posljedica granatiranja u Bosanskoj Krupi ubijen je jedan broj civila. Jedan broj je ubijen u kućama, a potom zapaljen zajedno s kućom. Jedan broj građana bošnjačke nacionalnosti koji je ostao kod svojih kuća, 22. aprila 1992. godine zarobljen je od strane srpskih jedinica. Prva grupa zarobljenih odvedena je u Srpsku Jasenicu, gdje su nezakonito zatočeni i bili izloženi teškim fizičkim i psihičkim zlostavljanjima. O logorima u kojima su nezakonito zatočeni stanovnici bošnjačke nacionalnosti bit će riječi u drugom dijelu knjige.

Pošto su zauzele dio Bosanske Krupe sa desne strane rijeke Une, srpske vojne i policijske snage počele su paljenje bošnjačkih kuća i pljačku imovine. Od posljedica granatiranja i djelovanja zapaljivom municijom, jedan broj kuća na lijevoj strani rijeke Une je zapaljen ili porušen. O posljedicama uništavanja privatnih i privrednih objekata bit će riječi u poglavlju *Uništavanje i razaranje materijalnih dobara na području opštine Bosanska Krupa*.

Nakon zauzimanja dijela grada na desnoj obali rijeke Une, dio naselja sa bošnjačkim stanovništvom našao se u potpunom okruženju srpskih jedinica, jer nisu mogli da pređu na lijevu obalu rijeke Une. To su naselja Arapuša, Veliki Dubovik, Ostružnica, Veliki i Mali Badić, Muslimanska Jasenica i Zalin. Zauzimanjem dijela grada Bosanska Krupa na desnoj obali rijeke Une, preostalo je zauzimanje Bosanske Otoke. Snage TO RBiH, na desnoj obali Une, uspješno su branile Veliki Badić, Šabiće, Johovicu i Ostrožnicu sve do 3. maja 1992. godine. U toku 3. maja 1992. godine, SČA zaposjeda Veliki Badić, Šabiće, Johovicu i Ostrožnicu.[440] .

---

[437] F. Hasanagić, nav. dj., str. 19.

[438] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 84.

[439] AIIZ, inv. br. 2-5062, *Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. godine, Izlaganje Miroslava Vještice*, str. 17.

[440] B. Felić, nav. dj., str. 62.

Nakon zauzimanja dijela Bosanske Krupe i naselja koja su bila u okruženju, svakodnevno su vršeni napadi na Bosansku Otoku. Uprkos svakodnevnim napadima tokom mjeseca maja 1992. godine, pripadnici TO RBiH uspjeli su odbraniti Bosansku Otoku. „Preko mjesec dana držimo utvrđene linije na brdima iznad Otoke."[441] „Prvog dana, u četničkoj akciji učestvovala je redovna vojska bivše JNA. Kasnije sam saznao da su to, većinom bili pripadnici jedne jedinice iz Valjeva. Bili su tu i 'Beli orlovi' sa crvenim beretkama i četničkim znamenjem. (...)"[442] Kako su srpske snage zauzele lijevu obalu rijeke Une u Bosanskoj Otoci, jedan od preživjelih svjedoka navodi: „(...) Devet sati ujutro, počinju kao nikad ranije padati granate jedna za drugom. Otkud im tolike? Na stotine ih oru oko nas, ali i po Otoci, Volodеru....Zalegli smo i čekamo. Na putu od Buševića ide borbeno vozilo, kamioni, a okolna brda su kao što do tada vidjesmo u filmovim. Vojska, opremljena u borbenom rasporedu sa svih strana idu prema nama. Pucalo se sa svih strana na naše položaje i naređeno je povlačenje na lijevu obalu Une. Posljednja grupa sa Stražbenice je sišla i moli civile da napuste kuće, te da idu na lijevu obalu Une. Sve lađe su na lijevoj obali Une, te posljednja grupa među kojom sam ostao bez lađe moraće plivati. Ostali smo nas petorica, valjda kao svjedoci teške sudbine civila koji su ostali."[443] Do 27. maja 1992. godine pripadnici odreda TO Otoka aktivno su pružali otpor agresoru i organizovali odbranu, kao i zaposjedali i držali vrlo važnu otpornu tačku Stražbenica i Bratića Brdo. U tom periodu odredi Krupa-Općina i Krupa-Grad organizuju aktivnu odbranu na lijevoj obali rijeke Une.[444]

Kada su jake snage srpske vojske 27. maja 1992. godine zauzele Stražbenicu i Bratića Brdo, preostali stanovnici s lijeve obale rijeke Une morali su bježati. Nažalost, jedan broj starijih osoba ostao je kod svojih kuća i ubijen je. Jedan od preživjelih svjedoka sjeća se: „Čuo sam plač i jauke Marije Vilić, uz rafale pušaka i škripu stotine zapaljenih kuća. Nikad neću zaboraviti sliku plačne Une, zadrhtale zemlje, zapaljenih kuća, plača starice, stenjanje starca i crnog dima koji je nosio poruku ka plavetnilu neba. Prva grupa piromana, kao prethodnica pred paljenje, provaljivala je u kuće tražeći plijen. Dvojica su imala OSE na leđima, a ostali ZOLJE i svi sa automatima spremnim za paljbu. (...)"[445]„Šest starijih osoba koje nisu uspjele izbjeći zvjerski je ubijeno.

[441] Džemaludin Čaušević, *27. maj, napad na Otoku, odbrana Stražbenice*, objavljeno u: F. Hasanagić, nav. dj., str. 21.

[442] Safet Ćurtović, *Poletjeće bijela golubica,* Slobodna Bosna, br. 7, Bihać, 29. 8.1992. godine, str. 4.

[443] Dž. Čaušević, *27. maj, napad na Otoku, odbrana Stražbenice*, objavljeno u: F. Hasanagić, nav. dj., str. 21.

[444] F. Hasanagić, nav. dj., str. 33.

[445] Dž. Čaušević, *27. maj, napad na Otoku, odbrana Stražbenice*, objavljeno u: F. Hasanagić, nav. dj., str. 20.

Četvero od njih je i spaljeno. Ruskinju Mariju, ženu Saliha Vilića, ubiše na kućnom pragu i preko njenog mrtvog tijela iseliše njen dom."[446] „Civili koji su ostali na desnoj obali poubijani su. Marija i Salih Vilić, Ferid i Zajim Bratić, Kemo Alijanović i Ferid Podić su strijeljani. (...) Nailazimo na poubijane civile. Moramo ih noćas ukrasti i dostojno sahraniti. Čekamo jutro i krademo ispred njih četvero spaljenih. (...) Uspjeli smo lađama prevesti njih četvero, ali ostala je Marija i Salih duboko u pozadini."[447] Prenosimo sjećanje Muje ef. Ćehića na teške dane iz Bosanske Otoke. „A nismo zaboravili ništa pa ni to da su tog dana na kućnom pragu ubijeni starci Salih i Marija Vilić zato što nisu imali kuveta preći na lijevu obalu rijeke Une, ni oni, ni Ferid i Zaim Bratić, ni Kemo Alijanović, ni Ferid Podić. (...) Napad, granate, pucnjava, panika, opći metež i haos i povlačenje na lijevu obalu Une. Brani se most. Tuga u srcima onih koji moraju napustiti svoj dom, zbog napuštanja svog topraka i potpuno osvještenje od bratstvo-jedinstvujuće opijenosti. Bože, pa jesu li to one iste naše komšije??? (...) 29. maja, dva dana nakon što su nas protjerali i popalili. Pet dženaza, pet tabuta, cijela Otoka u Jezerskom. Ispred šehidskih dženaza imam bez ahmedije kaže okupljenim:'Halalite što sam u uniformi, druge odjeće više nemam, nemam više ni ahmedije, ni džamije, imam samo vjeru u Boga, imam vas, džemat, vas muhadžire što stojite tu, i imam svoje suborce, i imam nadu da ću uz Allahovu pomoć opet ezan proučiti s otočkog minareta.' Nastaje muk, teška, olovna tišina i imam i džemat su shvatili da su ostali dragom Bogu na emanet a od materijalnog nema više ništa. Đemo govori 'Da znate, da se nismo oduprli, bila nam je namjenjena sudbina Foče i Bijeljine i drugih okupiranih gradova.' Đemo je nastavio: 'još danas 29. maja smo za dan bliže slobodi nego jučer'–riječi su koje je izgovorio Đemo. (...) Noć poslije prvih dženaza, sa komandantom Mustafom Kahrićem sam sišao u Volodersku džamiju po tijelo rahmetli Mustafe Čauševića koje je ostalo tu u sveopćem metežu, koji je nastao u danu agresije. I mezar mu je bio iskopan, i vrijeme dženaze dogovoreno, ali sudbina je da njegovo tijelo bude ukopano u Jezerskom, a u njemu pripremljen mezar nekoliko dana kasnije, negdje iza ponoći spustismo tijelo jednog starca koji je umro prirodnom smrću. (Ni slutio nisam koliko ću dženaza obaviti u *nevakat,* iza jacije, prije sabaha, ni da će nam na tim dženazama jedini saveznik biti noćna tama i magla). Sjećam se te noći po tome što sam negdje u Vrletnici jasno vidio učiti u malom Kuranu, a jedina svjetlost mi je bila na stotine kuća koje su gorile u gradu. Rekao sam Bože, daj kako je najbolje, ali neka bude pravda! (...) Nekoliko dana poslije naši borci su uspjeli izvući i tijela Saliha i Marije Vilić. Opet kao i nekoliko dana ranije, moram vidjeti posljedice zvjerstva nad starcima."[448]

---

[446] S. Ćurtović, *Poletjeće bijela golubica,* Slobodna Bosna, br. 7, Bihać, 29.8.1992. godine, str. 4.

[447] Dž. Čaušević, *27. maj, napad na Otoku, odbrana Stražbenice*, objavljeno u: F. Hasanagić, nav. dj., str. 20.

[448] Mujo ef. Ćehić, *Sjećanje na prve dane agresije*, neobjavljeni rukopis.

U Bosanskoj Krupi, od 21. aprila 1992. godine, kada je počeo napad i u nekoliko narednih dana ubijeno je najmanje 28 osoba a 46 je zadobilo teške tjelesne povrede.[449] Među ubijenim su Alidžanović Husein zv. Buko, Ćehajić Smajo, Harambašić Rasim, Mulalić Ferida, Mulalić Rasim, Piralić Mithat zv. Mita i drugi.

Ubijeni Bošnjaci Bosanske Krupe ukopavani su u mezarja širom tadašnjeg Bihaćkog okruga. O tome se navodi u Knjizi Kenana i Amela Durakovića *S druge strane rijeke Une 1992-1996*: „Juče je na Gnjilavcu, u blizini Cazina, bila dženaza ubijenim Krupljanima. Dovezene su 23 osobe, a identificirano je samo 10. Ima dosta poznatih imena, to su sve naše komšije i sugrađani. (...) Prije neki dan u Sanskom Mostu je klanjana dženaza komšiji Arifu Eziću i njegovoj supruzi i sinu, koji su ubijeni pokušavajući da se kroz Suvaju ili Jesenicu probiju do Sanskog Mosta. (...) Na Mahmića Mostu je klanjana dženaza Mahmutu Tatareviću sa Badića, a u Mahmića Selu ženi Osme Mušića iz Bosanske Krupe."[450]

Nastavljajući napade, srpske vojne snage svakodnevno su granatirale naselja na lijevoj obali rijeke Une. Tom prilikom poginulo i ranjeno je više stotina Krupljana. U granatiranju Bosanske Krupe i Bosanske Otoke i drugih naselja, svakodnevno su ubijani i ranjavani civili, među njima djeca, žene, starci.

O granatiranju i svakodnevnom ubijanju civila navest ćemo nekoliko primjera. „U tom zločinačkom piru četnika poginuli su Edin Komić i Fuada Komić, a ranjeni Sadik Komić, Hamo Komić, Enes Bratić i Bekir Podić."[451] Bosanska Otoka je 23. novembra najviše i najžešće zasipana olovnom kišom iz četničkog teškog topničkog oruđa. Tog crnog ponedjeljka na grad i njegova rubna područja palo je 560 razornih granata.[452]

U nekoliko navrata, diverzantske jedinice 11. krupske lake brigade VRS su prešle na lijevu obalu rijeke Une i u tim napadima ubijali su civile. Tako su u jednom od napada ubili Halkić Razu. „(...) pa je nedavno jedna grupa četnika diverzantski prešla na lijevu stranu Une u Halkićima i prvo masakrirali a zatim strijeljali bespomoćnu domaćicu, suprugu Remze Halkića, Razu."[453] Svakodnevna snajperska djelovanja srpskih snajperista za posljedicu su imali ranjavanja i ubijanja civila. Od snajperskih djelovanja ubijeni ili ranjeni su Mulalić Ekrem, Kajtezović Katka, Geimer Franc, Eljazović Irfan, Bešić Ajša, Redžić Rasima, Suljić Hamdija, Velić Halid i dr.[454]

---

[449] Tužilaštvo BiH, Predmet broj KR-RZ-100/06, od 14. decembra 2007. godine, *Optužnica protiv Gojka Kličkovića*, str. 2.

[450] K. i A. Duraković, nav. dj., str. 17-19.

[451] Rizo Džafić, *Sto granata na šest ranjenika*, Slobodna Bosna, br. 8, Bihać, 5.9.1992. godine, str. 6.

[452] Emin Mesić, Šubare pune straha, Slobodna Bosna, br. 21, Bihać, 5.12.1992., str. 8.

[453] I. Skenderović, *Slobodna Bosna*, br. 24, Bihać, 26.12.1992. godine, str. 4.

[454] Knjige evidencija civilnih žrtava rata opštine Bosanska Krupa.

Prema prikupljenim podacima iz više izvora u Bosanskoj Krupi ubijeno je najmanje 130 civila. Među njima ubijeno je 36 žena.[455]

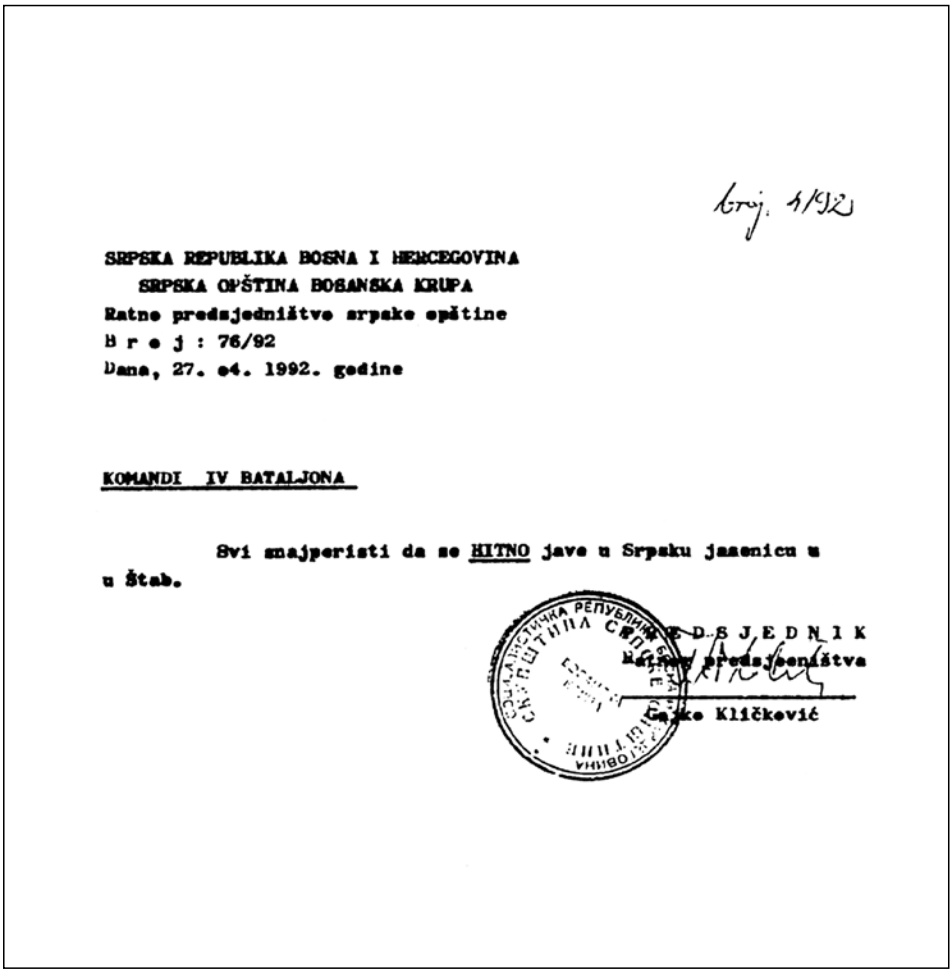

broj. 4/92

SRPSKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
SRPSKA OPŠTINA BOSANSKA KRUPA
Ratno predsjedništvo srpske opštine
B r o j : 76/92
Dana, 27. o4. 1992. godine

KOMANDI IV BATALJONA

Svi snajperisti da se HITNO jave u Srpsku jasenicu u u Štab.

PREDSJEDNIK
Ratnog predsjedništva
Gajko Kličković

Naredba o javljanju snajperista u Srpsku Jasenicu, br. 76/92, od 27.4.1992. godine[456]

[455] Podaci preuzeti iz *AINOBiHPuB, Knjige evidencija civilnih žrtava rata opštine Bosanska Krupa, Civilne zaštite opštine Bužim, Centra za socijalni rad Buži, Medžlisa IZ Bosanska Krupa-džemat Bosanska Otoka- Grad.*

[456] AIIZ, inv. br. 2-5036, Srpska opština Bosanska Krupa, Ratno predsjedništvo, *Naredba o javljanju snajperista u Srpsku Jasenicu, br. 76/92,* od 27.4.1992. godine.

IV.

LOGORI I MJESTA ZATOČENJA BOŠNJAKA I HRVATA OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

IV.1. LOGORI I DRUGA MJESTA ZATOČENJA BOŠNJAKA I HRVATA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Logori kao oblik provođenja nasilja i nezakonitih postupanja i zatočenja ljudi su specifikum postupanja u agresiji na RBiH. Logor možemo pojmovno definirati kao „*mjesto sakupljanja velikog broja na silu dovedenih ljudi radi iskorištavanja njihovog rada i likvidacije*. Postoje koncentracijski i sabirni logori."[457] Posebno su karakteristični logori koji su formirani u Drugom svjetskom ratu od strane njemačkih fašističkih snaga. Ovi logori u suštini su predstavljali mjesta masovnog ubijanja–istrebljenja i oni su bili posljedica utjecaja rasne teorije na politiku. Tokom Drugog svjetskog rata fašističke sile koristile su koncentracione logore za masovno uništavanje nepoželjnih etničkih grupa (u prvom redu Jevreja, Roma, Slavena) te političkih neprijatelja. U mnogim slučajevima koncentracioni logori u nacističkoj Njemačkoj bili su radni logori u kojima su zatvorenici radili kao robovi. Oni su bili uspostavljeni radi uništavanja ljudi. Najpoznatiji logori smrti bili su: Aušvic, Treblinka, Dahau, Mathauzen, Jasenovac i drugi. Najzloglasniji logor poznat čovječanstvu svakako je Aušvic. Formiran je 14. juna 1940. godine. Jedinice Crvene armije oslobodile su ga 27. januara 1945. godine. Premda nema tačnih podataka, procjenjuje se da je u logoru Aušvic ubijeno oko 1.100.000 ljudi. Većina ubijenih stradala je već prvih dana po dolasku u logor, dok su drugi umirali od gladi, iscrpljenosti i robovskog rada. Među svim žrtvama, 90% su bili Židovi, a zatim su tu ubijani Poljaci, Romi, sovjetski ratni zarobljenici, Jugoslaveni, homoseksualci i pripadnici drugih narodnosti i religijskih skupina. Nakon konferencije u Wansseu i donošenja odluke o *konačnom rješenju židovskog pitanja*, Aušvic je postao glavno mjesto za ubijanje Židova. Transporti Židova pristizali su u logor od februara 1942. do novembra 1944. godine.[458]

Ubijanje je vršeno u plinskim komorama, a tijela spaljivana u krematorijima.[459] Prilikom oslobađanja, u logoru je pronađeno oko 7.000 ljudi koji

[457] Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi liber, Zagreb, 2004, knjiga VI, str.8.

[458] M. Begić, *U opsadi 1.201 dan–Bihać sigurna zona UN-a*, nav. dj., str. 302-307.

[459] Prva plinska komora u Aušvicu bila je mrtvačnica kraj krematorija koja je bila preuređena u tu svrhu. Posuda s plinom se ubacivala kroz otvor na stropu i u roku od 20 minuta zatočenici bi bili ubijeni. U Aušvicu II izgrađene su četiri plinske komore i u svakoj od njih odjednom je moglo biti ubijeno i do 2.000 ljudi. Plinske komore su radile punim kapacitetom u ljeto 1944., kada je 400.000 mađarskih Židova pobijeno u samo dva mjeseca. Prema zamisli konstruktora ove tvornice smrti, 4.416 ljudi trebalo je biti ubijeno i pretvoreno u pepeo za 24 sata. Uz spaljivanje u krematorijima, metoda za rješavanje leševa je bila gomilanje 2.000 leševa na hrpu, obilno zalijevanje metanolom i sljedeći dan se pepeo prosipao u rijeke Sola i Vistula. Leševima je rezana kosa koja se koristila kao posebna vrsta tkanine, a zubi od vrijednih metala su se

su bili u veoma teškom stanju. Poslije Drugog svjetskog rata javlja se novi oblik masovnog zatočenja na teritoriji pod vlašću bivšeg Sovjetskog saveza, gdje se vrši masovno zatočenje političkih neistomišljenika. Sovjetski savez u Sibiru i drugim mjestima masovno zatvara milione političkih protivnika. Po uzoru na Sovjetski savez, svaka od država istočne Evrope razvija svoj sopstveni sistem logora, manji po broju logora, ali identičan po namjeni i načinu funkcionisanja. Zatočenja ljudi, pretežno civila, postaju nezaobilazna pojava kriznih žarišta širom svijeta. Kada se pitamo „šta je to logor?, to zna samo onaj koji je to proživio, koji je osjetio na svojoj koži sve strahote dušmanske mržnje, od psihičkog do fizičkog iživljavanja.“[460] Upravo ova izjava odslikava svu težinu kroz koju su prošli logoraši Bosanske krajine. Brojni logori bili su mjesta masovnog zatočenja Bošnjaka Bosanske krajine.

Cilj formiranja logora bio je staviti pod nadzor, kontrolu i ubijati uglavnom vojno sposobne muškarce, mada ni žene, djeca i starci nisu bili pošteđeni logora i drugih mjesta nezakonitih zatočenja. Prema podacima Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, u periodu 1992-1996. godine registrirano je 652 logora i drugih mjesta zatočenja.[461] Procjenjuje se da je kroz logore na prostoru Bosne i *Herce*govine prošlo oko 260.000 ljudi, uglavnom civila, i da je najveći broj Bošnjaka boravio u njima.[462] U ovim logorima zatvarane su osobe bez obzira na starost, spol, nije bilo razlike u nezakonitim zatočenjima civila i vojnika. Najpoznatiji logori koje su formirale i nadzirale srpske vojne snage u Bosni i Hercegovini, kako po brojnosti tako i po zločinima koji su činjeni prema zatočenicima, su Manjača, Omarska, Trnopolje, Keraterm, Luka–Brčko, Batković–Bijeljina, KPD Foča, Sušica–Vlasenica, Kula–Sarajevo, Kamenica, Kozila i drugi logori i mjesta nezakonitih zatočenja nesrpskog stanovništva.

Kao specifičnost i karakteristika agresije na RBiH su *zaštićene–sigurne zone*, mjesta, koja je Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija proglasilo zaštićenim–sigurnim. Gradovi Sarajevo, Goražde, Srebrenica, Bihać[463] su mjesta koja su bila u potpunom okruženju, koja su opsadnim načinom okružena i sistematski uništavana. Uskraćivanje najelementarnijih uslova za život,

---

pretapali u poluge. Po oslobođenju logora pronađeno je sedam tona kose. M. Begić, *U opsadi 1.201 dan–Bihać sigurna zona UN-a*, nav. dj., str. 303.

[460] *Molila sam ih da me ubiju, Zločin nad ženom Bosne i Hercegovine*, Savez logoraša, Sarajevo, 1999, str. 114.

[461] AIIZ, inv. br. 24368, Savez logoraša u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, *Podaci o logorima i mjestima zatočenja u Bosni i Hercegovini (Logori pod srpskom kontrolom).*

[462] Isto.

[463] U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu prostor tadašnjeg Bihaćkog okruga bio je okružen sa svih strana i u blokadi je bio 1.201 dan. Stanovništvo je, pored svakodnevnih granatiranja i izloženosti napadima, bilo uskraćeno za energente, hranu, vodu, lijekove, adekvatan medicinski tretman i drugo. Vidi više u M. Begić, *U opsadi 1.201 dan–Bihać sigurna zona UN-a*.

izgladnjivanje, psihološki pritisci, razaranja, ubijanja, u nekom smislu predstavlja logore-gradove. Iako je međunarodna zajednica imala mandat da zaštiti civilno stanovništvo, zbog nedjelotvornosti snaga UN-a veliki broj civila je ubijen u njima. Prema procjenama, u ovim gradovima-logorima bilo je preko 600.000 ljudi.[464]

Prema odredbama Ženevske konvenciji o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata od 12. augusta 1949. godine i Dopunskih protokola uz ženevke konvencije I i II, civilno stanovništvo i civili uživaju opću zaštitu od opasnosti koje proistječe iz vojnih operacija.[465] Prema odredbama člana 14, Ženevske konvenciji o zaštiti građanskih osoba, Stranama u sukobu dozvoljeno je uspostavljanje zona i mjesta sigurnosti koji će biti tako organizovani da stave izvan domašaja rata zaštićene osobe.[466] Međutim, i pored navedenih zabrana civilno stanovništvo je najčešće bilo meta vojnih djelovanja.

Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, „U proljeće 1992. na cijeloj teritoriji Bosanske krajine osnovani su logori i drugi zatočenički objekti u kasarnama i vojnim kompleksima, fabrikama, školama, sportskim objektima, policijskim stanicama i drugim javnim zgradama. Te logore i zatočeničke objekte uspostavljale su i kontrolisale vojska bosanskih Srba, civilne vlasti ili policija bosanskih Srba. Civili nesrpske nacionalnosti masovno su hapšeni i zatvarani u tim logorima i zatočeničkim objektima."[467]

Kada govorimo o logorima i drugim mjestima zatočenja, potrebno je naglasiti činjenicu da su oni formirani kao *privremeni i trajni*. Logori i mjesta nezakonitih zatočenja mogu se podijeliti i prema namjeni i dužini trajanja. Većina logora i mjesta nezakonitih zatočenja imala je *privremeni karakter*, postojali su svega nekoliko dana, a potom bi bili zatvarani. U ovim privremenim logorima i zatvorima logoraši su zatočeni više dana i uglavnom su organizovani shodno prilikama i broju zatočenika. U njima je uglavnom boravio manji broj zatočenika. Logoraši koji do tog trenutka nisu otišli u razmjenu bili bi prebacivani u druge logore.[468] To su tzv. *tranzitni logori* u kojima se vršilo isključivo razdvajanje stanovništva prema spolu i starosti. Logori srednjeg trajanja bili su aktivni nekoliko mjeseci, dok su logori dužeg trajanja, kojih je bilo najmanje, postojali po nekoliko godina (Manjača, Batković, Kamenica).

---

[464] M. Begić, *U opsadi 1.201 dan–Bihać sigurna zona UN-a*, nav. dj., str. 302.

[465] Zbirka propisa, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, ZONO, Zagreb, 1979, str. 144, 211 i 246.

[466] Isto, str. 148.

[467] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin,* paragraf 115.

[468] Privremeni logor ili mjesto nezakonitog zatočenja bio je zatvor u SJB srpske opštine Bosanska Krupa u Jasenici.

Većina zatočenika sa prostora Bosanske krajine u logorima je boravila nekoliko mjeseci, a manji broj njih proveo je u logoru više od godinu dana. Logori trajnijeg karaktera imali su više stotina ili hiljada zatočenih. To su bili logori Omarska, Trnopolje, Keraterm, Manjača i drugi.[469] Ovi logori pažljivo su odabirani, planski pripremani i bili su pod kontrolom srpskih vojnih ili policijskih snaga. U svim ovim logorima vršena su ubijanja, fizičke i psihičke torture, silovanje i prisilni radovi.[470] Pored ovih logora bili su formirani „logori za žene", koji su služili za seksualno iživljavanje. Oni su bili u kafanama, hotelima, privatnim kućama i stanovima. U njima su žrtve bile djevojčice, žene i starice. Velik broj žena poslije silovanja je ubijen.[471] Kada govorimo o logorima i mjestima zatočenja, u najvećem broju slučajeva za tu svrhu korištene su: tvorničke hale, skladišta, sportske dvorane, škole, vojni objekti, hoteli, kino-sale, kazneno-popravne ustanove, hangari, tuneli, željezničke stanice, rudnici, garaže, podrumi, farme, staje za stoku, šumske barake, stanice policije i drugo. Prema strukturi zatočenih, najviše je bilo zatočenih civila. Među zatočenicima bilo je čak i beba.[472] Logori su bila mjesta svakodnevne masovne likvidacije vatrenim oružjem, hladnim oružjem, tupim predmetima i na druge načine. Ubijanja i mučenja bila su grupna i pojedinačna.

Red. broj	Opština	Broj logora
1.	Banja Luka	10
2.	Bihać	4
3.	Bosanska Krupa	6
4.	Bosanski Petrovac	8
5.	Bosanski Novi	7
6.	Ključ	5
7.	Prijedor	59
8.	Sanski Most	24
9.	Velika Kladuša	9
10.	Drvar	8
11.	Bosanska Dubica	4
12.	Bosanska Gradiška	5
Ukupno		**149**

Pregled broja logora i mjesta zatočenja[473]

[469] M. Begić, *Genocid u Prijedoru*, nav. dj., 113-151.

[470] Isto, 113-151.

[471] Isto, 113-151.

[472] M. Begić, *Genocid u Prijedoru*, nav. dj. 113-151.

[473] AIIZ, inv. br.24368, Savez logoraša u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, *Podaci o logorima i mjestima zatočenja u Bosni i Hercegovini (Logori pod srpskom kontrolom).*

Iz navedene tabele vidljiv je broj mjesta zatočenja po opštinama. Prema podacima, najveći broj logora i drugih mjesta zatočenja bilo je u Prijedoru, Sanskom Mostu, Banjoj Luci i Velikoj Kladuši. Ovdje treba istaknuti činjenicu da su većinu logora organizirale srpske vojne i paradržavne institucije, izuzev logora i mjesta zatočenja u Velikoj Kladuši, koje su organizirale i držale secesionističke izdajničke snage tzv. APZB. Logore u Velikoj Kladuši, u periodu 1994-1995. godine, zajedno su organizirali i u njima držali zatočene pripadnici secesionističkih snaga tzv. APZB i pripadnici VRSK.[474] Pored navedenih mjesta, Bošnjaci Bosanske krajine bili su zatočeni u logorima Stara Gradiška, Batković, Doboj. Bili su zatočeni u logorima na prostoru Republike Hrvatske: u Kninu, Vojniću, Glini, Topuskom, Slunju.

Nezakonita zatočenja Bošnjaka imala su za krajnji cilj nametnuti takve uslove življenja koji će rezultirati trajnim napuštanjem mjesta življenja zatočenih osoba. Potvrdnost navedenog imamo u presudi MKSJ u predmetu Duško Tadić, gdje najviši zvaničnik Kriznog štaba ARK-a ističe da je krajnji cilj skoro potpuno prisilno protjerivanje Bošnjaka i Hrvata sa prostora Bosanske krajine: „Radoslav Brđanin, predsjednik Kriznog štaba Srpske Autonomne Oblasti za područje Banja Luke, izjavio je 1992. ***da se može prihvatiti prisustvo najviše dva posto svih ne-Srba na tom području.*** Brđanin je zastupao tri faze čišćenja područja od ne-Srba: (1) stvaranje nemogućih uslova zbog kojih bi sami otišli sa tog područja, uključujući taktiku pritisaka i zastrašivanja; (2) protjerivanje i izgnanstvo i; (3) likvidiranje preostalih koji se ne bi uklapali u njegov koncept ovog područja.“[475] Kontinuirano, tokom perioda 1992-1995. godine, Bošnjaci su nezakonito bili zatočeni u logorima, imamo primjera da su neki boravili i više godina.[476] Međutim, na osnovu našeg istraživanja, zločini u svim navedenim logorima bili su identični po brutalnosti i po načinima njihovog organiziranja. Na čitavom prostoru Bosanske krajine, nakon nasilnog zauzimanja određenog mjesta ili grada, počinju sistematska zatočenja. U pravilu, prvo su zatočeni politički predstavnici Bošnjaka, zatim vjerski službenici–imami, ugledni i bogati i vojno sposobni muškarci.[477] Unaprijed planirana mjesta zatočenja pažljivo su birana kako bi prikrili tragove ubijanja i raznih tortura, odnosno kako bi ta mjesta bila nedostupna predstavnicima Međunarodnog crvenog krsta. U znatnom broju slučajeva sami zatočenici su

[474] Kasim Ćano, Mirza Sadiković, Safet Ćurtović, *Drmaljevo: svjedok optužbe*, RTV Bihać, Bihać, 1996, 59-76.

[475] ICTY, *Presuda Duško Tadić*, paragraf 89.

[476] Šušnjar Selam (Orašac-Bihać) je u logoru Batković proveo više od tri godine. Uspio je izići u Republiku Mađarsku zahvaljujući novcu kojeg je platio njegov otac. Ovo nije jedini primjer, velik broj Bošnjaka sa prostora Bosanske krajine u logorima je proveo više godina. M. Begić, *U opsadi 1.201 dan–Bihać sigurna zona UN-a*, nav. dj., str. 306.

[477] M. Begić, *Genocid u Prijedoru*, nav. dj., str. 111-112.

bili prisiljeni da uspostavljaju logore,[478] da ih ograđuju, miniraju okolinu kako bi bio onemogućen bijeg. Na prostoru svih opština Bosanske krajine formirani su logori i druga mjesta zatočenja u kojima su nezakonito zatočeni Bošnjaci i Hrvati. Osnivanje ovih logora bio je dio velikosrpskog plana da se Bošnjaci i Hrvati protjeraju sa svojih ognjišta. Logori su osnivani po direktivama kriznih štabova ili u saradnji sa njima. Uspostava i nadzor vršeni su uz pomoć vojnih i policijskih snaga ili zajedničkim grupama njihovih pripadnika koji su nosili uniforme i bili naoružani oružjem iz arsenala JNA.[479] Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, „Bosanski Muslimani i bosanski Hrvati u opštinama ARK-a samovoljno su hapšeni i zatočavani u logore i druge zatočeničke objekte, na znatne vremenske periode. Većini njih nikad nije bilo saopšteno na osnovi kojih optužbi su pritvoreni, niti je ikad pokrenut sudski postupak protiv njih. Zapravo, teško se može reći da je sudskog postupka, uključujući i pravo na obraćanje sudu, uopšte bilo."[480]

Tokom zatočenja logoraši su bili podvrgnuti teškom zlostavljanju, premlaćivanju, seksualnom zlostavljanju, mučenju i pogubljenjima. Podvrgavani su različitim oblicima ponižavajućeg psihološkog zlostavljanja na taj način da su prisiljavani da pjevaju srpske nacionalističke pjesme, da ih nazivaju balijama ili ustašama. Jednostavno, cilj je bio dovesti čovjeka kao ljudsko biće na stadij uništavila. Logori su bili otvoreni za dolazak lokalnih mještana, građana srpske nacionalnosti, pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica, koji su nesmetano maltretirali, mučili i ubijali zatočene. Svako je mogao doći i po svom izvoditi logoraše i *izravnavati stare račune*.[481]

U nastavku knjige obradit ćemo logore i mjesta zatočenja u kojima su bili zatočeni Bošnjaci i Hrvati iz Bosanske Krupe. Ono što treba napomenuti jeste da su Bošnjaci i Hrvati iz Bosanske Krupe koji su poslije napada na Bosansku Krupu ostali kod svojih kuća na desnoj obali rijeke Une bili u nekoj vrsti zatočeništva, to isto se odnosi i na ostala mjesta iz kojih nije uspjelo pobjeći bošnjačko i hrvatsko stanovništvo Bosanske Krupe. Prema podacima Saveza logoraša u Bosni i Hercegovini, srpske vojne i policijske snage Bošnjake i Hrvate su nezakonito zatočili u zgradi O.Š. Arapuša, O.Š.

[478] Logor Kamenica kod Drvara morali su ograđivati sami logoraši kako bi između dva reda ograde bile postavljene mine. Logoraši su svakodnevno bili izloženi i teškim fizičkim poslovima. Hilmo Kozlica, *Put kroz pakao*, Savez logoraša BiH-CID, Sarajevo, 2009, str. 82.

[479] M. Begić, *Genocid u Prijedoru*, nav. dj., str. 109.

[480] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 1044.

[481] Bezbroj je ovih primjera gdje su u logore dolazila određena lica tražeći poimenično određenu osobu kako bi maltretirali, tukli ili ubijali radi određenih postupaka odranije. Jedan od tih slučajeva je logor u servisu IMT u Ripču (opština Bihać), kada je u logor došao jedan srpski vojnik i tražio Hamzagić Šefika kako bi mu se osvetio zbog toga što nije dao bolovanje jednoj njegovoj rodici. M. Begić, *Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi–sjećanja*, Grafičar, Bihać, 2004, str. 109.

Jasenica, O.Š. Suvaja, O.Š. Petar Kočić, O.Š.Gorinja, O.Š. Otoka[482]; osim toga, Bošnjaci sa područja Bosanske Krupe bili su zatočeni u logorima Kamenica (Drvar), Sanakeram (Sanski Most), Drmaljevo, Ponikve, vojni zatvor (Velika Kladuša). Nezakonito uhapšeni Bošnjaci su zatvarani i „po napuštenim kućama na Krušnici i Mahali."[483] Nezakonito zatočeni Bošnjaci sa područja Bosanske Krupe ubijani su u logorima u zgradi Osnovne škole „Petar Kočić" u Bosanskoj Krupi, logoru Kamenica kod Drvara i logoru Sanakeram u Sanskom Mostu. Ubijeni nezakonito zatočeni Bošnjaci sa područja Bosanske Krupe koji su bili u logoru Osnovna škola „Petar Kočić" su: Selimović Zijad, Alić Muradif, Bajrambašić Albin, Budimlić Mirsad, Sedić Tofik, Nasić Rasim, Alijagić Edin i Alijagić Fadil. U logoru Kamenica ubijeni su Šepić Kemal, Malkoč Nusret Nuni, Velagić Ferid i Kadić Fehim Feho. U logoru Sanakeram ubijen je Čaušević Mahmut.[484]

U nastavku obradit ćemo nezakonita zatočenja Bošnjaka i Hrvata u zgradi SJB srpske opštine Bosanska Krupa, logor u zgradi Osnovne škole „Dušan Košutić" u Jasenici, logor u zgradi Osnovne škole „Petar Kočić" u Bosanskoj Krupi i logor Kamenica kod Drvara.

IV.2. ZATVOR U STANICI JAVNE BEZBJEDNOSTI SRPSKE OPŠTINE BOSANSKA KRUPA U JASENICI

Prva grupa uhapšenih Bošnjaka-civila u Bosanskoj Krupi dovedena je u policijsku stanicu u Jasenici. Prostorije u kojima je bila smještena SJB srpske opštine Bosanska Krupa nalazila se u jednom objektu koji je služio kao kafana i prodavnica. SJB srpske opštine Bosanska Krupa ovaj objekat je koristila za smještaj nezakonito zatočenih Bošnjaka. Prvi Bošnjaci koji su su uhapšeni kod svojih kuća u Bosanskoj Krupi, prvo su psihofizički maltretirani, a onda dovođeni u Stanicu milicije u Jasenici. Prva hapšenja preostalih muškaraca– Bošnjaka i Hrvata počela su u popodnevnim satima 22. aprila 1992. godine i dovođenje u Jasenicu. Njih su hapsili pripadnici srpske vojske i policije. Među onima koji su hapsili Bošnjake bili su komšije ili ljudi koji su poznavali nezakonito uhapšene. Među prvima koji su nezakonito uhapšeni i odvedeni u SJB srpske opštine Bosanska Krupa bili su Kasumović Senad, Kadić Fehim,[485]

[482] AIIZ, inv. br.24368, Savez logoraša u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, *Podaci o logorima i mjestima zatočenja u Bosni i Hercegovini (Logori pod srpskom kontrolom)*.

[483] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 268.

[484] Arhiv Instituta za nestale osobe BiH-Područni ured Bihać (dalje: AINOBiHPUB), *Baza podataka*.

[485] Kadić Fehim je prošao kroz više srpskih logora, ubijen je u logoru Kamenica, ekshumiran je iz masovne grobnice jama Golubnjača (opština Drvar). AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

Đuđa Sadrija, Đuđa Nedžad, Đuđa Dževad, Šertović Ferid, Palić Mirsad, Palić Redžep, Kurtović Bećir, Piralić Mirsad, Dizdarević Husein i Gerzić Mehmed.[486] U ovom zatvoru nezakonito zatočene su ispitivali i uzimali izjave. Ovo je bilo mjesto gdje se vršila određena selekcija zatočenika i upućivala u logor u zgradi Osnovne škole „Dušan Košutić" u Jasenici, koja se nalazila u blizini SJB srpske opštine Bosanska Krupa.

Ostaci porušene zgrade srpske SJB u Jasenici

[486] AIIZ, inv. br. 2-5034, *Pregled lica lišenih slobode br. 8/92 od 21. i 22. 04. 1992. godine.*

8/92
22. 04. 92

PREGLED LICA
LIŠENIH SLOBODE 21 i 22 04. 1992 godine U RATNOM SUKOBU U BOS.KRUPI

1. KASUMOVIĆ SENAD
2. KADIĆ FEHIM
3. ĐUDJA SADRIJA – prebačen mesto izbjeglice
4. ĐUĐA NEDŽAD
5. ĐUĐA DŽEVAD
6. ŠERTOVIĆ FERID
7. PALIĆ MIRSAD
8. PALIĆ REDŽEP
9. KURTIĆ BEĆIR
10. PIRALIĆ MIRSAD
11. DIZDAREVIĆ HUSEIN
12. [illegible]

PREGLED DOSTAVLJEN OD ODJELJENJA MILICIJE U JASENICI

СОЦИЈАЛИСТИЧКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
СКУПШТИНА СРПСКЕ ОПШТИНЕ
БОСАНСКА КРУПА

Pregled lica lišenih slobode 21. i 22.4. 1992. godine[487]

[487] AIIZ, inv. br. 2-5034, *Pregled lica lišenih slobode br. 8/92 od 21. i 22. 4. 1992. godine.*

IV.3. LOGOR U ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE „DUŠAN KOŠUTIĆ" U JASENICI

Ovaj logor se nalazio u zgradi Osnovne škole „Dušan Košutić" u Jasenici. Logor je bio udaljen oko 50 metara od putne komunikacije Bosanska Krupa–Sanski Most. Od Bosanske Krupe bio je udaljen 18 kilometara. Prvi nezakonito zatočeni Bošnjaci u ovaj logor dovedeni su iz prostorija SJB srpske opštine Bosanska Krupa gdje su proveli nekoliko dana.[488] Zbog malih smještajnih kapaciteta, policajci SJB srpske opštine Bosanska Krupa premjestili su nezakonito zatočene Bošnjake u zgradu ove škole. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin navedeno je: „U Jasenici, selu udaljenom 18 kilometara od Bosanske Krupe, policajci, bosanski Srbi, zatočili su u mjesnu školu otprilike 60 bosanskih Muslimana i nekoliko bosanskih Hrvata po naređenju Ratnog predsjedništva Bosanske Krupe. Dana 24. aprila 1992. u školu je ušlo deset pripadnika paravojne grupe 'Suha rebra'. Postavljali su zatočenicima pitanje: 'Hoćete samu državu svoju?', boli ih noževima po nogama, tukli lisicama i gazili ih sve dok se neki od njih nisu onesvijestili. Nekoliko dana kasnije u školsku zgradu su ušli pripadnici paravojne grupe bosanskih Srba, takozvani 'Šešeljevci', i kundacima pretukli zatvorenike. Pretresno vijeće se uvjerilo da su počinioci tom prilikom izdvajali određene zatočene bosanske Muslimane i zlostavljali ih kako bi ih kaznili."[489] Stražarsko obezbjeđenje ovog logora vršili su vojni policajci 11. krupske brigade VRS. Zatočenici su bili zatvarani u školskoj sali i učionicama. U ovom logoru jedno vrijeme zajedno su bili smješteni muškarci, žene i djeca. U ovom logoru su bili smješteni civili nesrpske nacionalnosti koji su bježali iz napadnute Bosanske Krupe. Ispitivanja nezakonito zatočenih Bošnjaka vršena su u prostoriji neposredno uz školu. Ispitivanja su zajedno vršili vojni i policajci SJB srpske opštine Bosanska Krupa.

Svjedoci optužbe na suđenju pred Sudom BiH u predmetu Gojko Kličković i drugi „su potvrdili da su grupe srpskih vojnika od pet do deset pojedinaca prvo ispitivale, a zatim premlaćivale zarobljenike, te tom prilikom upućivali uvredljive psovke zarobljenicima, a neke su boli noževima po butinama. Također su potvrdili da tom prilikom niko od stražara nije poduzeo ništa da spriječi premlaćivanja, niti su kasnije to prijavili."[490] Kakav je bio odnos prema zatočenicima vidi se iz presude MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, gdje se navodi: „Zatočenike su u Jasenici tukli najmanje dva puta, (...): Zatočenici su pritom gubili svijest i zadobijali povrede, npr. posjekotinu na nozi, lomove rebara i lubanje."[491]

---

[488] Isto.

[489] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 471.

[490] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 126.

[491] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 769.

Osim stalnih fizičkih i psihičkih zlostavljanja, nezakonito zatočenim je suđeno pred tzv. Privremenim vojnim sudom.

Zgrada muzeja u Jasenici koji je služio kao Privremeni vojni sud

Na suđenju pred Sudom BiH u predmetu Gojko Kličković navedeno je: „Prema dokazima uvrštenim u spis, navedeni Sud fomiran je odlukom Ratnog predsjedništva SOBK broj 9/92 od 22.04.1992. godine, radi sprovođenja zakonskog postupka protiv ratnih zarobljenika, uhvaćenih tokom sukoba. Za predsjednika sudećeg vijeća imenovan je optuženi Mladen Drljača, dok su druga dva člana bili Mirko Orelj (kao sudija porotnik) i Dmitar Ciganović (kapetan TO SOBK). U potpisu naredbe je predsjednik Ratnog predsjedništva, optuženi Gojko Kličković."[492] Isto je navedeno i u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, gdje je navedeno: „Zatočenicima zatvorenim u školi u Jasenici sudilo je vijeće koje se sastojalo od tri lokalna bosanska Srbina. Predsjednik tog vijeća bio je Mladen Drljača, inače sekretar opštine i sudija na sudu za prekršaje."[493]

Zatočenici iz logora odvođeni su na ispitivanja pred Privremeni vojni sud. Ko će biti odveden na ispitivanje u presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali navodi se: „o tome su odlučivali organi za bezbjednost brigade koji su vršili ispitivanje i trijažu ratnih vojnih zarobljenika."[494]

[492] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 217.

[493] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 768.

[494] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 220

Svjedok Momir Grubiša, koji je u inkriminisano vrijeme bio komandir voda vojne policije, potvrdio je način ispitivanja ratnih zarobljenika, po kojim pitanjima je naređenja dobijao od neposredno nadređenih, komandira čete Vlade Vignjevića i načelnika organa za bezbjednost brigade Drljača Mladena zv. Teho, „*koji je čak mogao pustiti ljude iz pritvora.*“[495] Dana 23. aprila 1992. lokalni Srbi, pripadnici rezervnih snaga, zarobili su svjedoka 19, Muslimana zaposlenog u opštinskoj vladi u Bosanskoj Krupi, i još 35 ljudi, među kojima i nekoliko Srba, i odvezli ih autobusom u školu u Jasenici. Jedna komisija ih je razvrstala u grupe: vojnici, civili i politički zatvorenici. Sljedećeg dana je s još 76 civila premješten u selo Arapuša.[496]

[495] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 220.

[496] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 398.

Ostaci logora u porušenoj školi „Dušan Košutić“ u Jasenici

Prva grupa nezakonito zatočenih u ovom logoru je boravila: „od 23. aprila do 30. aprila 1992. godine u Jasenici četrdeset i tri zatočenika iz Osnovne škole 'Dušan Košutić' (....) nakon čega je trideset i pet zatočenika u pratnji pripadnika vojne policije Podgrmečke TO brigade iz Jasenice premješteno i protivpravno zatvoreno u prostorije Osnovne škole 'Petar Kočić' u Bosanskoj Krupi, dok su ostali zatočenici premješteni autobusima u Arapušu.“[497]

O boravku u logoru prenosimo sjećanje Alijagić Sabita. „U prvi logor sam stigao 22. jula 1992. godine oko 10,00 sati. (...) Zajedno smo u logor došli ja, Sedić Tofik i Sefić Jusuf. (...) Negdje oko 12,00 sati došlo je auto pred vrata te stare kuće. Čuli smo otključavanje vrata naše prostorije gdje smo bili zatočeni. Strah nas je paralisao. Na vrata su ušla dva srpska policajca. Rekli su nam da izađemo napolje da idemo dalje. Napolju je bio bijeli golf. Naredili su nam da uđemo u automobil. Rekli su nam da ne smijemo da se ni mrdnemo jer će nas ubiti. Sjedili smo pozadi, stiješnjeni, preplašeni. Rekli su nam da gledamo pred sebe, da ne podižemo glavu. Polako smo krenuli. Ispod oka sam vidio da nas voze prema Jasenici. Nakon dvadesetak minuta vožnje, automobil se zaustavio. Stali smo na policijskom punktu. Punkt je bio u naselju Benakovac. (...) Dok se rampa podigla, automobil je odmah krenuo prema Jasenici. Kada se automobil ponovo zaustavio, naredili su nam da izađemo vani. Od straha su mi se noge ukočile, nisam nikako osjećao da ih imam. Vani je stajalo puno srpskih vojnika. Od velikog straha, u prvom trenutku nisam znao ni gdje se nalazim. Izišli smo iz auta i stali kao tri kipa. Čuli smo kako govore: 'Pomoz Bog, junaci'. A onda neki srpski vojnik govori: 'Vidi Sabida, mamu mu balijsku! Ja sam malo podigao glavu i vidio da se nalazimo pred zgradom MZ Jasenica.

[497] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, str.7.

Uveli su nas unutra. Unutra je bilo puno srpskih vojnika koji su gledali televiziju. Rekli su nam da sjednemo. Srpski vojnici su nas počeli vrijeđati, psovati, prijetiti. Mi smo bili u nekom šoku. Strah nam je paralizovao tijelo. Bili smo kao roboti. (...) Izveli su nas van. Podignuo sam malo glavu i vidio tenkove, kamione, vojnu tehniku. Tu je bila njihova Komanda. Poveli su nas prema zgradi Osnovne škole u Jasenici. Polako smo hodali. Taj put do škole trajao je vječnost. Vodio nas je Grubiša Momo, rodom iz Bosanske Krupe. Doveo nas je pred vrata svlačionice školske fiskulturne sale. Kod tih vrata stajao je jedan stražar. (...) Kada smo ušli unutra, vidjeli smo Grošić Zijada i Kulauzović Kasima. Stajali su uza zid. (...) Sjeli smo na neku strunjaču, samo smo gledali jedni u druge.(...) A onda je pozvao nekog srpskog vojnika po imenu Luka. Momo Grubiša mu je rekao: 'Ovo je tvoja ptičica, vodi ga nazad'. Luka se je od srca nasmijao. Rekao mi je: 'Hajde, balijo, preda mnom'. Kad smo stigli u logor, udario me je nogom u leđe i rekao: 'Majku ti balijsku, ulazi unutra!' Od udarca sam posrnuo i pao na beton. Taj srpski policajac Luka počeo me je udarati dok sam ležao na zemlji. Udarao me je nogama po glavi, leđima, udarao me je po čitavom tijelu. Naredio mi je da ustanem, na ulazu u fiskulturnu salu udario me je puškom u leđa. Od siline udarca opet sam pao na pod. U tom trenutku sam vidio tog srpskog vojnika Luku kako mi prilazi. U ruci je držao drvenu nogu od stola. Na vrhu te noge vidio sam kako viri šeraf. Naredio mi je da legnem na stomak. Kada je došao da mene, nogom mi je stao na vrat. Rekao mi je: 'Balijo, da znaš, ja sam Luka od Banja Luke.' Počeo me je tući sa tom drvenom nogom od stola. Udarao me je po leđima, nogama, po čitavom tijelu. Osjećao sam kako mi se šeraf koji je bio na vrhu te drvene noge zabija u tijelo. U jednom trenutku me je udario nogom u glavu i rekao mi je da ustanem. Nakon toga počeo me je udarati nogama i rukama po glavi i stomaku. Nakon silnog mučenja, koje je trajalo skoro sat vremena, ništa nisam čuo. Naredio mi je da kleknem, nakon toga me je udario nogom u lice. Udario me je preko usta i nosa. Izbio mi je prednje zube. Krv je šiktala iz usta i nosa. Ispljunuo sam izbijene zube, usta su mi bila puna krvi. Od siline udarca sam pao na pod. Ponovo mi je rekao da ustanem. Vrat mi je od siline udaraca otekao, bio je jednak sa glavom, na oči nisam ništa vidio jer su bile natečene, sa krvavim podlivima. Srpski policajac mi je rekao da ližem njegove krvave čizme. Krv mi je tekla iz nosa i usta i kapala je po njegovim čizmama. Parket je bio sav krvav. (...) Izvadio je nož, psovao mi balijsku majku. Govorio je da će me zaklati, da ću zapamtiti ko je Luka od Banje Luke. (...) Kada su se otvorila vrata, vidio sam Tofika, bio je sav krvav, kao i ja i Fadil. Za njim je ušao srpski vojnik po imenu Luka, onaj koji je prethodno mene fizički zlostavljao. Taj srpski vojnik je u ruci držao drvenu letvu dužine oko dva metra. Sa letvom je udario Redžepa u stomak, a onda ga je nastavio udarati po leđima. Od siline udaraca letva je pukla na više komada. Ostatkom letve počeo je udarati Jusufa Sefića. Jusufa je tukao zbog sina Nijaza. (...) Unutra je ušao Grubiša Momo i

repetirao pušku. Rekao je: 'Brzo svi napolje i pravac Mjesna zajednica!' Kada smo stigli pred zgradu MZ Jasenica, tu je bio parkiran kamion. Grubiš Momo nam je naredio da stanemo u kolonu po jedan. Neko je naredio: 'Svi u kamion!' Kad smo trebali da krenemo, Harbaš Refik je pitao Momu Grubišu: 'kuda nas voze.' On je rekao: 'za Bosansku Krupu.' I tako je počeo moj logoraški život u logoru 'Petar Kočić' u Bosanskoj Krupi."[498]

IV.4. LOGOR U ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE „PETAR KOČIĆ" U BOSANSKOJ KRUPI

Ovaj logor nalazio se u zgradi Osnovne škole „Petar Kočić" u Bosanskoj Krupi. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, navodi se: „Početkom maja 1992., zatočenici iz škole u Jasenici bili su premješteni u školu 'Petar Kočić' na periferiji Bosanske Krupe, gdje su ostali do 21. avgusta 1992. godine. U školi 'Petar Kočić' bilo je zatočeno 50 do 60 bosanskih Muslimana."[499]

Prostorije za smještaj nezakonito zatočenih nisu ispunjavale ni minimum uvjeta propisanih Ženevskim konvencijama. Zatočenici su držani bez dovoljno vode, bez stakala na prozorima, bez adekvatne ishrane i bez adekvatne medicinske pomoći. „Ovaj logor je funkcionirao kao brigadni zatvor."[500] Iz ovoga se vidi da je bio pod kontrolom 1. podgrmečke brigade (kasnije 11. krupska brigada). Obezbjeđenje logora vršili su pripadnici vojne policije.[501] Prema svjedočenju pred Sudom BiH u predmetu Gojko Kličković, jedan od članova Komande 11. krupske brigade VRS navodi: „Postojala su tri voda vojne policije, na čelu prvog je bio Dragan Popović, a na čelu drugog i trećeg Momir Grubiša i Mile Ćazić, (...). Komandir vojne policije je bio Vlado Vignjević, a načelnik obavještajno-bezbjedonosnih poslova Drljača Mile zv. Teho, koji je pored ovog svjedoka za pomoćnika imao i Petra Senića."[502]

U logoru su bile nezakonito zatočene i žene. Jedna od zatočenica je i silovana. U presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali navodi se: „U periodu od 1. maja do 10. maja 1992. godine, u prostoriji osnovne škole 'Petar Kočić' u Bosanskoj Krupi, stražar Smoljanac Željko silovao zatočenicu PWS-03."[503]

---

[498] Alijagić Sabit, *neobjavljeni rukopis*, ovaj rukopis je nastao odmah po izlasku autora iz logora Kamenica 3. novembra 1992. godine.

[499] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 770.

[500] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 140.

[501] Isto, paragraf 131.

[502] Isto, paragraf 137.

[503] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, str. 8.

U logoru su nezakonito bili zatočeni Bošnjaci sa prostora opština Bosanska Krupa, Sanski Most i Bihać. U logoru su zatočenicima oduzimali zlatni nakit, satove i druge vrijednosti. Od samog zatočenja, u logoru su zatočenici bili podvrgnuti teškim fizičkim i psihičkim torturama, ponižavajućim i degradirajućim postupcima, odvođenjima na prisilni rad i ubijani. Zatočenici su bili prisiljavni da prikupljaju i sahranjuju posmrtne ostatke ubijenih Bošnjaka. Osim toga, zatočenici su odvođeni na borbenu liniju gdje su, kako stoji u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik, „(...) zatvorenici korišteni i kao *živi štit*, (...), pripadnici vojne policije tjerali da stoji na balkonu kuće u vidnom polju pripadnika Armije BiH i na taj način bude izložen otvaranju vatre sa suprotne strane, (...), dok su prilikom kopanja rovova na način opisan u tački 4-d, smrtno stradali Selimović Zijad, Alić Muradif i Bajrambašić Albin, (...). Prema izjavama ovih svjedoka, zatvorenik Selimović Zijad je prije nego je ubijen bio prisiljen od strane srpskih vojnika da stavi na glavu šljem i stane za top koji je bio okrenut u pravcu položaja Armije BiH, simulirajući da puca. Svjedok A-3 je, također, izjavio da je zatočenicima nakon što su se vratili sa prisilnog rada naređeno da se ponovno vrate na brdo Hum i pokupe tijelo ubijenog Alić Muradifa."[504] Jedan od preživjelih navodi: „Cijelo vrijema zarobljeni su prisilno radili na čišćenju grada na desnoj strani Une koju su držali četnici. Kupili smo staklo sa izloga koji su bili porazbijani. Iz muslimanskih kuća morali smo iznositi stvari i utovarati ih u kamione. Kada smo završili rad, naveče bi nas vratili u logor i onda bi nas nastavili tući i maltretirati. Ponekad bi nas zlotvori vodili na rijeku Krušnicu da se operemo, nemajući razumijevanje za one koji nisu znali plivati. Naređeno nam je da skačemo sa visoke obale u zelenilo duboke rijeke, gdje smo se gušili, a stražari bi nam u zadnjem trenutku bacili konopac da se spasimo. (...) Odlazili smo, također, i na kopanje rovova za četnike. Na tom kopanju rovova ubijena su dva logoraša, a ubili su ih četnici pucajući u njih sa strane. Onda su rekli da su ih ubile balije snajperom sa druge strane Une. Ubijeni su Bajrambašić Albin, šumarski inžinjer iz Bosanske Otoke, i Selimović Zijad, bio je vojno lice, potpukovnik, i živio je u Banjoj Luci. (...) Sve ubijene u logoru mi logoraši nosili smo na nosilima u mezarluke na Lipiku, da bismo ih tu sahranili u plitko iskopane mezare. Tu smo sahranili njih šest (...)."[505] Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik, „(...) Svjedok je prisustvovao sahrani dvanaest civila koji su poginuli u granatiranju. Njihovi leševi su ležali na ulicama petnaest dana."[506] „Danima smo jezovite slike iz vanjskog svijeta doživljavali i pomoću čula mirisa, jer do nas je, tih vrućih dana, dopirao nepodnošljiv smrad raspadnutih ljudskih i životinjskih leševa. Niko ih, ravno petnaest dana, nije ni makao s mjesta stradanja. (...) Četnici iz

[504] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 146.

[505] H. Kozlica, nav. dj., str. 99-101.

[506] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 396.

Jasenice dotjerali naše zarobljene momke, pripadnike Teritorijalne odbrane, i udarcima ih tjeraju da golim rukama, bez rukavica i bilo kakve druge zaštitne opreme, sakupljaju već raspadnuta tijela ljudi i životinja. Jedni se odupiru i bivaju premlaćeni. Drugi plačući obavljaju taj grozni posao. Svi povraćaju. Svi grcaju u paklenim mukama. (...)."[507]

Nezakonito zatočene Bošnjake u ovom logoru srpski policajci su sakrivali kako ne bi bili registrovani kod Međunarodnog komiteta Crvenog krsta. Kada bi se najavile posjete ovom logoru, nezakonito zatočene bi premještali u kinosalu. O ovome su svjedočili preživjeli logoraši na suđenju pred Sudom BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali: „Osim toga, prema iskazu svjedoka Kasima Kulauzovića, ali i drugih saslušanih svjedoka, zatvorenici su prilikom dolaska međunarodnih humanitarnih organizacija ili Komiteta Crvenog križa izmještani iz prostorija škole kako ne bi bili evidentirani. Tako je jedne prilike svjedoku Sabitu Alijagiću jedan vojni policajac objasnio razloge izmještanja zatvorenika u kinosalu koja se nalazila nedaleko od škole, navodeći da je u posjeti Komitet CK sa zadatakom evidentiranja zatvora u Bosanskoj Krupi. Ovaj svjedok je naglasio da su djelatnici Komiteta evidentirali zarobljenike tek po njihovom premještanju u korpusni zatvor u Kamenici (Drvar), a čak i tada su u par navrata vršena izmještanja pojedinaca, pa je svjedok Samir Alijagić evidentiran tek 15.12.1992. godine."[508]

Teška fizička zlostavljanja zatočenika vršena su nogama, kundacima pušaka, bejzbol–palicama, metalnim šipkama, stolicama, elektrošokovima i drugim predmetima. Među zatočenicima koji su fizički premlaćivani, a nakon toga su umrli od zadobijenih povreda, su Budimlić Mirsad i Sefić Suad. Od posljedica teških fizičkih premlaćivanja, Budimlić Mirsad nije bio u mogućnosti da hoda. Po čitavom tijelu je imao otvorene rane. „(...) Prije smrti Budimlić Mirsad nam je rekao da će ga četnici ubiti, te da ima ženu i tri kćerke koje žive u Podgredini kod Stijene. Ako, veli, dođemo do nje, da joj prenesemo njegovu poruku da čuva sebe i kćerke."[509] Kako su zločinci ubili Budimlić Mirsada, vidljivo je iz svjedočenja jednog od preživjelih logoraša: „(...) držalom od krampa tuku Budimlić Mirsada. Svu držalu su iscijepali tukući Mirsada koji je tu i umro. Mene su pozvali da donesem kantu vode u fiskulturnu salu. Tamo sam vidio na podu da leži Mirsad. Glava mu je bila pukla. Jasno se vidjela pukotina kroz koju je mogao ući prst. Mirso je još davao znake života, da bi nakon 10–15 minuta izdahnuo. Mene su natjerali da potpišem papir u kojem je pisalo da je Mirsad umro prirodnom smrću jer je bio bolestan. Papir sam morao potpisati pod prijetnjom oružjem."[510]

[507] Safet Ćurtović, *Pet nedjelja u paklu*, Slobodna Bosna, br. 13, Bihać, 24.10.1992. godine, str. 2.

[508] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali,* paragraf 286.

[509] H. Kozlica, nav. dj., str. 99-101.

[510] M. Begić, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi–sjećanja,* nav. dj., str. 136-137.

Identično se postupalo i prema zatočeniku Sefić Suadu, kojeg su logorski čuvari svakodnevno fizički premlaćivali. Nakon teškog fizičkog premlaćivanja, „gdje je konstantno maltretiran od strane stražara, koji su jednom prilikom oštećenom dali da popije čašu nekog lijeka, nakon čega je preminuo. Svjedok (...) je jedne prilike prisustvovao ispitivanju oštećenog Suada Sefića, koji je od strane (...), komandanta snajperista, uboden nožem u koljeno."[511] Ubistvo Budimlić Mirsada i Sefić Suada dogodilo se početkom augusta 1992. godine.[512] Zatočenici su svakodnevno izvođeni na prinudni rad na borbene linije i time bili izloženi pogibiji. Izvođeni su na „obavljanje prinudnih radova, uklanjanje leševa, čišćenje grada i kopanje rovova na brdu Hum, kojom prilikom su bili izloženi fizičkom i verbalnom maltretiranju, kako od strane stražara, tako i od strane civila, pri čemu im stražari nisu pružili nikakav oblik zaštite. Odvođenje na rad obezbjeđivali su pripadnici vojne policije koji su ujedno bili i stražari u školi 'Petar Kočić'."[513] O navedenim teškim fizičkim zlostavljanjima navedeno je u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: „Pretresno vijeće je utvrdilo da su prilikom ispitivanja policajci bosanski Srbi podvrgavali elektrošokovima izvjestan broj zatočenih bosanskih Muslimana, (...). Pored toga, redovna praksa bila je da zatočenike, među njima i dvije žene, policajci i ljudi izvana tuku i tjeraju ih da pjevaju četničke pjesme."[514]

Jedna grupa mještana Orašca pokušala je da dođe do Bihaća, ali je zarobljena i zatočena u logoru u Osnovnoj školi „Petar Kočić" u Bosanskoj Krupi. Prenosimo dio sjećanja preživjelog: „Kad su Ćukovi planuli, pobjegao sam u šumu (...). Ušli smo u dubinu šume. Lutali smo tri dana i ništa nismo jeli. Jeli smo crijemušu. U ova tri dana nismo ništa primijetili niti smo vidjeli ni jednog četnika. Izišli smo na cestu kojom se voze balvani za Bosansku Krupu. Rekao sam da ću ja ići ovom cestom pa gdje izišla da izišla. 'Ljudi, ako hoćete sa mnom, idite, a ja idem.' Krenuli smo skupa. Naišli smo na jednu čobanicu. Čuvala je blago. Šefkija ju je pitao koje je ovo mjesto i gdje se nalazimo. Odgovorila je: 'Idite kuda ste pošli.' Krenuli smo istim pravcem. U jednom trenutku primijetili smo dva milicionera četnika kako idu za nama. Odveli su nas u Radić. U Radiću su tukli njih trojicu, a mene nisu. Bilo je dosta četnika. Najviše od naoružanja su imali PAP-ovke. Išli smo na ispitivanje tokom noći. Psovali su Aliju Izetbegovića: 'Jebo vas Alija', kako vas je navukao na tanak led.' (...) Ujutro su nam rekli da brzinom izađemo, kamionom su nas odvezli u Jasenicu, a zatim smo otišli u Bosansku Krupu. Strpali su nas u školu. Bilo je još zatvorenika koji su zarobljeni u Bosanskoj Krupi, bilo ih je sedam. (...) Legli smo i nakon desetak minuta došli su njih četvorica i odveli našu četvoricu da

[511] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 292.

[512] H. Kozlica, nav. dj., str. 100.

[513] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 143.

[514] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 772.

vuku top na neko brdo. Mi smo ostali ležeći. Nedugo vremena iza toga, čuje se pomaganje kod škole. Kad su završili sa tučom, vratili su ih u salu kod nas. Vidjeli smo ih da su dobro ubijeni, bili su krvavi po licu, legli su. Isljednik je došao i ispitivao nas da li ima slučajno vojske sa nama u šumi, za oružje. (...) U Krupi smo bili oko dva i po mjeseca. Mlađi su išli na rad, čistiti kuće, ulice. Poslije smo otišli u Kamenicu. U kamionu smo bili svi tučeni. Tukli su nas kundacima od pušaka. To su bili Drvarčani. Bili smo povezani dok nismo došli u Kamenicu. Oči su nam bile zavezane ljepljivom trakom. U Kamenici su nam je skinuli sa očiju i odvezali su nas. Tu smo našli naših ljudi: Vakufčana, Oraščana, Klišana, Ćukovljana. Bilo nas je ukupno šezdeset dva (62).“[515]

Jedna grupa mladića iz Kamengrada, u pokušaju da dođe do Bihaća, zarobljena je u mjesecu junu 1992. godine[516] od strane pripadnika VRS i dovedena u logor. Oni su smješteni u posebnu prostoriju. O odnosu logorskih čuvara prema ovoj grupi zatočenika prenosimo sjećanje: „U Krupi je bilo deset mladih ljudi koji su htjeli preći preko Une na slobodnu teritoriju prema Cazinu. (...) Izvodili su ih i tukli svaki dan i noć, tukli su ih do besvijesti svim i svačim. Na golim leđima i prsima urezavali su im krstove i slova S, a ispod toga su im sprejovima napisali JOKS.“[517]

U presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali, navodi se: „Svjedok je imao priliku da ih vidi kada im je unosio ručak, ali nisu mogli jesti uslijed zadobijenih povreda. Vode im nisu davali, vjerovatno da bi ih dodatno iscrpljivali. Kada je ova grupa dovedena, svi su bili u civilnim odijelima, a kasnije su im stražari naredili da skinu majice, tako da su uvijek bili goli do pasa. Sprejom su im napisali JOKS na leđima, a iznad toga nožem urezali 4 slova S.”[518]

Kakvim fizičkim zlostavljanjima, i na koji način su ubijeni, najbolje se vidi iz svjedočenja preživjelih logoraša. Jedan od njih navodi: „Oko mjesec dana po našem dolasku u logor, u školu u Krupi dovedena je grupa ljudi iz Kamengrada. Zatvoreni su u učionicu do naše. Čuo sam glasove četnika: ’Vidi ga, najmlađi 14 godina, a najstariji 22.’ Počela je tuča, maltretiranje. Kroz zidove učionice čuli smo udarce, pomaganje, krike ljudi koje su mučili. Četnici nisu birali vrijeme kada su tukli i mučili ljude. Zarobljeni su bili goli do pojasa i bez obuće. Vidjeli smo ih izmučene, izudarane, kako su ležali po podu učionica. Po tijelu zarobljenih bile su rane, leđa su im bila krvava i sva u modricama. Mučenje i maltretiranje ove grupe trajalo je oko mjesec dana.”[519]

[515] M. Begić, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi–sjećanja*, nav.dj., str. 133-134.

[516] H. Kozlica, nav. dj., str. 100.

[517] Isto, str. 99-101.

[518] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 297.

[519] M. Begić, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi–sjećanja*, nav. dj., str. 136-137.

Preživjeli iz logora navodi: „Jednog dana mene su četnici izveli u fiskulturnu salu i naredili mi da čistim krv sa poda i zidova. U jednom ćošku dvorane, na zidu, bili su tragovi metaka i krvi sa dijelovima mozga. Po podu su bili vidljivi tragovi vučenja tijela ubijenog. Ubili su momka iz grupe koja je dovedena iz Kamengrada i koji je bio najstariji među njima. Isti dan četnici su ušli u spavaonu sa ljudima iz Kamengrada i čuli smo pucnje. Znali smo da je počelo ubijanje. Ubijanje ovih ljudi izvršio je Plavanjac Joja. Mi smo nijemo sjedili u susjednoj učionici. Jasno smo čuli pozivanje u pomoć i izdisanje ljudi. Čuo sam jasno glas jednog od ranjenih: 'Dajte mi vode, pošaljite doktora, spas, doktore!' Poslije nekoliko trenutaka čuli smo glas četnika: 'Ja sam ti doktor i daću ti spas.' Uslijedila su dva-tri pucnja i zavladala je tišina i muk. Čekali smo da dođu i po nas jer smo mislili da smo mi na redu. Čuvar u logoru Narandžić Zdravko posebno me je tukao. Tukao me je nogama, šakama, kundakom, kablom za struju, drvenim letvama i sa svim što je imao pri ruci. Doveo je pijane četnike koji su ubili ove ljude. Desnica Luka je svaki trenutak koristio kako bi nas tukao, mene je tukao svakog časa. U predvečerje pred školu su došla dva vojna kamiona TAM 110. Utovarili su tijela ubijenih i odvezli ih u nepoznatom pravcu. Meni će u sjećanju posebno ostati kada su četnici vukli tijela ubijenih kroz hodnik. Čuo sam jasno zvukove škripe i kako glava udara u beton. Bacali su ih u kamion kao cjepanice. (...) Najčešće iz logora su izvodili mene i Vojić Asmira Hamzinog i naređivali nam da zakopavamo tijela ubijenih Bošnjaka iz logora i onih koje su ubijali po grada. Posebno mi je bilo teško kada smo zakopali ubijenu nanu koja je bila već u fazi raspadanja. Nanu smo zakopali na gradskom mezarju. Sa nama u pratnji je bio Narandžić Zdravko. Poslije patnji koje smo preživjeli u logoru u Bosanskoj Krupi, prebačeni smo u logor Kamenica."[520] Kako su zatočeni iz grupe koju su nazivali JOKS ubijeni navodi se u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik, gdje se kaže: „Svjedok je čuo pucnje kada je ubijeno jedanaest zatočenika u sobi pored one u kojoj je bio zatočen. Ta pogubljenja je izvršio jedan pripadnik lokalnog TO-a kojeg je svjedok poznavao."[521] Isto se navodi u presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali: „Ne našavši ga, Joja je ušao u prostoriju u kojoj se nalazila grupa od 11 zarobljenika (grupa JOKS) te ih je te prilike lišio života, nakon čega je njegov otac izveo i lišio života Tofika Sedića, sa kojim je, prema riječima svjedoka Narančića, porodica Plavanjac od prije imala nesuglasice."[522] „U periodu od 1. maja 1992. godine, do 21. avgusta 1992. godine u Osnovnoj školi 'Petar Kočić' u Bosanskoj Krupi, koju su obezbjeđivali pripadnici vojne policije Podgrmečke TO brigade Srpske opštine Bosanska Krupa, kasnije XI krupske lake pješadijske brigade, zatočenici Alić Muradif zv.Nuno, Alijagić Edin, Alijagić Fadil, Alijagić Sabid, Arnautović Enes, Arnautović Smajil, Arnautović

[520] Isto, str. 136-137.

[521] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 397.

[522] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali,* paragraf 298.

Emin, (...), Bajrambašić Albin, Bajrambašić Hazim, Bajraktarević Šerif, Balkić Adem, Balkić Asim, Balkić Hamdija, Balkić Kasim, Budimlić Mirsad, Bužimkić Idriz, Ćehajić Ismet, Dedić Muharem, Dedić Omer, Delić Redžo, Dizdarević Husein, Ezić Enver, Ezić Hilmija, (...), Grošić Džemal, Grošić Dževad, Grošić Zijad, Halkić Enes, Harbaš Refik, Hasić Emir, Hasanagić Fadil, Kadić Fehim, Kasumović Ismet, Kasumović Senad, Kaltak Rasim, Kaltak Nezir, Kaltak Enes, Kaltak Emsud, Kaltak Ferid, Kozlica Šefkija, Kulauzović Kasim, Malkoč Nusret, Medžedović Redžep, Mesić Esad, (...), Mehić Zarif, Mehić Zuhdija, Mulalić Ekrem, Mušić Osman, Nasić Rasim, Omić Mirsad, Palić Mirsad, Palić Sead, Redžić Euzebijo, Redžić Ilijas, Redžić Faik, (...), Rekić Nurija, Šabić Bajro, Šabić Mirsad, Salkić Salih zv. Braco, Sedić Tofik, Sefić Suad, Sefić Jusuf, Selimagić Damir, Selimović Miralem, Selimović Zijad, Šepić Šemsa, Šepić Kemal, Štancl Silvester, Tutić Smajil, Velagić Ferid, Velagić Ibrahim, Vojić Asmir i još dva neidentifikovana muškarca protivzakonito su zatvoreni u nehigijenskim uslovima, bez dovoljno vode, bez stakala na prozorima, bez adekvatne ishrane i bez adekvatne medicinske pomoći, (...).“[523]

Zatočenici koji su ubijeni a boravili u ovom logora su: Selimović Zijad, Bajrambašić Albin, Budimlić Mirsad, Sefić Suad, Sedić Tofik, Kaltak Rasim, Kaltak Nezir, Kaltak Enes, Kaltak Emsud, Kaltak Ferid, Ćehajić Ismet, Omić Mirsad, Nasić Rasim, Alijagić Edin, Alijagić Fadil.[524]

Na dane provedene u ovom logoru donosimo sjećanje Kasima Kulauzovića: „Poslije tri dana prebacili su nas u Bosansku Krupu. Prvo su nas odvezli pred policiju da dajemo izjave. Nakon toga smo pješke krenuli prema Osnovnoj školi 'Petar Kočić' u gradu. Po dolasku u logor dočekala nas je pjesma. Čuli smo četničke pjesme. Poslije sam saznao da su to pjevali zatočenici koje su na to prisilili. To nam je bila 'dobrodošlica'. Smjestili su nas u svlačionicu fiskulturne sale. Mi smo smješteni u prvu sa desne strane. Na podu su bili neki tanki podmetači. U logoru su već bili neki zatočenici iz Bosanske Krupe, Orašca, Sanskog Mosta. Posebno će mi u sjećanju ostati grupa koju su čuvari zvali JOKS. To su bili mladići iz sela Zalin i Sanskog Mosta. U logoru je bilo užasno, svakodnevno smo bili izloženi tuči, prebijanju. Bili smo svjedoci ubijanja logoraša. Svakodnevno su nas tjerali na prisilni rad. Morali smo po gradu čistiti ruševine, kupiti staklo, tovariti kamione. Sve su to vozili u jednu veliku rupu na Lipiku. Ono hrane što su nam davali nije bilo dovoljno. Najteže je bilo noću. Često su stražari puštali unutra civile i vojnike koji su nas tukli. Meni su noći bile duge kao vječnost, stalno su nekog izvodili i teško premlaćivali. Uvijek si u iščekivanju kada će doći po tebe. Noću bi dolazili do željeznih

[523] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali,* str. 7; M. Begić, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi–sjećanja*, nav. dj., str. 127-137; H. Kozlica, nav. dj., 82-122.

[524] M. Begić, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi–sjećanja*, nav. dj., str. 127-137; H. Kozlica, nav. dj., 82-122.

vrata sa rešetkama, tresli ih, lupali, psovali. Tukli su nas nogama, palicama, kablovima. Najteže je bilo kada su nas mučili strujom. Mene su izvodili i mučili strujom. To su radili tako da na nožne palce prikopčaju žice od struje, a onda preko induktorskog telefona proizvode struju koja te trese. To je bilo užasno. Ne znam kako opisati taj bol. To je bilo jezovito. Čitavo tijelo ti se zgrči, bilo je užasno, to mi je bilo najgore, neopisiv osjećaj. Dok sam bio u logoru, ubijeni su Budimlić Mirsad, Sedić Tofik i momci iz grupe JOKS. Sjećam se da je jedno popodne na vrata došao Joja Plavanjac, samo je provirio i gledao unutra. Mi smo se ukočili, ustali smo i stajali, čekali smo, to je trajalo vječnost. A onda je upro prstom u Sedić Tofika. Rekao mu je da krene za njim. Odveo ga je u salu. Mi smo bili od sale odvojeni tankim pregradnim zidom. Mogli smo čuti sve. Joja Plavanjac je pitao Tofika: 'Ko ti je dao pravo da ustavljaš moga strica i ispituješ ga?' Tofik je rekao da on nije ništa uradio njegovom stricu, osim pregledao dokumenta i pustio ga da ide dalje. Nakon toga smo čuli pucanj. Znali smo da je Joja ubio Tofika. Kada je izlazio iz sale, čuli smo njegove korake, nismo disali, ukočili smo se. Mogao sam čuti srce kako lupa. Otišao je prema prostoriji gdje su bili zatočeni mladići iz grupe JOKS. A onda se čula pucnjava, čuli su se krici, čuli smo kako neko traži pomoć. A onda ponovo pojedinačni pucnji. Čitav logor je odzvanjao. Meni i danas u glavi tutnji ta pucnjava, ti krici, to zvanje u pomoć, nikad neću moći to zaboraviti. Mislio sam da je kraj, da dolazi da ubije i nas. A onda je nastala neka teška tišina. Došli su čuvari iz komande i odveli ga. Poslije smo čuli kako čuvari vuku tijela po hodniku i ubacuju ih u kamion. Sutra su nas premjestili u prostoriju u kojoj su ubijeni mladići iz grupe JOKS. Tu smo vidjeli krv, ostatke mesa, kostiju, rupe od metaka su bile po zidu. Bilo je užasno. Samo misliš kada će doći da i nas pobiju. U međuvremenu, dva puta su nas na brzinu selili, odvodili iz logora i skrivali u Domu kulture kako nas ne bi našao i registrovao Crveni krst."[525]

IV.5. LOGOR KAMENICA U DRVARU

Logor Kamenica nalazio se u selu Kamenica, udaljen 8,3 kilometra od Drvara. Za nezakonita zatočenja Bošnjaka i Hrvata korištene su prostorije napuštene škole u istoimenom selu. U logor Kamenica, pored već postojećih čuvara, sa zatočenicima iz Kozila prešao je i dio čuvara.[526] Zatočenici su iz više logora prebacivani u logor Kamenica, što je navedeno u presudi Suda BiH u predmetu Ratko Dronjak, gdje se navodi: „(...) u Kamenicu dio ljudi prebačen iz O.Š. Slavko Rodić u Drvaru, a dio iz Kozila, (...) Dodatno je istakao da su ti civili koji su bili zatvoreni, zatvoreni samo zbog činjenice što nisu bili Srbi,

[525] AINOBiHPUB, Izjava *Kulauzović Kasima od 1.2. 2016. godine.*

[526] M. Begić, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi–sjećanja*, nav. dj., str. 127

što potvrđuje i okolnost da su civili i vojnici držani u istim prostorijama, dok je napomenuo, kada se radi o uslovima, da je ćebadi trebalo biti duplo više, odnosno da su zatvorena lica dva puta dnevno izvođena u toalet, dok su u međuvremenu za vršenje nužde koristili kantu koja se nalazila u prostoriji u kojoj su i boravili."[527] U logoru su zatočeni Bošnjaci i Hrvati zatvarani u prostore koji su nekada služili kao učionice, salu i u podrumsku prostoriju. Poseban dio u logoru bila je jedna podrumska prostorija koju su zvali samica. Bila je veličine 3x5 metara. Sva je bila kamena. Pod je bio kameni, zidovi kameni, sa jednim malim prozorom koji je bio pokriven limom.[528] Neki zatočenici u njoj su proveli više od tri mjeseca. Logor Kamenica postao je centralni logor 2. krajiškog korpusa VRS i svakodnevno su u njega dovođeni ljudi. Ovaj logor je formiran po naređenju komandanta II krajiškog korpusa VRS, pukovnika Gruje Borića, str. pov. br. 307-1, od 5.8.1992. godine.[529]

Prvi logoraši u logoru Kamenica bili su zatočenici iz logora Kozila (opština Bosanski Petrovac). Oni su u ovaj logor prebačeni 8. augusta 1992. godine.[530] Osim logoraša iz logora Kozila, u ovaj logor prebačeni su i logoraši iz logora u Osnovnoj školi „Petar Kočić" (Bosanska Krupa) i iz logora u Osnovnoj školi „Slavko Rodić" (Drvar), itd."[531]

Žičana ograda oko logora[532]

[527] Sud BiH, Predmet br. S1 1 K 003420 10 Kri (X-KR-09/684), Predmet tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Ratka Dronjka, Presuda, Sarajevo, 1.6.2012. godine (dalje: Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*), paragraf 246.

[528] Autor je više puta posjetio mjesto logora Kozila i obišao navedeni prostor i samicu te fotografisao mjesto logora. Fotografije se nalaze u privatnom arhivu autora.

[529] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 320.

[530] H. Kozlica, nav. dj., str. 79.

[531] Nihad Ključanin, *U šumama Grmeča umiru Bošnjaci*, Ljiljan, 2.mart 1994. godine, str. 35.

[532] Autor fotografije je Hilmo Kozlica.

Nezakonito zatočeni Bošnjaci i Hrvati bili su prisiljeni da logor ograde visokom ogradom i dvostrukim redom bodljikave žice. Međuprostor između žica bio je miniran, tako da je pokušaj bilo kakvog bijega bio samoubistvo.[533] A i sama pomisao na bijeg bila je nemoguća, jer su logoraši bili potpuno fizički i psihički iscrpljeni, i nisu imali snage za kretanje. I ovaj logor pažljivo je odabran. Okolina je bila pregledna i onemogućavala je bijeg. U logoru su bili dresirani psi koji su bili dodatno osiguranje. Ujedno, ovaj prostor korišten je i za pritvaranje srpskih vojnika kojima su izrečene disciplinske mjere od strane komandi jedinica 2. krajiškog korpusa. Potvrdnost navedenog nalazimo u presudi Suda BiH u predmetu Ratko Dronjak: „treba dodati kako je optuženi tokom svog svjedočenja potvrdio da su zatvorenici srpske nacionalnosti obično dovođeni sa naredbom za izdržavanje disciplinske mjere, koju činjenicu je između ostalih potvrdio i svjedok Dragan Rodić, dok je za ljude koji nisu srpske nacionalnosti prihvatao da se zatvaraju bez odgovarajuće dokumentacije, odnosno po njegovom mišljenju je bilo dovoljno da ih dovede vojna policija i kaže da se radi o ratnim zarobljenicima."[534] U logoru Kamenica protupravno su bili zatočeni Bošnjaci i Hrvati sa prostora opština Bihać, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Ključ, Sanski Most, Livno, Kupres, Bugojno i drugih mjesta koja su bila u blizini zone odgovornosti 2. krajiškog korpusa VRS.

[533] H. Kozlica, nav. djelo. str. 82.

[534] Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*, paragraf 251.

Zgrada škole u kojoj je bio logor Kamenica i grafit iz samice

Logor je kontinuirano postojao od polovine 1992. godine do septembra 1995. godine. Uslovi u logoru bili su užasni. Pored fizičkih i psihičkih tortura, zatočenici su bili izloženi teškim fizičkim radovima, konstantno su izgladnjivani. Izvođeni su na radove van logora. Bili su prisiljeni vršiti utovar ogrjevnog drveta, izvoditi građevinske i druge radove. Neki zatočenici odvođeni su u Drvar da rade za potrebe srpske vojske. Vršili su utovar ili istovar raznih MTS-a.

O brutalnostima i mučenjima kojima su zatočenici bili izloženi najbolje ilustrira primjer kada su dovodili zatočenike u logor. Dovedeni zatočenici bili su svezani žicom, bili su pretučeni, nisu se mogli kretati bez tuđe pomoći. Dolazak novih zatočenika praćen je prolaskom kroz špalir čuvara koji su zatočenike tukli drvenim palicama, policijskim palicama i drugim predmetima koji su nanosili ozbiljne tjelesne povrede. Sjećanje Muharema Beganovića na torture izneseno u knjizi Muje Begića *Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi*: „Tukli su nas velikim drvenim palicama koje su služile za rastjeravanje demonstranata, tukli su nas nogama, rukama, kundacima pušaka. Natjeravali su nas da četvoronoške pužemo, da lajemo kao psi. To su radili uglavnom u noći ili u predvečerje. Posebno su nas tjerali da lajemo kao psi pred spavanje.

Ulazeći četveronoške u spavaonu, tukli su nas pendrecima do iznemoglosti. Tukli su nas svake noći i tuče bi uglavnom počinjale oko ponoći, a završavale su u zoru."[535] Kakvim torturama su zatočenici bili izloženi vidi se iz presude Suda BiH u predmetu Ratko Dronjak: „Tučeni su, kako je rekao svjedok, čizmama, lopatama, držalima, a kad bi se smrklo, onda bi izgledalo kao po prozivci. Ljude odrede, izvedu i tuku, onda ih vrate unutra, i tako iz dana u dan. Od siline udaraca, svjedok je potvrdio da je on tri do četiri puta udaran i da je gubio svijest u nekoliko navrata. Također, dešavalo se da ih udaraju i u vrijeme kada idu na toalet, (...)."[536] Jedan od preživjelih svjedoka „opisao je kako je jedno veče doživio traumu kada je stražar Janko Ćosić, oko jedan sat u noći, otvorio vrata i prozvao: 'Kozlica', (...) nije prozvan Šefkija nego Hilmo Kozlica. Naredno jutro svjedok je bio u prilici da vidi Hilmu koji je imao rane na sebi i koji je bio, prema svjedokovim riječima, pretučen na smrt."[537]

Osim toga, vršena su svakodnevna zastrašivanja na različite načine i različitim sredstvima. Jedan od logoraša je „prilikom premlaćivanja tjeran da stavi glavu na mjesto gdje se stavljaju drva kad se sijeku i da je tad bio tučen te da je od posljedica tuče imao dvanaest polomljenih rebara i dva pršljena. (...)."[538] Zatočenici su bili svjedoci odvođenja pojedinih logoraša iz logora, a koji su kasnije pronađeni i ekshumirani iz masovne grobnice jama Golubnjača. Zatočenici su svakodnevno bili izloženi mučenju, premlaćivanju, ubijanju, te nečovječnom postupanju i prisiljavanju na prinudni rad. Svakodnevno su morali obavljati teški fizički rad bez dovoljno hrane. Obavljali su šumske poslove oko sječe i utovara ogrjevnog drveta. Išli su tovariti kamione sa ogrjevnim drvetom na Oštrelj. Zatočenici koji su imali teške tjelesne povrede (polomljena rebra, ključne kosti i druge povrede) bili su, također, prisiljeni na teške fizičke poslove. Pojedine zatočenike su odvodili na rad u privatne radionice radi popravke automobila i dugih vozila. Pritom su bili u pratnji čuvara. To je zatočenicima bila jedina prilika da nešto više saznaju o dešavanjima van logora.[539]

Uvjeta za održavanje lične higijene nije uopšte bilo. Logoraši su bili prljavi, dobili su razne kožne bolesti. Imali su plikove po tijelu, u istoj odjeći su bili više mjeseci.[540] Zatočenike iz logora ponekad su vodili na rijeku Unac da se malo operu. Vođeni su i oni koji se nisu mogli kretati. Čuvari bi zatočenike tjerali da se skinu i da ulaze u hladnu vodu. Prilikom ulaska obavezno su fizički

[535] M. Begić, nav.dj., str. 134.

[536] Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*, paragraf 322.

[537] Isto, paragraf 316.

[538] Isto, paragraf 514.

[539] H. Kozlica, nav. dj., str. 113.

[540] Isto, str. 91.

maltertirani. „Jedan od logoraša bio je rođak Pave Žulja, koji se zvao Dragan Žulj. Umro je nakon što je ušao u vodu, pošto je bio sav od otvorenih rana nanesenih u iživljavanju zlikovaca."[541]

U logoru Kamenica zatočenici su zatvarani u prostorijama, gdje su bili izgladnjivani, ubijani, izloženi svakodnevnom premlaćivanju i psihičkom maltretiranju, mučenju, i kao posljedica takvih nezakonitih postupaka, na većinu zatočenika ostavilo je trajne posljedice po život i zdravlje. Posebno su zatočenici bili izgladnjivani, pri čemu su mnogi izgubili i više desetaka kilograma tjelesne težine za vrijeme boravka u logoru. Tako je „Hilmo Kozlica izgubio 35 kg, Fikret Dolić 36 kg, Goran Dizdarević 35 kg, Enes Begić 20 kg, Armin Mulić 45 kg, Dževad Dupanović 40 kg, Muharem Beganović 30 kg, Midho Družić 70 kg, Rifet Tahrić 41 kg, Josip Šantić 16 kg, Izet Kaljiković 46 kg, Emir Demirović 28 kg, Nihad Linić 36 kg i Nermin Pečenković 43 kg."[542] U logore su bili zatočeni muškarci i žene.

Čuvari su prema zatočenicima primjenjivali različite oblike degradirajućih i ponižavajućih postupaka. Zatočenici su morali pjevati četničke pjesme. Ukoliko su dobro pjevali po ocjenama čuvara, nisu bili fizički zlostavljani. Tjerali su zatočenike da uđu u pseće kućice i da laju kao psi. Prisiljavali su zatočenike da pasu travu. Ovim činom su pokušavali zatočenike poniziti i dovesti u stanje ljudskog ništavila. Zatočenici su u prostoriji u kojoj su boravili imali jednu metalnu kantu u koju su morali vršiti nuždu tokom noći. Često puta ta kanta je bila puna i stvarao se užasan smrad. Zatočenici su ovo trpjeli, jer svaki izlazak, a pogotovo noću koji je bio rizičan. Noći su bile najteže, jer su tad ljudi izvođeni te maltretirani i tučeni.[543]

Dana 21. augusta 1992. godine u logor je stigla jedna grupa logoraša iz logora Bosanska Krupa. U toj grupi bilo je logoraša iz Ljutočke doline. U logoru su se poslije nekoliko mjeseci susrela braća Hilmo i Šefkija Kozlica, koji su bili zatočeni u više različitih logora. Hilmo je boravio u logorima Osnovna škola „Orašac" (opština Bihać), Prekaja (opština Drvar), Kozila (opština Bosanski Petrovac): Šefkija u logoru Osnovna škola „Petar Kočić" (opština Bosanska Krupa). Odmah po dovođenju ove grupe logoraša, izdvojeni su Kadić Fehim, Šepić Kemal, Velagić Ferid i Malkoč Nusret i zatvoreni su u *samicu*, gdje su ih premlaćivali, konstantno fizički i psihički zlostavljali, ponekad bi nekog od njih prebacili među ostale zatvorenike.

Logorska uprava i čuvari zatočenike iz *samice* su krili od Međunarodnog crvenog krsta (dalje: MKCK) kako ne bi bili registrovani kod MKCK. Pored muškaraca, u logor Kamenica zatvarane su i žene.

---

[541] Isto, str. 90.

[542] Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*, paragraf 252.

[543] Isto, paragraf 316.

Ubijanja u logoru Kamenica bila su skoro svakodnevna. O ubijanjima u logoru Kamenica postoje brojni svjedoci koji su vidjeli ubijanja ili odvođenja u nepoznatom pravcu. Većina onih koji su odvedeni iz logora, kasnije su pronađeni i identifikovani u masovnoj grobnice jama Golubnjača. Jedan od preživjelih svjedoka navodi: „Poslije našeg dolaska u logor Kamenica, dovedena je još jedna grupa ljudi koje je dovezao upravnik logora Ratko Dronjak, a u toj grupi bila su sedmerica ljudi sa prostora općina Ključ i Sanski Most, i jedan Hrvat iz Bugojna: 1. Crnalić Rufad-Sanica, 2. Subašić Jasmin-Biljani, Sanica, 3. Subašić Fuad-Biljani, Sanica, 4. Omanović Šaćir-Sanica, 5. Kalić Kalmin-Sanski Most, 6. Žulj Pavo-selo Jazvenik kod Bugojna, 7. Ćehić Enver-Pudin Han, Ključ. Tog dana, kada su ulazili u prostorije logora, bilo nas je strah vidjeti ih kako su izgledali–umorni, bradati, isprebijani, krvavi. (...) Bili su svi unakaženi od ozljeda koje su im nanesene u Drvaru. Te rane su zaudarale, kao i njihova odjeća, a s obzirom da je bilo jako vruće, iz njih su izbijali sitni crvi. Bili su tako iscrpljeni da su se, kad su ulazili u prostoriju, držali jedan za drugog da ne bi pali.“[544] U presudi Suda BiH u predmetu Ratko Dronjak, utvrđeno je da su „u Kamenici bila šestorica, i to Pavo Žulj, Crnolić Rufad, braća Jasmin i Fuad Subašić, Šaćir Omanović, Kalmin Kalić i Enver Ćehić, koji su prebijeni i izmrcvareni do te mjere da sami sebi nisu mogli pomoći, već su se držali jedni uz druge i imali su otvorene rane na tijelu. Buncali su i jaukali od bolova, da bi nakon nekog vremena po Rufada Crnolića došao kombi, kojom prilikom je viđen i optuženi Ratko Dronjak, te Rufada odvezao doktoru, od kada mu se gubi svaki trag. (...), na sličan način su iz Kamenice odvedeni i braća Subašići, Kalmin Kalić, Enver Ćehić i Šaćir Omanović, odnosno lica koja su sa ranama dovedeni iz O.Š. Slavko Rodić.“[545] Posebno je dirljiva sudbina „Envera Ćehića, za kojeg je dodao da je preživio strijeljanje na Velagićima, da bi potom bio uhvaćen kod svoje kuće i doveden u Kamenicu u pidžami-trenerci i papučama. Oni su prozvani i navodno odvedeni na liječenje, ali se više nikad nisu vratili.“[546]

Po saznanjima da se zatočenici nalaze u logoru Kamenica, pojedini članovi porodica dolazili su u logor kako bi donijeli hranu i odjeću zatočenim. Čuvari su ponekad dozvoljavali pristup logoru i zatočenicima, a ponekad nisu. Prilikom pregleda paketa sa hranom, zadržavali bi ono što su htjeli. Tako je majka Šida Subašić,[547] po saznanju da joj se djeca nalaze u logoru, došla u logor kako bi vidjela sinove Jasmina i Fuada Subašića.[548]

---

[544] H. Kozlica, *nav. dj., str.*, str. 88.

[545] Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*, paragraf 263, 268.

[546] Isto, paragraf 265.

[547] Šida Subašić je kao svjedok Tužilaštva BiH svjedočila na Sudu BiH u predmetu protiv optuženog Ratka Dronjka o onome što je vidjela u logoru Kamenica prilikom posjete sinovima.

[548] H. Kozlica, nav., dj., str. 103.

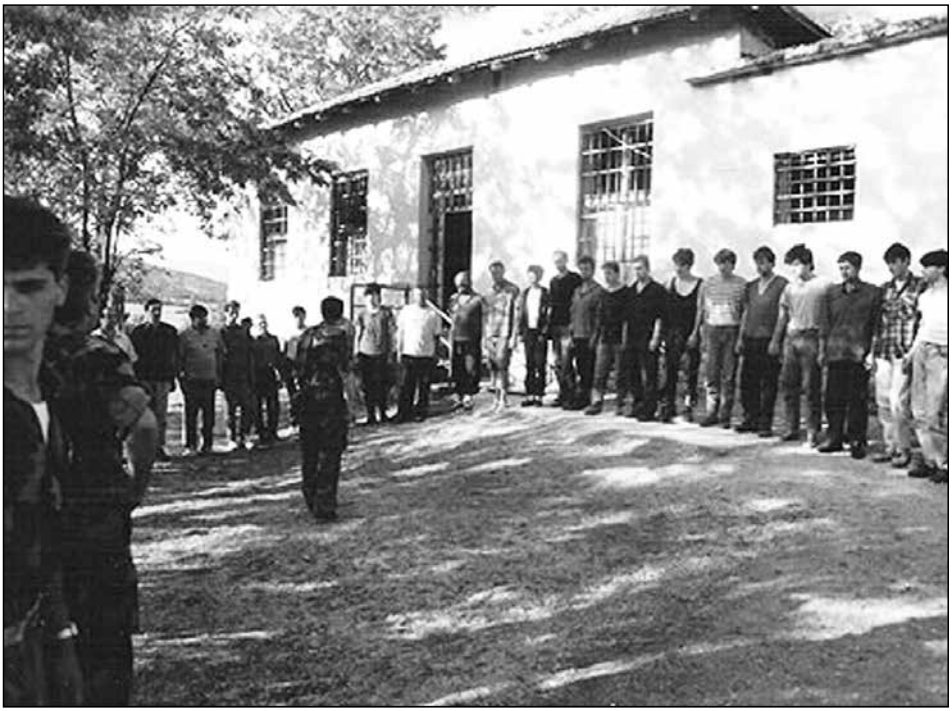

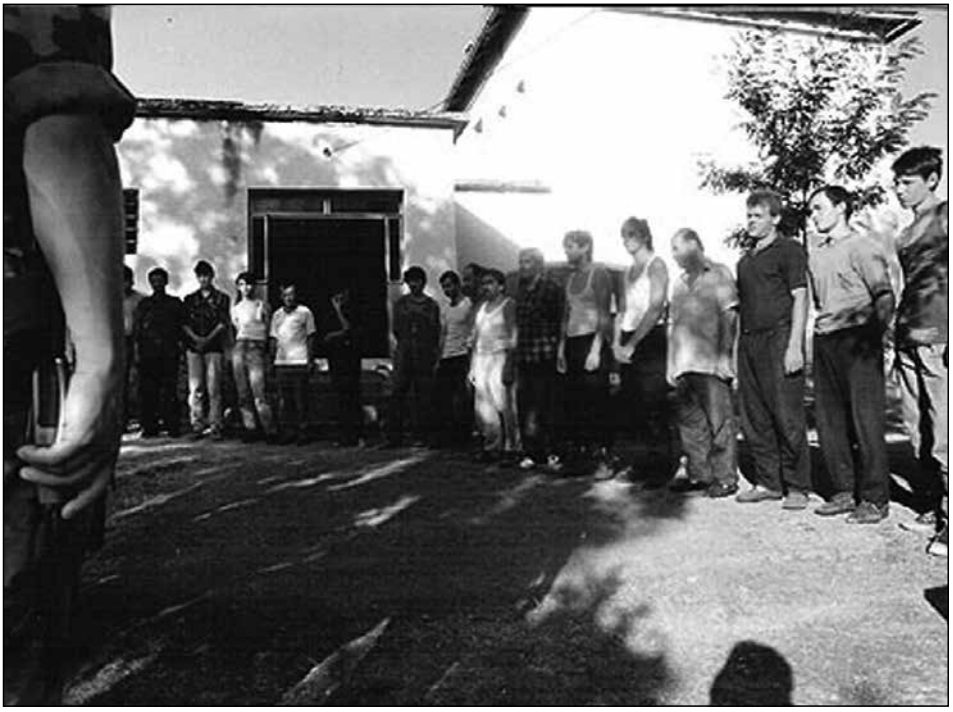

Zatočenici u logoru Kamenica

Prilikom svjedočenja na Sudu BiH, majka Šida Subašić je opisala svoj prvi susret sa sinovima. „Bili su u pocijepanoj odjeći, i bili su modri k'o da ih je neko davio. Ni na šta nisu ličili."[549] Dan nakon što je posjetila sinove, i narednog dana je došla u logor Kamenica s hranom i odjećom za svoje sinove, ali, tamo ih nije zatekla. Čuvari su joj rekli da su joj sinovi razmijenjeni.

Jedna grupa logoraša ubijena je u logoru u Osnovoj školi „Slavko Rodić" u Drvaru. U knjizi Hilme Kozlice *Put kroz pakao* navedeno je: „Kalmin mi je još rekao da je u toj školi (logoru) u Drvaru ubijeno sedam ljudi, momaka iz sela Vojići kod Ključa, te je on vidio kako su ih mrtve iznosili u ćebadima i bacali na kamion."[550] Ubijeni civili Žulj Drago, Halilović Fadil, Halilović Rezak, Halilović Said, Bukvić Ifet i Delić Suvad odvezeni su u pravcu Pasjaka, a potom bačeni u tzv. „Gigića jamu", poznatu kao jama Golubnjača. Iz ove masovne grobnice ekshumirani su njihovi posmrtni ostaci.[551] Zajedno su ubijena i pronađena u ovoj grobnici tri brata: Fadil, Said i Rezak Halilović. Ista sudbina zadesila je profesora Rasima Zulića: „Upravnik logora Kamenica Dronjak Ratko u Osnovnoj školi 'Slavko Rodić' u Drvaru izvršio je više ubistava. Ubio je Rasima Zulića, profesora iz Orašca kod Kulen-Vakufa (općina Bihać), i jednog Hrvata, ne znam mu ime, iz Jazvenika kod Bugojna."[552]

U logoru Kamenica, u *samicu* su „dana 21.08.1992. godine, (...) od strane stražara izdvojeni Kemal Šepić, Nusreat Malkoč, Fehim Kadić i Ferid Velagić."[553] Svakodnevno su bili izloženi teškim fizičkim zlostavljanjima. Preživjeli svjedok je vidio: „Jednom prilikom izveli su njih dvojicu da se umiju i speru krv sa sebe, ja sam vidio da su jako krvavi i imali otvorene rane na svojim licima i glavi."[554] U presudi Suda BiH navodi se: „(...) na njima krv bila zakorena, da bi na kraju od ljudi koji su im nosili hranu saznao da su ti koji se nalaze u samici pri kraju života, da su unakaženi i da od njih nema ništa."[555] Od fizičkih zlostavljanja „su im lica i glava bili natečini toliko da je to gotovo nemoguće."[556]

Prema svjedočenjim preživjelih, Nusret Malkoč, Kemal Šepić, Ferid Velagić i Fehim Kadić ubijeni su 2. septembra 1992. godine. U knjizi Hilme Kozlice *Put kroz pakao* navodi se: „sva ta tortura nad tim ljudima u samici

[549] http://www.bim.ba/bh/289/10/33457/?tpl=30

[550] H. Kozlica, nav., dj., str. 90.

[551] AINOBiHPUB, *Baza podataka*.

[552] M. Begić, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi–sjećanje*, nav. dj., str. 90.

[553] Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*, paragraf 273.

[554] H. Kozlica, nav. dj., str. 94.

[555] Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*, paragraf 276.

[556] Isto, paragraf 277.

trajala je do 2.9.1992. godine, kada su naveče odvezeni kombijem koji je vozio upravnik logora Ratko Dronjak. Moja je pretpostavka da su dvojica ubijena u samici logora Kamenica."[557] Posmrtni ostaci ubijenih pronađeni su i ekshumirani iz masovne grobnice jama Golubnjača.[558]

Dana 6. februara 1993. godine, u Krasuljama (opština Ključ), nakon što su se više mjeseci krili u šumi Galaja, uhapšeno je 15 civila-Bošnjaka. Nakon toga su prebačeni u logor Kamenica. O hapšenju i odvođenju u logor Kamenica, SJB Ključ je izvijestio CSB Banja Luka depešom broj 3/93 od 6. februara. 1993. godine.[559] Ovom prilikom uhapšeni su: Egrlić Mumin, Hukanović Ferid, Jusić Ćerim, Keranović Elvedin, Baltić Tehvid, Hukanović Safet, Keranović Ibrahim, Keranović Sakib, Jelečević Rasim, Jelečević Hajrudin, Dubica Derviš, Huskić Omer, Huskić Duda, Huskić Hasan i Fazlić Azra. Ova grupa nezakonito odvedenih u logor Kamenica bila je izložena psihofizičkim torturama, i nakon toga ubijena. Čuvar u logoru Kamenica, Dragan Rodić zvani Šaula, koji je priznao krivnju za zločine u logoru Kamenica i pravosnažno osuđen na zatvorsku kaznu od osam godina zatvora, svjedočio je o ubijenim iz ove grupe koji su dovedeni u logor. U sklopu sporazuma o priznanju krivnje Dragan Rodić je istražiocima Tužilaštva BiH, tužiocu Tužilaštva USK-a i predstavnicima Instituta za nestale osobe BiH, u naselju Kamenica, na licu mjesta, pokazao mjesto gdje su ubijene dvije žene i tri muškarca iz ove grupe. Rekao je da ih je ubio Ratko Dronjak i da je on to lično gledao. Isti je rekao da su ubijeni bačeni u prirodnu jamu.[560] Posmrtni ostaci ubijenih do sada nisu pronađeni i ekshumirani.

U logoru su ubijani i zarobljeni pripadnici Armije Republike Bosne i Hercegovine (dalje: ARBiH) i Hrvatskog vijeća obrane (dalje: HVO). Na identičan način, čuvari i upravnik logora postupali su prema zarobljenim vojnicima.

Dana 11. novembra 1994. godine, nakon višednevnog premlaćivanja, kada su već bili izobličeni od batina, zatvoreni civili Elkasović Asim i Šepić Adem su od stražara tražili da ih iz prostorije gdje su bili zatvoreni izvedu u toalet. Nakon izvođenja, Asim je teško fizički pretučen. Nakon toga je „Elkasović bio vraćen u prostoriju, ječao je od bolova toliko da ostali nisu mogli spavati. Na kraju, prema kazivanju svjedoka, Elkasović je oko četiri sata ujutro jeknuo, potom je svjedok provjerio i utvrdio da je Elkasović podlegao."[561] Na identičan način ubijen je starac Adem Šepić.[562]

[557] H. Kozlica, nav. dj., str. 95.

[558] AINOBiHPUB, *Baza podataka*, Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*, paragraf 282.

[559] *AIIZ, inv. br. 2-5200, Depeša 03/93 od 6.2.1993. godine.*

[560] Navedenom pokazivanju i svjedočenju Dragana Rodića prisustvovao je i autor knjige.

[561] Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*, paragraf 337.

[562] Isto, paragraf 343.

Civili Hirkić Hasan i Porčić Sulejman dovedeni su u logor u novembru 1994. godine, i nakon što su izbačeni iz kamiona zajedno sa ostalim civilima, brutalno su pretučeni, a potom ubačeni u prostoriju među ostale zatočenike. U presudi Suda BiH u predmetu Ratko Dronjak, preživjeli svjedoci navode da su „u vrijeme dok su boravili u podrumu redovno premlaćivani i da bi gotovo nakon svakog premlaćivanja po jedan od zatvorenika podlegao. Obično bi ih postrojavali u dvije vrste i onda izvodili po dvojicu na premlaćivanje. Mogli su čuti jauke lica koja su premlaćivana, a ista bi se vraćala u prostoriju tako što su se kretali na rukama i nogama. Porčić i Hadžić su ječali od batina i oni su na kraju i podlegli. Također, u prostoriji gore kad su prebačeni, tučen je (...) Hasan Hirkić koji je podlegao na svjedokovim rukama. Svjedok je mislio da Hirkić spava, ali kad je stražar rekao da je Hirkić mrtav, svjedok je obratio pažnju i primijetio da Hirkiću iz usta ide voda i da je zaista podlegao.“[563]

U logoru Kamenica dovođeni su bolesni civili i ranjeni vojnici koji su brutalno fizički zlostavljani i ubijani vatrenim oružjem ili umirali od posljedica teških fizičkih zlostavljnja. U novembru 1994. godine, Majstorović Joso izveden je iz svoje kuće u bihaćkom naselju Zavalje, koje su prethodno zauzele jedinice VRS. Iako je bio teški bolesnik, sa vidnim tragovima operacije koju je imao prije nego što je uhapšen, u logoru mu nije ukazana ljekarska pomoć, pa je zbog bolesti i loših uvjeta ubrzo umro.[564]

U novembru mjesecu 1994. godine, nakon što je doveden u logor, pripadnik ARBiH, Hazim Toromanović, koji je bio ranjen, izvođen je iz prostorije u kojoj je bio zatvoren, a potom premlaćivan. Zatočenici su mogli čuti njegove krike i jauke. Nakon toga su ga vraćali u prostoriju među ostale zatvorenike i to su ponavljali sve dok od posljedica premlaćivanja ubrzo nije umro.[565] Novembra mjeseca 1994. godine, u logor je doveden zarobljeni pripadnik Armije RBiH Fikret Begić, kojeg su stražari, bez obzira što je bio teško ranjen, često prozivali i izvodili na premlaćivanje, čije krike su slušali ostali zatvorenici. Jednog dana, po naredbi čuvara, iznesen je od strane dvojice zatočenika, donesen u *prijavnicu* gdje je nakon ispitivanja ubijen na taj način da mu je pucano u glavu.[566] Od posljedica teških fizičkih zlostavljanja umro je Hadžić Mirsad.[567] Zarobljeni pripadnik Armije RBiH Rifet Kendić, svakodnevno je izvođen od strane stražara na ispitivanje i tom prilikom je bio premlaćivan i zlostavljan na različite načine. Krike i premlaćivanje slušali su ostali zatočenici, sve dok od posljedica strašne fizičke torture nije umro.[568]

[563] Isto, paragraf 348.

[564] Isto, paragrafi 355-363.

[565] Sud BiH, *Presuda Ratko Dronjak*, paragrafi 374-394.

[566] Isto, paragrafi 395-413.

[567] Isto, paragrafi 438-452.

[568] Isto, paragrafi 479-489.

Pripadnik HVO-a Marko Čavar bio je izložen stalnom premlaćivanju i drugim oblicima fizičkog i psihičkog zlostavljanja, pored toga je vođen na prinudni rad, što je prouzrokovalo bolest. Pošto mu nije pružena adekvatna ljekarska pomoć, umro je u prostoriji u kojoj je boravio sa ostalim zatvorenicima.[569] U novembru 1994. godine u logor je doveden pripadnik HVO-a Marijan Nikšić. Bio je izložen stalnom premlaćivanju, i pored toga je vođen na prinudni rad. Na suđenju pred Sudom BiH u predmetu Ratko Dronjak, o načinu ubijanja Marijana Nikšića svjedoci navode: „(...) je bila Nova godina ili neka druga proslava, te su ih tad počeli prebacivati iz prostorija i da su ih nabili kao sardine, da bi jednog od zatvorenika počeli batinati, a jedan mu je stražar skočio na prsa. Svjedok dalje navodi da se nakon toga samo čuo hropac, te da je taj zatvorenik od batina umro na licu mjesta."[570]

Ubijanje zarobljenih pripadnika ARBiH vršeno je i u decembru 1994. godine, kada je Remzo Muminović doveden u logor. Svakodnevno su ga stražari premlaćivali, a vrlo često je, naočigled drugih zatočenika, bio izložen brutalnoj tuči, fizičkom i psihičkom zlostavljanju na razne načine. Jedan od preživjelih navodi u kakvom je stanju poslije fizičkih zlostavljanja bio Remzo Muminović. „Bio je izobličen sav, nije se moglo prepoznati gdje je oko, gdje usta, a gdje nos. Radilo se o malom Remzi, (...). Njega su tukli nekoliko dana, sistematski su ga tukli–prebijali, (...) da je taj momak na kraju podlegao od batina. Svjedok je pojasnio da je Remzo jaukao po cijeli dan i noć i da su kasnije pitali za njega i saznali da je podlegao od batina."[571]

Raznim metodama čuvari u logoru nastojali su nanijeti povrede koje su imale smrtni ishod. Zarobljeni pripadnik ARBiH Ružnić Hase u logoru je brutalno premlaćen od strane stražara i okupan hladnom vodom, da bi od posljedica teškog zlostavljanja istu noć umro u prostoriji u kojoj je bio zatvoren.[572] Krajem 1994. godine zarobljeni pripadnik HVO-a Fabulić Miroslav svakodnevno je izvođen i mučen na razne načine. Od strašnih tortura, po cijelom tijelu otvorile su mu se rane. Umjesto ukazivanja ljekarske pomoći, nastavljeno je s njegovim premlaćivanjem, te je zbog teškog fizičkog i psihičkog zlostavljanja umro.[573]

Ovdje smo samo htjeli pokazati nekoliko primjera kako su ubijani zatočenici u logoru Kamenica. Logor Kamenica je otkriven 25. augusta 1992. godine, kada je došla grupa poljskih novinara, koji su snimili logor. Poslije njih, 28. augusta 1992. godine, prvi put logor su posjetili predstavnici

[569] Isto, paragrafi 414-425.

[570] Isto, paragraf 432.

[571] Isto, paragraf 458.

[572] Isto, paragrafi 470-478.

[573] Isto, paragrafi 490-498.

MKCK. Tada su zatočenici prvi put popisani, dobili su nešto hrane i poruke od porodica. Jedan dio logoraša je sakriven kako predstavnici MKCK-a ne bi izvršili njihovu registraciju.

Zatočene civile, ratne zarobljenike pripadnike ARBiH i HVO-a, sup0-rotno odredbama Ženevskih konvencija, stražari logora, kao i osobe koje su nesmetano dolazile u logor, kojima je to bilo dozvoljeno, svakodnevno su izvodili i premlaćivali, psihički i fizički zlostavljali zatočenike. To je prouzrokovalo trajne posljedice na život i zdravlje ovih ljudi. Pored fizičkog i psihičkog zlostavljanja, logoraši su ubijani, držani su u nehumanim uvjetima, izgladnjivani su, onemogućivana je registracija kod predstavnika MKCK-a. Izvršena je zloupotreba osoblja MKCK-a koje je radilo suprotno humanim načelima i principima na kojima funkcionira MKCK.

Sjećanje na boravak u logoru Kamenica donosimo od Kulauzović Kasima: „Dana 21. augusta 1992. godine, odmah iza ručka, čuvari su ušli i počeli nas psovati i tući. Rekli su nam: 'Kad kažem jedan, izlazi iz svlačionice u salu.' Napravili su špalir kroz koji smo morali proći, udarali su nas sa svih strana i sa raznim predmetima. U fiskulturnoj sali su nas počeli vezati konopom. Morali smo staviti ruke na leđa i tako su nas vezali. Oči su nam zalijepili sa širokom selotejp trakom. Udaraju nas i kažu: 'Izlazi napolje!' Kako su nam oči bile zatvorene, ne znaš gdje su vrata, a usput udaraju. Jedva sam pogodio gdje su vrata. Kada sam izišao napolje, govore mi: 'Penji se na kamion!', a ja ne znam ni gdje je, opet udaraju. Nakon nekoliko puta, nekako pogodim kamion, više slučajno. Stražari naređuju da se penjemo, ne možeš jer su ti ruke na leđima, ne vidiš ništa. To je bilo užasno. Kada smo se ukrcali, ja sam sebi dao zadatak da ću sve izdržati, ne mogu me ubiti batinama, mogu samo metkom. U meni je proradio neki inat. Kada smo krenuli, nismo znali kuda nas voze. Tjerali su nas da pjevamo četničke pjesme, stalno su nas udarali tokom puta. Morali smo pjevati pjesme 'Od Topole pa do Ravne gore', 'Ko to kaže, ko to laže' i dr. Kada je kamion stao, skoro da je bila noć, čujem glasove koji su novi, meni nepoznati. Govore: 'Ovdje ćemo ih klati.' Naredili su nam da izlazimo. Kako su nam ruke bile vezane na leđa, prilikom izlaska iz kamiona padali smo. Udarali su nas i govorili da ustajemo. Odvezali su nas i skinuli traku sa očiju. Prvo što sam vidio bile su neke biste narodnih heroja, mislio sam da smo negdje na Uni. Obradovao sam se, ali zakratko. Odmah su od nas odvojili Kemu, Nunu, Fehu i Ferida i odveli ih u podrum. Nas su uveli u neku prostoriju, na ulasku sam primijetio siluete ljudi. Nas su smjestili desno od ulaza na neku binu, koja je bila odvojena od druge prostorije tankom drvenom pregradom. Kada smo se smjestili, čujemo tihi žamor, pitaju nas ko smo, odakle smo. Ujutro sam vidio gdje se nalazimo. Tu smo sreli logoraše koji su tu prethodno dovedeni iz Bosanskog Petrovca, Sanskog Mosta, Kulen-Vakufa, Orašca, Ključa. Tu su se prvi put u logoru, nakon nekoliko mjeseci, sreli braća Hilmo i Šefkija, koji su

bili u različitim logorima. Mi smo bili novi u logoru, prozivali su nas napolje i tukli. Tukli su nas svaku noć. Samo čekaš kada ćeš biti prozvan. One koji su prozivali, a nakon toga vraćali, nismo skoro prepoznavali od krvi, otoka. Svaku noć su tražili da im pjevamo. Oni koji nisu znali ili nisu po njihovom sudu pjevali kako oni žele, te bi prebijali. Jedan od stražara je nosio drvenu palicu i njome tukao one koji ne pjevaju. Srećom, ja i moja grupa smo dobro pjevala pa smo izbjegli te torture. U logoru su ubili neke ljude. Iz logora smo mogli pratiti kada je dolazio kombi, a to je značilo odvođenje nekog od nas, i te više nismo vidjeli. Kada kombi dođe u logor, stražar uđe unutra, pročita jedno ime, kaže da uzme svoje stvari i da krene vani. Svaki put kada sam vidio kombi, znao sam da će nekog ubiti. Kada se kombi pojavljivao u daljini, strah je bivao sve veći. U logoru smo bili vođeni na prisilne radove. Vodili su nas da tovarimo i istovaramo drva, da tovarimo razne stvari za vojsku. Ponekad sam želio da idem na te radove, da malo zaboravim logor i da se najedem. Kada smo išli u magacin da tovarimo hranu za vojsku, mogao sam nešto i jesti. Upravnik skladišta mi je davao da uđem unutra i da jedem, ali da me ne vide stražari. U tim prilikama sam krio pakovanja dvopeka koja sam nosio u logor. To sam davao mojim drugovima logorašima. Sjećam se kada sam dao dvopek Husi Bosancu, on je zaplakao. U noći sam čuo kako logoraši jedu taj dvopek, čuje se samo krckanje. Jedan dan kada sam došao u logor sa radova, rekli su mi da je dolazila policija iz Bosanske Krupe i da su mene tražili, jer im, navodno, nisam rekao sve. Od tada, noći su mi postale kao godine, molio sam Boga samo da ne dođu ovi iz Bosanske Krupe, jer sam znao da bi me ubili. Dana 2. novembra 1992. godine, ja sam bio na prisilnim radovima u gradu, kada je došla policija i naredila da odmah prekinemo sa radom i da idemo u logor. Rekli su da nas čeka Crveni krst i da ćemo u razmjenu. Ja nisam mogao vjerovati, mislio sam da lažu. Ovi iz Crvenog krsta su nam rekli da sutra ujutro, u 6.30 sati, idemo u razmjenu. Ja nisam mogao vjerovati, to je bio najsretniji dan u mom životu. Čitavu noć nismo mogli spavati. Čekali smo jutro. Nakon neprespavane noći, čekali smo, 8.00 nema Crvenog krsta, 9.00 nema ih još. Počeli smo polako sumnjati. Konačno, 3. novembra, oko 10.00, dolaze autobusi i pratnja. Prebačen sam u Karlovac. Konačno, slobodan."[574]

U logoru Kamenica ubijeno je najmanje 47 Bošnjaka i Hrvata. Još i danas se traga za posmrtnim ostacima ubijenih zatočenika koji su bili u logoru Kamenica. Pred Sudom BiH završen je postupak protiv upravnika logora Kamenica Ratka Dronjka. On je pravosnažno osuđen na zatvorsku kaznu od 15 godina. Čuvar u logoru Kamenica Dragan Rodić Šaula je priznao krivicu i sklopio sporazum sa Tužilaštvom BiH. Sud BiH je optuženom Draganu Rodiću izrekao 26. oktobra 2010. godine presudu, kojom je Dragan Rodić proglašen krivim za krivična djela zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka

[574] AINOBiHPUB, Izjava *Kulauzović Kasima od 1.2. 2016. godine.*

h), u vezi sa tačkama a), e), f), i) i k) Krivičnog zakona BiH (KZ BiH) i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika iz člana 175. stav 1. tačka a) i b) KZ BiH, sve u vezi sa članom 180. stav 1. i 2. KZ BiH, i osudio je optuženog Rodića na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od osam godina.

V.

UNIŠTAVANJE VJERSKIH OBJEKATA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

V.1. UNIŠTAVANJE VJERSKIH OBJEKATA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Karakteristika ratova koji su vođeni na prostoru bivše Jugoslavije, između ostalog, bilo je masovno uništavanje kulturno-historijskih i vjerskih objekata. Pitanje zaštite kulturnih dobara u oružanim sukobima regulirano je *Konvencijom za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba* (dalje: Konvencija) iz 1954. godine. U članu 1. Konvencije pod kulturnim dobrima smatra se: a) pokretna i nepokretna dobra, koja su od velikog značaja za kulturnu baštinu naroda, kao: spomenici arhitekture, umjetnosti ili historije, vjerski ili laički, arheološka mjesta, skup građevina, koje su kao cjelina od historijskog ili arheološkog interesa, umjetnička djela, rukopisi, knjige i drugi predmeti umjetničkog, historijskog ili arheološkog interesa, kao i naučne kolekcije i važne kolekcije knjiga, arhiva ili reprodukcija naprijed navedenih dobara; b) zgrade, čija je glavna i efektivna namjena da čuvaju ili da izlažu pokretna kulturna dobra navedena u alineji a), kao: muzeji, velike biblioteke, arheološka skladišta, kao i skladišta određena za sklapanje pokretnih kulturnih dobara navedenih u alineji a) u slučaju oružanih sukoba; c) centri u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara, koja su navedena u alinejama a) i b), takozvani centri u kojima su sakupljeni kulturni spomenici.[575] Kada je u pitanju agresija na RBiH, sa sigurnošću možemo reći da je u RBiH porušeno najviše vjerskih objekata. Prema podacima Islamske zajednice, u BiH uništeno je 614 džamija, 218 mesdžida, 69 mekteba, 4 tekije, 37 turbeta, te 405 vakufskih objekata. Oštećeno je 307 džamija, 41 mesdžid, 18 mekteba, 5 tekija, 7 turbeta, te 149 vakufskih objekata.[576] Mnogi od oštećenih ili srušenih objekata bili su kulturno-historijski spomenici, pa je teško i procijeniti kolika je šteta učinjena njihovim uništavanjem. Neprocjenjiva šteta je nanesena uništavanjem ili oštećenjem Gazi Husrev-begove džamije, Careve džamije, Ali-pašine džamije, džamije Magribije, Aladža i Careve džamije u Foči, Fethije, Karađoz-begove džamija, Ferhadije i Arnaudije u Banjoj Luci, Emin Turhan-begove džamije u Ustikolini.[577] Postavlja se pitanje zašto su uništavani vjerski objekti muslimana i katolika. Odgovor je jasan, trebalo je uništavajući vjerske objekte i druge spomenike koji se identificiraju sa Bošnjacima i Hrvatima i drugim nesrbima uništiti svjedočanstvo o postojanju primarno Bošnjaka-muslimana i Hrvata-katolika na ovim prostorima. Uništavajući zaštićene objekte, nije uništavana bošnjačka i hrvatska kultura kao pojedinačna, nego je uništavana svjetska baština, jer su one dio svjetske kulture. Na prostoru Bosanske krajine

[575] Zbirka propisa, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, ZONO, Zagreb, 1979, str. 252.

[576] Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992-1995)*, El-Kalem, Sarajevo, 1999, str. 476.

[577] M. Omerdić, nav. dj., str. 15.

nastojali su se ukloniti svi materijalni dokazi o postojanju drugih naroda, izuzev srpskog. Sistematično su paljeni, minirani ili rušeni i uklanjani vjerski i kulturno-historijski spomenici Bošnjaka i Hrvata. Počinioci i naredbodavci rušenja vjerskih objekata često su se izjašnjavali kao vjernici. Rušeći vjerske objekte, pokazali su se i kao bogohulnici i kao barbari, a ne vjernici. Značajnu ulogu u stvaranju mržnje prema islamu i muslimanima odigrali su srpski intelektualci koji su nastojali da stvore krive predodžbe o muslimanima kao stranom, tuđem, inferiornom i prijetećem faktoru. U pripremnoj fazi se odigralo stvaranje antiislamske atmosfere koja je omogućila potonje skliznuće u genocid nakon što je izbio otvoreni sukob aprila 1992. godine u Bosni i Hercegovini.[578] Prema podacima iz vjerskih zajednica, samo na području Banjalučkog i Bihaćkog muftijstva srušeno je 205 džamija.[579] Kakav je bio odnos pojedinih pripadnika VRS prema islamu govori izjava pukovnika Pere Čolića, komandanta 5. kozarske brigade VRS, na proslavi godišnjice brigade, kada je, između ostaloga, izjavio: „I svi mi skupa, u Srbiji i Crnoj Gori, kao što su naša braća iz ovih srpskih zemalja, od početka sa nama i u borbi protiv ustaša i islama.“[580]

Uništavani su islamski i katolički vjerski objekti na području opštine Bosanska Krupa koja je bila pod okupacijom srpskih vojnih i policijskih snaga. Za vrijeme agresije, svih deset džamija s desne obale rijeke Une (Potkalinje, Arapuša, Veliki Dubovik, Muslimanska Jasenica, Mali Badić, Veliki Badić, Šabići, Ostružnica, Krupa–grad, Bosanska Otoka–grad) je zapaljeno i porušeno. Slična je sudbina džamija sa lijeve obale rijeke Une kao i sudbina džamija i mesdžida na desnoj obali rijeke Une. (...) jedan mesdžid (Bužimkići) je potpuno izgorio, dvije džamije (Bešići i Voloder) su skoro potpuno devastirane, tri džamije (Jezerski–grad, stara i nova, i Hafizovići), te tri mesdžida (Baštra, Krčana i Ljusina) su pretrpjela znatna oštećenja. Dakle, samo četiri džamije i mesdžida nisu pretrpjeli oštećenja. Sve porušene i oštećene džamije i mesdžidi su poslije rata ponovo napravljeni i popravljeni, osim džamije u Potkalinju, gdje se niko od džematlija nije vratio.[581]

Većina ovih objekata je potpuno uništena ili oštećena, sa većim ili manjim stepenom oštećenja.[582] Uništavanje i devastacija ovih vjerskih objekata izvršeni su od strane pripadnika srpskih vojnih ili policijskih jedinica.

[578] Norman Cigar, *Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad Muslimanima Balkana*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str.23.

[579] M. Omerdić, nav. dj., str. 461-468.

[580] https://www.youtube.com/watch?v=DmRUM8Av6wU, pristupljeno 3.1.2016. godine.

[581] Medžlis IZ Bosanska Krupa, *Izvještaj o radu za 2014. godinu–administrativno-pravno i građevinsko-tehničko poslovanje broj 11-IO/15 od 12. februara 2015*, str. 4.

[582] M. Omerdić, nav. dj., str. 38.

Uništavanje je vršeno paljenjem, miniranjem, djelovanjem artiljerijskih projektila ili na druge načine. Nadležne institucije (policija i sudovi) ni u jednom slučaju nisu otkrile niti kaznile počinioce ovih kaznenih djela. Iako su vjerski i kulturno-historijski objekti zaštićeni od ratnih djelovanja, oni su ipak najčešće bili direktni ili indirektni ciljevi agresivnih djelovanja. Posljedice takve velikosrpske politike su velika razaranja vjerskih, kulturno-historijskih objekata i objekata infrastrukture i stanovanja muslimana i katolika na prostoru opštine Bosanska Krupa. Sistematski i planski uništavajući sve ono što je građeno stoljećima, nanesena je neprocjenjiva šteta vjerskom i kulturnom naslijeđu muslimana i katolika.

Rušenjem vjerskih objekata na području opštine Bosanska Krupa od strane srpskih snaga trebala se poslati jasna poruka da nesrpsko stanovništvo ne može i nema mjesta za život u zajedništvu. Rušenjem džamija kao vjerskih objekata nije samo pokušano uništenje vjerske tradicije i prakse, rušenjem se pokušalo pokazati da suživot, tolerancija i zajednički život na ovim prostorima nije moguć. Rušenjem vjerskih objekata od strane onih koji su na ratišta ispraćani uz vjerske blagoslove predstavlja apsurd. Mi se pitamo, zar vjernici bilo koje konfesije mogu rušiti mjesta gdje se podstiče vjera, ljubav, tolerancija.

Prvi počeci islama na prostoru opštine Bosanska Krupa vezuju se za 1565. godinu, kada je osmanska vojska zauzela krupsku tvrđavu. Prema administrativno-vjerskoj podjeli Rijaseta IZ BiH, Medžlis IZ Bosanska Krupa pripada Bihaćkom muftijstvu. U kontekstu uništavanja džamija na području opštine Bosanska Krupa, u daljem tekstu prikazat ćemo fotografije oštećenih i uništenih bosanskokrupskih džamija. Ovim će na jednom mjestu u slici i riječi biti prikazano uništavanje džamija na području opštine Bosanska Krupa. Fotografije porušenih džamija na području opštine Bosanska Krupa preuzete su iz arhiva Muzeja Unsko-sanskog kantona i ličnog arhiva autora. O uništavanju ili oštećenju bosanskokrupskih džamija govore i sljedeći napisi. S desne strane rijeke Une praktično su sve porušene i popaljene, (...). Nisku čine džamije iz Velikog i Malog Badića, Dubovika, Ostružnice i tri u Bosanskoj Otoci, u Potkalinju i Velikoj Jasenici.[583] Nestale su džamije u Šabićima, Mosteljima, Badiću, Duboviku, Ostružnici, Arapuši i u Jasenici. (...) U Jezerskom je džamija oštećena, (...).[584] Nakon progona mještana od strane srpskih vojnih i policijskih jedinica, džamija u Arapuši je uništena u agresiji na RBiH 1992. godine. Arapuša je mjesto rođenja reisa Mehmeda Džemaludina ef. Čauševića (1870-1938). Mesdžid u Baštri je oštećen u periodu 1992-1993. godine tokom agresije na RBiH.[585]

[583] Mirza Sadiković, *Na nišanu duhovnost i korijeni*, Bosna, br. 2, od 25. jula 1992. godine.

[584] Nijaz Hadžić, Četnici pljačkaju i džamije, Slobodna Bosna, br. 14, Bihać, 17.10.1992. godine, str. 8.

[585] *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini: monografija*, Udruženje ilmijje, Sarajevo, 2013, str. 62.

Priču o Gradskoj džamiji u Bosanskoj Krupi donosimo od njenog imama hadži Muhameda ef. Kavazovića. „U starom dijelu Bosanske Krupe, u glavnoj ulici, dominirala je stogodišnja glavna džamija sa kamenim minaretom poput olovke koja nebesima piše: 'Nema Boga osim Allaha'. Sa sigurnošću možemo reći da je bila jedna od najljepših džamija na ovim prostorima. Džamija je svojim izgledom i veličinom mamila poglede prolaznika i putnika namjernika. Svakodnevno su je obilazile grupe stranih i domaćih turista diveći se minaretu kao remek-djelu islamske arhitekture. Harem (dvorište) ukrašen prelijepom kamenom ogradom uklapao se u jednu cjelinu, u jedan divan sklad. Srušiše četnici i lijepi šadrvan sa vodoskokom koji je služio za abdest vjernicima a ostalim prolaznicima da nahrane pogled ljepotom i šumom vodoskoka. A njena unutrašnjost, da prosto ne znaš na čemu da pogled zadržiš. Šta da posmatraš? Čemu da se diviš? Da li mihrabu, čursu, mimberu, izrezbarenoj ogradi mahfila ili pak lusterima, ćilimima, serdžadama. Posebno zadivljuju kur'anski ajeti ispisani zlatotiskom i ukrašeni minijaturama. Slične su bile i ostale porušene džamije."[586] Kako su pripadnici VRS pokušali srušiti džamiju u Bosanskoj Otoci, navedno je: „Bosanska Otoka, 24. 11. 1992. Prođe pola godine od četničkog napada na mjesto i neuspješnog pokušaja diverzije na Otočku džamiju, (...). I tako četnici specijalci su velikim količinama eksploziva krenuli na džamiju da džamiju sravne sa zemljom. (...) U džamiji i minaretu ostade puno eksploziva. Ostade u blizini i pet mrtvih četnika."[587]

[586] Muhamed ef. Kavazović, Mostovi od 11. februara 1996. godine. „Hadži Muhamed ef. Kavazović rođen je 1. februara 1949. godine u Jelovče, selu kod Gradačca. Rano djetinjstvo proveo je u Gradačcu, gdje završava osnovnu školu. Poslije toga upisuje Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu, koju završava 1970. godine. Iste godine zapošljava se kao imam u Gradskoj džamiji u Bosanskoj Krupi. Obavljao je funkciju imama, hatiba, mualima, kao i funkciju vjersko-prosvjetnog referenta za cijelo područje općine Bosanska Krupa. Bio je dugogodišnji predsjednik i član Udruženja ilmijje. Na toj funkciji ostaje sve do početka agresije na općinu Bosanska Krupa, 21. aprila 1992. godine. 12.maja 1992. uključuje se u jedinice Teritorijalne odbrane, odnosno 111. Bosanskokrupske, kasnije 511. slavne brdske brigade. Bio je na formacijskom mjestu referenta za vjerska pitanja. Džemat mu je postala 511. slavna. Sve poginule borce i starješine 511. slavne opremio je za dženazu, klanjao im dženazu i u ime 511. slavne posjetio njihove porodice. Svoje saborce ohrabrivao je lijepom i iskrenom riječju, isto kao i svoje sugrađane u izbjeglištvu. (...) 15. aprila 1994. godine dodijeljeno mu je najviše ratno vojno priznanje, značka Zlatni ljiljan. http://www.://radiobk.ba/index.php/vijesti/vijesti-iz-opcine/item/1410-muhamed, pristupljeno 29. januara 2016.

[587] Mujo Ćehić, *Pasli travu pod minaretom*, Slobodna Bosna, br. 22, Bihać, 12.12.1992. godine, str. 6.

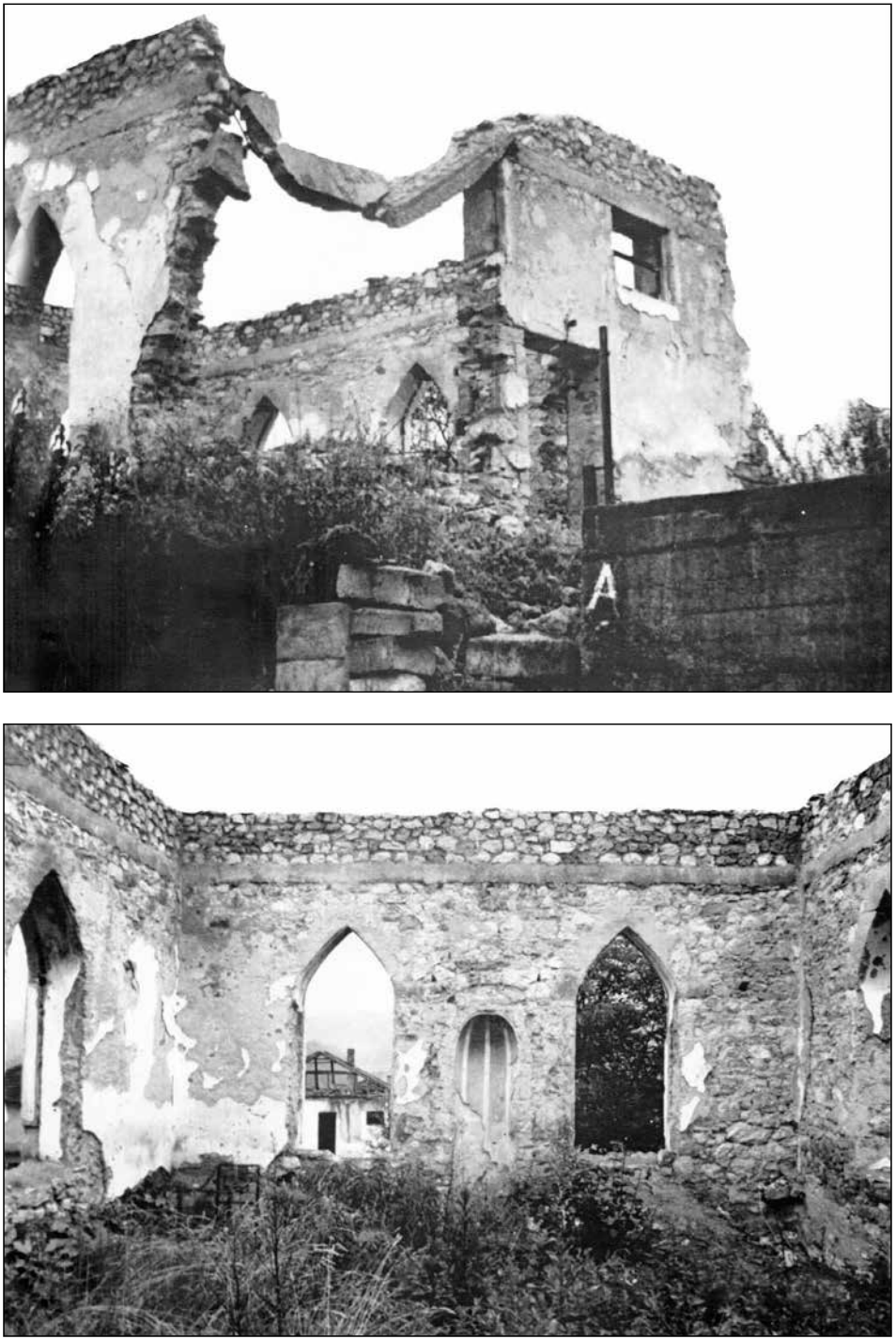

Uništena džamija u Arapuši

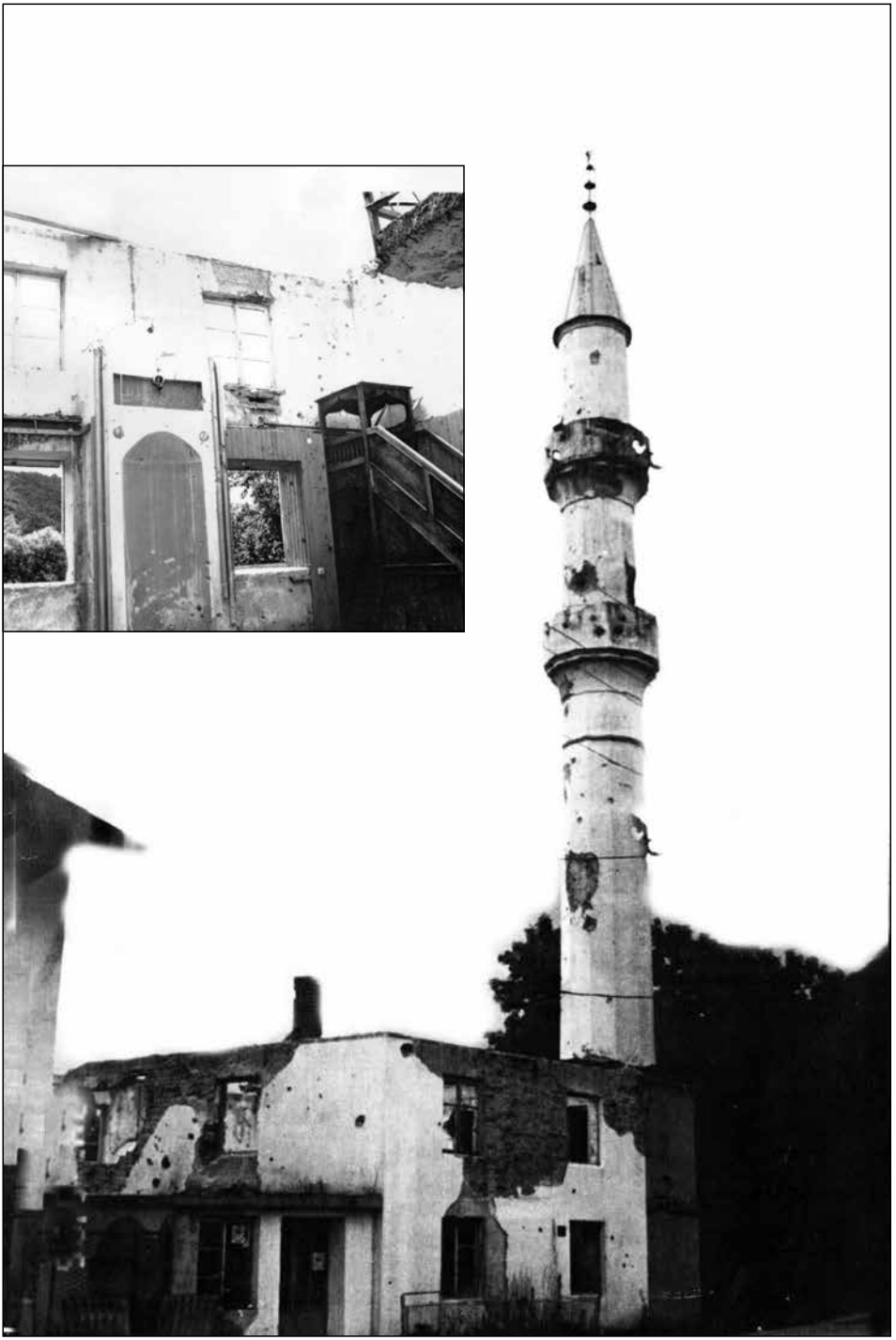

Oštećena (uništena) džamija u Bešićima (Bosanska Otoka)

Uništena džamija Bosanska Otoka (Gradska džamija)

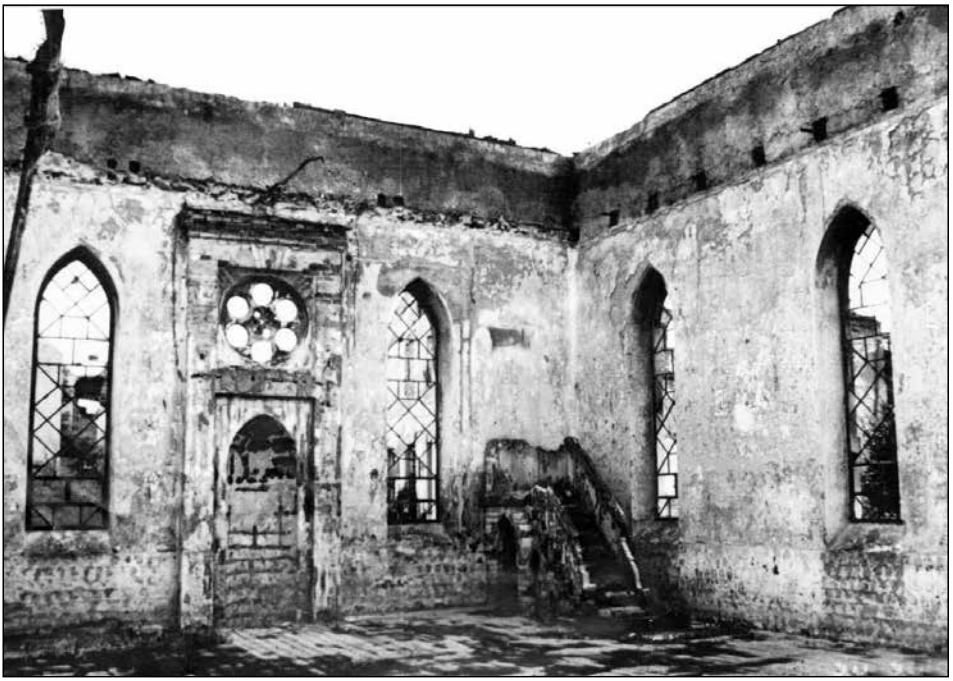

Uništena džamija Bosanska Krupa (Gradska džamija)

Uništena džamija u Muslimanskoj Jasenici

Oštećena džamija u Jezerskom

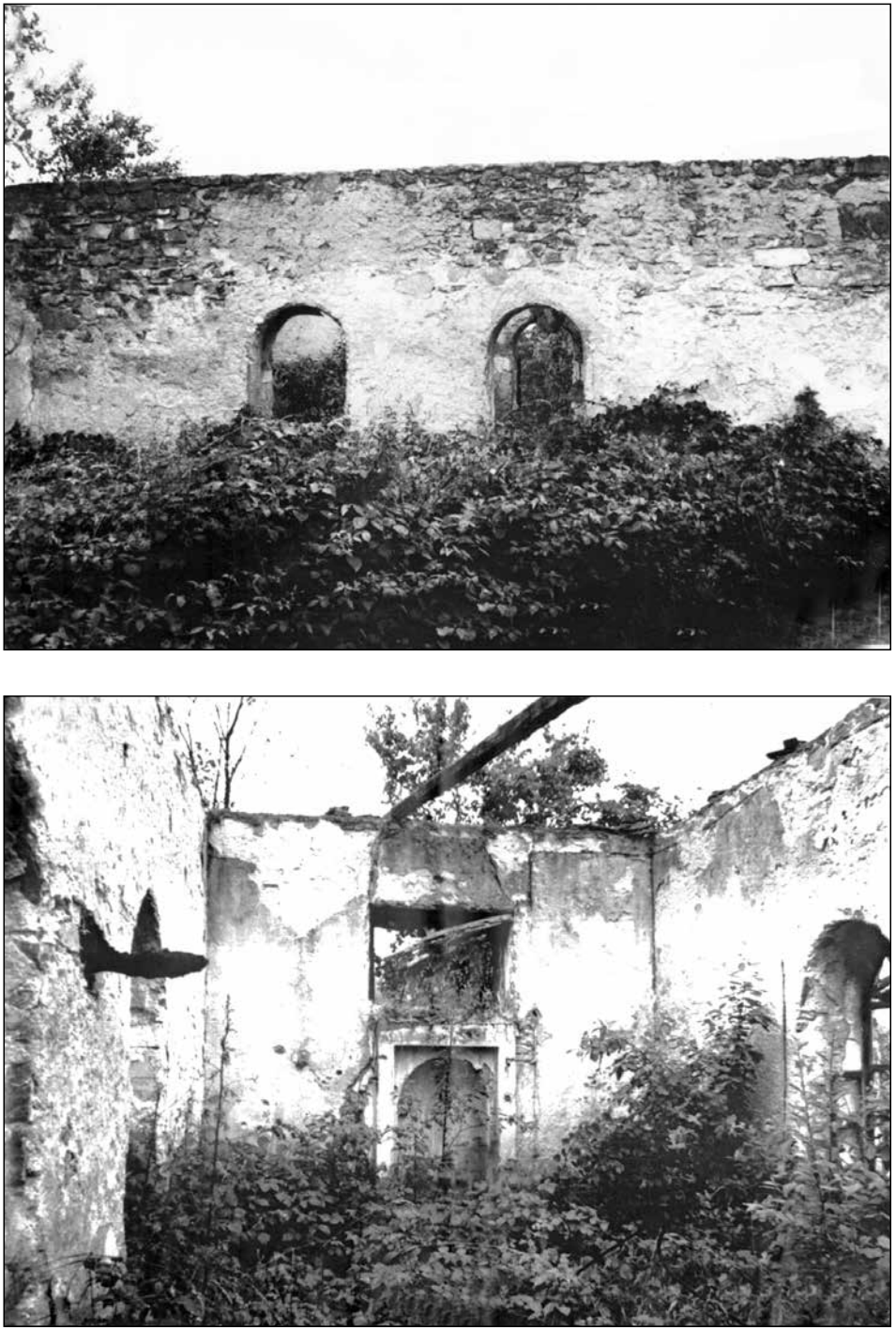

Uništena džamija u Malom Badiću

Oštećena džamija u Ostružnici

Uništena džamija u Šabićima

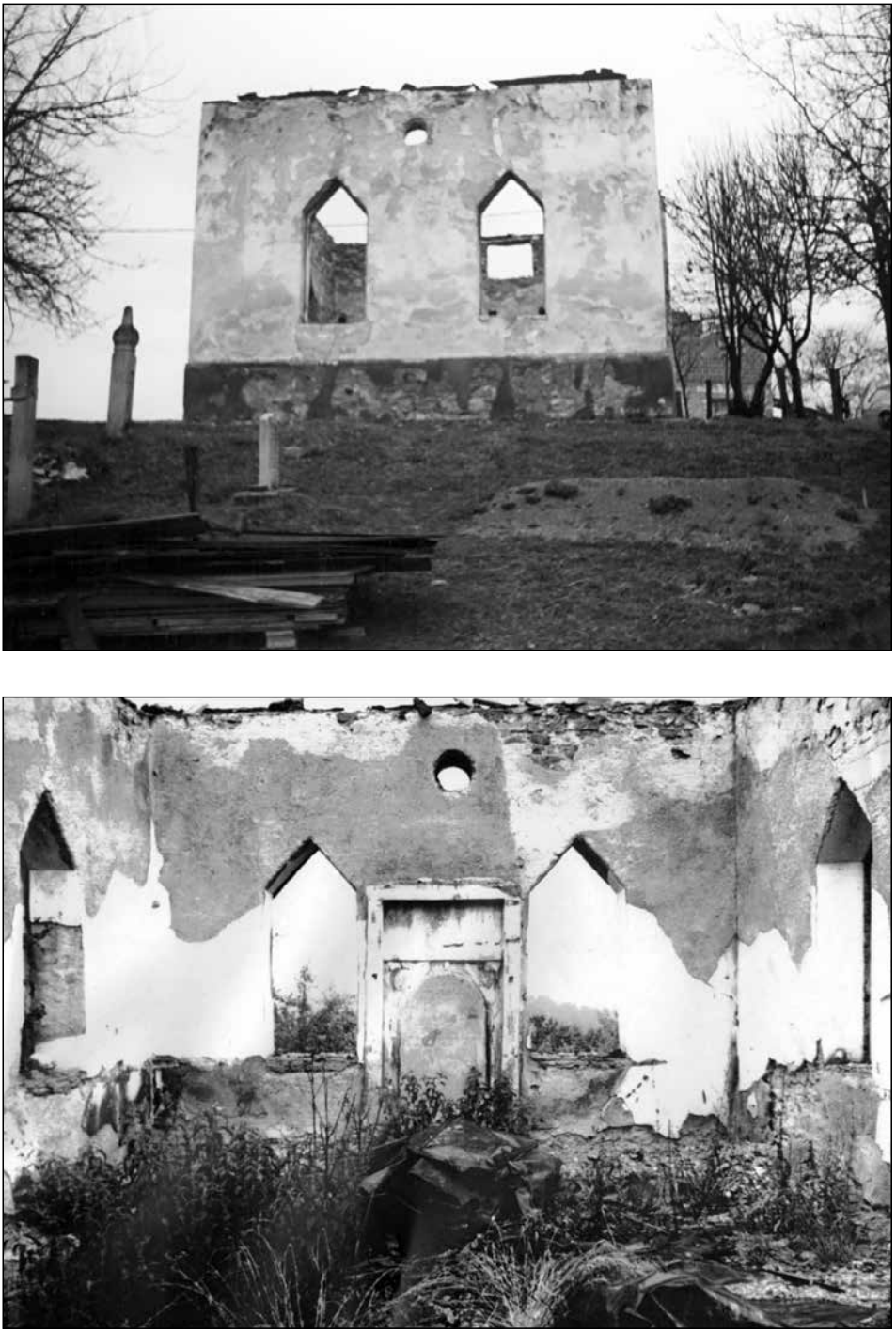

Uništena džamija Veliki Badić

Uništena džamija Veliki Dubovik

Uništena džamija u Potkalinju

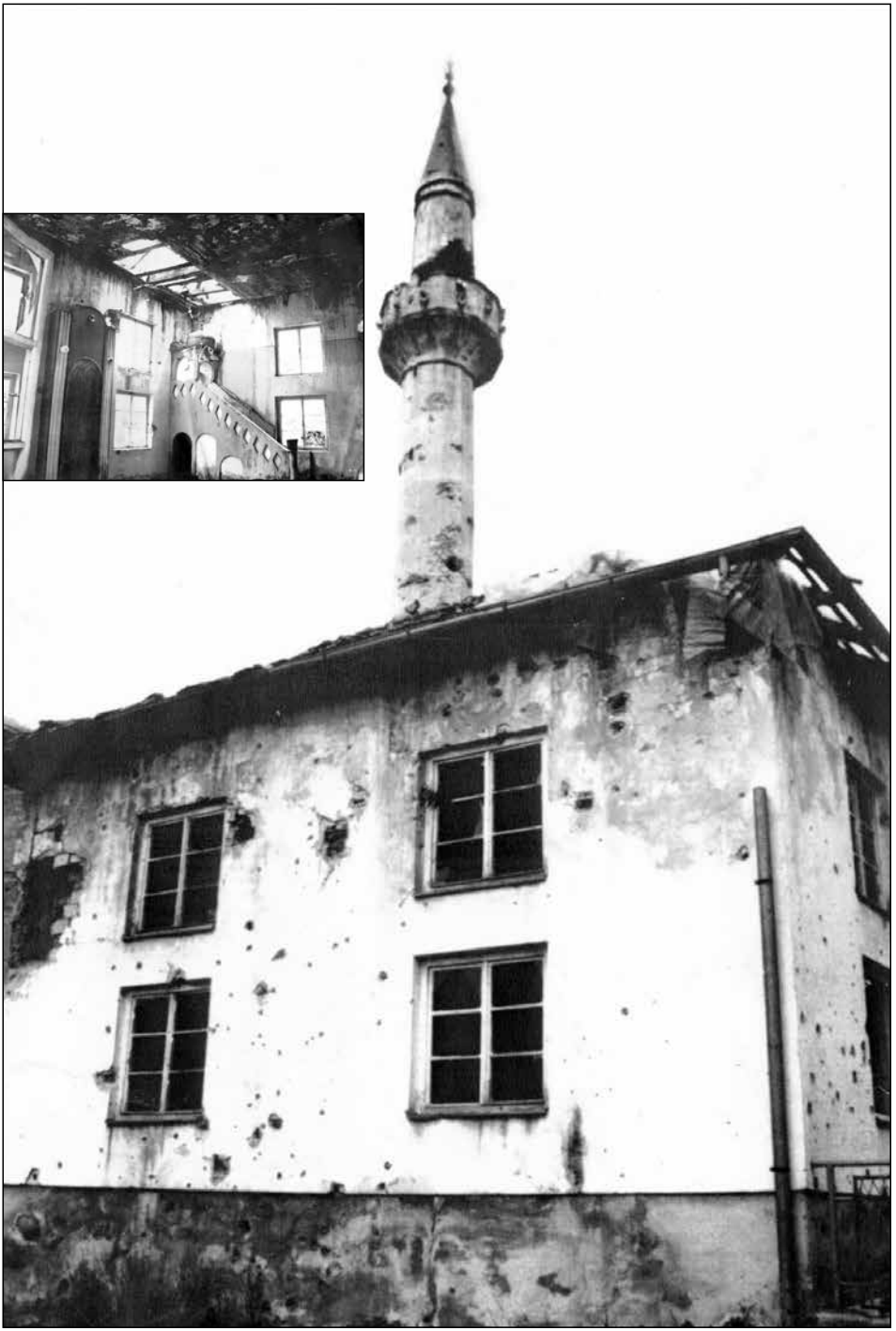

Uništena džamija u Volođeru

Uništena zgrada Medžlisa Islamske zajednice Bosanska Krupa

V.2. UNIŠTAVANJE KATOLIČKE CRKVE NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA.

Prema podacima Katoličke crkve, u BiH potpuno su uništene ili oštećene 353 crkve, 227 kapela, 30 samostana i 164 groblja.[588] U knjizi *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini* navedeno je da su na području Banjalučke biskupije stradala 204 katolička objekta. Potpuno je uništeno 56 katoličkih crkava, kapela, samostana, župnih kuća i ostalih župnih objekata, 65 ih je teško oštećeno, a 83 manje oštećeno. Ukupno je oštećeno ili uništeno 98 % crkava i kapela te 33 % drugih crkvenih zgrada, samostana i župnih pastoralnih centara. Dio crkvene nepokretne i pokretne imovine nasilno je otet.[589] Katoličku crkvu u Bosanskoj Krupi uništili su pripadnici VRS u ljeto 1992. godine.

[588] *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini – uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, (gl. urednik Ilija Živković) Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997.

[589] Isto, str.105-164.

Uništena katolička crkva u Bosanskoj Krupi

VI.

MASOVNE GROBNICE I DRUGA MJESTA UBIJANJA BOŠNJAKA I HRVATA OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

VI.1. MASOVNE GROBNICE U KOJIMA SU PRONAĐENI POSMRTNI OSTACI UBIJENIH BOŠNJAKA SA PODRUČJA OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Tokom agresije na RBiH, kao rezultat genocida nad Bošnjacima i Hrvatima, do sada je pronađen veliki broj masovnih grobnica sa posmrtnim ostacima nevinih žrtava. Rezultat i pokazatelj zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava su masovne grobnice koje su pronalažene širom Bosne i Hercegovine, a jedan broj masovnih grobnica ni danas nije pronađen. Jedna od karakteristika zločina su pokušaji prikrivanja tragova zločina, odnosno prikrivanje masovnih grobnica. Izvršioci i naredbodavci masovnih zločina nad civilnim stanovništvom nastojali su posmrtne ostatke žrtava ukloniti, prikriti i onemogućiti njihovo nalaženje sa ciljem prikrivanja materijalnih dokaza, koji bi bili jedan od elemenata krivičnog progona izvršitelja zločina. Zločinci su posmrtne ostatke ubijenih žrtava najčešće pokušavali skrivati u prirodnim jamama, bezdanama, napuštenim rudnicima, smetljištima i drugim mjestima. Za ovu tvrdnju postoji bezbroj primjera koji to potvrđuju, počevši od rudnika Ljubija, Tomašice, Bezdane, Tihotine, jama u istočnoj Bosni, jama u Hercegovini, do raznih drugih mjesta masovnih zločina širom Bosne i Hercegovine. Istražujući genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, od posebnog interesa je i istraživanje masovnih grobnica, koje su, nažalost, rezultat i pokazatelj navedenih oblika zločina, a naročito genocida.[590] Masovne grobnice nastale su kao rezultat masovnih ubijanja civila i pokušaja prikrivanja zločina. Pojam masovne grobnice definiran je i općeprihvatljiv pojam za mjesta masovnog ubijanja ljudi ili prikrivanja njihovih posmrtnih ostataka. Postoji velik broj definicija koje ovaj pojam definiraju, međutim, nas u konkretnom interesuju one koje se odnose na mjesta masovnog ubijanja ljudi ili prikrivanja njihovih posmrtnih ostataka kao posljedica rata i agresije. Hrvatski enciklopedijski rječnik pod masovnom grobnicom podrazumijeva „mjesto gdje je sahranjeno mnogo mrtvih pod jednim obilježjem ili bez obilježja."[591] Postoje i druge definicije koje kažu: „masovna grobnica–zajednička improvizirana jama u kojoj su pokopane nevine žrtve. Agresori na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine, u ovakvim stratištima nemilosrdno su bacali ubijene žrtve kako bi prikrili svoje zločine."[592]

[590] Smail Čekić, Meldijana Arnaut-Haseljić, Bećir Macić, *Masovne grobnice u BiH–sigurna zona UN-a Srebrenica*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010, str. 45.

[591] *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi liber, Zagreb, 2004, knjiga IV, str. 24.

[592] Ahmet Kasumović, Ćamil Huseinbašić, *Enciklopedijski rječnik odbrane Bosne i Hercegovine*, Sejtarija, Sarajevo, 2000, str. 206.

Kada analiziramo navedene definicije, možemo sa sigurnošću zaključiti da one imaju određenih manjkavosti odnosno ograničenja. Ove manjkavosti odnose se na širinu definicije i potpunost objašnjenja. Prije svega, ovo se odnosi na ograničavanje na jamu ili mjesto ukopa ubijenih. Iz dosadašnjih iskustava u lociranju, otkrivanju i ekshumaciji posmrtnih ostataka različita su mjesta masovnih grobnica (kuće, otvoreni prostori, napušteni rudnici, tuneli, prirodne jame i pećine, rijeke, jezera i drugo), tako da nisu samo jame mjesta masovnih grobnica. Drugi nedostatak odnosi se na sahranjivanje i obilježavanje masovnih grobnica, ovdje se ni u kom slučaju ne može govoriti o sahranjivanju[593] i obilježavanju. Do sada otkrivene masovne grobnice niti su obilježene, niti su žrtve sahranjivane. Zabilježen je velik broj slučajeva spaljivanja tijela[594], tako da je pronađen vrlo mali broj posmrtnih ostataka. Mnoga tijela ubijenih nisu čak ni zakopavana, nego su ostavljena da divlje životinje razvlače kosti ubijenih. Zbog toga su navedene definicije manjkave i potrebno ih je dopuniti, proširiti, kako bi u pojmovno-metodološkom smislu bile cjelovite. Kao adekvatna definicija može se reći da je masovna grobnica mjesto masovnog ubijanja ljudi kao posljedica ratnih djelovanja i prirodnih katastrofa.

Cjelovitu i potpunu definiciju nalazimo u knjizi prof. Smaila Čekića, Meldijane Arnaut-Haseljić i Bećira Macića *Masovne grobnice u BiH–sigurna zona UN-a Srebrenica,* gdje se navodi: „Pojam masovna grobnica nastao je kao rezultat genocida, kako bi se istrijebila (potpuno ili djelimično) određena nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, kao takva, odnosi se na grobno mjesto koje ne pripada uobičajenim mjestima na kojima se vrše ukopi i sahrane, već su to mjesta na kojima se svjesno, planski, organizirano, ciljno i s namjerom ubijene osobe odbacuju (ne sahranjuju) da bi se prikrili (izvršeni) zločini genocida. Pojam masovna grobnica ukazuje na nekarakterističnu masovnost, što znači da u njoj može biti dvije i više ubijenih osoba, zaštićenih međunarodnim humanitarnim pravom, kojima je život nasilno prekinut i koji su bačeni u grobnicu, tako da, od oblika izvršenja zločina (ubijanja), pa preko formiranja masovne grobnice, nije poštovan pijetet žrtve. Analogno tome, evidentno je da masovne grobnice nastaju kao produkt masovnih ubistava, karakterističnih za zločin genocida."[595] Masovne grobnice usljed ratnih zločina

[593] Ako pod sahranjivanjem podrazumijevamo ukop žrtve na propisani vjerski ili drugi način, ni u jednom slučaju masovnih grobnica u Bosni i Hercegovini žrtve nisu sahranjivane u skladu sa tradicijskim, vjerskim ili običajnim načinom. M. Begić, *Genocid u Prijedoru*, nav. dj., str. 216.

[594] Poznati su slučajevi spaljivanja posmrtnih ostataka ubijenih 23. septembra 1992. godine u Duljcima, opština Bihać. Spaljeno je preko 30 ubijenih civila koji su bili na prisilnom radu; pa potom njihovo ponovno spaljivanje na mjestu prikrivanja u Dulibi, spaljivanje u selu Botonjići, opština Ključ; spaljivanje posmrtnih ostataka ubijenih u Čarakovu, opština Prijedor, i drugim mjestima širom Bosanske krajine. M. Begić, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi–sjećanja*, nav. dj., str. 152; M. Begić, *Genocid u Prijedoru*, nav. dj., str. 87; M. Begić, *Genocid u Ključu*, nav. dj., str. 165.

[595] Smail Čekić, Meldijana Arnaut-Haseljić, Bećir Macić, nav. dj., str. 58.

su posljedica organizovanih i masovnih ubijanja ljudi. Takav primjer je agresija na RBiH kao dio kampanje etničkog čišćenja i genocida. U Bosni i Hercegovini je pronađeno na stotine masovnih grobnica, a svakodnevno se otkopavaju nove. Najpoznatije se nalaze na području opština Srebrenica, Prijedor, Zvornik, Ključ, Sanski Most. Samo na teritoriji opštine Prijedor ekshumirano je 70 masovnih grobnica Bošnjaka i Hrvata ubijenih 1992. godine.[596] Moguće je izvršiti klasifikaciju masovnih grobnica po broju pronađenih žrtava, i to na: 1. masovne (preko 5 posmrtnih ostataka), 2. zajedničke (2-4 posmrtna ostatka), 3. pojedinačne (posmrtni ostaci jedne žrtve). Pored ove klasifikacije postoje i druge, ali mi smo se odlučili na ovu podjelu koja je prihvaćena u Institutu za nestale osobe Bosne i Hercegovine.

U procesu ekshumacije masovnih grobica na prostoru Bosne i Hercegovine uočena je potreba za novom klasifikacijom masovnih grobnica na: *primarne, sekundarne i tercijarne*. Ovakva klasifikacija je potrebna iz tog razloga što su posmrtni ostaci žrtava premještani više puta i na više različitih lokacija. Naime, na mnogim mjestima na kojima su vršena masovna ubijanja tokom agresije na RBiH, pored primarnih (prvobitnih) grobnica u kojima su prvi put bili zakopani (bačeni) posmrtni ostaci žrtava zločina, nastale su i sekundarne, čak i tercijarne grobnice, kako bi se prikrio zločin tako što su tijela iz primarnih grobnica prebacivana i skrivana u novoiskopane grobnice. Ova praksa je bila planirana, organizirana i izvođena od strane srpskih vojnih, policijskih i civilnih vlasti, a posebno je bila izražena na prostoru Srebrenice i Prijedora, ali i na još nekim lokacijama u zapadnoj i istočnoj Bosni, gdje su srpske vlasti pokušavale prikriti tragove masovnih zločina i genocida. Jedna od karakterističnih sekundarnih grobnica je sekundarna masovna grobnica Jakarina kosa (opština Prijedor), u koju su premješteni posmrtni ostaci iz primarne grobnice Tomašica.[597]

Posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka sa područja opštine Bosanska Krupa do sada su pronađeni na više lokaliteta i u više opština. Posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka pronađeni su u opštinama Bosanska Krupa, Drvar, Sanski Most, Bihać, Prijedor, u Republici Srbiji (Sremska Mitrovica). Do sada je ekshumirano pet masovnih grobnica u kojima su pronađeni posmrtni ostaci ubijenih Krupljana. Posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka pronađeni su u masovnim grobnicama: mezarje Lipik, jama Golubnjača (Drvar), jama Zvečarka, masovna grobnica Podvidača-Čujelo i Sanakeram. Jedan broj Bošnjaka iz Bosanske Krupe još se vode kao nestale osobe. U kratkim crtama želimo da damo najosnovnije podatke, karakteristike i imena žrtava iz do sada pronađenih masovnih grobnica sa pronađenim posmrtnim ostacima ubijenih Bošnjaka Bosanske Krupe.

[596] M. Begić, *Genocid u Prijedoru*, nav. dj., 219-221.

[597] Mujo Begić, Senadin Ramić, Zlatan Ališić, *Tomašica-masovna grobnica*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2015, str. 50.

VI.2. MASOVNA GROBNICA JAMA ZVEČARKA U BOSANSKOJ KRUPI

Masovna grobnica jama Zvečarka pronađena je na lokalitetu sela Stjepanovići u opštini Bosanska Krupa. Pronađena je uz put Bosanska Krupa–Lušci-Palanka, oko 11 km udaljena od Lušci-Palanke. Ova masovna grobnica je prirodna jama dubine oko 25 metara. Jama je u tri etaže, sa blagom kosinom, tako da je dubina do prve etaže oko 18 metara, a od ove prve etaže do dna je dubina oko deset metara, što znači da bi dubina, zbog svojih kosina, a ne vertikale, mogla biti oko 25 metara. Dno jame je nepravilnog oblika, 4x12 metara. Na prvoj „*etaži*" nalazili su se skeletni ostaci tri osobe, na drugoj pet i na dnu jame nalaze se skeletni ostaci tri osobe. U njoj su pronađeni posmrtni ostaci ubijenih logoraša iz logora u Osnovnoj školi „Petar Kočić" u Bosanskoj Krupi. Zatočenici su ubijeni u logoru, a zatim su njihovi posmrtni ostaci dovezeni i bačeni u ovu grobnicu. Prema svjedočenjima zatočenika iz ovog logora zatočenici su ubijeni 28. juna 1992. godine. „(...) u logor je došao srpski oficir, kapetan prve klase Plavanjac Joja, sin Laze bolničara iz Jasenice. Ušao je u prostoriju koja se nalazila do nas. Čuli smo riječi: 'Gledaj ih, majku im, najmlađi je ovdje sa 14 godina, a najstariji sa 22 godine!' Zatim smo čuli pucnje. Pobio je grupu od desetak mladića. Iz naše prostorije još je izveden Sedić Tofik iz Jasenice. I njega je pred logorom ubio isti kapetan. Slušali smo jauke, a čuli smo i riječi nekog od ranjenih: 'Dajte nam vode, dajte nam doktora!' Potom su se čuli riječi zlikovca: 'Ja sam vam doktor i dat ću vam spas! ' Zatim su se čuli još pucnji i sve je utihnulo."[598]

Unutrašnjost jame Zvečarka[599]

[598] H. Kozlica, nav.dj., str. 101.

[599] AINOBiHPUB–*Fotodokumentacija.*

Ekshumacija posmrtnih ostataka ubijenih trajala je u periodu od 23. do 27. marta 2006. godine. Posmrtni ostaci ekshumiranih žrtava prevezeni su u kosturnicu u Banjoj Luci, da bi 1. augusta 2006. godine bili prevezeni u Krajinu Identifikacioni projekat Šejkovača, radi identifikacije. Prosjek godina starosti ubijenih je 23,8 godine. Identifikovani su posmrtni ostaci jedanaest Bošnjaka.

Posmrtni ostaci žrtava iz jame Zvečarka

Prezime	*Ime oca*	*Ime*	*datum rođenja*	*opština rođenja*	*mjesto rođenja*	*datum nestanka*	*opština nestanka*	*mjesto nestanka*	*ekshumirani*	*identificirani*
Kaltak	Jahija	Rasim	24.2.1973.	S. Most	Okreč	7.7.1992.	S. Most	B. Krupa	23.3.2006.	14.3.2008.
Omić	Arif	Mirsad	27.2.1965.	S. Most	S. Most	15.8.1992.	S. Most	B. Krupa	23.3.2006.	16.8.2006.
Nasić	***Meho***	***Rasim***	***5.2.1970.***	***B. Krupa***	***Zalin***	***5.7.1992.***	***S. Most***	***B. Krupa***	***23.3.2006.***	***21.9.2006.***
Kaltak	Jasim	Nezir	28.10.1966.	S. Most	Okreč	7.7.1992.	S. Most	B. Krupa	24.3.2006.	21.7.2008.
Kaltak	Zaim	Enes	17.10.1967.	S. Most	Okreč	29.7.1992.	B. Krupa	B. Krupa	24.3.2006.	14.8.2006.
Kaltak	Velid	Emsud	17.2.1968.	S. Most	Okreč	7.7.1992.	S. Most	B. Krupa	24.3.2006.	8.3.2007.
Ćehajić	Reuf	Ismet	15.4.1965.	S. Most	Podbriježje	20.7.1992.	S. Most	B. Krupa	24.3.2006.	22.8.2006.
Sedić	Šefik	***Tofik***	***15.5.1969.***	***B. Krupa***	***Jasenica***	***31.8.1992.***	***B. Krupa***	***B. Krupa***	***27.3.2006.***	***14.8.2006.***
Kaltak	Ibro	Ferid	15.6.1970.	S. Most	Okreč	29.7.1992.	B. Krupa	B. Krupa	27.3.2006.	25.8.2006.
Alijagić	***Osme***	***Edin***	***29.8.1970.***	***B. Krupa***	***B. Krupa***	***6.1992.***	***B. Krupa***	***B. Krupa***	***27.3.2006.***	***21.8.2006.***
Alijagić	***Ibrahim***	***Fadil***	***11.7.1967.***	***B. Krupa***	***Zalin***	***5.7.1992.***	***S. Most***	***B. Krupa***	***27.3.2006.***	***30.10.2007.***

Spisak ekshumiranih i identifikovanih žrtava iz jame Zvečarka[600]

[600] AINOBiHPUB-*Baza podatatka.*

VI.3. MASOVNA GROBNICA JAMA GOLUBNJAČA U DRVARU

Masovna grobnica jama Golubnjača, poznata i kao Gigića jama, pronađena je 2001. godine. Ova masovna grobnica je prirodna jama dubine oko 40 metara. Pronađena je na lokalitetu naselja Pasjak, na području opštine Drvar. Žrtve zločina vojnih policajaca 2. krajiškog korpusa su logoraši iz logora Kamenica (Drvar).

Jedna grupa logoraša ubijena je u zgradi osnovne škole u Drvaru, koja je služila kao logor. U školi je ubijeno sedam logoraša koji su bačeni u jamu Golubnjača. Drugi dio ubijenih je dovezen iz logora Kamenica. Jedan broj logoraša, prije ubijanja, iz logora Kamenica kombijem su dovezeni u zgradu osnovne škole u Pasjaku (Drvar), da bi nakon toga bili dovedeni nad jamu i ubijeni. Preživjeli logoraši i čuvari–vojni policajci opisivali su način odvođenja i ubijanja logoraša iz logora Kamenica. Nakon **što** su logorašima stavili poveze na oči, ruke su im vezali žicom, ukrcali u kombi i odvezli na lokalitet jame Golubnjače. Logoraše su ubijali jednog po jednog, i to pucajući im u glavu.[601] Nakon ubijanja, tijela ubijenih bačena su u jamu. Kasnije je jama zatrpana različitim otpadom (automobilske gume, otpad iz domaćinstva i drugo).

Neposredno nakon ubijanja, zločinci su ovaj čin proslavili u logoru Kamenica. Među pronađenim žrtvama su i logoraši koji su ubijeni u samom logoru Kamenica, ali i u logoru u osnovnoj školi u Drvaru. Ekshumacija je izvršena u periodu od 17. do 21. aprila 2001. godine.

Ubijeni logoraši bili su sa područja opština Ključ, Bosanska Krupa, Bihać, Sanski Most i Bugojno. U ovoj masovnoj grobnici pronađeni su posmrtni ostaci ubijenih Krupljana Šepić Kemala, Kadić Fehima, Malkoč Nusreta i Velagić Ferida. Od ukupno ekshumiranih i identifikovanih, sa područja opštine Bosanska Krupa bila su četverica ubijenih. Iz ove grobnice ekshumirano je sedamnaest Bošnjaka, jedan Srbin i jedan Hrvat. Prosjek godina starosti ubijenih je 34,8 godina.

Među ekshumiranim žrtvama pronađena su dva vojnika VRS (Bašić Jasim i Bursać Dušan) koji su ubijeni i bačeni u jamu Golubnjaču. Prema izjavama svjedoka, ubijeni su iz tog razloga što su počeli voditi bilješke u kojima su pisali o zločinima počinjenim nad Bošnjacima i što su i sami bili svjedoci određenih zločina od strane pripadnika VRS.

[601] AINOBiHPUB, *Obdukcioni nalazi*.

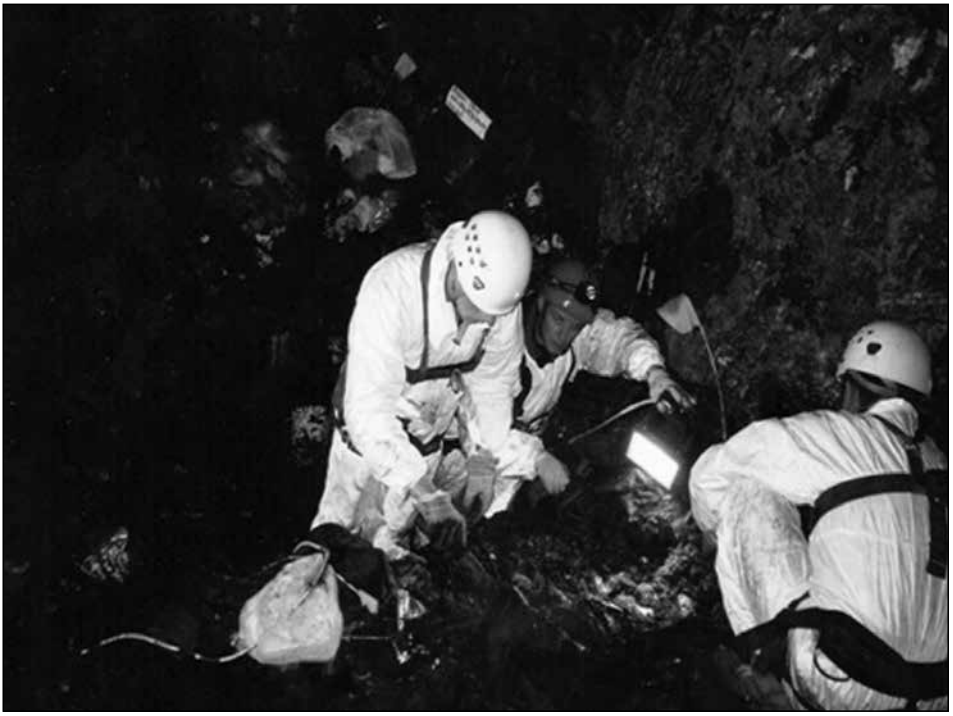

Ekshumacija posmrtnih ostataka žrtava iz masovne grobnice jama Golunjača

Prezime	Ime oca	Ime	godina rođenja	opština rođenja	mjesto rođenja	datum nestanka	opština nestanka	mjesto nestanka	ekshumirani	identificirani
Bašić	Hasib	Jasim	1956.	Ključ	Sanica	10.1.1993	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	20.01.2003.
Bukvić	Vahid	Ifet	1959.	Ključ	Vojići	2.6.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	24.06.2004.
Bursać	Branko	Dušan	1958.	Ključ	G. Budelj	10.1.1993	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	9.12.2005.
Crnalić	Munib	Rufad	1955.	Ključ	Sanica	15.8.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	13.5.2004.
Ćehić	Hasan	Enver	1960.	Ključ	Ključ	6.8.1992	Ključ	Kamenica	18-20.4.2001.	14.5.2001.
Delić	Redžo	Suvad	1959.	Ključ	Ključ	27.5.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	2.10.2003.
Halilović	Derviš	Fadil	1967.	Ključ	Ključ	7.7.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	17.11.2003.
Halilović	Derviš	Rezak	1961.	Ključ	Ključ	1.7.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	2.10.2003.
Halilović	Derviš	Said	1969.	Ključ	Ključ	1.7.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	13.1.2004.
Kadić	***Smail***	***Fehim***	***1957.***	***Bos. Krupa***	***Bos. Krupa***	***23.4.1992***	***Drvar***	***Kamenica***	***18-20.4.2001.***	***23.11.2006.***
Kalić	Ismet	Kalmin	1963.	S. Most	S. Most	14.9.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	14.5.2001.
Malkoč	***Muhamed***	***Nusret***	***1961.***	***Bos. Krupa***	***Bos. Krupa***	***24.4.1992***	***Drvar***	***Kamenica***	***18-20.4.2001.***	***14.5.2001.***
Omanović	Muharem	Šaćir	1950.	Ključ	Biljani	10.9.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	25.3.2005.
Subašić	Nazif	Jasmin	1961.	Ključ	Biljani	1.9.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	10.11.2005.
Subašić	Nazif	Fuad	1959.	Ključ	Biljani	1.9.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	28.7.2006.
Šepić	***Mustafa***	***Kemal***	***1945.***	***Tuzla***	***Tuzla***	***21.4.1992***	***Drvar***	***Kamenica***	***18-20.4.2001.***	***14.5.2001.***
Velagić	***Huse***	***Ferid***	***1944.***	***Bos. Krupa***	***Bos. Krupa***	***21.4.1992***	***Drvar***	***Kamenica***	***18-20.4.2001.***	***21.11.2003.***
Zulić	Hasib	Rasim	1957.	Bihać	Orašac	11.6.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	17.9.2004.
Žulj	Božo	Drago	1945.	Bugojno	Jazvenik	4.7.1992	Drvar	Kamenica	18-20.4.2001.	17.10.2007.

Spisak ekshumiranih i identificiranih iz masovne grobnice jama Golubnjača[602]

[602] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

VI.4. MASOVNA GROBNICA PODVIDAČA –ČUJELO U SANSKOM MOSTU

Masovna grobnica Podvidača–Čujelo pronađena je u dijelu naselja Čujelo u opštini Oštra Luka.[603] Ova grobnica je pronađena neposredno uz pravoslavnu crkvu. Pronađena je u borovoj šumi, na udaljenosti od 50 metara od crkve i 25 metara od šumskog puta. Prema saznanjima istražitelja Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine, žrtve pronađene u ovoj masovnoj grobnici same su morale iskopati ovu grobnicu u koju su nakon ubijanja bačene. U ovoj grobnici pronađeni su posmrtni ostaci ubijenih sa područja opština Bosanska Krupa i Prijedor. Pripadnici srpske vojne policije su 28. jula 1992. godine žrtve doveli u Donji Kamengrad, a onda na lokalitet grobnice, gdje su ih mučili i pojedinačno ubijali. Jedno tijelo je bilo vezano kožnim kaišem za noge, što upućuje da su zločinci nakon ubijanja zadnje žrtve vezali tijelo i odvukli u grobnicu. Na licu mjesta kod grobnice pronađene su čahure od vatrenog oružja, što upućuje na izvršenje zločina na licu mjesta. Najmlađa žrtva je Kadirić Fahrudin (16 godina), a najstarija Alijagić Redžo (64 godine). Od ukupno ekshumiranih, osam žrtava je sa područja opštine Bosanska Krupa, a dvojica iz opštine Prijedor. Ekshumacija je rađena 10. juna 2000. godine.

Mjesto masovne grobnice Podvidača–Čujelo

[603] Ova opština je nastala Dejtonskim sporazumom na dijelu koji je nekada bio u sastavu opštine Sanski Most.

Prezime	Ime oca	Ime	datum rođenja	opština rođenja	mjesto rođenja	datum nestanka	opština nestanka	mjesto nestanka	ekshumirani	identifikovani
Čaušević	Đemal	***Senad***	***23.6.1966.***	***B. Krupa***	***Arapuša***	***28.7.1992.***	***S. Most***	***Husimovci***	***10.6.2000***	***12.9.2000.***
Alijagić	***Husein***	***Husnija***	***6.5.1934.***	***B. Krupa***	***Zalin***	***28.7.1992.***	***S. Most***	***Lušci Palanka***	***10.6.2000***	***13.9.2000.***
Alijagić	***Mustafa***	***Almaz***	***6.5.1944.***	***B. Krupa***	***Zalin***	***28.7.1992.***	***S. Most***	***D. Kamengrad***	***10.6.2000***	***14.9.2000.***
Ibrahimović	***Osman***	***Ibrahim***	***1.3.1949.***	***B. Krupa***	***Arapuša***	***28.7.1992.***	***S. Most***	***D. Kamengrad***	***10.6.2000***	***12.9.2000.***
Alijagić	***Mustafa***	***Redžo***	***6.7.1928.***	***B. Krupa***	***Zalin***	***28.7.1992.***	***S. Most***	***D.Kamengrad***	***10.6.2000***	***13.9.2000.***
Kadirić	Dževad	Nedžad	26.3.1971.	Prijedor	Prijedor	20.7.1992.	***S. Most***	Bišćani	10.6.2000	31.5.2006.
Kadirić	Ferid	Fahrudin	20.1.1976.	Prijedor	Bišćani	24.7.1992.	***S. Most***	oko Ljubije	10.6.2000	26.6.2006.
Ibrahimović	***Osman***	***Sulejman***	***7.11.1953.***	***B. Krupa***	***Arapuša***	***28.7.1992.***	***S. Most***	***D. Kamengrad***	***10.6.2000***	***12.9.2000.***
Sedić	***Hasib***	***Hasan***	***5.11.1958.***	***B. Krupa***	***Arapuša***	***28.7.1992.***	***S. Most***	***Husimovci***	***10.6.2000***	***12.9.2000.***
Osmanagić	***Bego***	***Džafer***	***11.9.1934.***	***B. Krupa***	***Arapuša***	***28.7.1992.***	***S. Most***	***D. Kamengrad***	***10.6.2000***	***12.9.2000.***

Spisak žrtava ekshumiranih iz masovna grobnica Podvidača-Čujelo u Sanskom Mostu[604]

[604] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

VI.5. MASOVNA GROBNICA SANAKERAM

Masovna grobnica Sanakeram pronađena je u naselju Donji Kamengrad, u krugu fabrike Sanakeram. Žrtve iz ove masovne grobnice su logoraši iz logora Sanakeram, ubijeni su 9 /10. oktobra 1995. godine u prizemlju upravne zgrade Sanakeram. Prvo je ubijen Čaušević Mahmut, kojeg su prethodno fizički zlostavljali srpski vojnici. Prilikom ispitivanja Čaušević Mahmuta, čuvari su tražili da Mahmut prizna da je spremao hranu Zelenim beretkama, a Mahmut je rekao da je spremao hranu za svoju porodicu, nakon toga mu je prišao Trifković Nedo i pucao mu u grudi. Nakon što je Mahmut još davao znakove života ponovo mu je prišao Trifković Nedo i pucao mu u glavu i grudi, nakon čega je Mahmut preminuo.[605] Nakon toga zločinci su Ahmetu Sefiću[606], pod prijetnjom da će ubiti njega, njegovog oca i brata ukoliko ne bude pucao u zatvorenike, naredili da iz zgrade izvede devet zatvorenika i lišio ih života strijeljanjem. Ahmet Sefić je, pucajući iz automatske puške ubio devet zatočenika. Ćatić Aziz je preživio strijeljanje uz zadobijene tjelesne povrede. Sefić Ahmet i još par zatvorenika bili su čuvari oko 300, zatočenika koje su pripadnici tzv. VRS odveli u pravcu mjesta Milin Birt, opština Sanski Most, i dalje u Prijedor.

Ekshumacija je počela 13. oktobra 1995. godine, a završena je istog dana. Iz ove masovne grobnice ekshumirani su posmrtni ostaci jedanaest žrtve. Posmrtni ostaci žrtava prebačeni su u halu Krings gdje se nastavilo sa sudsko-medicinskom obradom. Prosjek godina starosti žrtava je 41,9 godina.

[605] Pred Kantonalnim sudom pravomoćno su osuđeni nakon priznanja krivnje i postizanja sporazuma sa Tužilaštvom USK-a Trifković Nedo i Milinković Mitar zv. Štulaš na po 10 godina zatvora. Kantonalni sud Bihać, *Presuda broj 01 0 K 005128 11 K od 10.2.2011. godine.*

[606] Ahmet Sefić je za ovaj zločin osuđen na 15 godina zatvora i kaznu je izdržavao u KPZ Zenica. U martu 2010. godine Sefić je izvršio samoubistvo vješanjem u zatvorskom toaletu.

Logor Sanakeram- mjesto ubijanja zatočenika

Prezime	Ime oca	Ime	datum rođenja	opština rođenja	mjesto rođenja	datum nestanka	opština nestanka	mjesto nestanka	ekshumirani	identifikovani
Burnić	Rahim	Enver	11.11.1965.	S. Most	G. Kamengrad	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	13.10.1995.
Burnić	Ago	Husnija	15.1.1949.	S. Most	G. Kamengrad	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	13.10.1995.
Burnić	Husein	Muharem	20.9.1939.	S. Most	Demiševci	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	13.10.1995.
Burnić	Husnija	Emir	23.6.1968.	S. Most	S. Most	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	13.10.1995.
Čaušević	***Šaćir***	***Mahmut***	***1932.***	***B. Krupa***	***Arapuša***	***9.10.1995.***	***S. Most***	***Sanakeram***	***13.10.1995***	***13.10.1995.***
Zulić	Omer	Nazif	18.2.1908.	S. Most	G. Kamengrad	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	13.10.1995.
Kazić	Mustafa	Muste	22.5.1953.	S. Most	S. Most	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	13.10.1995.
Horozović	Mehmed	Amir	18.6.1973.	S. Most	Naprelje	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	13.10.1995.
Talić	Mujo	Muharem	12.8.1951.	S. Most	Čaplje	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	13.10.1995.
Okčić	Bego	Omer	19.7.1938.	S. Most	Demiševci	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	13.10.1995.
Bešar	Ibrahim	Hamed	6.4.1952.	Ključ	Kamičak	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	21.10.1996.
Muhadžić	Mustafa	Eniz	17.5.1952.	S. Most	Budimlić Japra	9.10.1995.	S. Most	Sanakeram	13.10.1995	02.05.1996.

Spisak ekshumiranih i identifikovanih žrtava[607]

[607] AINOBiHPUB, *Baza podataka.*

VII.

UNIŠTAVANJE I PLJAČKA MATERIJALNIH DOBARA BOŠNJAKA I HRVATA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

VII.1. UNIŠTAVANJE I PLJAČKA MATERIJALNIH DOBARA BOŠNJAKA I HRVATA NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Jedna od karakteristika agresije na RBiH je razaranje infrastrukturnih, privrednih, vjerskih, objekata za kolektivno i individualno stanovanje i drugih objekata. Posljedice ovih destruktivnih radnji su velike materijalne štete, bilo da se radi o direktnim štetama (uništavanje, rušenje, paljenje, pljačka), bilo da se radi o indirektnim (gubici tržišta, prestanak rada, zaostajanje u tehnološkom razvoju i drugo). Svaki rat koji ima ekspanzionističke ciljeve u sebi nosi i ekonomske motive. „To je lahko argumentirati imajući na umu slijedeće momente: a) svaki osvajački rat, po definiciji, za primarni dugoročni cilj ima zauzimanje tuđih prostora, kao nezamjenjivog fizičko-materijalnog resursnog faktora opstanka, b) Nasilno osvajanje tuđih prostora predstavlja najkraći put namicanja bogatstva pripadnicima vlastitog naroda. Zbog toga se pokreće agresija i postiže jedan od najučinkovitijih metoda podizanja morala, c) Pljačkom ljudskim radom stvorenih životnih dobara i zaposjedanje prirodnih resursa kojim je do agresije raspolagala žrtva, vrlo brzo i racionalno se ojačava logistika agresorskih snaga, na jednoj strani, i slabi odbrambena moć žrtava agresije, na drugoj strani, d) Uništavanje i /ili onesposobljavanje ekonomskih, posebno proizvodnih, potencijala kod žrtava agresije (čak bez ikakave sopstvene koristi) ostavlja dugoročne razorne posljedice po stvarne izglede žrtava agresije da saniraju i /ili konsolidiraju oslobodilačku logistiku nakon eventualne kapitulacije agresora."[608] U opštini Bosanska Krupa pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga izvršili su protivpravno i bezobzirno razaranje i pljačku imovine Bošnjaka i Hrvata velikih razmjera koje nije bilo opravdano vojnom nuždom. Iako su bili svjesni da su ove radnje zabranjene međunarodnim humanitarnim pravom, srpske snage su to činile sa namjerom da trajno spriječe život nesrpskog stanovništva na ovim prostorima. U članu 53. IV Ženevske konvencije objašnjava se zaštita imovine na okupiranoj teritoriji: „Okupirajućoj sili je zabranjeno da uništava pokretna i nepokretna dobra koja pojedinačno ili zajednički pripadaju privatnim osobama, državi ili javnim tijelima, društvenim organizacijama ili zadrugama, izuzev u slučajevima u kojima bi ta uništenja bila apsolutno nužna radi izvođenja vojnih dejstava."[609] Za vrijeme napada na bošnjačka i hrvatska naselja srpske snage nisu isključivali civilne objekte. Upotrebom artiljerije, tenkova, protuavionskih topova i drugih oruđa i oružja razorene su stambene zgrade, privatni objekti, školski objekti, poslovne zgrade, proizvodni kapaciteti, fabrike, električne mreže, putne komunikacije i drugo. Po uhodanom scenariju, iz agresije na Re-

[608] Meho Bašić, *BH ekonomija u kliničkoj smrti,* UG Hijatus, Planjax, Sarajevo, 1999, str. 8.

[609] Zbirka propisa, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, ZONO, Zagreb, 1979, str. 156.

publiku Hrvatsku, pripadnici srpskih vojnih i policijskih snaga su poslije granatiranja ulazile u nebranjena bošnjačka i hrvatska naselja, pljačkali i palili stanove, kuće i poslovne prostore u vlasništvu Bošnjaka i Hrvata s ciljem izazivanja straha i stvaranja takve atmosfere da nesrpsko stanovništvo opštine Bosanska Krupa trajno napusti svoje kuće i imanja. Potvrdu navednog nalazimo i u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin gdje se navodi: „Pretresno vijeće se uvjerilo da su u periodu na koji se odnosi optužnica snage bosanskih Srba granatirale gradove i sela u kojima su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati bili većinsko stanovništvo, nanijevši znatnu štetu kućama i poslovnim prostorima. Poslije granatiranja, pripadnici snaga bosanskih Srba ulazili su u gradove i sela, pljačkali i palili stanove, kuće i poslovne prostore u vlasništvu bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Pretresno vijeće smatra da je svrha tih napada bila izazivanje straha, uništavanje te imovine, gradova, sela i naselja i poticanje pripadnika nesrpske nacionalnosti da trajno napuste svoje kuće, sela i gradove.“[610] Iz navedene presude MKSJ zaključuje se da je namjera srpskih vojnih i policijskih snaga da pljačkom i uništavanjem imovine onemoguće ostanak Bošnjaka i Hrvata na prostoru Bosanske krajine. U presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin pomenuto je uništavanje i spaljivanje bošnjačkih kuća. U presudi se navodi: „Pretresno vijeće se uvjerilo da su snage bosanskih Srba 22. aprila 1992. granatirale Bosanku Krupu. Spaljene su i uništene kuće u kojima su uglavnom živjeli bosanski Muslimani. Krajem maja 1992. muškarci u vojničkim uniformama sa oznakama bijelog orla opljačkali su nekoliko kuća u selu Arapuša.“[611]

Devastacija materijalnih resursa ne može se samo posmatrati kroz nepokretnu imovinu nego i kroz pokretnu, bilo da se radi o privatnoj ili društvenoj-državnoj. Procjena ratnih razaranja i ratnih šteta na privatnoj imovini Bošnjaka i Hrvata na području opštine Bosanska Krupa nije izvršena, niti ima podataka o visini istih. Oštećenja i devastacije stambenog fonda u vlasništvu nesrpskog stanovništva u Bosanskoj Krupi bila su ogromna.

Potpuno su uništena i opljačkana čitava naselja sa stotinama stambenih objekata. Infrastrukturni objekti pretrpjeli su ogromna razaranja. Oštećena je putna infrastruktura usljed posljedica granatiranja, miniranja ili zbog neodržavanja. Ovdje se ni u kom slučaju ne može govoriti o nekontroliranim, stihijskim i neorganiziranim postupcima pojedinaca već o sistematskim, organiziranim i planiranim aktivnostima civilnih, vojnih i policijskih struktura tzv. srpske opštine Bosanska Krupa.

Pljačkali su sve od kućanskih stvari i namještaja, stoke, traktora, automobila. Glavni dio pljačke, razaranja i uništavanja kuća i pratećih objekata u Bosanskoj Krupi i Bosanskoj Otoci desio se nakon ulaska srpske vojske u ova naselja.

[610] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 600.

[611] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 608.

Stambeni objekti	Ukupan stambeni fond 1991.	Stambeni fond 1991-1996. sa stepenom oštećenja		
		do 40 %	od 40do 60 %	Preko 60 %
Objekti kolektivnog stanovanja	93	11	54	26
Jedinice kolektivnog stanovanja	1.336	555	80	130
Objekti individualnog stanovanja	11.116	2.299	1.550	4.702
Ukupno	12.545	2.865	1.684	4.858

Tabela 14. Pregled broja stambenih objekata opštine Bosanska Krupa po stepenu oštećenja u periodu 1992-1995. godine[612]

R. br.	*Mjesna zajednica*	*Oštećeni objekti*
1.	Krupa I (Zalug)	1.388
2.	Krupa II (Halkići, Hodžinac, Perna, Drenova Glavica)	1.453
3.	Otoka I, Baštra, Banjani	856
4.	Otoka II	595
5.	Ljusina	142
6.	Veliki Badić	322
7.	Ostružnica	278
8.	Arapuša	144
9.	Jasenica (Velika Jasenica, Benakovac, Gorinja, Vojevac	567
10.	Zalin	54
11.	Potkalinje	79
UKUPNO		***5.878***

Pregled oštećenih stambenih objekata po mjesnim zajednicama u privatnom vlasništvu u periodu 1992-1995. godine sa preko 60% oštećenja.[613]

Iz navedenih podataka vidljivi su stepeni oštećenja u različitim procentima oštećenja na stambenim objektima. U obzir nisu uzimani prateći objekti kao što su štale, garaže i drugi prateći objekti u domaćinstvima. Pored stam-

[612] Mujo Begić, *Značaj odbrane Bihaćkog okruga na očuvanju državnopravnog identiteta BiH u periodu 1992-1995. godine*, magistarska radnja, odbranjena na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu 2005. godine, str. 115.

[613] Pregled o broju uništenih objekata obradila Jasmina Bešić, referent u opštini Bosanska Krupa, pregled se nalazi kod autora.

benih objekata, naređivano je rušenje mostova i paljenje i razaranje čitavih naselja. U Naredbi Ratnog predsjedništva srpske opštine Bosanska Krupa br. 22/92 od 24. aprila 1992. godine, „naređuje se komandi I. krajiške brigade da izvrši rušenje sljedećih mostova i to: a) Armirano betonski most na Crnom jezeru; b) Armirano betonski most na rijeci Uni; c) Drveni most.“[614]

SRBSKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
SRBSKA OPSTINA BOSANSKA KRUPA
RATNO PREDSJEDNIŠTVO SRBSKE OPSTINE
BOSANSKA KRUPA
B r o j: 22/92
Dana, 24. 04. 1992. godine

Ratno predsjedništvo Srbske opštine Bosanska Krupa na sjednici održanoj 24. 04. 1992. godine, d o n o j e l o je:

N A R E D B U

Naredjuje se komandi I krajiške brigade da izvrši rušenje sljedećih mostova i to:

a) Armirano betonski most na Crnom jezeru,
b) Armirano betonski most na rijeci UNI i
c) Drveni most .

Komanda je ovlaštena da odgodi izvršenje Naredbe iz predhodnog stava u koliko procijeni svrsishodnost i efekte rušenja prvenstveno sa Vojnog stanovišta.

Ova Naredba stupa na snagu danom donošenja .

DOSTAVITI:

1. Komandi I krajiške brigade
2. U spis predmeta
3. Arhivi

P R E D S J E D N I K
Ratnog predsjedništva
Gojko Fličković

Naredba o rušenju mostova na rijeci Uni broj 22/92 od 24.4.1992. godine.[615]

[614] AIIZ, inv. br. 2-5061, *Srpska opština Bosanska Krupa, Ratno predsjedništvo, Naredba o rušenju mostova na rijeci Uni br. 22/92, od 24.4.1992. godine.*

[615] Isto.

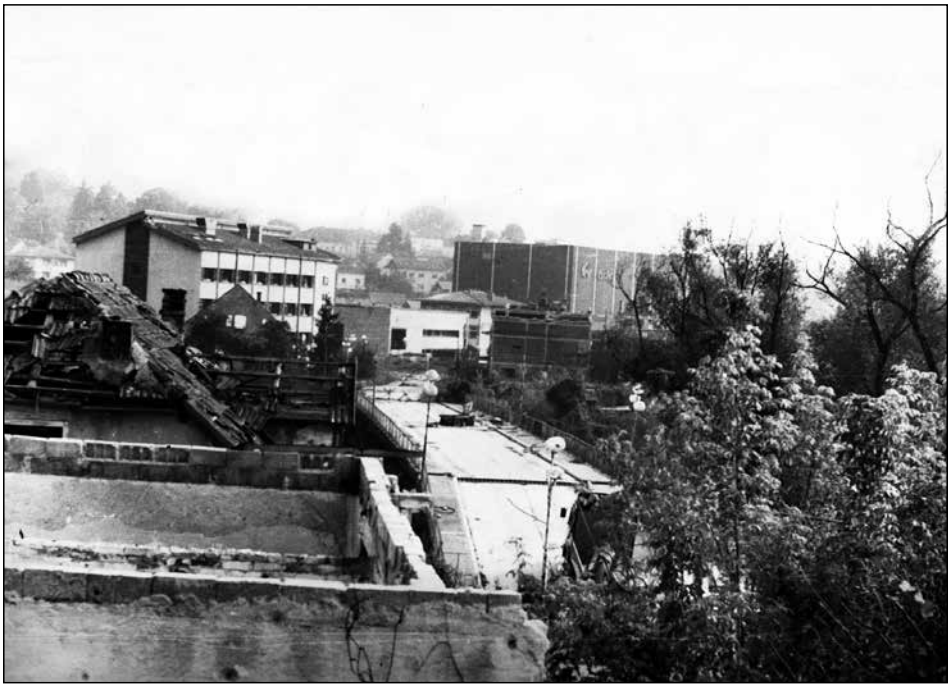

Porušeni mostovi na rijeci Uni u Bosanskoj Krupi.

O rušenju mostova u Bosanskoj Krupi i pripremi rušenja mosta u Bosanskoj Otoci, 12. maja 1992. godine, Skupštinu Srpske republike BiH izvijestio je poslanik iz SDS-a iz Bosanske Krupe Miroslav Vještica. On navodi: „(...), željezni most smo minirali, drveni smo digli u vis, a sad planiramo Bosansku Otoku, ako Bog da, u roku od dva tri dana i da miniramo most u Bosanskoj Otoci prema Bos. Novom. To će sigurno biti urađeno, ja vam garantujem. (...).“[616]

U toku napada na Bosansku Krupu predlagano je od strane Ratnog predsjedništva srpske opštine Bosanska Krupa da se bezobzirno vrši razaranje i paljenje čitavih dijelova grada. Tako se u Prijedlogu Komandi Prve krajiške podrgrmečke brigade, broj 148/92, od 25. maja 1992. godine, u tačci 1, navodi: „Da se izvrše sve vojničke pripreme za prelazak u čišćenje lijeve obale Une uključujući u tu akciju i dio desne obale Une u zoni iznad Bosanske Otoke.”[617] U tačci 2. navedeno je: „U toku pripreme i čišćenja lijeve obale Une uništiti i razoriti što više stambenih i drugih objekata uključujući zarušavanje tunela, palenje borove šume u zoni Tećije i čišćenje kanala Kalender.”[618]

Više od četiri mjeseca Krupa gori, a odnedavno gore i stambeni objekti u Hodžincu, Ćojluku i Bužimkićima. Zapaljena je i Pilana, jedan od najvećih drvoprerađivačkih kapaciteta u Republici. Preko 30.000 Krupljana raseljeno sa svojih ognjišta i doživljava pravu kataklizmu, potucajući se po tuđim domovima.[619]

Najteži dani za Krupljane koji su nasilno protjerani iz svijih domova na desnoj obali rijeke Une bili su kada su sa lijeve obale rijeke Une gledali kako im gore njihove kuće. Oni su imali priliku u večernjim satima 22. aprila posmatrati kako gore dijelovi naseljeni muslimanskim stanovništvom: „u prvi mah je gorila čitava Ustikolina, pretežno privatne kuće muslimana, kao i zanatski centar, dok stambene zgrade nisu gađane. (...), policijsku stanicu nisu zapalili odmah, nego drugi dan, i svaku narednu noć su gledali kako se pale i kako gore kuće.“[620]

[616] AIIZ, inv. br. 2-5062, *Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. godine, Izlaganje Miroslava Vještice*, str. 17.

[617] AIIZ, inv. br. 2-5039, Ratno predsjedništvo srpske opštine Bosanska Krupa, *Prijedlog Komandi Prve krajiške podgrmečke brigade, broj 184/92, od 25. 5. 1992. godine*

[618] Isto.

[619] Rizo Džafić, *S omčom gladi oko vrata*, Slobodna Bosna, br. 7, Bihać, 29.8.1992. godine, str. 8.

[620] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragraf 69.

SRPSKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
SRPSKA OPŠTINA BOSANSKA KRUPA
RATNO PREDSJEDNIŠTVO SRPSKE OPŠTINE
BOSANSKA KRUPA

Broj: 184 /92
Dana, 26.5. /92

P R I J E D L O G

Komandi Prve krajiške Podgrmečke brigade u Srpskoj Jasenici

1. Da se izvrše sve vojničke pripreme za prelazak u čišćenje lijeve obale Une uključujući u tu skuiju i dio desne obale Une u zoni iznad Bosanske Otoke.

2. U toku pripreme i čišćenja lijeve obale Une uništiti i razoriti što više stambenih i drugih objekata uključujući zarušavanje tunela paljenje borove šume u zoni Tečije i čišćenje kanala Kalender.

3. Vojnički se pripremiti da se lijeva obala Une drži onoliko vremena koliko je potrebno da se izvuku odredjena materijalna sredstva ako ih bude dok se pripreme mostovi u Bos.Krupi i Bos. Otoci za rušenjei dok se bolje neutvrdi desna obala Une.

R A Z L O Z I :

1. Politička opredeljenja do granica Srpske opštine A.R.Banja Luka Srpske republike Bosne i Hercegovine i Srpske države bude na rijeci Uni do Bosanske Otoke.

2. Raspoloženje kod većine boraca 1,2 i 3 bataljona da se privremeno očisti zaposjednu i brani lijeva obala Une.

2

3. Psihološki efekti koji će se postići kod boraca koji će dalje nastoviti braniti desnu obalu Une.

4. Rušenje morala kod neprijatelja i izazivanje straha i panike za dalju sudbinu.

5. Vojničko prisiljavanje na pregovore i uspostavljanje primirja u zoni rijeke Une.

6. Materijalni interes.

25. Maj. 1992 godine.

PREDSJEDNIK
RATNOG PREDSJEDNIŠTVA
Gojko Kličković

Prijedlog Komandi Prve krajiške podgrmečke brigade, broj 184/92, od 25. 5. 1992. godine[621]

[621] Isto.

Porušeni i spaljeni stambeni objekti

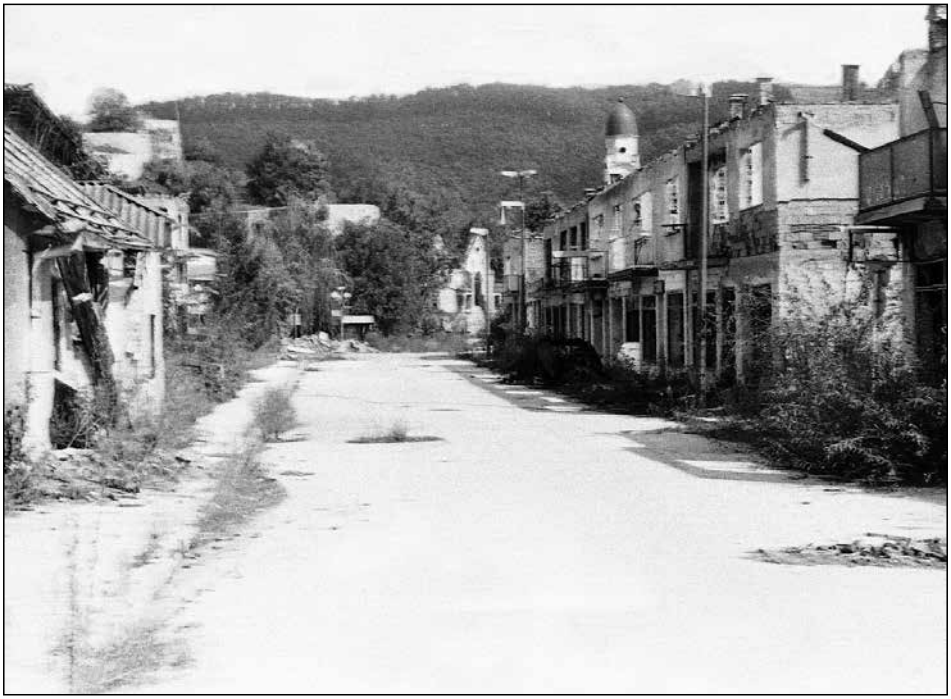

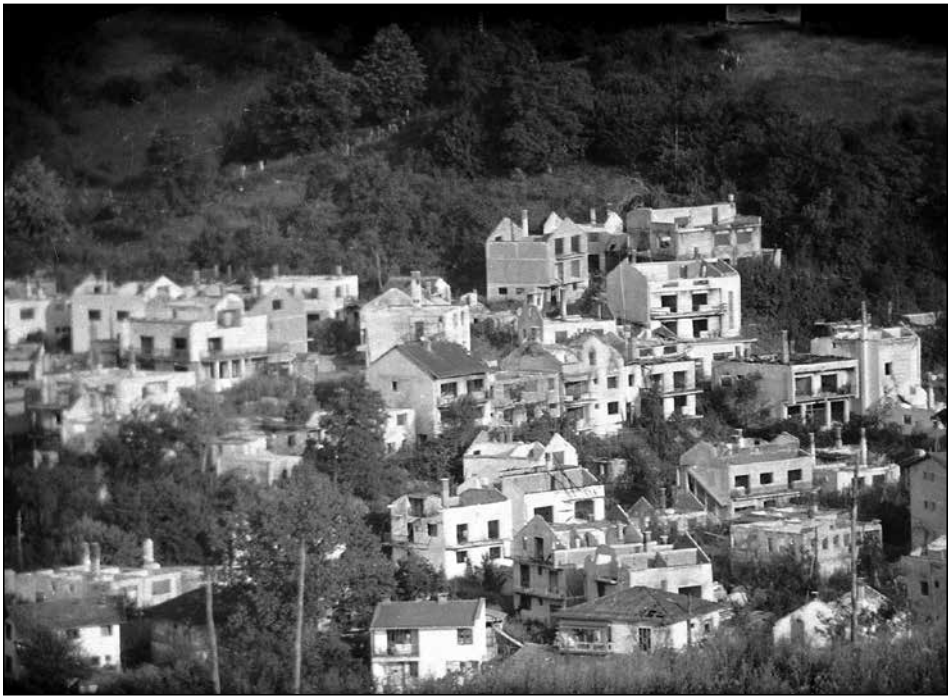

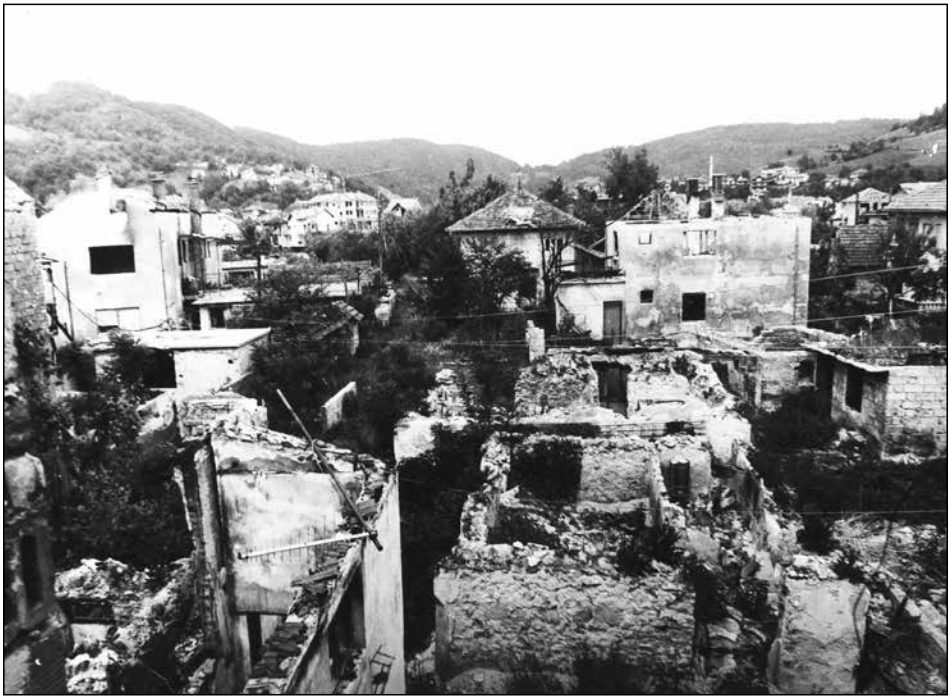

Spaljeni i porušeni dijelovi naselja u Bosanskoj Krupi i Bosanskoj Otoci

Osim tih objekata, napadnuti su svim silama i Vatreni mlin pod Ćojlukom, Željezara (TPM) na lijevoj bali Une, a osobito krupska pilana (...). Nakon dolaska Srba u Bosansku Krupu, pilana je u potpunosti opljačkana i uništena, tako da je ostala samo ledina gdje se ranije nalazila i gomila izgorjele građe, željeza i drugog materijala. Srbi su, osim toga, pokušavali uništiti Tvornicu prikolica i Pekaru, srušili su OŠ „Lepa Radić" i oštetili sve druge krupske škole. Prvo su planuli bošnjački dijelovi grada: Pazadžik, Mahala, Sokak, Zanatski centar, Ustikolina i ostali. Paljevina je vršena nakon što su kuće temeljito opljačkane, a namještaj iz muslimanskh kuća vozili su kamionima, kombijima i vlastitim autima prema Radiću, Suvaji i Jasenici.

Koliki je stepen pljačke i uništenja, navodi se u knjizi Fadila Hasanagića *Put do povratka*: „(...) a onda su razmontirali najveći broj tvornica i opljačkane mašine vozili u pravcu Jasenice. Opljačkali su i zapalili zgradu Općine, Vojnog odsjeka, Policije, uništili Dom kulture, jednu od najstarijih građevina u Bosni i Hercegovini, uništili sve knjige i biblioteke na području Općine, (...). (...) i odnijeli sa sobom u podgrmečka sela matične knjige, knjige vjenčanih i umrlih, knjige rođenih, zemljišne knjige i ostale dokumente o Bosanskoj Krupi i njenom stanovništvu.[622]

Pored putne infrastrukture koja je djelimično oštećena od posljedica artiljerijskih djelovanja, na udaru je bila i željeznička infrastruktura. Od posljedica djelovanja uništena je željeznička stanica u Bosanskoj Krupi i elektromreža na željezničkoj pruzi od Bosanske Otoke do Bosanske Krupe. Uništeni su i oštećeni putevi, vodovodna i kanalizaciona mreža, jednom riječju Bosanska Krupa je bila porušeni grad.

Po uzoru na Bosansku Krupu, srpske vojne, policijske snage i civili pljačkaju i pale stambene i gospodarske objekte u Bosanskoj Otoci. Odmah po zauzimanju dijela Bosanske Otoke na desnoj obali rijeke Une, počinju se paliti bošnjačke kuće, štale i drugi objekti. Prije toga vrši se temeljito pljačkanje i odvoženje. Stoka koja je ostala odvodi se u dubinu pod kontrolom srpskih vojnih i policijskih jedinica. Svjedoci ovih pljačkanja i paljenja navode: „Tek drugog i trećeg dana pojavljuju se domaći ljudi, naše dojučerašnje komšije. Pljačkaju kuću po kuću, na traktorima i zapregama odvoze krupnije predmete, namještaj iz kuća naših domaćina. Odgone i stoku. I oni pale."[623]

Na prostoru Bosanske Krupe pod kontrolom srpskih vojnih i policijski jedinica uništene i oštećene su škole u Bosanskoj Krupi i Bosanskoj Otoci.

[622] F. Hasanagić, nav. dj., str. 18-19.

[623] S. Ćurtović, *Poletjeće bijela golubica,* Slobodna Bosna, br. 7, Bihać, 29.8.1992. godine, str. 4.

LEIFELD

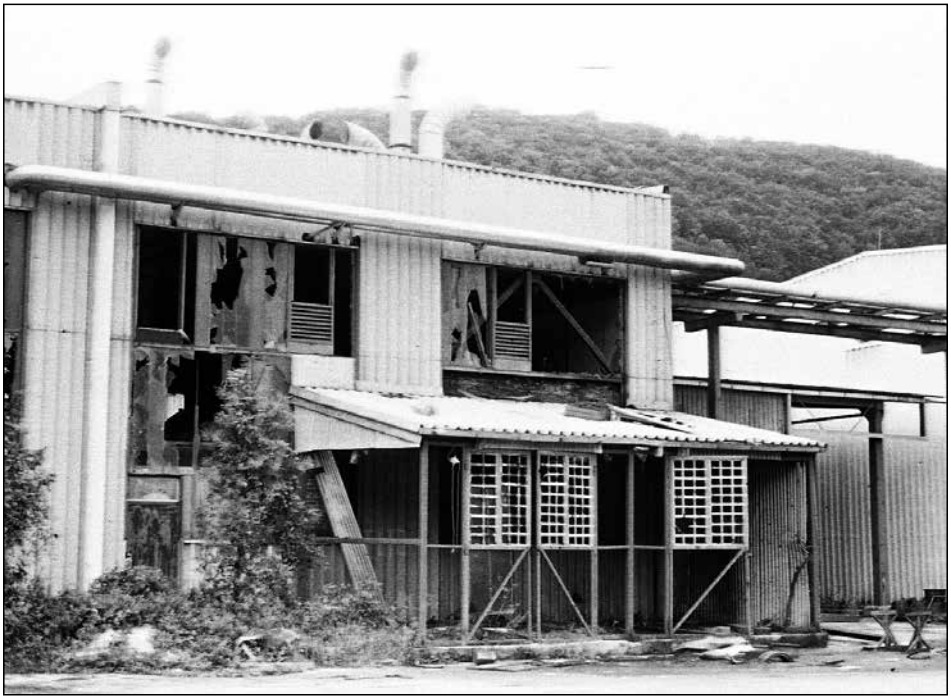

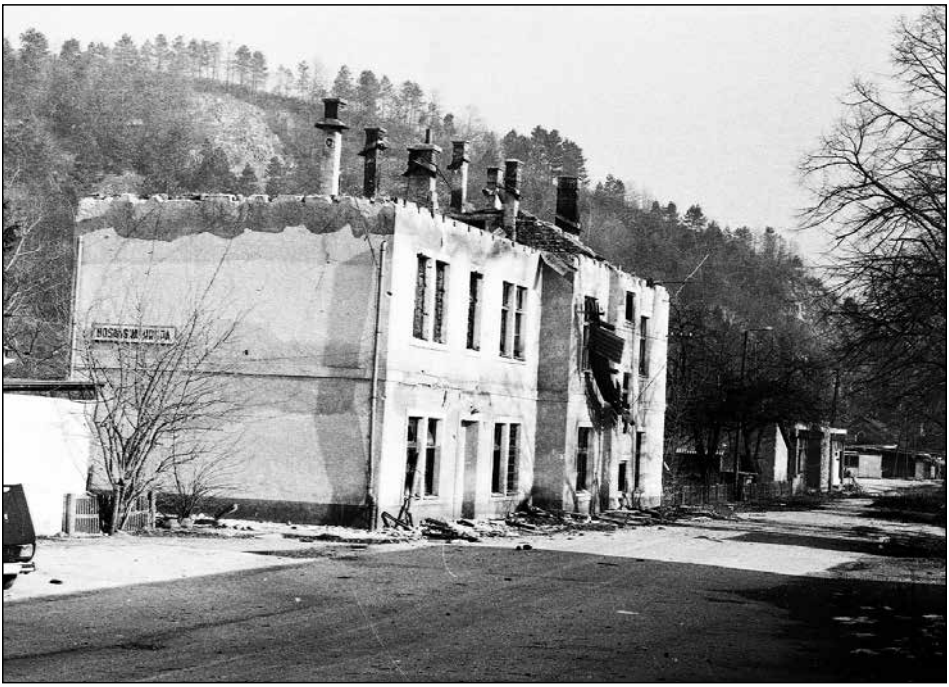

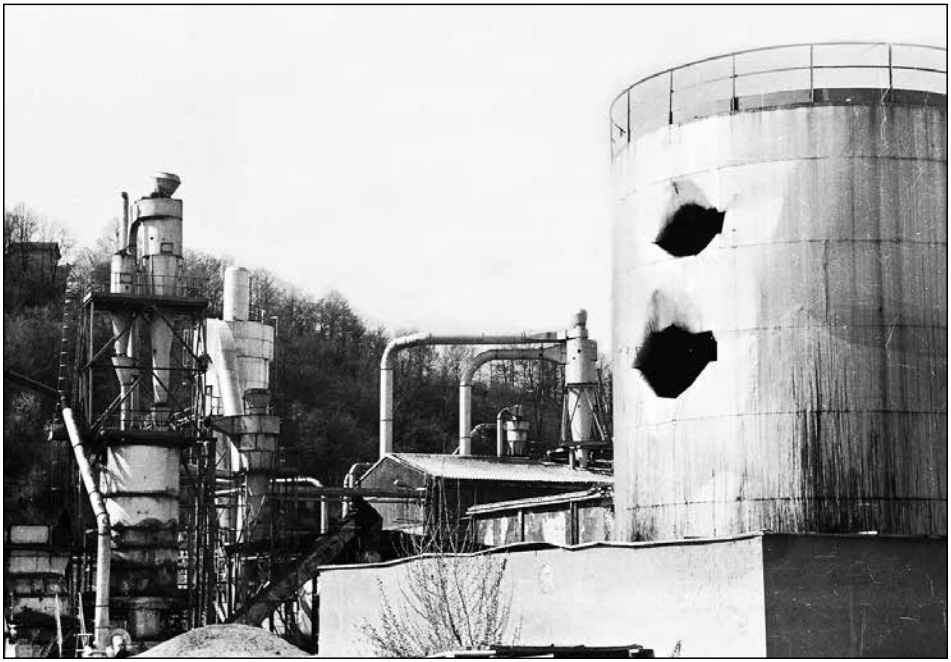

Oštećeni, uništeni i opljačkani privredni objekti

Oštećeni i devastirani Dom kulture u Bosanskoj Krupi

Uništena željeznička stanica u Bosanskoj Krupi

Oštećena škola u Bosanskoj Krupi

II Krajiški Korpus
11. Laka brigada
Četa Vojne Policije bos. Krupa
D. broj ____/92
Dana 2. VII 1992. godine

RATNOM PREDSJEDNIŠTVU SRPSKE OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

PREDMET: S L U Ž B E N I D O P I S

U zadnjih desetak dana Odobrenje koje dajtete privatnim licima za izuzimanje građevinskog materijala u zoni i van zone ratnih dejstava izazvale su određene nesporazume.
Najveći broj Vojnih obveznika se masovno okomio na pljačku i potpuno uništenje gotovih građevinskih objekata. Nepriznavanje skidanje krovova, vađenje građe, vađenje stolarije i rušenje zidova.
Većina ovih "pljačkaša" pored vaših potvrda imaju naoružanje i ne samo jedanput došlo je do potezanja vatrenog oružja na pripadnike Vojne i Javne bezbjednosti.
Nemoguće je utvrditi ko, gdje, koliko i odakle vozi građevinski materijal. U većini slučajeva radi se o čistom švercu i transportu materijala u druge opštine.
Zbog pomenutih pojava većina Vojnih obveznika svjesno dezertira iz RJ, u drugi plan stavlja Ratna dejstva i okreće se švercu, pljački i drugim nezakonitim radnjama. Ove pojave se Vašim odobrenjima su postal još masovnije.
Sve ove pojave ne samo da nanose ogromnu materijalnu štetu već demorališu Vojnu i Javnu bezbjednost i potpuno onemogućavaju sprovođenje Odluke Srpske Republike Bosne i Hercegovine od 10. 06. 1992. godine pod brojem 03-483/92 i Naredbe Komandanta 11. Laka brigade pod brojem 100-31/92 od 19. 06. 1992. godine.
Obavještavamo Vas da u Četi Vojne Policije dana 2. 7. 1992. godine nije bilo moguće organizirati Dnevni raspored aktivnosti pošto je došlo do verbalnih duela između navodnih "vlasnika" tereta, materijala i robe i ekipe pripadnika Vojne i Javne bezbjednosti.
O pomenutim pojavama i problemima isto mišljenje imaju i pripadnici Službe javne bezbjednosti koji se nama sređuju.
Do Vašeg odgovora zaustavićemo svu aktivnost po ovim pitanjima.
S obzirom da ćete razumjeti Vaše i naše probleme i očekivano razumjevanje, unaprijed Vam zahvaljujemo.

KOMANDIR ČETE VOJNE POLICIJE
[illegible]
REFERENT ZA JAVNU BEZBJEDNOST
[illegible]

DOSTAVLJENO: 1. Ratnom Predsjedništvu Srpske Opštine Bosanska Krupa
2. Komandi 11. Krajiške brigade
3. Službi Javne bezbjednosti
4. Arhivi

Službeni dopis Ratnom predsjedništvu srpske opštine Bosanska Krupa od 2. 7. 1992. godine.[624]

[624] AIIZ, inv. br. 2-5040, 11. Laka brigada, četa vojne policije, *Službeni dopis Ratnom predsjedništvu srpske opštine Bosanska Krupa*, od 2.7. 1992. godine.

O pljačkanju, devastaciji i rušenju privatnih objekata, Ratno predsjedništvo srpske opštine Bosanska Krupa obavještava komandir čete vojne policije i referent bezbjednosti dopisom od 2. jula 1992. godine. U dopisu se navodi: „U zadnjih desetaka dana, odobrenja koja dajete privatnim licima za izuzimanje građevinskog materijala u zoni i van zone ratnih dejstava izazvala su određene nesporazume. Najveći broj vojnih obveznika se masovno okomio na pljačku i potpuno uništavanje gotovih građevinskih objekata. Naprimjer, skidanje krovova, vađenje građe, vađenje stolarije i rušenje zidova. (...) Nemoguće je utvrditi ko, gdje, koliko i odakle vozi građevinski materijal. U većini slučajeva radi se o čistom švercu i transportu materijala u druge opštine. (...) Ove pojave sa Vašim odbrenjima su postale masovnije.“[625] „(...) Još uvijek materijalne štete nisu evidentirane u cijelosti, do sada se procjenjuju štete od oko petsto miliona KM ili dvije stotine pedeset miliona eura. Ovo je direktna šteta nanesena uništavanjem i dejstvima zapaljivih granata i municije od strane agresora. Gubici naneseni gradu i seoskim područjima su ogromni. (...) Porušeno je 13 privrednih objekata. Porušeno je 8 škola, a oštećeno 7, porušena je i jedna bolnica. Od kulturnih institucija porušen je jedan objekat, a tri su oštećena. Porušena su tri, a oštećena također tri mosta. (...) Privremeno ili trajno općinu Bos. Krupu u periodu od 1992-1995. godine napustilo je oko 17.000 stanovnika, mahom Bošnjaka. Sa desne strane obale rijeke Une izbjeglo je oko 12.000 stanovnika. U toku rata, 250 osoba je došlo iz drugih općina na područje općine Bos. Krupa. Nakon oslobođenja, oko 10.000 Srba napustilo je općinu Bos. Krupa, a 4.500 raseljenih lica iz 30 općina sa područja RS našlo je privremeni smještaj u Bos. Krupi.“[626]

[625] AIIZ, inv. br. 2-5040, 11. Laka brigada, četa vojne policije, *Službeni dopis Ratnom predsjedništvu srpske opštine Bosanska Krupa,* od 2. 7. 1992. godine.

[626] F. Hasanagić, nav. dj. str. 63-65.

VIII.

NEZAKONITI PROGON BOŠNJAKA I HRVATA SA PRIVREMENO OKUPIRANOG DIJELA BOSANSKE KRUPE

VIII.1. NEZAKONITI PROGON BOŠNJAKA I HRVATA SA PRIVREMENO OKUPIRANOG DIJELA BOSANSKE KRUPE

Događaji sa prostora Republike Hrvatske koje su srpske vojne i policijske snage okupirale rezultirali su ubijanjima i progonom skoro svih Hrvata sa tih prostora. Građani Cazinske krajine svjedočili su progonima i bježanju Hrvata sa prostora Slunja, Cetingrada i drugih mjesta i mogli su se uvjeriti u stanje tih ljudi. Jedan broj građana sa prostora Bosanske Krupe uoči samog napada na Bosansku Krupu izbjegao je zajedno sa svojim porodicama u Cazin, Bužim, Veliku Kladušu i Bihać, a jedan manji broj u inostranstvo.

Nakon vojnog zauzimanja dijela opštine Bosanska Krupa na desnoj obali rijeke Une, srpske civilne, vojne i policijske snage počele su sa *provođenjem odluke o ostanku samo 2% ne-Srba na području opštine Bosanska Krupa*. U organizaciji srpske opštine Bosanska Krupa, vojnih i policijskih jedinica sa područja opštine Bosanska Krupa, vršeno je prisilno deportovanje Bošnjaka i Hrvata iz dijela opštine Bosanska Krupa pod njihovom kontrolom. Prisilno premještanje i deportacija definirano je Statutom MKSJ. U predmetu MKSJ protiv Momčila Krajišnika bliže se opisuje ovo krivično djelo. Tako se navodi: „*I deportacija i prisilno premještanje podrazumijevaju prisilno raseljavanje osoba s područja na kojem se one zakonito nalaze, bez osnova dopuštenih međunarodnim pravom. Uslov za zločin deportacije jeste da žrtve budu raseljene preko državne granice de jure ili, u određenim situacijama, granice de facto. Prisilno premještanje uključuje raseljavanje osoba unutar državnih granica.*“[627] Prisilna deportacija podrazumijeva da određene osobe budu raseljene mimo svoje volje ili izbora, a kao posljedica je trajno ili privremeno napuštanje određenog prostora. Prema odredbama Ženevske konvenciji o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata od 12. augusta 1949. godine, član 49. i Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. augusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba–Protokol II, član 17, zabranjuje se prisilno premještanje civila ako to ne zahtjevaju sigurnosni razlozi.[628] Preostalo bošnjačko stanovništvu iz Arapuše, Jasenice, Zalina,

[627] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik,* paragraf 723.

[628] U članu 49. *Konvencije* navodi se: „Prinudna preseljavanja, masovna ili pojedinačna, kao i progonstva zaštićenih osoba izvan okupirane teritorije na teritoriju okupirajuće Sile ili na teritoriju koje bilo druge države, okupirane ili ne, zabranjena su, bez obzira na razlog. Ipak, okupirajuća Sila može da pristupi potpunoj ili djelimičnoj evakuaciji određene okupirane oblasti ako to zahtevaju sigurnost stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Takve evakuacije mogu sobom povući preseljenje zaštićenih osoba samo u unutrašnjost okupirane teritorije, izuzev u slučaju materijalne nemogućnosti. Stanovništvo koje je na taj način evakuisano ima biti vraćeno u svoje domove čim neprijateljstva na tome području prestanu. Pristupajući tim preseljenjima ili tim evakuacijama, okupirajuća Sila

Potkalinja i Velikog Dubovika nije bile u zoni borbenih djelovanja i vlasti srpske opštine Bosanska Krupa bile su dužne obezbjediti sigurnost njihovih života i imovine. Iz ovih razloga nije bilo potrebe za njihovim premještanjem i deportacijom.

Prisilna raseljavanja i deportacije na području opštine Bosanska Krupa praćeni su nasiljem, raznim prinudama, nezakonitim zatočenjima, psihičkim pritiscima od strane srpskih vojnih i policijskih jedinica i civilnih vlasti srpske opštine Bosanska Krupa. Ovakvim postupanjima vršena su teška kršenja ženevskih konvencija i njenih protokola. Zapravo, u okupiranom dijelu Bosanske Krupe, srpske vojne i policijske jedinice i vlast su stvarali takve prilike i atmosferu kojoj nije bilo alternative osim odlaska nesrpskog stanovništva sa ovih prostora. Potvrdu navedenog nalazimo u razgovoru Birte Weiss sa Radoslavom Brđaninom u zatvoru Nyborg u Danskoj. Brđanin je izjavio: „Ponašali su se kao divlji psi, pljačkali i bezobzirno ubijali. Te paravojne skupine su širile strah i užas oko sebe, tako da je narod želio otići."[629] Ovdje se ne može govoriti o želji za odlaskom, nego se radi o nasilnim odlascima koji su bili prouzrokovani strahom za vlastiti život i život svojih najbližih. Nasilno protjerani bili su svjedoci ubijanja, silovanja, odvođenja u logore, i sve je to samo ubrzalo nasilne progone. Kako se navodi u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin, „Već i prije izbijanja oružanog sukoba u BiH, bosanski Muslimani i bosanski Hrvati koji su živjeli u Bosanskoj krajini osjećali su se sve manje bezbjedni i počeli su konvojima napuštati tu regiju. Daljim razvojem događaja u Bosanskoj krajini, vlasti bosanskih Srba počele su od proljeća 1992. na cijeloj teritoriji Krajine provoditi aktivnu i sistematsku represiju i protjerivanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Vlasti bosanskih Srba organizovale su konvoje autobusa i vozove koji su desetine hiljada muškaraca, žena i djece odvozili s teritorija na koje su bosanski Srbi polagali pravo na teritoriju pod kontrolom bosanskih Muslimana unutar BiH ili u Hrvatsku. (...)."[630]

U manje od mjesec dana od početka djelovanja srpskih vojnih i policijskih snaga, sa dijela opštine Bosanska Krupa na desnoj obali rijeke Une protjerani, su ili nezakonito zatočeni skoro svi Bošnjaci i Hrvati. O ovome je

---

je dužna postarati se, u najvećoj mogućoj mjeri, da zaštićene osobe budu pristojno smještena, da se preseljenja izvrše pod zadovoljavajućim uslovima u pogledu zdravlja, higijene, sigurnosti i ishrane, kao i da članovi jedne iste porodice ne budu odvajani jedni od drugih. Sila zaštitnica ima se obavestiti o preseljenjima i evakuacijama čim do njih dođe. Okupirajuća Sila ne smije da zadržava zaštićene osobe u oblasti koja je naročito izložena ratnim opasnostima, izuzev ako to zahtjeva sigurnost stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Okupirajuća Sila ne smije da pristupi deportovanju niti preseljenju određenog dijela svog vlastitog stanovništva na teritorij koji je okupirala." Zbirka propisa, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, ZONO, Zagreb, 1979, str. 155 i 247.

[629] Birte Weiss, *Nasljednici rata,* Vrijeme, Zenica, 2010, str.79.

[630] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 116.

Miroslav Vještica na 16. sjednici Skuštine Spske republike BiH, održane 12. maja 1992. godine, izvijestio: „Na desnoj obali rijeke Une nema više Muslimana u Srpskoj opštini Bos. Krupa, sve enklave koje su bile, Rapuša (Arapuša, prim. M.B.), Veliki Vrbovik (Veliki Dubovik, prim. M.B.), Ostrožnica (Ostružnica, prim. M.B.), Babić (Badić, prim. M.B.), muslimanska Jasenica i Zavit (Zalin, prim. M.B.) mi smo evakuisali tako da nema ni jednog dok traju ratna dejstva, hoće li se gdje imati vratiti, ja mislim da neće, s obzirom da nas je predsjednik obradovao da je granica desna obala rijeke Une."[631]

Kakvi su uvjeti nametani bošnjačkom stanovništvu koje je ostalo kod svojih kuća na desnoj obali Une u Bosanskoj Krupi vidljivo je iz svjedočenja: „Dolaze neki nepoznati ljudi u pratnji naših dojučerašnjih susjeda, istjeravaju te iz vlastite kuće, maltretiraju, odnose imovinu. Neke kuće i pale. Sa svih strana čuju se vapaji i zapomaganje očajnika, premlaćenih ljudi. Odvode muškarce. I mog oca odvode u logor u Jasenici. (....) Grozno je bilo to mjesec i sedam dana tamnovanja u vlastitoj kući, gdje se sa nama pritaji još jedna porodica. Skriveni, samo smo po zvukovima, ljudskim vapajima, psovkama i muklim udarcima što su dopirali do nas shvaćali da je oko nas košmar, ljudska klanica."[632]

Kako se i pod kojim uslovima provodilo prisilno premještanje na čitavom prostoru Bosanske krajine, najbolje se vidi u presudi MKSJ u predmetu Radoslav Brđanin: „(...) Protjerivanja i prisilna premještanja su se sistematski provodila u cijelom ARK-u, u kojem i iz kojeg su trajno raseljene desetine hiljada bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. (...) Vlasti bosanskih Srba su onima koje nisu protjerali, a koji nisu uspjeli da pobjegnu, nametnule nepodnošljive životne uslove, u kojima je bilo nemoguće nastaviti živjeti i koji su ih primorali da traže dozvolu za odlazak. Bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima bilo je ograničeno kretanje i živjeli su izloženi opasnosti; od njih se tražilo da potpišu izjavu o lojalnosti vlastima bosanskih Srba (...)."[633]

Napadom na Bosansku Krupu, jedan broj civila je pod granatama već tog 21.4.1992. godine prešao preko mosta, ili lađama ili na neki drugi način, na lijevu obalu rijeke Une. Egzodus naroda trajao je danima. Hiljada Krupljana i stanovnika ostalih sela sa desne obale rijeke Une kretalo se putevima prema Halkićima i dalje prema Ljusini, Stijeni i Cazinu, a druga kolona je išla preko Perne za Cazin. Išli su kamionima, traktorima, autima, biciklima i pješice. Nosili su male zavežljaje u kojima je bilo ono najneophodnije za naredni dan, jer su se nadali da će ovo ludilo proći i da će se sutradan svi vratiti svojim kućama.[634]

---

[631] AIIZ, inv. br. 2-5062, *Izvorni zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH, održane 12. maja 1992. godine, Izlaganje Miroslava Vještice*, str. 17.

[632] Safet Ćurtović, *Pet nedjelja u paklu*, Slobodna Bosna, br. 13, Bihać, 24.10.1992. godine, str. 2.

[633] ICTY, *Presuda Radoslav Brđanin*, paragraf 551.

[634] F. Hasanagić, nav. dj., str. 25.

„Sa Stražbenice se vidjela stravična kolona izbjeglica koji su išli prema zaboravljenom šumskom putu na Kubete i dalje u nepoznato. Sišao sam u Otoku i doznao da mi je porodica u Volodеru, na Vrletnici. Uzeo sam auto, dvije deke i došao do žene i djece koji su plakali. Sjeli smo u auto i krenuli za ostalima u nepoznato. Kubeti, Jezerski , Pištaline, i rekoh sebi, 'Idem u Cazin, tamo ću ih ostaviti kod mog prijatelja Bekira'. Prihvaćeni smo kao porodica."[635]

Oni koji nisu uspjeli prijeći na lijevu stranu rijeke Une ostali su u jednoj vrsti zatočeništva, u strahu, neizvjesnosti, izloženi pljačkanju, maltretiranju i nezakonitom odvođenju u logore. Prva grupa Bošnjaka i Hrvata koja je ostala kod svojih kuća na desnoj strani rijeke Une i koji su bili nezakonito zatočeni, razmijenjeni su 10. maja 1992. godie u selu Pritoka (opština Bihać). Tom prilikom su razmijenjena „dvadeset četiri zatočena civila muslimanske nacionalnosti: Balkić Kasima, Balkić Asima, Balkić Hamdije, Mulalić Ekrema, Redžić Faika, Štancel Silvestra, Bajraktarević Šerifa, Grošić Džemala, Grošić Dževada, (...), Arnautović Smajila, Mehić Zuhdiju, Balkić Adema, Rekić Elvira, Dizdarević Huseina, Hasić Emira, Mehić Zarifa, Selimagić Damira, Arnautović Dževada, Arnautović Enesa, Salkić Saliha, Arnautović Emira, Ćehajić Ahmeta i Ćehajić Nerminu, koji su bili zatočeni u osnovnoj školi 'Petar Kočić' u Bosanskoj Krupi u nehigenskim uslovima, bez dovoljno vode, bez stakala na prozorima, bez adekvatne ishrane i bez adekvatne medicinske pomoći, gdje su u više navrata bili teško premlaćivani i upućivani na obavljanje prisilnih radova, (...)."[636]

Druga razmjena civila izvršena je: „Dana 22. maja 1992. godine, u naselju Pritoka kod Bihaća, (...) šesnaest zatočenih civila muslimanske nacionalnosti: Ezić Hilmije, Bužimkić Idriza, Delić Redže, Bajramović Hazima**,** Mušić Osmana, Mesić Esada, Velagić Ibrahima, Rekić Euzebija, Ezić Envera, Rekić Ilijasa, Kasumović Senada, Kasumović Ismeta, Palić Mirsada, Rekić Nurije, Palić Seada, Šepić Šemse, koji su bili zatočeni u osnovnoj školi 'Petar Kočić' u Bosanskoj Krupi (...)."[637]

U potpunom okruženju srpskih vojnih jedinica od početka napada na Bosansku Krupu nalazila su se bošnjačka naselja Jasenica, Zalin, Arapuša, Potkalinje. Od 20. aprila Arapuša je bila u okruženju srpskih vojnih snaga. Pored stanovnika Arapuše, jedan broj Bošnjaka iz Bosanske Krupe je izbjegao u Arapušu. Jedan od svjedoka događaja je vidio dolazak protjeranih Krupljana u Arapušu. „Četvrtak, 23. 04. 1992. (...) Oko 19,00 sati smo se svi iznenadili što bi neko rekao šokirali. Radeći u prodavnici čujem od nekog evo stiže

[635] Dž. Čaušević, *27. maj, napad na Otoku, Odbrana Stražbenice*, objavljeno u: F. Hasanagić, nav. dj., str. 20.

[636] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, str. 8.

[637] Isto, str. 9.

autobus. (...) Pristigli autobus sa pravca Bos. Krupa koji nas je iznenadio bio je autobus 'Krupatransa' kojeg je vozio vozač Mandić Božo. Iz autobusa je izašao kapetan Vojnović Mile i dr. Radaković Drago. Čuo sam da traže Čaušević Muharema. Izašao sam iz prodavnice, pozdravio se sa njima, a oni su me upoznali da su dovezli oko 35 izbjeglica iz Bosanske Krupe. Tek tada smo svatili silinu silnih eksplozija koje smo jučer i tokom noći slušali."[638] Narednog dana (24. aprila) u Arapušu su srpski vojnici dovezli još dva autobusa izbjeglica. „Ustanovili smo da je u Arapušu stiglo oko 70 izbjeglica iz Bos. Krupe."[639] Ovi izbjegli su smješteni kod rodbine, prijatelja, poznanika. Srpski vojnici su svakodnevno vršili razne provokacije, fizička i psihička maltretiranja, pljačku i ubijanje mještana Arapuše. Tako su pripadnici srpske vojske ubili trudnicu Jasminku Čaušević. O navedenom događaju u presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali navedeno je: „Tog dana oko 14,00 sati pored njega i dvojice mještana sela prošlo je vozilo marke 'Lada' iz kojeg je *treštala muzika* i tom prilikom su primijetili 4 naoružana vojnika koji su im mahali, da bi se nakon 20-50 m vozilo okrenulo i zaustavilo u blizini lokala i trgovine, oko 10-15 m iznad kuća. Potom su iz gepeka vozila izašla dva uniformisana vojnika sa *Kokardama*, koji su prisutne počeli udarati pištoljem, rukama i nogama tražeći novac. (...), nakon čega su ga počeli udarati psujući mu *balijsku* majku. (...) prešli su u dio Rijeka, (...), i tamo su postrojili žene kojima su *trgali* naušnice sa ušiju i tražili novac, a preko puta stanice policije nalazila se porodična kuća Kurtovića, u kojoj su jednu ženu udarili kundakom u grudi."[640] O ovom događaju jedan od svjedoka navodi: „U podnevnim časovima (...) iz pravca Gornjih Petrovića došlo je jedno vozilo 'Lada' tamno-plave boje, prednja lijeva strana oštećena, i u tom vozilu unutra sjede 4 maskirana lica a u prtljažnom prostoru isto takva dva lica. Lagano vozeći uz jaku muziku prošli su u pravcu Donjih Petrovića. Nedugo zatim vratili su se i počeli od kuće Kurtović Huse i sve što su naišli na putu počeli su maltretirati, tražiti novac i zlato prijeteći da će i ubijati. To su činili pred prodavnicom Sedić Midhe u kući Čaušević Asima, Mujkić Ize i Čaušević Senada. Kod Čaušević Senada su pucali u kuću, tačnije u strehu, a zatim došli na ulazna vrata, kundakom razbili staklo i pucali u vrata kupatila. Bježeći od takve bande Senadova supruga Jasminka zajedno sa Šahinović Rasemom iz Bos. Krupe bile su sakrivene baš u tom kupatilu. Pucnji kroz vrata bili su kobni za Jasminku. Odatle su banditi otišli kod Hasanović Ese, uzeli mu novac i onda su otišli kod Osmanagić Muharema. Ovome su uzeli 10.000 DM. Uzeli su Esi 'Fiću' i Đemi 'Ladu' i odvezli se u pravcu Gor. Petrovića."[641]

[638] M. Čaušević, nav., str. 2.

[639] Isto, str. 2.

[640] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali*, paragrafi 149-150.

[641] M. Čaušević, nav., str. 2-3.

Nakon ovih događaja, život u selu Arapuša postao je nemoguć. Ljudi su se bojali, muškarci su se skrivali po selu, žene i djeca su živjeli u neopisivom strahu. Mještani Arapuše su pokušali tražiti zaštitu za svoje porodice. U tom smislu jedna delegacija MZ Arapuša otišla je na sastanak u Krizni štab srpske opštine Bosanska Krupa u Jasenici. „Istog dana smo išli u Jasenicu u Ratni štab radi informisanja o događajima koji su se desili u Arapuši prethodnog dana i u toku noći. Razgovarajući sa komandantom Ratnog štaba Kličković Gojkom i članovima Štaba Orelj Mirkom, Ćopić Milanom i dr., obaviješteni smo da je tu nekontrolisanu grupu, tzv. 'Bijeli orlovi', doveo Milešević Rajko iz Donjeg Dubovika te su obećali da će ga pritvoriti. (...) Dana 26. aprila 1992. godine dolazio je Međunarodni crveni križ kojeg je predstavljao Von Filip Noel."[642] Krizni štab srpske opštine Bosanska Krupa, 28.4.1992. godine, donio je naredbu o evakuaciji muslimanskog stanovništva iz enklave Podgrmeč. U članu 1. naređuje se komandantima II, IV i V bataljona I podgrmečke brigade da izvrše evakuaciju muslimanskog stanovništva sa područja svojih dejstava u pravcu Budimlić Japre, Kamengrada i Fajtovaca.[643] O ovome se navodi: „Utorak, 28.04.1992.,(...) Tu je bio prisutan i Đoko Jež koji kao oficir bezbjednosti brine o bezbjednosti cijelog terena. Pročitao nam je naredbu o evakuaciji naroda Arapuše. Naredbu o evakuaciji stanovništva izdao je Ratni štab tzv. Srpske opštine Bos. Krupa koju je potpisao K-dant Kličković Gojko. Naredbom je predviđeno da se narod iseli u Budimlić Japru. (...) Erceg Božo kao K-dant srpskog bataljona koji kontroliše područje Arapuše, Donjih Petrovića, Gornjih Petrovića, Dubovika i Buševića rekao je da je to naredba i da se to mora poštovati. Ona je za sprovođenje odmah."[644] Ova naredba je bila osnov da komandanti navedenih bataljona pristupe pripremama za evakuaciju Bošnjaka sa svojih ognjišta. U tom cilju su 29. 4.1992. godine sačinili Uputstvo o evakuaciji stanovništva Arapuše i izbjeglica iz Bosanske Krupe.[645]

Dana 29. aprila 1992. godine grupa mještana Arapuše tražila je sastanak sa Miroslavom Vješticom kako bi predložili da se smjeste kod rodbine u Agiće ili da im se omogući odlazak prema Bihaću. Na sastanku je Miroslav Vještica insistirao na odlasku, pravdajući odlazak brigom za sigurnost građana Arapuše i ostalih izbjeglica.[646] Na sastanku je postignut dogovor da delegacija Bošnjaka ode u naselje Agići (opština Bosanski Novi) te da se utvrde svi detalji preseljenja.

---

[642] Isto, str. 3.

[643] AIIZ, inv. br. 2-5038, Ratno predsjedništvo srpske opštine Bosanska Krupa, *Naredba o evakuaciji muslimanskog stanovništva iz enklave Podgrmeč od 28. 4. 1992. godine*.

[644] M. Čaušević, nav., str. 3.

[645] AIIZ, inv. br. 2-5046, *Uputstvo o evakuaciji stanovništva sa izbjeglicama iz MZ Arapuša od 1. maja 1992. godine.*

[646] Isto, paragraf 193.

Srpska Republika Bosna i Hercegovina
RATNO PREDSJEDNIŠTVO SRPSKE OPŠTINE
BOSANSKA KRUPA
Broj: _____/92.
Dana, 28.04.1992.

Ratno predsjedništvo Srpske opštine Bos. Krupa na sjednici održanoj dana 28. 04. 1992. godine i z d a j e:

N A R E D B U

o evakuaciji muslimanskog stanovništva iz enklava Podgrmeč

1. Naređuje se komandantima II, IV i V bataljona I Podgrmečke brigade da izvrše evakuaciju muslimanskog stanovništva sa područja svojih dejstava u pravcu Budimlić Japre, Kamengrada i Fajtevaca.

2. Komandanti bataljona su lično odgovorni za organizaciju, bezbjednost i sigurnost muslimanskog stanovništva koje se evakuiše u navedene pravce.

3. Evakuaciju sprovesti ODMAH.

O b r a z l o ž e n j e

Zbog izuzetno složene ratne situacije na području Srpske opštine Bos. Krupa i učestalih pretnji Alije Izetbegovića, da će po svaku cijenu osvojiti Bos. Krupu, kao i zbog lične sigurnosti muslimanskog stanovništva, kojim prijeti opasnost od ubačenih ekstremnih grupa, Ratno predsjedništvo Srpske opštine Bos. Krupa navedenom muslimanskom stanovništvu ne može garantovati potpunu sigurnost. Stoga je neophodno da se muslimansko stanovništvo evakuiše iz: Ostrušnice, Velikog i Malog Badića, Zalina, V.Jasenice, Arapuše, V.Dubevika i Petkalinja.

PREDSJEDNIK
RATNOG PREDSJEDNIŠTVA
Gojko Kličković

Naredba o evakuaciji muslimanskog stanovništva iz enklave Podgrmeč[647]

[647] AIIZ, inv. br. 2-5038, Ratno predsjedništvo srpske opštine Bosanska Krupa, *Naredba o evakuaciji muslimanskog stanovništva iz enklave Podgrmeč od 28. 4. 1992. godine.*

U P U S T V O

o evakuaciji stanovništva sa
izbjeglicama iz MZ ARA U A

Na osnovu jaredbe Komande ratnog štaba Srpske Opštine Bos.Krupa od dana 29.04.1992.godine, kojom se naredjuje evakuacija gradjana MZ Arapuša, zajedno sa izbjeglicama iz Bos. Krupe, Izvršini odbor MZ Arapuša izvršio je pripreme za evakuaciju stanovništva.

- evakuiše se kompletno stanovništvo Arapuše i izbjeglice iz Bos.Krupe(ukupno 460 lica)
- evakuacija se izvodi u jednoj (1) koloni sa vlastitim transportom kao i uz dodatak vozila iz Komande štaba
- kolona se kreće pravcem: Arapuša-D.Dubovik, Ruiška- Umičević Reka- Agići.
- kolonu obezbjedjuju snage Bataljona iz D.Petrovića, pod komandom Rafna Dešića.
- po dolazku u odredište naprijed naznačeno obezbjedjenje se vraća u D.Petroviće.
- po odlazku kolone iz Arapuše Komanda bataljona pod rukovodstvom komandanta Ercog Bože preuzima obezbjedjen kompletnog naselja Arapuše sa svom pokretnom i nepokretnom imovinom.
- za opsluživanje i ishranu stoke i izvodjenje potrebnih radova u selu ost je na raspolaganju % - % ljudi, koje će Komanda bataljona takodje da obezbjedjuje.

- 2.-

- na osnovu dogovora sa Komandom ratnog Štaba Srpske opštine Bos.Krupa (gospodinom Vjestica Miroslavom) u momentu stvaranja mirnodobskih uslova Komanda je dužna da obavjesti bezbjedan povratak stanovništva u Arapuša i svoje domove, a izbjeglice iz Bos.Krupe u Bos.Krupu.
- po polasku kolone dole naznačena i odgovorna lica potrisuju ovaj dokument.

IZVRŠNI ODBOR MZ ARAPUŠA

S.DIĆ EMIR

ZA ODBOR IZBJEGLICA
IZ [illegible]

D. IGUMANOVIĆ FUAD

ZA KOMANDU BATALJONA

1. SRDIĆ BOŽO

2. JEŽ DJORDJO

Arapu i

na 1. maja 1992.g.

16,16 sati.

Uputstvo o evakuaciji stanovništva sa izbjeglicama iz MZ Arapuša od 1. maja 1992. godine[648]

[648] AIIZ, inv. br. 2-5046, *Uputstvo o evakuaciji stanovništva sa izbjeglicama iz MZ Arapuša od 1. maja 1992. godine.*

Kako se navodi u presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali, „U tu svrhu Ratno predsjedništvo je izdalo propusnicu 150/92 od 29.04.1992. godine, kojom je data pratnja i obezbjeđenje delegaciji mještana prilikom odlaska u Donje Agiće. Po dolasku, delegacija je zatekla predsjednika MZ i mjesnog hodžu, koji su bili iznenađeni dolaskom svjedoka i grupe mještana Arapuša. U roku od pola sata skupilo se 10 ljudi iz MZ, sa kojima je dogovoreno preseljenje i smještaj izbjeglica.“[649]

Ovdje je vrlo bitno napomenuti da su vlasti ARK-a formirale Agenciju za preseljenje stanovništva i razmjenu materijalnih dobara za Autonomnu regiju Krajina. Za šefa agencije imenovan je prof. Vojinović Miloš.[650] Iz ovoga se može zaključiti da je rukovodstvo ARK-a sistematski i planski kroz formiranje Agencije vršilo preseljenje odnosno premještanje stanovništva.

Nakon pristanka Bošnjaka iz sela Agići da prihvate izbjeglice iz Arapuše i Bosanske Krupe, Ratno predsjedništvo je promijenilo odluku o mjestu preseljenja. U Uputstvu o evakuaciji mještana Arapuše i izbjeglica iz Bosanske Krupe predviđeno je „da se evakuacija izvodi u jednoj koloni sa vlastitim transportom, kao i uz dodatak vozila iz Komande štaba.“[651] U presudi Suda BiH u predmetu Gojko Kličković se navodi: „Prema Naredbi Ratnog predsjedništva, dana 1.5. 1992. godine, u 10 h stanovništvo je trebalo biti okupljeno na glavnoj ulici, formirala se kolona i preseljenje je počelo. Prethodno je odobreno da se mogu koristiti sva prevozna sredstva, a onima koji ne raspolažu vlastitim, obezbijeditće se kamioni i ostalo što je neophodno. Stanovništvo se prema iskazu svjedoka A2 organiziralo cijelu noć, ali ujutru dolazi kamion 'Krupa transa' i svjedoku i drugima saopštavaju da preseljenje ipak neće biti u Donje Agiće nego u Sanski most.“[652] Sudbinu Arapuše i ostalih mjesta sa bošnjačkim stanovništvom koje je nakon napada srpskih vojnih i policijskih jedinica ostalo kod svojih kuća doživjeli su Podkalinje, Jasenica i Zalin. Dana 1. maja 1992. godine, „(...) prebačeni su i mještani svih ostalih podgrmečkih sela Podkalinje, Zalin i druga, u sela Sanskog Mosta Kamengrad, Husimovci i druga.“[653]

Kako je tekao proces prisilnog progona mještana Arapuše i izbjeglica iz Bosanske Krupe, imamo zapisano u dnevniku Muharema Čauševića. U dnevniku je navedeno: „Srijeda, 29.04. 1992. Na osnovu dogovora MZ Ara-

[649] Isto, paragraf 194.

[650] AIIZ, inv. br. 2-5030, *Odluka Kriznog štaba ARK-a o imenovanju Vojinović Miloša za šefa Agencije za preseljenje stanovništva i razmjenu materijalnih dobara za ARK.*

[651] AIIZ, inv. br. 2-5046, *Uputstvo o evakuaciji stanovništva sa izbjeglicama iz MZ Arapuša od 1. maja 1992. godine.*

[652] Sud BiH*, Presuda Gojko Kličković i ostali,* paragraf 196.

[653] Isto, paragraf 198.

puša, ovog dana smo otišli u Agiće radi obezbjeđenja prihvata svih građana Arapuše. U Agiće smo išli ja, Eso Hasanović i Fuad Džigumović. Po dolasku u Agiće, predstavnici MZ Agići su nas vrlo lijepo primili. Mi smo ih upoznali o potrebi našeg dolaska. Oni su to vrlo ozbiljno shvatili, razumjeli naše teškoće i na osnovu toga napravili plan rada. Prihvatili su da građani Arapuše dođu na njihovo područje uz obećanje da će sve učiniti da nam omoguće što bolji smještaj. U Ratnom štabu su nam rekli da će građani Arapuše biti iseljeni na kratko vrijeme i takve preporuke smo i mi prenijeli predstavnicima MZ Agići. Dogovoreno je da mi pripremimo građane za evakuaciju i da stignemo u Agiće 1.5.1992. oko 14,00 sati. (...) Stigli smo u Arapušu, upoznali građane da smo prihvaćeni da dođemo na područje MZ Agići i dali uputstva o pripremi evakuacije. Četvrtak, 30.04.1992. Ovog dana je obavljena priprema za evakuaciju. (...) Nastavili smo sa pripremama, a u očima svih ljudi vidjela se sva težina odvajanja od svega onog što je godinama stvarao. Petak, 1.05.1992. Osvanuo je Prvi maj, praznik rada. Praznik za kojeg se nismo pripremali radi proslave, već smo se pripremali da ostavimo sva svoja dobra, stvarana vjekovima, i uputimo se u nepoznato, (...). Jutarnje aktivnosti građana odvijale su se u pripremi vozila i dijela hrane i opreme za cjelokupnu evakuaciju svih građana Arapuše. Polazak kolone bio je predviđen za 10,00 sati. Negdje oko 9,00 sati stigao je K-dant Erceg Božo i K-dir stanice milicije Egeljić Bato koji su donijeli naredbu o preusmjeravanju pravca kretanja evakuacije. Naredbom se isključivo naređuje da se evakuacija stanovništva Arapuše umjesto u pravcu Agića usmjeri i obezbijedi u pravcu Kamengrada. Po saznanju ovog, došlo je do komešanja opšte priče i nezadovoljstva. Razmatrajući opšte stanje, grupa za pregovore i pripremu odlučila je da ispoštuje novu naredbu i preusmjeri pravac kretanja kolone. Kolona se kreće pravcem Arapuša, Jasenica, Palanka, Fajtovci, Kamengrad. Kolonu je obezbjeđivao dio snaga bataljona iz Donjih Petrovića pod komandom Štrbac Rajka. (...) Kolonu je sačinjavalo kompletno stanovništvo Arapuše smješteno u 23 traktora, 21 automobil, i 3 kamiona. Koloni je bio pridodat i 1 kamion sa prikolicom, vlasništvo Ratnog štaba Jasenica. Na čelu kolone je bio dr. Radaković Drago zadužen za izbjeglice. (...) Kolona je stigla u Fajtovce oko 16,00 sati. Predstavnici MZ Fajtovci prihvatili su nas, otvorili školu i tu smo pravili raspored smještaja građana iz Arapuše i dijela građana iz Bos. Krupe, po domaćinstvima područja Fajtovaca, Gornjeg i Donjeg Kamengrada i Husimovaca. Moja porodica se smjestila kod Selman Enesa. Ponedjeljak, 4. 05. 1992. Ovog dana smo išli u Fajtovce da vidimo kako su se smjestile izbjeglice iz Bos. Krupe, koje su došle sa nama. Organizovali smo uz saglasnost Komande VI Krajiške brigade odlazak grupe od 10 ljudi u Arapušu kako bi vidjeli i nahranili stoku. Dolaskom u Fajtovce, kapetan Boro Tadić nas je upoznao da iz bezbjednosnih razloga nije sigurno ići u Arapušu. Obećao je da će nam naknadno javiti i obezbijediti sličan odlazak. (...) U periodu od 18. do 23. 5.1992. nekoliko porodica Arapušana otišlo je

iz Husimovaca i Kamengrada u Cazin. Ovo premještanje građana Arapuše pobudilo je na razmišljanje i dr. Arapušane da pokušaju svoje porodice premjestiti na područje Cazina i Vel. Kladuše. 22.5.1992. sastali smo se Emir Sedić, Eso Hasanović i ja kod Mirse Velagića i razgovarali o mogućnosti prelaska na područje Cazina. Dolaskom u Husimovce razgovarali smo sa mnogim Arapušanima od kojih su neki bili za odlazak a neki za ostanak u San. Mostu. (...) Subota, 23.5. i nedjelja 24.5.1992. Na osnovu razvoja situacije na cjelokupnom području BiH, počeli smo razmišljati da i mi odemo iz Husimovaca. Razlog je incident u Trnovu kod San. Mosta i u Hambarinama kod Prijedora. (...) Na brzinu uz pomoć nekih Arapušana odlučili smo da se uputimo u pravcu Bihaća. Spakovali smo stvari, utovarili u kola i čekali polazak kolone. Kolonu su formirali 8 automobila i dva kamiona, koji su vozili narod. Kamione su vozili prevoznici iz Petrovca Didović Ekrem i Ale, kojem ne znam prezime. Ovi vozači su govorili da vjerovatno neće biti problema u putu iz razloga što su oni već tri puta vozili naš narod i nije bilo nikakvih problema. Kolona sa vozilima je bila pripremljena i mi smo se uključili u nju. U subotu 23. 5. 1992. tačno u 12,15 sati . Rastanak nam je bio veoma težak. Plakali smo i mi i oni koji su nas ispraćali. Najviše smo žalili porodice kod kojih smo proveli 22 dana. Kolona je krenula pravac Husimovci, San. Most, Ključ, Petrovac, Bihać. Uz česte kontrole, put se odvijao normalno sve do Petrovca. U Petrovcu smo zaustavljeni i obaviješteni da je Bihać napadnut i da mi ne možemo nastaviti putovanje. Mnogi su građani Petrovca donosili kruha, mlijeka i soka kako bi ublažili bol i tugu. Otišli smo na ručak kod Ferizović Remze. Poslije izvjesnog vremena došli su i obavijestili nas da možemo nastaviti put prema Bihaću. Stigli smo u Ripač i tu nas je zaustavila kontrola milicije, te nas obavijestila da ne možemo nastaviti put iz razloga što se vodi borba na pravcu Grabež, Pritoka, Golubić. Parkirali smo se na prostoru u blizini teretne željezničke stanice. Tu smo proveli vrijeme od 19,30 sati 23.5. do 12,00 sati 24.5.1992. Tad smo krenuli u pravcu Bihaća. Vozili smo se putem Golubić i ušli u Bihać."[654]

Srpske vojne i policijske snage blokirale su sela Jasenicu, Zalin i dali ultimatum Bošnjacima da predaju sve naoružanje, bez obzira da li za njega posjeduju dozvolu ili ne. Nakon predaje naoružanja, srpski policajci su vršili pretrese bošnjačkih kuća, a nakon toga su jedan broj muškaraca odveli u Bosansku Krupu gdje su ih zatočili. „Tako su u selu Zalin, dana 3. maja 1992. godine ili približno tog datuma (...), pripadnici Stanice javne bezbjednosti Srpske opštine Bosanska Krupa lišili slobode civile Arnautović Enesa, Arnautović Smaila, Arnautović Emina, svjedoka A-4, Ezić Envera, Palić Seada, Redžić Euzebija, Redžić Ilijasa, Rekić Nuriju, Šabić Mirsada, Salkić Saliha zv. Braco i Velagić Ibrahima i protivzakonito ih zatvorili u Osnovnu školu 'Petar Kočić' u Bosanskoj Krupi, odakle su ih odveli u Jasenicu, u prostorije

[654] M. Čaušević, nav., str. 3-5.

Privremenog vojnog suda Srpske opštine Bosanska Krupa, gdje su bili ispitivani od strane Drljača Mladena, kao predsjedavajućeg vijeća Privremenog vojnog suda, i Ciganović Dmitra i Orelj Mirka, sudija pomenutog suda, nakon čega su u pratnji pripadnika vojne policije Podgrmečke TO brigade ponovo vraćeni i protivzakonito zatvoreni u prostorije Osnovne škole 'Petar Kočić' u Bosanskoj Krupi."[655] Mještani sela Zalin su dobili ultimatum da se moraju iseliti iz svojih kuća prema Sanskom Mostu. Jedan od svjedoka navodi: „Živio sam u selu Zalin do 1. maja 1992. godine, kada je stigla naredba da se moramo iseliti i tada smo, u konvoju s mještanima s drugih područja, otišli u Sanski Most. Smjestili smo se u Donji Kamengrad, gdje su u novembru iste godine po mene došli pripadnici Vojne policije Dragan Popović i Duško Jakšić i odveli me u Krupu."[656] „(...). Tokom zatočeništva u Krupi, (...), bio je ispitivan i premlaćivan gumenim palicama, kablom od struje, drvenim štapovima. U logor Kamenica je, zajedno s još dvojicom zatvorenika, prebačen 10. decembra 1992. godine, a gdje ostaje sve do 22. januara 1993, nakon čega je razmijenjen."[657]

Sjećanje na progon Bošnjaka Jasenice donosimo u svjedočenju Alijagić Sabita. „Došao je crni Prvi maj (1.5.1992. godine), negdje oko 08,00 sati došla je četnička kampanjola u moje selo. Rekli su nam da moramo da idemo iz naših kuća jer se pojavila nekakva banda što sve ubija i kolje. Rečeno nam je da moramo do 10,00 sati da budemo spremni za pokret. Da idemo prema Sanskom Mostu. Narod je počeo da plače, da pada u nesvijest. Te scene su bile strašne. Osjećali smo se užasno. Krenuti od svoje kuće, ostaviti sve ono što smo sticali godinama. To može osjećati samo onaj ko je to doživio. A to duboko boli, u duši, toliko duboko da nikada ne može da iziđe iz čovjeka koji je to doživio. Sama spoznaja da moraš napustiti svoj dom a nisi nikad nikome ništa učinio. Nisi nikada nikom nanio nikakvo zlo i bol, još više me je prožđiralo. Ono što mi je ostalo neizbrisivo u sjećanju bilo je mukanje stoke, psi su počeli zavijati. Kao da se nad Jasenicu spustio najveći užas. U tim trenucima imao sam osjećaj da i stoka predosjeća šta će se dalje dešavati. Životinje kao da su predosjetile da za sva vremena gube svoje gazde. Jasenicu su srpske snage opkolile sa svih strana, vidio sam i osjećao da iza svakog grma ima nekoliko srpskih vojnika. Imao sam osjećaj da samo čekaju da mi odemo iz Jasenice i da krenu u pljačku, odnošenje naše imovine, odvođenje naše stoke i svega onoga što smo sticali godinama. A onda, kolona traktora i automobila u 10,00 sati bila je spremna za pokret. Jasenicom se razlijegalo mukanje i blejanje stoke, zavijanje pasa. Tihi jecaji, plač i suze na našim licima su tekle kao kiša. Gledali smo se nijemo, neki su posljednji put gledali u pravcu svojih kuća, neki to nisu mogli. Stajali smo nijemo i čekali komandu srpske

[655] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali,* str. 8.

[656] Isto.

[657] http://www.justice-report.com/bh/sadržaj-članci/ kličković-i-ostali-odgovornost-za-zločine.

vojske za pokret. Kada su upaljeni traktori i automobili, znali smo da nikad više neće biti isto. Svi smo bili svjesni da se možda nikada više nećemo vratiti, da možda nikad više nećemo vidjeti svoj dom, svoje ognjište, mjesto gdje smo rođeni. Najgore je bilo što nismo znali ni kud idemo, ni gdje ćemo, niti šta će biti sa nama. Mnogi su imali malu djecu, djeca su plakala. Povezli smo sa nama ono samo najnužnije. Taj Prvi maj 1992. godine nikad neću zaboraviti. Prvog maja 1992. godine u 10,00 sati kolona je krenula. Suze su same tekle, srca su se nadimala, u prsima sam osjetio stezanje, gušenje. Pitao sam se šta će biti sa mojom porodicom, sa mojom djecom. A tužna kolona je krenula ali zbog čega, zbog čega moramo da idemo iz svojih kuća, da ostavimo svoje domove. Nakon par minuta vožnje sreli smo jednu drugu kolonu. Kolonu koja je krenula u suprotnom pravcu, kolonu pljačkaša. To su bile naše komšije, ljudi koje smo prepoznavali. Bile su to naše komšije iz Drljača, Jelača, Opsinara, Trnjka, Pajića, Krajinovića, Ježa i Medića. Negdje na pola puta prema Sanskom Mostu, udarila je kiša. Kolona je putovala par sati. Čitavi vrijeme kolonu su pratili srpski vojnici. Kada smo se ustavili, vidio sam da smo stigli u mjesto Vitoroga kod sela Gorice. Srpski vojnici koji su nas pratili ostaviše nas na milost i nemilost. Pošto je selo Gorice bilo naseljeno Bošnjacima, kada su nas vidjeli, došli su da nam pomognu. Bošnjaci iz okolnih sela počeli su da se okupljaju i nude pomoć. Kiša je neprekidno padala, niz naša lica se slivala zajedno sa suzama. Narod je nijemo sjedio na cesti, u grabama, pod grmovima. Svi smo bili mokri, blatnjavi. Počeli smo da se razilazimo, odlazili smo kod ljudi koje smo znali, neki su otišli kod ljudi koje nisu znali ali su im pružili dom i utočište. Moja porodica je krenula u mjesto Bašići, kod moje tetke. Sa nama su krenule porodice Sefić Jusufa, Sedić Hasnije, Pećanin Mehmeda i Pećanin Fatime. (...) Nakon sat vremena ugledali smo još jednu kolonu. Bila je to duga i teška kolona koju je pratila kiša. To su bili Bošnjaci, mještani Arapuše i Velikog Dubovika. Iz te kolone u selo Bašići došle su tri porodice. To su porodice Grošić Fehe, Sedić Hasana i jedna porodica iz Arapuše. Nisam znao kako se zovu. (...) U kući moje tetke bile su četiri porodice izbjeglica. Bilo nas je trideset šestero odraslih i dvanaestero djece. Kuća je bila puna i teško je bilo tu živjeti. Jeli smo u nekoliko grupa. U redu za toalet uvijek je bio red. Čovjek je morao da se privikne."[658]

Kako su nasilno protjerani Bošnjaci Potkalinja, donosimo u sjećanju Kulauzović Kasima „Prije napada na Bosansku Krupu, Potkalinje je bilo blokirano od strane srpske vojske. Na prilazima mome selu bili su punktovi srpske policije i vojske koja je kontrolisala kretanje. Svuda se osjećao strah. Sa mnom u kući živjeli su moj otac, majka, brat i tetka. Kada je napadnuta Bosanska Krupa, mi smo čuli detonacije koje su odjekivale u daljini. Strah

[658] Alijagić Sabit, *neobjavljeni rukopis*, ovaj rukopis je nastao odmah po izlasku autora iz logora Kamenica 3. novembra 1992. godine.

se uvukao u nas. Samo smo mislili kada će doći red na nas. Nismo se nigdje kretali od kuća. Jednog dana zajedno sa ocem orali smo našu njivu, kada su zapucali po nama. Pucali su srpski vojnici sa kamiona koji su bili u prolazu. Mi smo pobjegli sa njive i više nismo smjeli da se vratimo. Nakon što su zauzeli Bosansku Krupu, srpska vojska i policija je svakodnevno dolazila u Potkalinje i prebrojavala stanovnike. To su radili na način da smo se svakodnevno morali iskupljati na mjesta koja su određivali i onda vršili prebrojavanje i popisivanje mještana. Naredili su nam da predamo oružje za koje smo imali urednu dokumentaciju jer drugog nismo ni imali. Svaki put kada bi dolazili, strah se pojačavao. Živjeli smo u neizvjesnosti, nismo ništa znali. Samo smo slutili ono najgore. Jedan dan, uoči Prvog maja, došli su srpski vojnici i njihovi iz komande. Naredili su nam da svi dođemo u zgradu Osnovne škole u Potkalinju. Među srpskim vojnicima bili su Joja Plavanjac, njegov brat Mirko i Mirko Orelj. Oni su nam rekli da moramo napustiti naše kuće i da će nas preseliti u Sanski Most. Rekli su nam da je to naredba. Saopštili su nam da sutra ujutro budemo spremni za pokret. Još su govorili da to moraju uraditi radi naše bezbjednosti, da nas ne mogu braniti od Zelenih beretki i drugo. Mi smo znali da je to laž. Kada su otišli, šutke sam posmatrao ljude, vidio sam na njihovim licima tugu, bol. Počeli smo da pakujemo stvari za polazak. Čitavu noć nismo ni sklopili oka. Ostavljaš sve i odlaziš u nepoznato. Prvog maja, prije podne, kolona traktora, konjskih kola i auta krenula je iz moga Potkalinja. U koloni su bili žene, djeca, starci. Ostavljali smo svoje kuće, ostavljali smo sve što smo sticali godinama i odlazili u neizvjesnost. Odlazeći, svi smo se okretali, čuo se samo plač i jecaji. Nismo mogli sakriti suze. Odlaziš i napuštaš sve. Pitao sam se zašto moram ići iz svoje kuće. Nikom nisam ništa kriv, nikad nisam ništa loše uradio. Bilo mi je teško. Kolona je zaustavljena na Benakovcu, na autobusnom stajalištu. U našoj koloni je bilo oko 60 ljudi. Rekli su nam da čekamo kolonu iz Jasenice, Velikog Dubovika i Arapuše. Kada je ta tužna kolona stigla, krenuli smo prema Sanskom Mostu. Kada smo stigli u Miljevce, pratnja nas je napustila i ostavila na milost i nemilost. Moja porodica i ja smo krenuli kod tetke u Skucani Vakuf. Tu smo se smjestili."[659]

Da je iseljavanje bošnjačkog stanovništva bilo pod prisilom, vidljivo je iz svjedočenja pred Sudom BiH u predmetu Gojko Kličković i ostali, gdje se navodi: „neki nasilno protjerani su izjavili kako, i pored straha za vlastitu sigurnost, nisu željeli napustiti svoje domove, dok određeni broj svjedoka smatra da je sigurnost bila veća na teritoriji pod kontrolom Armije BiH, (...) *mi smo se dolaskom u Bihać osjećali kao ponovo rođeni*".[660]

[659] Alijagić Sabit, *neobjavljeni rukopis*, ovaj rukopis je nastao odmah po izlasku autora iz logora Kamenica 3. novembra 1992. godine

[660] Sud BiH, *Presuda Gojko Kličković i ostali,* paragraf 206.

Progon Bošnjaka Bosanske Krupe prema Sanskom Mostu[661]

[661] Fotografije su nastale sa video materijala Izeta Osmanagića.

U cilju konačnog progona Bošnjaka i Hrvata sa područja Bosanske Krupe koje je ostalo kod svojih kuća, Ratno predsjedništvo srpske opštine Bosanske Krupa, donijelo je naredbu broj 130/92 od 22.5.1992. godine o evakuaciji preostalog muslimanskog stanovništva sa područja Srpske opštine Bosanska Krupa.[662]

Dana 25. maja 1992. godine, preostalom stanovništvu koje je ostalo na desnoj strani rijeke Une naređeno je da svi budu kod Doma zdravlja radi evakuacije. Postupajući prema naredbi, stanovnici bošnjačke nacionalnosti iz Bosanske Krupe su sakupljeni kod Doma zdravlja oko 12 sati. Kolona nasilno protjeranih krenula je pravcem Bosanska Krupa–Radić–Grabež–Bihać. Nasilno protjerani o ovome govore: „(...) Naredili su nam, (....), da uzmemo onoliko stvari koliko možemo ponijeti u rukama i da odmah krenemo. Pješice, naravno. Krenusmo tog 25. juna oko 12 sati, pravo do Radića, pa preko Grabeža do Bihaća, gdje stigosmo oko 21 sat. Nesretni i izmrcvareni, toplo smo primljeni već na prvim linijama bihaćkih branitelja. (...) Ja s porodicom u Bužim. I, tu čekam dan povratka u najljepše i meni najdraže mjesto, u Bosansku Krupu."[663] Među onima koji su 25. maja 1992. godine bili protjerani su Šabić Mirsad, Ezić Enver, Ćurt Abdulkadir, Ćurt Merima, Arnautović Esad, Arnautović Arif, Sefić Smajo, Palić Vejsil, Sivić Ibrahim, Ezić Emir i drugi.

Način progona onih osoba koje su ostale kod svojih kuća nalazimo u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik, gdje se navodi: „Uprkos ubistvima, hapšenjima i raširenoj diskriminaciji, dio Muslimana i Hrvata je odlučio ostati u svojim domovima ili jednostavno nije imao drugog izbora. U tim slučajevima, srpske vlasti i srpske snage su te grupe često fizički istjerivale. To se dogodilo u mnogim opštinama, uključujući Banju Luku, Bijeljinu, ***Bosansku Krupu*** (podvukao M.B.), Bosanski Novi, Bosanski Petrovac, Bratunac, Brčko, Čajniče, Foču, Gacko, Hadžiće, Novi Grad, Novo Sarajevo, Pale, Prnjavor, Sanski Most, Trnovo, Vlasenicu i Zvornik."[664]

Stanovnici bošnjačke i hrvatske nacionalnosti s područja opštine Bosanske Krupa koji su morali pobjeći pred napadima srpskih vojnih i policijskih jedinica ili su nasilno protjerani, boravili su u opštinama Cazin, Bihać, Velika Kladuša, Sanski Most i Bužim.

Koliki je broj Bošnjaka i Hrvata prisilno raseljen, vidimo iz dokumenta CSB Banja Luka iz maja 1993. godine pod nazivom *Pregled odseljenih i doseljenih građana koji pokriva sektor*. U tački XXI za RO Krupa na Uni *od-*

[662] AIIZ, inv. br. 2-5037, Ratno predsjedništvo srpske opštine Bosanska Krupa, *Naredba broj 130/92, od 22. 5. 1992. godine o evakuaciji preostalog muslimanskog stanovništva sa područja srpske opštine Bosanska Krupa.*

[663] S. Ćurtović, *Pet nedjelja u paklu*, Slobodna Bosna, br. 13, Bihać, 24.10.1992. godine, str. 2.

[664] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 730.

seljeno: Muslimana 43.300, Hrvata 143, Srba 4.760, ostalih 256; doseljeno: nema podataka.[665] O istom je navedeno u presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik: „U izvještaju MUP-a iz maja 1993. navedeno je da se 43.300 Muslimana, 143 Hrvata, 4.760 Srba i 256 osoba druge nacionalnosti iselilo iz opštine koja se sada zove 'Krupa na Uni'."[666]

SRPSKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
SRPSKA OPŠTINA BOSANSKA KRUPA
RATNO PREDSJEDNIŠTVO SRPSKE OPŠTINE
BOSANSKA KRUPA

Broj: 130 /92.
Dana, 22.5.1992.godinex

Ratno predsjeništvo Srpske opštine Bosanska Krupa donosi:

N A R E D B U

O evakuaciji preostalog muslimanskog stanovništva sa područja Srpska opština Bosanska Krupa.

S obzirom na usložnjavanje političke situacije i na direkne prijetnje G-dina ALIJE IZEDBEGOVIĆA-srpskim teritorijalcima u daljoj ekkalaciji ratnih sukoba ne može se garantovati lična i kolektivna sigurnost preostalom muslimanskom stanovništvu.

Naredba se ima izvršiti do 20 časova 24.5.1992.godine.

Naredbu su obavezni provesti SJB Bos. Krupa i Vojna policija.
Prevac evakuacije Cazinska krajina.

P R E D S J E D N I K
RATNOG PREDSJEDNIŠTVA
SRPSKE OPŠTINE BOSANSKA KRUPA
Kličkovićž Gojko

Naredba o evakuaciji preostalog muslimanskog stanovništva sa područja srpske opštine Bosanska Krupa[667]

[665] AIIZ, inv. br. 2-5202, *Pregled odseljenih i doseljenih građana koji pokriva sektor*, str. 6.

[666] ICTY, *Presuda Momčilo Krajišnik*, paragraf 401.

[667] AIIZ, inv. br. 2-5037, Ratno predsjedništvo srpske opštine Bosanska Krupa, *Naredba broj 130/92, od 22. 5. 1992. godine o evakuaciji preostalog muslimanskog stanovništva sa područja srpske opštine Bosanska Krupa.*

Prema podacima Crvenog krsta Velike Kladuše, broj raseljenih osoba i izbjeglica sa području opštine Bosanske Krupa, koji je privremeni boravak našao na području opštine Velika Kladuša, bio je 1.909. Prema nacionalnoj strukturi, broj izbjeglih građana Bosanske Krupe na području opštine Velike Kladuše bio je 1.846 ili 96, 69 % Bošnjaka, 24 ili 1, 25 % Srba, 22 ili 1,15 % Hrvata i 17 ili 0,89 % ostalih.[668]

Na prostoru Bosanske krajine, sedam srpskih opština (Bihać, Bosanski Petrovac, Krupa, Sanski Most, Prijedor, Bosanski Novi i Ključ) formirale su SUBREGIJU. Oni su na sastanku održanom 7. juna 1992. godine donijeli nekoliko zaključaka, u zaključku 6. navodi se***: Svih sedam opština naše subregije je saglasno da se sa teritorija naše opštine isele Muslimani i Hrvati do nivoa kad svaka od ovih opština može da održava efikasnu i ostvaruje srpsku vlast na svojoj teritoriji.*** (podvukao M.B.).U tom smislu tražimo od Kriznog štaba Autonomne regije Krajina da se omogući koridor za iseljavanje istih prema centralnoj Bosni u Alinu nezavisnu državu BiH, jer su oni za to i glasali. Ukoliko rukovodstvo Autonomne regije Krajina u Banja Luci ne bude rješavalo ovo pitanje, naših sedam opština će sve Muslimane i Hrvate sa teritorije naših opština pod vojnom pratnjom sprovesti u centar Banja Luke.[669]

Dokument 44. Izvještaj o stanju naseljavanja i smještaja izbjeglih lica, broj 02-023-9/93, od 19.4.1993. godine[670]

U presudi MKSJ u predmetu Momčilo Krajišnik, progon Bošnjaka i Hrvata sa prostora opštine Bosanska Krupa pominje se u kontekstu ukupnih progona u Bosni i Hercegovini. U tom smislu, u presudi se navodi: „Vijeće zaključuje da je velik broj Muslimana u Bijeljini, ***Bosanskoj Krupi*** (podvukao M.B.), Bosanskom Novom, Bosanskom Petrovcu, Bratuncu, Čajniču, Čelincu, Donjem Vakufu, Foči, Gacku, Hadžićima, Ilidži, Ilijašu, Ključu, Kotor-Varoši, Novom Gradu, Novom Sarajevu, na Palama, u Prijedoru, Rogatici, Sanskom Mostu, na Sokocu, u Trnovu, Višegradu i Zvorniku raseljen iz svojih domova u druga mjesta u istoj opštini ili u druge opštine na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba. Vijeće nadalje, na osnovu predočenih dokaza, zaključuje da su iz nekoliko od tih opština–konkretno, iz Bosanske Krupe, Hadžića, Novog Grada, Prijedora i Sanskog Mosta–na isti način, premda u manjem broju, iseljavani i Hrvati.“[671]

---

[668] Hajrudin Muhamedagić, *Privremeni boravak izbjeglica i raseljenih osoba na području općine Velika Kladuša 1991-1995*, Grafičar, Velika Kladuša, 2007, str. 462.

[669] AIIZ, inv. br. 2-5216, *Zaključci sa sastanka SUBREGIJE (politički predstavnici sljedećih opština): Bihać, Bos. Petrovac, Srpska Krupa, Sanski Most, Prijedor, Bos. Novi i Ključ*, Sanski Most, 7.6.1992. godine.

[670] AIIZ, inv. br. 2-5047, Izvršni odbor srpske opštine Bosanska Krupa*, Izvještaj o stanju naseljavanja i smještaja izbjeglih lica, broj 02-023-9/93, od 19.4.1993. godine.*

[671] Isto, paragraf 727.

Nakon nezakonitih protjerivanja, Krupljani su na teritoriji pod kontrolom ARBiH organizirali rad brojnih institucija kako bi olakšali život nasilno protjeranim Krupljanima. Poslije nekoliko dana od zauzimanja dijela Bosanske Krupe na desnoj obali rijeke Une, jedan broj odbornika Skupštine opštine Bosanska Krupa i predstavnika izvršne vlasti, sastao se u Pištalinama s ciljem organizovanja i daljnjeg djelovanja opštinskih organa u ratnim uslovima. Tada je dogovoreno da treba ***sve snage i potencijale podrediti odbrani Bosanske Krupe i njenog naroda i pružiti svu potrebnu pomoć nasilno protjeranom stanovništvu.*** Na tom sastanku dogovoreno je da se treba organizovati rad opštinskih organa prilagođen ratnim uslovima. Opštinske službe smještene su u zgradu Osnovne škole u Jezerskom. Određeno je da predsjednik Skupštine opštine Bosanska Krupa bude Hamdija Kabiljagić, a predsjednik Izvršnog odbora Opštine Bosanska Krupa Zijad Hasić. Radi nastavka funcionisanja i rada opštine Bosanska Krupa doneseni su: statut, pravilnici i drugi nužni akti, održavani sastanci s predstavnicima drugih opština i obavljani drugi poslovi nužni za pomoć nasilno protjeranom stanovništvu. Organizovana je javna kuhinja koja je pripremala obroke za raseljeno stanovništvo. U nekim momentima pravila je po 1.500 obroka dnevno. Aktiviran je štab Civilne zaštite opštine Bosanska Krupa, kojim je rukovodio Zijad Hasić. On je obavljao razne djelatnosti, uključujući asanaciju terena, smještaj raseljenih osoba, pomoć u uređenju zaklona i skloništa, održavanju puteva, a posebno je djelovao u momentu prihvata raseljenih stanovnika Sankog Mosta, nakon njihovog protjerivanja. Vrlo brzo, sjedište opštine Bosanska Krupa premješteno je u Pištaline, da bi njene službe bile bliže Komadni 511. brigade, kao i gradu Bosanska krupa. Osim toga, organizovane i djelovale su i druge službe potrebne za život i rad stanovništva opštine Bosanska Krupa. „(...) To su prije svega: Dom zdravlja u Pištalinama sa 10 liječnika i isturenim ambulantama u Pištalinama, Jezerskom, Bosanskoj Krupi (Krčana i Hodžinac), Bos. Otoka i Mahmić Selo, apotekama u Pištalinama i Jezerskom. (...) Tri centralne osnovne škole radile su tokom rata, i to: Prva osnovna škola po privatnim kućama u Pištalinama, sa dvije područne u Krčani; osmorazredna u Hodžincu; četverorazredna, također u privatnim kućama. Osnovna škola Jezerski u više privatnih objekata. (...) Osnovna škola Bos. Otoka u privatnim kućama, sa područnom školom u Ljusini."[672]

Život preostalog stanovništa na lijevoj obali Une bio veoma težak. Svakodnevna granatiranja, snajperska djelovanja, nedostatak električne energije, hrane, lijekova dodatno je otežavalo život. Vrlo teško se dostavljala humanitarna pomoć, dostavljanje je ovisilo od borbenih djelovanja pripadnika VRS. O dostavi humanitarne pomoći pisala je *Slobodna Bosna*: „Iz Bosanska Krupe radosna vijest: preko dvije hiljade stanovnika ovog grada koji žive na lijevoj,

[672] F. Hasanagić, nav. dj. str. 63-65.

slobodnoj strani Une, primilo je prvi put, poslije sedam mjeseci, humanitarnu pomoć. Operacija dostave humanitarne pomoći građanima Bosanske Krupe bila je veoma složena i komplikovana i završena je samo zahvaljujući hrabrosti i odlučnosti francuskih vojnika i njihovog komandanta, pukovnika BRESA, koji je lično učestvovao u ovoj akciji. Prema njegovim riječima, srpska strana je prvo prihvatila dogovor o prekidu vatre u vremenu od 12 do 16 sati, ali taj dogovor nije poštovala. Sa desne obale Une Srbi su otvorili žestoku paljbu na koju su Francuzi odgovorili i tako omogućili dostavu pomoći Krupljanima."[673]

Da su najviši predstavnici vlasti RS imali saznanja o teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, imamo priznanje Biljane Plavšić, člana Predsjedništva RS. U suđenju pred MKSJ u predmetu Biljana Plavšić, ona je priznala krivicu i pritom je izjavila: „Iako sam više puta bila upoznata sa navodima o surovim i neljudskim postupcima protiv nesrba, odbila sam da se sa tim suočim ili čak da i provjerim. Ustvari, ja sam se potpuno predala govorenju o nevinim srpskim žrtvama ovoga rata. Ovaj svakodnevni rad potvrdio je moje uvjerenje da se borimo za svoj opstanak i da je u ovoj borbi međunarodna zajednica naš neprijatelj. I tako sam ja jednostavno poricala te navode, čak ih ne provjeravajući. Ostala sam sigurna u mom uvjerenju da Srbi nisu sposobni da učine nešto takvo. U ovoj opsesiji da više nikad ne postanemo žrtve, dopustili smo sebi da postanemo počinioci."[674]

Za progon nesrpskog stanovništva, uključujući i područje opštine Bosanska Krupa, Biljana Plavšić je optužena pred MKJS i u toku suđenja, pred MKSJ, Biljana Plavšić se izjasnila krivom i priznala krivicu. U Optužnici, u paragrafu 6, opština Bosanska Krupa je navedena kao opština u kojima su činjena krivična djela za što je Biljana Plavšić, individualno ili u saradnji sa Radovanom Karadžićem i drugima, optužena. U presudi MKSJ, po prihvaćanju krivnje od strane Biljane Plavšić, navodi se: „U tački 3, po kojoj se optužena izjasnila krivom, navodi se da je između 1. jula 1991. i 30. decembra 1992. optužena, djelujući kao pojedinac i u dogovoru s drugim članovima udruženog zločinačkog poduhvata, planirala, podsticala, naredila i pomagala i podržavala progone bosanskih Muslimana, bosanskih Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva u 37 opština u Bosni i Hercegovini (dalje u tekstu: BiH)."[675] Među ovih 37 opština, uključena je i opština Bosanska Krupa.

[673] Rizo Džafić, *Drugi put će biti žešće,* Slobodna Bosna, br. 20, Bihać, 28.11.1992. godine, str. 3.

[674] ICTY, *Presuda Biljana Plavšić*, paragraf 51.

[675] Isto, paragraf 8.

IX.

UBIJANJE DJECE NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

IX.1. UBIJANJE DJECE NA PODRUČJU OPŠTINE BOSANSKA KRUPA

Tokom ratnih dešavanja djeca, kao najranjivija kategorija stanovništva, bila su direktno ili indirektno izložena ratnim djelovanjima. Direktne posljedice su ubijanja i ranjavanja, a indirektne posljedice su ratne traume usljed različitih faktora, prije svega gubitak roditelja ili najbližih članova porodice, silovanja, fizička maltretiranja, nezakonita zatočenja, nedostaci hrane, vode, adekvatne medicinske brige, strah i drugi faktori. U knjizi *Zločini nad psihičkim integritetom djece* autora Muhameda Šestanovića navodi se broj ranjene djece: „Prema podacima Republičkog štaba za zdravstvo, od decembra 1994. godine na slobodnim prostorima Bosne i Hercegovine ranjeno je 34. 351 dijete, od čega u Sarajevu 14. 834. Od navedenog broja, teško je ranjeno 8. 360, od čega u Sarajevu 3. 361 dijete."[676]

Međunarodno humanitarno pravo, pored opštih konvencija i deklaracija kojim se regulišu prava zaštićenih osoba u ratu, reguliše se i zaštita djece za vrijeme oružanih sukoba. Posebno su prava djece definirana Konvencijom o pravima djeteta iz 1989. godine (dalje: Konvencija).[677] Upravo njome su priznata prava i zabranjeni nehumani odnosi prema djeci. Konvencija u članu 6. eksplicitno govori o pravu djeteta na život i obavezi države da omogući opstanak i razvoj djeteta. Nadalje, u članovima 34. i 37. obavezuju se države na zaštitu djece od svih oblika seksualnog izrabljivanja i iskorištavanja, zatim svih oblika mučenja ili drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kazni. Naglašeno je da nijedno dijete ne može biti lišeno slobode nezakonito ili samovoljno. Uprkos navedenim zabranama i pravima djeteta, masovno je kršena Konvencija, bilo da se radi o ubijanjima, ranjavanjima, seksualnim iskorištavanjima, zatvaranjem u logore, protjerivanjima, nanošenjem patnje, ponižavajućeg i okrutnog postupanja. „Oružane snage Srbije i Crne Gore (Savezna republika Jugoslavija) i njihovi kvislinzi i saradnici su, i pored Konvencije o pravima djeteta (1989) i Svjetske deklaracije o preživljavanju, zaštiti i razvoju djece (1990), na kraju XX stoljeća u Republici Bosni i Hercegovini, posebno u Sarajevu u opsadi, i protiv djece sprovodili koordiniranu, dugotrajnu, rasprostranjenu i snažnu kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja, od čega su, pored brojnih civila i civilnog stanovništva,

[676] Muhamed Šestanović, *Zločini nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000, str. 5.

[677] Pored ove Konvencije, zaštitu prava djece reguliraju Ženevska deklaracija o pravima djeteta iz 1924. godine, Deklaracija o pravima djeteta donesena od strane UN-a iz 1959. godine i priznata u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (posebno u članu 10). Navedene deklaracije predstavljale su osnovu za donošenje Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine.

mnoga djeca ubijena i ranjena."[678] Djeca bošnjačke i hrvatske nacionalnosti na području opštine Bosanska Krupa bila su izložena masovnim zločinima bez ograničenja.

Kako su ubijana djeca na području opštine Bosanska Krupa? Najveći broj djece ubijen je granatama kojima su srpske vojne snage granatirale civilna naselja pod kontrolom ARBiH, jedan broj djece poginuo je usljed zaostalih mina nakon povlačenja agresora. U spisak poginule djece uvrštena su poginula djeca i sa područja današnje opštine Bužim, koja je do 20. februara 1995. godine bila u sastavu opštine Bosanska Krupa. Kako se navodi u listu *Slobodna Bosna,* „U predvečerje 19. oktobra u toku žestokog granatiranja Volodera granatom je pogođena grupa djece. Od osmero povrijeđenih mališana, dvoje je preminulo, dok se za živote ostalih ljekari još bore. Poginuli su Hakija Kahrić, rođen 1978. godine, i Enisa Hušidić, rođena 1977. Ranjeni su: Hamdela Hušidić (1977.), Harisa Hušidić (1981.), Alija Hušidić (1982.), Enver Hušidić (1980.), Fadila Arslanagić (1971.)."[679]

O ubijanju dječaka Himze Kahrića (15 godina) zapisano je u sedmičnom listu *Slobodna Bosna* od 21. novembra 1992. godine: „Druga granata pade uvrh Volodera. Svijet se razbježa. Kratak tajac , zatim se začu očajnički vapaj: 'Braćo, pomozite, djeca mi izginuše!'...(...) Samo nakon pola sata, iz Cazina stiže vijest koje smo se svi pribojavali. Podlegao je mlađi brat Himzo, a Husnija je prevezen u Bihać."[680]

Ubijanje djece na području opštine Bosanska Krupa vršeno je kontinuirano tokom perioda 1992-1995. godine. Osim toga, velik broj djece ranjen je od posljedica granatiranja i snajperskog djelovanja pripadnika 11. krupske brigade VRS. Kao posljedica ovog djelovanja, jedan broj djece ostao je trajni invalid. Djeca iz Bosanske Krupe koja su izbjegla na područje Bihaća, Cazina, Velike Kladuše i Bužima također su bila ubijana i ranjavana. Najmlađe ubijeno dijete je trogodišnji dječak Račić Muamer. Ubijen je usljed granatiranja pred porodičnom kućom u Varoškoj Rijeci 1994. godine. Prosjek godina starosti ubijene djece je 11, 3 godine.

[678] Smail Čekić, Muhamed Šestanović, Merisa Karović, Zilha Mastalić-Košuta, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010, str. 113.

[679] Rizo Džafić, *Granatom na nestašluk*, Slobodna Bosna, br. 15, Bihać, 24.10.1992. godine, str. 8.

[680] Mujo Ćehić, *Akšam i sabah-dženaze*, Slobodna Bosna, br. 19, Bihać, 21.11.1992. godine, str. 7.

r/b	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Godina ubijanja	Uzrok smrti
1.	Aldžić (Sead) Adis	1987.	1994.	smrtne povrede od gelera granate
2.	Bajrektarević (Asim) Haris	1987.	1995.	smrtne povrede od gelera granate
3.	Bajrić (Safet) Senada	1982.	1995.	smrtne povrede od gelera granate
4.	Bešić (Asim) Rusmira	1988.	1995.	smrtne povrede od gelera granate
5.	Dizdarević (Sejad) Husein	1985.	1995.	smrtne povrede od gelera granate
6.	Dizdarević (Hilmija) Sanel	1987.	1992.	smrtne povrede od gelera granate
7.	Dizdarević (Hilmija) Sanela	1977.	1992.	smrtne povrede od gelera granate
8.	Hadžić (Rasim) Dževad	1978.	1995.	smrtne povrede od gelera granate
9.	Harbaš (Ibrahim) Hamdija	1977.	1993.	smrtne povrede od gelera granate
10.	Hasanagić (Muharem) Adnan	1983.	1995.	smrtne povrede od gelera granate
11.	Hušidić (Osman) Enisa	1978.	1992.	smrtne povrede od gelera granate
12.	Ičanović (Hasan) Tijana	1985.	1994.	smrtne povrede od gelera granate
13.	Kahrić (Arif) Himzo	1977.	1992.	smrtne povrede od gelera granate
14.	Kahrić (Rasim) Hakija	1978.	1992.	smrtne povrede od gelera granate
15.	Kauković (Mahmut) Amir	1983.	1995.	tenkovska mina
16.	Kovačević (Omer) Edisa	1981.	1992.	smrtne povrede od gelera granate
17.	Makić (Enver) Amela	1988.	1995.	smrtne povrede od gelera granate
18.	Mujagić (Husein) Zemin	1978.	1994.	protupješadijska mina
19.	Murtić (Asim) Asmir	1988.	1994.	smrtne povrede od gelera granate
20.	Murtić (Husein) Nermin	1979.	1995.	Neeksplodirana minska sredstva
21.	Ožegović (Esad) Fikret	1980.	1994.	protupješadijska mina
22.	Račić (Rifet) Muamer	1991.	1994.	smrtne povrede od gelera granate
23.	Smajić (Munir) Samir	1984.	1994.	smrtne povrede od gelera granate
24.	Tatarević (Ahmet) Veldin	1978.	1992.	smrtne povrede od gelera granate
25.	Velagić (Islam) Neldin	1981.	1995.	protivpješadijska mina

Spisak poginule djece na području opštine Bosanska Krupa[681]

[681] U spisak poginule djece sa područja opštine Bosanska Krupa navedena su poginula djeca sa područja današnje opštine Bužim. Današnja opština Bužim je do 20. februara bila u sastavu opštine Bosanska Krupa. Podaci o poginuloj djeci su preuzeti iz Knjige evidencija civilnih žrtava rata opštine Bosanska Krupa, JU Centar za socijalni rad Bužim, Opštinskog štaba Civilne zaštite Bužim.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Bosanska Krupa je prvi grad na prostoru Bosanske krajine koji su napale združene jedinice JNA, srpske vojne i policijske jedinice srpske opštine Bosanska Krupa. Zbog svoga geografskog položaja i vojnog značaja, Bosanska Krupa je za JNA, srpske vojne i policijske jedinice predstavljala smetnju za realizaciju velikosrpske nacionalističke ideologije i prakse, a Bošnjaci i Hrvati morali su biti uklonjeni sa ovih prostora. Brojni zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava, počinjeni od strane pripadnika srpskih vojnih i policijskih jedinica nad Bošnjacima i Hrvatima opštine Bosanska Krupa, dio su planova koji su pripremani puno prije otpočinjanja agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Srpska nacionalistička ideologija i praksa, oličene kroz strateške ciljeve srpskog naroda u BiH, prostor Bosanske krajine stavljale su visoko u svojim prioritetima. Geostrateški značaj opštine Bosanska Krupa, kao centralnog područja koje je povezivalo bošnjačko i hrvatsko stanovništvo bihaćke i prijedorske regije, jedna je od najznačajnijih odlika ovog kraja. Stoga su srpske vojne i policijske snage pokrenule kampanju zauzimanja Bosanske Krupe i rasijecanja odnosno razdvajanja prostora sa bošnjačkim narodom. Osim toga, prostor Bosanske Krupe presijecao je i ugrožavao koridor za snabdijevanje srpskih snaga na liniji Beograd–Banja Luka–Knin.

Brojne sudski utvrđene činjenice, prikupljeni podaci i relevantna saznanja u cijelosti i nedvojbeno potvrđuju da su civili i civilno stanovništvo opštine Bosanska Krupa bili mete srpskih vojnih i policijskih jedinica kao dio planirane, organizirane i sistematične kampanje koja je prvobitno imala za cilj progon Bošnjaka i Hrvata sa desne obale rijeke Une, a kasnije su pokušali zauzeti prostor čitave opštine Bosanska Krupa. Dana 21. aprila 1992. godine združene srpske vojne i policijske jedinice zauzele su prostor na desnoj obali rijeke Une i počele provoditi zacrtani Strateški plan srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Napadi srpskih vojnih i policijskih jedinica na području opštine Bosanska Krupa dio su ukupnih vojnih planova JNA i srpskih vojnih i policijskih jedinica na prostoru Bosne i Hercegovine. U periodu april-juni 1992. godine, sva naselja i mjesta na desnoj obali rijeke Une u kojima su živjeli Bošnjaci i Hrvati su okupirana, u velikoj mjeri razorena, opljačkana, stanovništvo protjerano ili nezakonito zatočeno, a jedan broj civila je ubijen. Napadi srpskih snaga na lijevu obalu rijeke Une gdje su živjeli Bošnjaci trajali su kontinuirano u pokušajima njihovog konačnog zauzeća. Svakodnevna granatiranja, snajperska djelovanja i razaranja naselja prouzrokovala su ubijanje civila. Najveći broj civila ubijen je u neselektivnim granatiranjima prostora koji su bili daleko od linija razgraničenja. Ubijani su djeca, žene, starci. Najmlađa ubijena osoba trogodišnji je dječak.

Nezakonita zatočenja civila vršena su u logorima na području opštine Bosanska Krupa, ali i van područja opštine. Jedan broj nezakonito zatočenih civila u tim logorima je ubijen. Tokom zatočenja logoraši su ubijani, mučeni, teško zlostavljani, premlaćivani, silovani i nanošene su im teške psihofizičke povrede sa trajnim posljedicama po život i zdravlje.Ono što karakterizira ratna dešavanja na području opštine Bosanske Krupa su uništavanje cijelih naselja i sela od strane srpskih vojnih i policijskih jedinica, ali i civila srpske nacionalnosti. U Bosanskoj Krupi su porušeni i oštećeni mostovi, uništene i opljačkane tvornice, privredni subjekti. Uništena je infrastruktura (putevi, elektro i vodovodna mreža, škole). Pljačka, paljenje i razaranje stambenih, kulturnih i vjerskih objekata (džamija i katoličkih crkava) dio su smišljene i organizirane kampanje koju su provodile civilne, policijske i vojne vlasti sa namjerom da se trajno onemogući život na ovim prostorima i unište tragovi postojanja Bošnjaka i Hrvata. Razaranjem, odnosno nanošenjem štete vjerskim objektima od strane srpskih snaga, trebala se poslati jasna poruka da nesrpsko stanovništvo ne može i nema mjesta za život na području opštine Bosanska Krupa pod okupacijom. Grad Bosanska Krupa, pored Mostara i Sarajeva, najporušeniji je grad u Bosni i Hercegovini. Nekoliko hiljada stambenih objekata je porušeno ili, u većoj ili manjoj mjeri, oštećeno. Iz svojih domova protjerano je ili je bilo prisiljeno da ih napusti više od 17.000 Krupljana. Ali ono što je najupečatljivije za Krupljane jeste bila velika želja za povratkom u svoje domove. Konačno, 17. septembra 1995. godine, jedinice 511. slavne brdske brigade ARBiH oslobodile su Bosansku Krupu, koja je bila privremeno okupirana od srpskih vojnih i policijskih snaga, i time ispunile najveći san Krupljana.

SPISAK SKRAĆENICA

AP- Automatska puška

ARBiH- Armija Republike Bosne i Hercegovine

ARK- Autonomna regija Krajina

BiH- Bosna i Hercegovina

B/K- Borbeni komplet

BsT- Bestrzajni top

CSB- Centar službi bezbjednosti

EU- Evropska unija

HDZ- Hrvatska demokratska zajednica

HR HB- Hrvatska Republika Herceg–Bosna

HVO- Hrvatsko vijeće odbrane

INO BiH- Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine

IO- Izvršni odbor

IZ BiH- Islamska zajednica Bosne i Hercegovine

JNA- Jugoslovenska narodna armija

KOS- Kontraobavještajna služba

KZ BiH- Krivični zakon Bosne i Hercegovine

LARV PVO- laki artiljerijsko-raketni vod protuvazdušne odbrane

LRB- Laka raketna baterija

MKCK- Međunarodni komitet crvenog križa

MKSJ- Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

MTS- Materijalno-tehnička sredstva

MUP- Ministarstvo unutrašnjih poslova

MZ- Mjesna zajednica

NUS- Neeksplodirana ubojna sredstva

OB- Organ bezbjednosti

OdTO- Odred teritorijalne odbrane

OO- Opštinski odbor

ONO i DSZ- Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita

O.Š.- Osnovna škola

partbr- partizanska brigada

PAP- Poluautomatska puška

PAM- Protivavionski mitraljez

PAT- Protivavionski top

pm- Puškomitraljez

PoB- Pozadinska baza

RBiH- Republika Bosna i Hercegovina

RSK- Republika Srpska Krajina

RS- Republika Srpska

RTV- Radio-televizija

RV i PVO- Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana

SAD- Sjedinjene Američke Države

SAO- Srpska autonomna oblast

SDA- Stranka demokratske akcije

SDS- Srpska demokratska stranka

SFRJ- Socijalistička federativna republika Jugoslavija

SJB- Stanica javne bezbjednosti

SKJ- Savez komunista Jugoslavije

SOBK- Skupština opštine Bosanska Krupa

SOS- Srpske odbrambene snage

SRBiH- Socijalistička republika Bosna i Hercegovina

SSNO- Savezni sekreterijat za narodnu odbranu

SČA- Srbo-četnički agresor

SUP- Sekreterijat za unutrašnje poslove

TO BiH- Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine

UB- Uprava bezbjednosti

UNESCO- Organizacija ujedinjenih nacija za prosvjetu, nauku i kulturu

UN- Ujedinjene nacije

UZP- Udruženi zločinački poduhvat

VJ- Vojska Jugoslavije

VO- Vojna oblast

VRSK- Vojska Republike Srpske Krajine

VRS- Vojska Republike Srpske

ZOBK- Zajednica opština Bosanske krajine

IZVORI I LITERATURA

A) IZVORI

- Arhiv Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, više fondova;

- Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu;

- Arhiv Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine-Područni ured Bihać;

- Arhiv Muzeja Unsko-sanskog kantona;

- ICTY, Predmet: IT-95-5/18, Tužilac protiv Radovana Karadžića, Optužnica, Den Haag, 24. juli 1995;

- ICTY, Predmet: IT-09-92, Tužilac protiv Ratka Mladića, Optužnica, Den Haag, 24. juli 1995;

- ICTY, Predmet: IT-94-1, Presuda pretresnog vijeća protiv Duška Tadića, Den Haag, 16. juli 1997;

- ICTY, Predmet: Br. IT-94-1, Presuda žalbenog vijeća protiv Duška Tadića, Den Haag, 15. juli 1999;

- ICTY, Predmet: IT-95-8, Presuda pretresnog vijeća protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Drage Kolundžije, Den Haag, 13. novembar 2001;

- ICTY, Predmet: IT-97-24, Presuda pretresnog vijeća protiv Milomira Stakića, Den Haag, 31. juli 2003;

- ICTY, Predmet: IT-99-36, Presuda pretresnog vijeća protiv Radoslava Brđanina, Den Haag, 1. septembar 2004;

- ICTY, Predmet br. IT-02-54-T, Tužilac protiv Slobodana Miloševića, Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. jun 2004;

- ICTY, Predmet broj: IT-95-11, Tužilac protiv Milana Martića, izmenjena Optužnica.

- ICTY, Predmet: IT-00-39, Presuda pretresnog vijeća protiv Momčila Krajišnika, Den Haag, 27. septembar 2006;

- ICTY, Predmet: IT-97-24, Presuda žalbenog vijeća protiv Milomira Stakića, Den Haag, 22. mart 2006;

- ICTY, Predmet: IT-99-36-A, Presuda žalbenog vijeća protiv Radoslava Brđanina, Den Haag, 3. april 2007;

- ICTY, Predmet: IT-00-39, Presuda žalbenog vijeća protiv Momčila Krajišnika, Den Haag, 17. mart 2009;

- ICTY, Predmet IT-00-39&40/1-S, Tužilac protiv Biljane Plavšić, Presuda od 27. februara 2003.

- ICTY, Predmet br. IT -08-91-PT, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Druga izmijenjena i objedinjena optužnica Mićo Stanišić i Stojan Župljanin.

- Sud BiH, Predmet br. S1 1 K 003420 10 Kri (X-KR-09/684), Predmet tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Ratka Dronjka, Presuda, Sarajevo, 1.6.2012. godine,

- Sud BiH, Predmet br. X-KR-06/213, Predmet Tužilaštva Bosne i Hercegovine protiv Gojka Kličkovića, Mladena Drljače i Jovana Ostojića, Presuda;

- Ustav SRBiH;

- Nacionalni sastav stanovništva, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, Statistički bilten br. 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993;

- Republički zavod za statistiku, *Statistički bilten br. 223,* Sarajevo, 1991;

- Službeni list SRBiH, br. 21/90;

- Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br.1/92;

- Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br.2/92;

- Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br.3/92;

- Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br.4/92;

- Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 6/92;

- Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 7/92;

- Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br. 10/92;

- Službeni glasnik ARK-a, broj 2/92;

- Narodni list, br. 1/93;

- *Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ,* Službeni list SFRJ, br. 21/82;

- Službeni list SRBiH br. 36/91;

- Zakon o opštenarodnoj odbrani, Službeni list SRBiH, 3/84;

B) KNJIGE

1. Ahmet Kasumović, Ćamil Huseinbašić, *Enciklopedijski rječnik odbrane Bosne i Hercegovine*, Sejtarija, Sarajevo, 2000.
2. Alija Izetbegović, *Sjećanja–autobiografski zapisi*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001.
3. Bejdo Felić, *Peti korpus*, Ljiljan, Sarajevo , 2002.
4. Birte Weiss, *Nasljednici rata,* Vrijeme, Zenica, 2010.
5. Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično pravo II*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005.
6. Ćiro Truhelka, *Naši gradovi: opis najljepših sredovječnih gradova Bosnie i Herzegovine,* Studnička, Sarajevo 1904.
7. Davorin Lapaš, Trpimir M. Šošić, *Međunarodno javno pravo–izbor dokumenata*–III. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, 2005.
8. Davor Marijan, *Novačenje i mobilizacija JNA u 1991.-1992. godini (s posebnim naglaskom na 5. i 2. vojnu oblast)*, Defendologija br. 1-4, Defimi, Zagreb, 2005.
9. Dorothea Hanson, *Krizni štabovi bosanskih Srba*, Istraživački izvještaj pripremljen za predmet Krajišnik& Plavšić (IT-00-39 & 40), objavljen u: *Bosna i Hercegovina–jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor Srbije, Beograd, 2006.
10. Dragan Radišić, *Hronologija događaja na prostoru prethodne Jugoslavije: 1990-1995*, Glas srpski, Banja Luka, 2002.
11. Dženana Čaušević, *Osobenosti u razvitku Bosanske krajine*, Revija za ljudska prava, br.1-2, Sarajevo, 2003.

12. Emin Mesić, Fikret Midžić, *Mali Pset 1272.–Trđava Krupa*, Društvo arhivskih radnika USK i JU Centar za kulturu, obrazovanje i informisanje Bosanska Krupa, Bosanska Krupa, 2012.

13. Fadil Hasanagić, *Put do povratka–Bosanska Krupa 1992-1995*, Općina Bosanska Krupa, Bosanska Krupa, 2003.

14. Grupa autora, *Monografija Bihać*, BIGZ, Beograd, 1982.

15. Franjo Marić, Anto Orlovac, *Banjalučka biskupija u slici i riječi od 1881. do 2006.*, Biskupski ordinarijat, Banja Luka, 2006.

16. Hajrudin Muhamedagić, *Privremeni boravak izbjeglica i raseljenih osobana području općine Velika Kladuša 1991-1995.*, Grafičar, Velika Kladuša, 2007.

17. Hasan Efendić, *Ko je branio Bosnu*, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1999.

18. Hilmo Kozlica, *Put kroz pakao*, Savez logoraša BiH-CID, Sarajevo, 2009.

19. *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini: monografija*, Udruženje ilmijje, Sarajevo, 2013.

20. Izudin Saračević, *Anatomija jedne autonomije*, Grafičar, Bihać, 2014.

21. Jasmin Medić, *Genocid u Prijedoru*, Grafis, Sarajevo, 2013.

22. Kasim Begić, *Bosna i Hercegovina od Vensove misije do Dejtonskog sporazuma*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997.

23. Kenan i Amel Duraković, *S druge strane rijeke Une 1992-1996*, Savez dobitnika najviših ratnih priznanja Unsko–sanskog kantona, Bihać, 2007.

24. Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992, Tematska zbirka dokumenata*, Fonda za humanitarno pravo, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2011.

25. *Kronologija rata*, Hrvatski informativni centar, Zagreb, 1998.

26. Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001.

27. Meho Bašić, *BH ekonomija u kliničkoj smrti,* UG Hijatus, Planjax, Sarajevo, 1999.

28. Midhat Kozličić, *Stanovništvo i naselja Unsko–sanskog područja*, Grafičar, Bihać, 1999.

29. Miljenko Aničić, *Stradanje Banjalučke biskupije*, objavljeno u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zbornik radova, Sarajevo 1997.

30. Kasim Ćano, Mirza Sadiković, Safet Ćurtović, *Drmaljevo: svjedok optužbe*, RTV Bihać, Bihać, 1996.

31. Mirzet Mujadžić, Nijazija Maslak, *Stari gradovi unsko–sanskog kantona*, JU Zavod za zaštitu kulturnog naslijeđa, Bihać, 2009.

32. Molila sam ih da me ubiju, Zločin nad ženom Bosne i Hercegovine, Savez logoraša, Sarajevo, 1999.

33. Muhamed Šestanović, *Zločini nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000.

34. Muharem Omerdić, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima*, El-Kalem, Sarajevo, 1999.

35. Muharem Omerdić, *Ubijeni i zatočeni imami na području Bosanske krajine (1992-1995),* Zbornik radova–Zločini u Bosanskoj krajini za vrijeme agresije na R BiH 1991-1995, Sarajevo, 2011.

36. Mujo Begić, *Genocid u Ključu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2012.

37. Mujo Begić, *U opsadi 1.201 dan–sigurna zona UN-a Bihać*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2013.

38. Mujo Begić, *Genocid u Prijedoru*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata Zagreb, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Zagreb, Sarajevo, 2015.

39. Mujo Begić, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi–sjećanja*, Grafičar, Bihać, 2004.

40. Mujo Begić, Senadin Ramić, Zlatan Ališić, *Tomašica–masovna grobnica*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2015.

41. Mujo Begić, *Značaj odbrane Bihaćkog okruga na očuvanju državno-pravno identiteta BiH u periodu 1992-1995. godine*, magistarska radnja, odbranjena na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu 2005. godine.

42. Mustafa Bisić, *Ratni zločin i genocid,* ZAP, Sarajevo,1999.

43. Norman Cigar, *Uloga srpskih orijentalista u opravdanju genocida nad Muslimanima Balkana*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu, Sarajevo, 2000.

44. Omer Ibrahimagić, *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, VKBI, Sarajevo, 1998.

45. Patrik J. Treanor, *Rukovodstvo bosanskih Srba 1990-1992. Izvještaj o istraživanju pripremljen za predmet Krajišnik i Plavšić* (IT-00-39&40), objavljen u: *BiH, Jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.

46. Radoslav Lopašić, *Bihać i bihaćka krajina*, Dina, Bihać, Reprint 1991.

47. Ramiz Dreković, *U obruču*, Dom štampe, Zenica, 2004.

48. Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini–uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.), (gl. urednik Ilija Živković) Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997.

49. Republika Hrvatska i domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti 1990.-1995., Hrvatski memorijalno–dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.

50. Robert J. Donia, *Kreiranje Republike Srpske 1990-1992. poreklo i opšti kontekst*, objavljeno u: *Bosna i Hercegovina jezgro velikosrpskog projekta,* Helsinški odbor Srbije, Beograd, 2006.

51. Sead Jusić, Edham Eminić, Remzija Ičanović, Ishad Emrić, *Nur, Rahmet i Kuvet 505. Viteške bužimske brigade,* BZK Preporod, Bužim, 2000.

52. Senudin Jašarević, *Pečat odbrane*, Infografika, Ključ, 1999.

53. Slavoljub Đukić, *Lovljenje vetra–Politička ispovest Dobrice Ćosića*, Samizdat B92, Beograd 2001.

54. Smail Čekić, Muhamed Šestanović, Merisa Karović, Zilha Mastalić-Košuta, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010.

55. Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu–planiranje, priprema i izvođenje*, knjiga I, Kult/B, Sarajevo, 2004.

56. Smail Čekić, Meldijana Arnaut-Haseljić, Bećir Macić, *Masovne grobnice u BiH–sigurna zona UN-a Srebrenica*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010.

57. Smail Čekić, *Agresija na BiH i genocid nad Bošnjacima 1991-1993*, Ljiljan, Sarajevo,1994.

58. Smail Čekić, *Genocid i istina genocidu u Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012.

59. Sonja Biserko, *BiH–Jezgro velikosrpskog projekta,* Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.

60. Sonja Biserko, *Kovanje antijugoslovenske zavjere–knjiga 1*, Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd, 2006.

61. Steven L. B. Jensen, *Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007.

62. Suad Arnautović, *Izbori u Bosni i Hercegovini 90: analiza izbornog procesa*, Promocult, Sarajevo, 1996.

63. Suvad Ćehić, *Samo mrtvi istinu znaju*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003.

64. Torture u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata 1992-1995, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003.

65. Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Politika, Beograd, 1993.

66. Vladimir Đ. Degan, *Odgovornost za zločin agresije u svim njezinim vidovima,* Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 510, Društvene znanosti, knjiga 48, Zagreb, 2011.

67. Vojislav Šešelj, *Aktuelni politički izazovi*, Beograd, ABC Glas, 1993.

68. Vojislav Šešelj, Jasna Olujić, *Srpski četnički pokret*, Srpska radikalna stranka, Beograd, 2003.

69. Zbirka propisa, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, ZONO, Zagreb, 1979.

70. Zvonimir Tomić, *Krivično pravo II,* Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2007.

C) RJEČNICI

1. Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1978.

2. Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi liber, Zagreb, 2004.

D) NOVINSKI ČLANCI

1. Dnevni list *Politika*, 12. januar 1992. godine.

2. Dnevni list *Glas,* 6. maj 1991. godine.

3. Dnevni list *Glas,* 28. juni 1991.

4. *Večernje novosti*, 27. januar 1992. godine.

5. Dnevni list *Glas*, 10. jula 1992. godine.

6. Dnevni list *Glas* od 27. jula 1992.

7. Ibrahim Skenderović, *Na pomolu podjela opštine,* Krajina, 14. juni 1991. godine.

8. Pero Drljača, Ibrahim Skenderović, *Izbjegnuta katastrofa*, Krajina, 13. septembar 1991. godine.

9. Pero Drljača, *Dogovor stranaka*, Krajina, 13. septembar 1991. godine

10. Safet Ćurtović, *Poletjeće bijela golubica,* Slobodna Bosna, br. 7, Bihać, 29.8.1992. godine.

11. Rizo Džafić, *Sto granata na šest ranjenika*, Slobodna Bosna, br. 8, Bihać, 5.9.1992. godine.

12. Emin Mesić, Šubare pune straha, Slobodna Bosna, br. 21, Bihać, 5.12.1992. godine.

13. Safet Ćurtović, *Pet nedjelja u paklu*, Slobodna Bosna, br. 13, Bihać, 24.10.1992. godine.

14. Nihad Ključanin, *U šumama Grmeča umiru Bošnjaci*, Ljiljan, 2. mart 1994. godine.

15. Mirza Sadiković, *Na nišanu duhovnost i korijeni*, Bosna, br. 2, 25. juli 1992. godine.

16. Nijaz Hadžić, Četnici pljačkaju i džamije, Slobodna Bosna, br. 14, Bihać, 17.10.1992. godine.

17. Mujo Ćehić, *Pasli travu pod minaretom*, Slobodna Bosna, br. 22, Bihać, 12.12.1992. godine.

18. Rizo Džafić, *Granatom na nestašluk*, Slobodna Bosna, br. 15, Bihać, 24.10.1992. godine.

19. Mujo Ćehić, *Akšam i sabah-dženaze*, Slobodna Bosna, br. 19, Bihać, 21.11.1992. godine.

20. Rizo Džafić, *Drugi put će biti žešće,* Slobodna Bosna, br. 20, Bihać, 28.11.1992. godine.

E) NEOBJAVLJENA GRAĐA

1. Alijagić Sabit, *neobjavljeni rukopis*, ovaj rukopis je nastao odmah po izlasku autora iz logora Kamenica 3. novembra 1992. godine.

2. Senada Avdagić, *Jedno sjećanje sa lijeve obale Une,* iz neobjavljenog ratnog dnevnika.

3. Mujo ef. Ćehić, *Sjećanje na prve dane agresije*, neobjavljeni rukopis.

REGISTAR LIČNIH IMENA

A

Abdić, Fikret 186, 189
Aldžić, Adis 328
Alibegić, Suad 80
Alić, Muradif 204, 213, 217
Alidžanović, Husein 194
Alijagić, Almaz 270
Alijagić, Edin 204, 217, 265
Alijagić, Fadil 204, 217, 265
Alijagić, Husnija 270
Alijagić, Redžo 269, 270
Alijagić, Sabit 210, 214, 217, 316
Alijagić, Samir 214
Alijanović, Kemal 193
Arnautović, Arif 320
Arnautović, Dževad 307
Arnautović, Emin 217, 307, 315
Arnautović, Enes 217, 307, 315
Arnautović, Esad 320
Arnautović, Smail 217, 307, 315
Arnautović, Suad 80
Arslanagić, Fadil 327
Avdagić, Senada 188

B

Babić, Milan 24, 33, 35, 86, 88
Babonić, Stjepan 19
Bajraktarević, Haris 328
Bajraktarević, Šerif 218, 307
Bajrambašić, Albin 204, 213, 217
Bajrambašić, Hazim 218
Bajramović, Hazim 307
Bajrić, Senada 328
Balkić, Adem 218, 307
Balkić, Asim 218, 307
Balkić, Hamdija 218
Balkić, Hamdija 307
Balkić, Kasim 218, 307
Baltić, Tehvid 230
Bašić, Meho 276
Beganović, Muharem 222, 224
Begić, Enes 224
Begić, Fikret 231
Begić, Kasim 35, 36, 37, 38, 40
Begić, Mujo 17, 31, 34, 121, 123, 132, 133, 201, 261, 262, 278
Beslać, Stevan 123
Bešić, Ajša 194
Bešić, Jasmina 278
Bešić, Rusmira 328
Biserko, Sonja 11
Bisić, Mustafa 9
Bišćević, Edib 61
Bojić, Mehmedalija 20, 163
Borić, Grujo 172, 220
Borić, Milan 85, 86
Bratić, Enes 194
Bratić, Ferid 193
Bratić, Zaim193
Brđanin, Radoslav 13, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 41, 53, 54, 55,60, 63, 70, 76, 82, 91, 92, 120, 137, 142, 163, 200, 202, 203, 207, 215, 277, 305, 306
Brka, Osman 80

Budimlić, Mirsad
204, 214, 215, 218, 219
Buha, Aleksa 64
Bukvić, Ifet
Bulić, Đuro 71
Bužimkić, Idriz 218, 307

C

Ciganović, Dmitar 89, 125, 208
Cigar, Norman 239
Crnalić, Rufad 225, 316

Č

Čaušević, Asim 308
Čaušević, Dženana 21
Čaušević, ef. Džemaludin 192, 240
Čaušević, Jasminka 308
Čaušević, Mahmut 204, 271, 273
Čaušević, Muharem 184, 308, 313
Čaušević, Mustafa 193
Čaušević, Senad 270, 308
Čavar, Marko 232
Čekić, Smail 10, 132, 133, 135, 142, 260, 261, 327
Čengić, Muhamed 80
Čizmović, Jovan 54

Ć

Ćano, Kasim 202
Ćatić, Aziz 271
Ćazić, Mile 212
Ćehajić, Ahmet 307
Ćehajić, Ismet 218
Ćehajić, Nermina 307
Ćehajić, Smajo 194
Ćehić, Enver 225
Ćehić, Mujo 193, 241, 327
Ćehić, Sead 190
Ćopić, Branko 81, 82
Ćopić, Milan 309
Ćosić, Dobrica 134
Ćosić, Janko 223
Ćurt, Abdulkadir 320
Ćurt, Merima 320
Ćurtović, Safet 192, 202, 306

D

Damjanović, Drago 89
Daničić, Vukašin 165
Dedić, Muharem 218
Dedić, Omer 218
Degan, Đ. Vladimir 10
Delić, Redžo 218, 307
Delimustafić, Alija 85, 152
Desnica Luka 217
Dizdarević, Goran 224
Dizdarević, Husein
205, 218, 307, 328
Dizdarević, Sanel 328
Dizdarević, Sanela 328
Dolić, Fikret 224
Donija, J. Robert 42
Dreković, Ramiz 164
Drljača, Mladen 116, 125, 189, 208, 209, 316
Drljača, Pero, 86
Drljača, Simo 140

Dronjak, Ratko 219, 221, 223, 225, 230, 231, 232, 234
Družić, Midho
Dubica, Derviš 230
Dubovčanin, Slobodan 71
Dupanović, Dževad 224
Duraković, Amel 183
Duraković, Kenan 183

DŽ

Džafić, Rizo 282, 324, 327
Džigumović, Fuad 314

Đ

Đuđa, Dževad 205
Đuđa, Nedžad 205
Đuđa, Sadrija 205
Đukić, Slavoljub 134

E

Efendić, Hasan 132
Egelić, Bato 314
Egrlić, Mumin 230
Elkasović, Asim 230
Eljazović, Irfan 194
Eminić, Edham 190
Emrić, Ishad 190
Erceg, Božo 309, 314
Erceg, Nikola 70
Ezić, Arif 194
Ezić, Emir 320
Ezić, Enver 218, 307, 315, 320
Ezić, Hilmija 218, 307

F

Fabulić, Miroslav 232
Fazlić, Azra 230
Felić, Bejdo 154
Frankopan, Martin, 19

G

Ganić, Ejup 11
Geimer, Franc 194
Gerzić, Mehmed 205
Grošić, Džemal 218, 307
Grošić, Dževad 218, 307
Grošić, Zijad 211, 218
Grubiša, Momir 209, 212

H

Hadžić, Dževad 328
Hadžić, Mirsad 231
Hadžić, Nijaz 240
Halilović, Fadil
Halilović, Rezak
Halilović, Said
Halkić, Enes 218
Halkić, Raza 194
Halkić, Remzo 194
Hanson, Dorotea 120, 122, 123
Harambašić, Rasim 194
Harbaš, Hamdija 328
Harbaš, Refik 212, 218
Hasanagić, Adnan 328
Hasanagić, Fadil 187, 218
Hasić, Emir 218
Hasić, Zijad 80, 323
Hebib, Avdo 87, 152

Hirkić, Hasan 231
Hukanović, Ferid 230
Hukanović, Safet 230
Huseinbašić, Ćamil 260
Husić, Mirhet
Huskić, Duda 230
Huskić, Hasan 230
Huskić, Omer 230
Hušidić, Alija 327
Hušidić, Enisa 327, 328
Hušidić, Enver 327
Hušidić, Hamdela 327
Hušidić, Harisa327

I

Ibrahimović, Ibrahim 270
Ibrahimović, Sulejman 270
Ibrahimpašić, Nenad 189
Ičanović, Remzija 190
Ičanović, Tijana 328
Ivanić, Dragan 140
Izetbegović, Alija 23, 63, 83, 92, 93

J

Jakšić, Duško 316
Jašarević, Senudin 82, 135, 140
Jelečević, Hajrudin 230
Jelečević, Rasim 230
Jež, Boško 184
Jež, Đoko 309
Jokić, Zoran 70
Jovašević, Dragan 9
Jusić, Sead 190

K

Kabiljagić, Hamdija 323
Kadić, Fehim 204, 218, 224, 268
Kadić, Irfan 188
Kadić, Zijad 87, 189
Kadijević, Veljko 133, 136
Kadirić, Fahrudin 269
Kahrić, Hakija 327, 328
Kahrić, Himzo 327, 328
Kahrić, Mustafa 193
Kajtezović, Katka 194
Kalić, Kalmin 225
Kalinić, Dragan 30
Kaltak, Emsud 218
Kaltak, Enes 218
Kaltak, Ferid 218
Kaltak, Nezir 218
Kaltak, Rasim 218
Kaljiković, Izet 224
Karabegović, Bakir 61
Karadžić, Radovan 22, 23, 24, 26, 28,29, 31, 32, 33, 54, 55, 62, 86, 88, 92, 93, 122, 324
Karahodžić, Nezir 61
Karlović, Ivan
Kasumović, Ahmet 260
Kasumović, Ismet 218, 307
Kasumović, Senad 204, 218, 307
Kauković, Amir 328
Kavazović, ef. Muhamed 241
Kendić, Rifet 231
Keranović, Elvedin 230
Keranović, Ibrahim 230
Keranović, Sakib 230
Kesić, Nedeljko 71

Klajić, Bratoljub 51
Kličković, Gojko 80, 116, 125, 143, 154, 165, 184, 186, 187, 191, 208, 212, 214, 216, 282, 308, 309, 313, 318
Kličković, Rajko 125
Ključanin, Nihad 219
Knežević Dragan, 41, 53
Koljević, Nikola 29, 33
Komić, Edin 194
Komić, Fuad 194
Komić, Hamo 194
Komić, Sadik 194
Kondić, Vinko 140
Kondrić, Drago
Korvin, Ivan 19
Korvin, Matija 19
Kotur, Milorad 186
Kovačević, Edisa
Kovačević, Edisa 328
Kozarčanin, Dževdet 61
Kozjan, Stjepan 61
Kozlica, Hilmo 203, 223, 224
Kozlica, Šefkija 218
Kozličić, Midhat 21
Krajinović, Dragan 184
Krajišnik, Momčilo 22, 23, 24, 25, 32, 33, 63, 116, 122, 136, 141, 152, 188, 304, 322
Kukanac, Milutin 135
Kulauzović, Kasim 211, 214, 218, 233, 317
Kuprešanin, Vojislav 28, 41, 53, 70
Kuripešič, Benedikt 17
Kurtović, Bećir 205
Kurtović, Huse 308
Kuzmanović, Rajko 70

L

Lapaš, Davorin 10
Limić, Nihad 224
Lopašić, Radoslav 19, 20

M

Mahić, Mehmed 80, 184, 186
Majstorović, Joso 231
Makić, Amela 328
Makić, Enver 190
Malkoč, Nusret 204, 218, 224, 265, 268
Mandić, Božo 308
Mandić, Momčilo 152
Mandić, Radomir 125
Marčeta, Zdravko 116, 125
Marjan, Davor 83
Martić, Milan 64, 85, 86, 87, 89, 154
Maslać, Vladimir 80
Maslak, Nijazija 18, 19
Međedović, Redžep 218
Mehić, Zarif 218
Mehić, Zuhdija 218,307
Mesić, Emin 18, 19, 21
Mesić, Esad 218, 307
Midžić, Fikret 18, 19, 21
Milanković, Veljko 73, 141
Milanović, Milovan 70
Milešević, Rajko 309
Milić, Mile 89
Milinković, Mitar 271
Milošević, Slobodan 11, 24, 25, 64, 137
Mladić, Ratko 30, 32, 135, 164
Moljević Stevan 11

Muhamedagić, Hajrudin 322
Mujadžić, Mirzet 18, 19
Mujagić, Zemin 328
Mulalić, Ekrem 194, 218, 307
Mulalić, Ferida 194
Mulalić, Rasim 194
Mulić, Armin 224
Muminović, Remzo 232
Murtić, Asmir 328
Murtić, Nermin 328
Mušić, Osman 218, 307

N

Narandžić, Zdravko 217
Nasić, Rasim 204, 218, 265
Nikolić, Kosta 24
Nikšić, Marijan 232
Ninković, Špiro 186, 191
Novaković, Rajko 189

O

Omanović, Šaćir 225
Omerdić, Muharem 238
Omić, Mirsad 218
Orelj, Mirko
116, 125, 208, 309, 315, 318
Osmanagić, Džafer 270
Osmanagić, Muharem 308
Ostojić, Jovan 165
Ožegović, Fikret 328

P

Palić, Mirsad 205, 218, 307
Palić, Redžep 205
Palić, Sead 218, 307, 315
Palić, Vejsil 320
Pašalić, Jasmin
Pečenković, Nermin 224
Pećanin, Fatima 317
Pećanin, Mehmed 316
Pelivan, Jure 23
Petrović, Borislav 9
Piralić, Mirsad 205
Piralić, Mithat 194
Plavanjac, Joja 217, 219, 263, 318
Plavšić, Biljana
23, 24, 28, 33, 122, 324
Podić, Bekir 194
Podić, Ferid 193
Popović, Dragan 316
Porčić, Sulejman 231
Puvačić, Milan 70

R

Račić, Muamer 327, 328
Radaković, Drago 308
Radić, Predrag 55, 70
Radišić, Dragan 22
Rašula, Nedeljko 140
Redžić, Euzebijo 218, 307, 315
Redžić, Faik 218, 307
Redžić, Ilijas 218, 307, 315
Redžić, Rasima 194
Rekić, Elvir 307
Rekić, Nurija 218, 307, 315
Rodić, Dragan 230, 234
Rosić, Jovo 70
Ružnić, Hase 232

S

Sadiković, Mirza 202, 240
Sajić, Milorad 70
Salkić, Salih 218, 307,315
Saračević, Izudin 41, 47, 52
Sedić, Hasan 270
Sedić, Hasnija 317
Sedić, Midho 308
Sedić, Tofik 204, 210, 217, 218, 219, 263, 265
Sefić, Ahmet 271
Sefić, Jusuf 210, 211, 218, 317
Sefić, Smajo 320
Sefić, Suad 214, 215, 218
Selimagić, Damir 218, 307
Selimović, Miralem 218
Selimović, Zijad 204, 213, 218
Selman, Enes 314
Senić, Petar 212
Sivić, Ibrahim 320
Skenderović, Ibrahim 81, 86
Smajić, Samir 328
Smiljanić, Dušan 85, 86, 140
Smoljanac, Željko 212
Sokolović, Mustafa
Stakić, Milomir 40
Stanišić, Mićo 152, 153
Stevandić, Nenad 71, 140
Stupar, Lazar 125, 154
Stupar, Nebojša 86
Subašić, Fuad 225
Subašić, Jasmin 225
Subašić, Šida 225
Subotić, Bogdan 73
Suljić, Hamdija 194

Š

Šabić, Bajro 218
Šabić, Mehmed 61
Šabić, Mirsad 218, 315, 320
Šahinović, Rasema
Šantić, Josip 224
Šepić, Adem 230
Šepić, Kemal 204, 218, 224, 266, 268
Šepić, Šemsa 218, 307
Šertović, Ferid 205
Šestanović, Muhamed 326
Škondrić, Drago 89
Škondrić, Milan 140
Šošić, M. Trpimir 10
Štancl Silvester 218, 307
Štrbac, Milan 116, 125, 165
Štrbac, Rajko 314
Šušnjar Selam 202

T

Tadić, Boro 314
Tadić, Duško
10, 39, 77, 133, 135, 202
Tahrić, Rifet 224
Talić, Mumir 70
Tatarević, Veldin 328
Tomić, Zvonimir 9
Toromanović, Hazim 231
Treanor, J. Patrik 22, 23, 26, 34, 53
Trifković, Nedo 271
Truhelka Ćiro 18
Tutić, Smail 218
Velagić, Neldin

V

Velagić, Ferid 204, 218, 224, 266, 268
Velagić, Ibrahim, 218, 315
Velagić, Neldin 328
Velić, Esad 80
Velić, Halid 194
Vikić, Dragan 28
Vilić, Marija 192
Vilić, Salih 193
Vještica, Miroslav 31, 80, 89, 125, 140, 153, 156, 164, 177, 183, 186, 189, 191, 282, 306, 309
Vojić, Asmir 217, 218
Vojinović, Milan 89, 95
Vrkeš, Vlado 140
Vukčić, Vuk 19
Vukić, Radoslav 60, 70

Z

Zorić, Đorđe 116

Ž

Žepinić, Vitomir 152
Žulj, Pavo 225
Župljanin, Stojan 62, 63, 70, 73, 140, 152, 153

W

Weiss, Birte 305